

AZƏRBAYCAN MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASI
FOLKLOR İNSTİTUTU

**AZƏRBAYCAN
FOLKLORU
KÜLLİYYATI**

XIV cild

DASTANLAR

IV kitab

BAKI - 2009

AMEA Folklor İnstitutu
Elmi Şurasının qərarı ilə nəşr olunur

REDAKSİYA HEYƏTİ

Hüseyn İsmayılov, filologiya elmləri doktoru (sədr);
Teymur Bünyadov, akademik;
Azad Nəbiyev, AMEA-nın müxbir üzvü;
Tofiq Hacıyev, AMEA-nın müxbir üzvü;
İsrafil Abbashi, filologiya elmləri doktoru, professor;
Qara Namazov, filologiya elmləri doktoru, professor;
Məhərrəm Cəfərli, filologiya elmləri doktoru, professor;
Muxtar İmanov, filologiya elmləri doktoru;
Füzuli Bayat, filologiya elmləri doktoru;
Ramil Əliyev, filologiya elmləri doktoru;
Oruc Əliyev, filologiya elmləri namizədi;
Əziz Ələkbərli, filologiya elmləri namizədi;
Ağaverdi Xəlil, filologiya elmləri namizədi;
Seyfəddin Rzasoy, filologiya elmləri namizədi (məsul katib).

TƏRTİB EDƏNLƏR: f.e.d. **Hüseyn İSMAYILOV**
f.e.n. **Əziz ƏLƏKBƏRLİ**

NƏŞRİNƏ MƏSUL: f.e.n. **Əziz ƏLƏKBƏRLİ**

Azərbaycan folkloru külliyyatı, XIV cild, Dastanlar (IV kitab), “Koroğlu” dastanı (Əli Kamali arxivindəki variantlar), Bakı, “Nurlan” nəşriyyatı, 2009, 400 səh.

“Koroğlu” dastanının Əli Kamali arxivindəki variantları ilk dəfə Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun əməkdaşı **Əli Şamil** tərəfindən işlənib çapa hazırlanmışdır.

A 4603000000 Qrifli nəşr
N-098-2009

©Folklor İnstitutu, 2009

FOLKLORUMUZUN ÜFÜQLƏRİ

Dunay üçüncü minilliyə başqa bir ovqatla daxil oldu. Bir zamanlar yer üzündən bəzi xalqları silən, onların mədəniyyətini məhv edən və ya az bir qismini özünüküləşdirməyə çalışan, necə deyərlər, dünyaya meydan oxuyan dövlətlər belə kiçik xalqlara və etnik qruplara belə sayqı ilə yanaşmağa çalışır, onların dillərini, mədəniyyətlərini qorumalarına səy göstərirlər. Onlar sanki indi qəflət yuxusundan ayılmışlar; anlayırlar ki, kiçik bir xalqın və ya etnik qrupun məhv edilməsi ümumbəşər mədəniyyətinə vurulmuş zərbədir. Bu zərbə dolayısı ilə gəlib onların özlərinə dəyir. Bunu özləri görməsə də övladları, nəvə-nəticələri görür.

Ümumdünya mədəniyyətini qoruyub saxlamaq, təbliğ etmək və dəyərləndirmək üçün onlarla təşkilatlar, iqtimai birliklər yaradılmışdır ki, bu qurumlar da hər il milyardlarla manat vəsait xərcləyir. Onların xərcləri bir çox dövlətlərin illik büdcəsindən çoxdur. Bunu YUNESKO-nun timsalında aydın görmək olar. YUNESKO-nun Azərbaycan mədəniyyətinin qorunmasında və təbliğindəki rolu geniş bir mövzudur. Biz isə Azərbaycan folklorunun toplanması, nəşri, tədqiqi və təbliğindən söz açacağıq.

Zəngin mədəniyyətimiz olmasına baxmayaraq ata-babalarımız onu gərəyincə qoruyub təbliğ edə bilməmişlər. Ötən yüzilliklərdə Avropada sənayenin inkişafı elmin, mədəniyyətin inkişafına güclü təkan verdiyi bir halda yaşadığımız bölgədə məhəlli müharibələr, qüdrətli dövlətlərin çöküşü və parçalanması baş vermişdi. XIX yüzildən ziyalılarımız bu geriliyi aradan qaldırmaq, necə deyərlər, dünya ilə ayaqlaşmaq üçün Avropa dəyərlərini yaşatmağa və təbliğ etməyə başlamışlar. Folklorumuzun toplanması, təbliği və tədqiqi də XX yüzilin əvvəllərindən Avropa metodlarıyla aparılmağa başlanmışdır.

Folklor – xalqın yaddaşdır: fərd yaddaşı, etnos yaddaşı, millət yaddaşı və xalq yaddaşı...

Xalqın varlığı söz və sənət kodları ilə onun yaddaşında inikas olunur...

Yaddaş «qalar-qopar» dünyada «gəlimli-gedimli» ritmlə öz yaşamını gerçəkləşdirən xalqın fiziki-mənəvi mövcudluğunun fəvqü-

nə qalxır: yaddaşı yaradan xalqın mövcudluğu yenə də birbaşa onun yaddaşına müncər olunur...

Milli yaddaşda millətin tarixi bütöv xalqın taleyindən keçdiyi kimi, hər bir fərdin taleyindən də keçib gələcəyə gedir...

Folklor xalqın taleyidir: hər bir etnosun taleyi onun milli yaddaşa nə dərəcədə bağlılığından asılıdır. Yaddaşına qayıda bilən xalq onu millətlər içində millət edən zirvəyə qalxa bilir...

Hər bir xalqın bir millət kimi bütövlüyü, ölkə kimi tamlığı və təhlükəsizliyi etnokosmik yaddaşın onu hansı şəkildə ayaqda saxlamasından birbaşa asılıdır...

XX yüzilin əvvəllərində Azərbaycan folklorunun toplanması uğrunda millətin fə dai ziyalıları, sözün gerçək anlamında ağır bir mübarizə apardılar. «Yoxdur millətimin xətti bu imzalar içində» məfkurəsini əldə rəhbər tutub, millətimizin mənəviyyat imzasını imzalar içində bərqərar etmək üçün hər cür çətinliyə sinə gərdilər. Çoxsaylı folklor mətnləri toplandı və çap edildi.

20-30-cu illərdə isə Azərbaycan folklorşünaslıq elmi nəzəri baxımdan inkişaf etdi. Türkiyədə və Avropada təhsil alan gənclər, xüsusən də Azərbaycana dəvət edilmiş sovet alimləri burada özlərinin tədqiqatlarını davam etdirməklə gənc Azərbaycan folklorşünaslarının nəzəri biliklərinin formalaşmasına həm mənəvi, həm də təc rübi baxımdan istiqamət verdilər. Çox təəssüf ki, bu proses uzun sürmədi. 30-cu illərdə millətin intellektual potensialının qaymaqları, o cümlədən folklorşünasları amansız şəkildə məhv edildi və Azərbaycan folklorşünaslığının bütün səviyyələr üzrə mütərəqqi inkişafına balta çalındı.

Sovet imperiyasına sədaqətlə qulluq edən manqurt folklorşünaslar isə Azərbaycan folklorunu sovet-sosialist ideologiyasının standartlarına uyğunlaşdırmağa, bu, alınmadıqda isə, ümumiyyətlə, saxta folklor mətnləri yaratmağa başladılar.

Həmin dövrdə Azərbaycanın mütərəqqi folklorşünasları öz fəaliyyətləri çərçivəsində folkloru və folklorşünaslığımızı xilas etməyə cəhd göstərsələr də, onların təşəbbüsləri kütləvi fəaliyyətə çevrilərək azsaylı folklor nəşrləri və tədqiqatlarından irəli getmədi.

XX yüzilin 70-80-ci illərindən rejimdə yumşalma hiss olunmağa başlasa da, folklorşünaslıqda kök atmış və hər yanı bürümüş «avtoritetlər»in sovet elmi düşüncə stereotipləri dirçəlməyə imkan vermədi. Folklor mətnlərinin saxtalaşdırılması, ümumiyyətlə, əslilə olan yalançı mətnlərin yaradılması təcrübəsi daha da inkişaf etdi.

Bununla yanaşı Sovetlərin İrana təzyiqlə göstərmə, onu xof içərisində saxlama strategiyasından yararlanan milli mədəniyyətli ziyalılarımız Cənubi Azərbaycan folklorundan nümunələr də çap etdirə bildilər. Əslində, bu, dəryadan damla kimi bir şeydir.

Azərbaycan folkloru və folklorşünaslığını məhv girdabından XX əsrin sonunda AMEA-nın Folklor İnstitutu xilas etdi. O, tarixin süzğəci rolunu oynayaraq XX əsrlə XXI əsrin, II minilliklə III minilliyin arasında dayanıb, bütöv bir epoxanı öz içindən keçirdi və millətin gələcəyinə gedən işıqlı yolun əsasını qoydu. Azərbaycan Folklor antologiyalarının nəşrinə başlandı. Bu, yalnız Azərbaycan Respublikası sərhədləri daxilində yaşayan xalqımızın bölgəsəl folklor toplusu deyil, həm də Azərbaycan türklərinin yaşadığı bütün bölgələri əhatə edir. Belə ki, antologiyanın 2-ci cildi İraq-Türkman folkloruna, 14-cü cildi Rusiya Federasiyasının Dağıstan Respublikasında toplum yaşayan soydaşlarımız - dərbəndlilərin folkloruna, III, VII, VIII, X, XII, XV, XIX cildləri isə Ermənistan Respublikasından qovulmuş göyçəllilərin, qaraqoyunluların, ağbabalıların, irəvanlıların, zəngəzurluların, dərələyəzlilərin folkloruna həsr edildi. Beləcə, indiyədək Azərbaycan Folklor Antologiyasının 19 cildi işıq üzü gördü. Elə bölgələrimiz oldu ki, oradan toplanmış folklor nümunələri 2-3 kitaba sığmadı. Bu iş hələ davam edir.

Folklor daşıyıcılarının qocalıb dünyalarını dəyişmələri, şəhərləşmə, radio-televizya və mətbuat, Avropa və Rusiyaya aludəçilik və s. amillər folklor nümunələrimizin getdikcə azalmasına səbəb olmuşdur.

İran İslam Respublikasında yaşayan soydaşlarımız arasında isə folklorumuzun yaşaması və folklor söyləyicilərinin sayı Azərbaycan Respublikası ilə müqayisədə olduqca çoxdur. Nə yazıq ki, orada milli dildə təhsil qadağan olunduğundan və bəzi yasaqlar ucbatından folklorumuzu elmi əsaslarla toplayıb nəşr edəcək kadrlarımız yoxdur.

AMEA-nın Folklor İnstitutu yarandığı gündən bu məsələni diqqətdə saxlamış, kadr hazırlığına xüsusi önəm vermişdir. Siyasi sə-

bəblərdən bu proses uzun sürdüyündən institutumuz gözləmə mövqeyi tutmamışdır. Yeni folklorşünaslar nəslı fəaliyyətə başlayanaqek biz İrandan toplanmış və Sovet İttifaqında çap olunmuş folklor nümunələrini, İranda çap olunmuş və ya toplansa da müəyyən səbəblərdən çap olunmamış folklor nümunələrini elmi əsaslarla yenidən çap etməklə layihəmizə başlamağı qərara aldıq. Layihəmizin sonrakı mərhələlərində istər İran İslam Respublikasında yaşayan, istərsə də bu gün müxtəlif siyasi, iqtisadi və s. səbəblərdən dünyanın hansı güşəsində olursa-olsun yaşayan folklorşünasların və folklor həvəskarlarının toplamış olduqları nümunələri, eləcə də İran İslam Respublikasında soydaşlarımızın toplu yaşadıkları bölgələrdən toplanmış nümunələri çap edəcəyik.

İran İslam Respublikasında yaşayan soydaşlarımız sayca Azərbaycan Respublikasında yaşayanlardan daha çox və oradakı folklor söyləyiciləri daha fəal olduğundan çap edəcəyimiz kitabların sayı 50-ni keçəcəkdir.

Layihəmizdə S.Behrəngi, M.Fərzanə, Ə.Kamali və başqalarının arxivindəki folklor nümunələrini çap etməklə bölgələrdən toplananların çap edilməsi paralel aparılacaqdır. İlk olaraq ixtisasca vəkil olmuş, mənalı ömrünün çoxunu folklorumuzun toplanmasına həsr etmiş Əli Kamalının arxivindəki “Koroğlu” dastanını nəşr edirik. Əminik ki, dünya dastanşünaslarının diqqət mərkəzində olan “Koroğlu” dastanının yeni nəşri maraqla qarşılanacaqdır.

Bu layihə, əslində, dünya mədəniyyətinə xidmət etməkdə və yoxa çıxmaqda olan folklor nümunələrini qorumaqla ümumbəşər mədəniyyətinə xidmət deməkdir. Əminik ki, İran İslam Respublikasının qabaqcıl ziyalıları, dünyanın gedişini aydın görən hökumət məmurları belə bizə yaxından kömək göstərəcək, beynəlxalq təşkilatlar isə layihəmizi dəstəkləyəcəklər.

Hüseyn İSMAYILOV
filologiya elmləri doktoru, professor

“KOROĞLU” DASTANININ (ƏLİ KAMALI ARXIVİNDƏKİ VARIANTLAR) TƏKRAR NƏŞRİNƏ ÖN SÖZ

Universiteti bitirəndə məni təyinatla “Şərq qapısı” qəzetində işləməyə göndərdilər (1973-1992). Qəzet Kommunist partiyasının Naxçıvan vilayət komitəsinin orqanı idi. Buna görə də yazılar əsasən Kommunist partiyasının göstəriş və qərarlarının yerinə yetirilməsi mövzusunda olurdu.

Mən kəndlərə kolxoz-sovxozlardan, kənd sovetlərindən, partiya təşkilatlarından, məktəblərdən yazmaq üçün göndəriləndə imkan tapıb qocalardan, qarılardan folklor nümunələri də toplayırdım. Aşıqlarla da tez-tez görüşürdüm. 1980-ci illərdə aşiq Həmid Ağamalıyev “Koroğlu” dastanından aşağıdakı gəraylıni söylədi:

Bir qıznan cəngə çıxdım,
Kəmənd atıb tutdu məni.
Tanrı qəzəbinə gəlmiş,
Bir yumruğa yıxdı məni.

O, elə bir qızıydı,
Özü mənnən xırsızıydı,
Yumrux vurmağı azıydı,
Diz altında sıxdı məni.

Atım atına yetmədi,
Şeşbər atdım tutmadı,
Koroğlu gücü çatmadı,
Yalvardım buraxdı məni.

Aşıq Həmid (1925-1986) Ermənistan SSR-nin Əzizbəyov rayonunun Kotanlı kəndində anadan olmuşdu. Gənclik illərində Naxçıvana köçərək o zamankı İliç (indiki Şərur) rayonunun Təzəkənd kəndində yaşayırdı. Şeirdən açıq-aydın görünürdü ki, Koroğlu özündən də güclü bir qızla qarşılaşıb.

Aşıq Həmid çox sorğu-suala tutsam da əlavə bir bilgi ala bilmədim. Həmin illərdə məşhur olmayan bəstəkarların mahnısının efrində səsləndirilməsinə, ekranda göstərilməsinə icazə verilmədikdə çox

vaxt xalq mahnısı adıyla oxuyurdular. Aşıqlar da bu metoddan istifadə edirdilər. Özlərinin şeirlərini bəzən məşhur klassik aşıqların adına oxuyurdular. Aşıq Həmid də yaradıcı aşıqlarımızdan idi. Bəzən düşünürdüm ki, bu, Koroğlunun qızla görüşməsi haqqında dastanda qol olsaydı belə asanlıqla unudula bilməz. Yəqin Aşıq Həmid öz yazdığı gəraylını “Koroğlu” dastanından nümunə kimi çap etdirmək istəyir.

Sonralar həmin şeirin aşağıdakı variantı ilə araşdırmaçılarımızın kitablarında rastlaşdım:

Yolum düşdü Gürcüstana,
Dəli qız aradı, tutdu məni.
Tanrı qəzəbinə gəlmiş,
Yumruxnan yıxdı məni.

Bilmirəm necə qızıydı?!
O da mənən xırsızıydı!
Yumrux vurmağı azıydı,
Diz altında sıxdı məni.

Qılıncı vurdum tutmadı,
Şeşbəri atdım yetmədi,
Koroğlunun gücü çatmadı,
Yalvardım buraxdı məni.

Mənim üçün qəti aydın oldu ki, gəraylını Aşıq Həmid qoşmayıb. “Şərq qapısı” qəzetində “Elimizin söz boğçası” səhifəsi açmışdıq. Ara-sıra çap olunan səhifədə folklor nümunələri verirdik. Aşıq Həmidin söylədiyi gəraylını jurnalist Əli Həsənov də yazıya almışdı. Onu “Elimizin söz boğçası” səhifəsində çap etdik. Düşünürdüm ki, gəraylını oxuyanların yadına “Koroğlunun qızla görüşü” rəvayəti yaxud qolu yada düşər və redaksiyaya göndərərlər. Böyük əzmlə “Koroğlunun qızla qarşılaşması” qolunu axtarmağa başladım. Lakin heç yerdə bir iz tapa bilmədim.

1990-cı ildə İran İslam Respublikasına gediş-gəliş başlandı. Mən də tez-tez İrana gedir, hər gedişimdə də folklor nümunələri toplamağa çalışır, xüsusən də “Koroğlunu bir yumruğa yıxan xırsız qız”la bağlı qolu axtarırdım.

Savənin Bəndəmir kəndində doğulub Tehrandə vəkil işləyən və bölgədən çoxlu folklor nümunələri toplayan Əli Kamali ilə görüşəndə də Aşiq Həmidədən eşitdiyim gəraylıni yada saldım. Ondan bölgədən topla-dığı folklor nümunələri arasında “Koroğlunu bir yumruğa yıxan qız” haqqında rəvayət olub-olmadığını soruşdum. Mövzumuz çox uzandı. Nəticədə o, Koroğlu dastanı ilə bağlı topladığı bəzi qaynaqları mənə verdi.

Mənim üçün çətin olsa da Folklor İnstitutunun direktoru Hüseyn İsmayilovun təkidindən sonra Əli Kamalinin arxivindəki “Koroğlu” dastanını çapa hazırlamağa başladım. Qarşıya çıxan problemləri aradan qaldırmaq üçün filologiya elmləri namizədi Əfzələddin Əsgərlə bəzən saatlarla müzakirələr apardıq. Mətnin üzərində işi 2003-cü ildə başa çatdırsam da, dastan kitab halında 2009-cu ildə işıq üzü gördü¹.

Kitab çap olunduqdan sonra dövrü mətbuatda haqqında maraqlı rəylər yazıldı. “Koroğlu dastanı” (Əli Kamali arxivində) kitabını çağdaş Azərbaycan türkcəsinin orfoqrafiyasına uyğun çap etmişdik. Nəşrdən sonra bəzi yanlışlıqlara və uyğunsuzluqlara yol verdiyimizi gördük.

Aşiq Əliəkbər Qurbani dastanı Qəzvin türklərinin ləhcəsində danışdığından bəzi sözlərdə bizim alışdığımız, ədəbi dildə normal sayılan səslər eşidilmir. Əvəzində səs uzadılır. Məsələn, bizim “şəhər” dediyimiz və yazdığımız sözü aşiq [h] səsini işlətmədən, [ə] səsini isə uzadaraq deyir. Biz onu orfoqrafiyamıza uyğun olaraq “şər” şəklində yazmışdıq. “Şər” sözü də böhtan, iftira anlamında başa düşülür. Bu da oxucunu çaşdırır. Ona görə də bu nəşrdə oxucunun asan başa düşməsi üçün “şəər” şəklində verməyi qərara aldıq. Həmçinin **kövşən** sözünü **kööşən**, **gətirəm** sözünü **gəərəm**, **istəyirəm** sözünü **istiirəm** və s. kimi verməyi münasib saydıq.

Köhnə nəşrdə məhəlli sözlər, dialekt sözlərinin bəziləri ərəb və ya fars sözləri kimi izah edilməyə çalışılmış və ya ərəb-fars sözləri yanlış çevrilmişdir. İnstitutumuzun elmi işçisi Səkinə Qaybalyeva

¹ Koroğlu dastanı (Əli Kamali arxivindəki variantlar). “Koroğlu” dastanının Əli Kamali arxivindəki variantları. (Ön söz.) “Nurlan” nəşriyyatı, Bakı- 2009, səh.396.

kitabın söz-lüyü üzərində yenidən diqqətlə işləyərək bu yanlışlıqları aradan qaldırmağa çalışmışdır.

Azərbaycanda kiril əlifbasından latın qrafikalı əlifbaya keçildikdə makina və bilgisayarların klavyaturaları Azərbaycanda işlədilən makina klavyaturalarına uyğun latın qrafikasına uyğunlaşdırılmışdı. Bu da mətnləri internetdə yerləşdirərkən və ya internetlə başqa bir yerə göndərərkən çoxlu dolaşıqlıq yaradırdı. Bəzən bu dolaşıqlıq o qədər çox olurdu ki, mətn oxunmaz hala gəlirdi. Azərbaycanda bu nöqsanı aradan qaldırmaq üçün klavyatura rəsmi surətdə “Times New Roman” şrifti əsasında quruldu.

“Koroğlu dastanı” (Əli Kamali arxivindəki variantlar) kitabı müxtəlif şriftlərlə yığıldığından onu internet saytlarında yerləşdirmək problem yaradırdı. Bu problemi aradan qaldırmaq üçün kitabın mətnini “convertor” proqramıyla “Times New Roman” şriftinə keçirdik. Nəticədə “j” hərfi gah “c”, gah “y” kimi; “ö” hərfi “ğ” və ya “ü” kimi görünməyə başladı. Dolaşıqlığın qarşısını almaq üçün Səkinə Qaybalıyeva Gülnar Mirzəyeva ilə birlikdə kitabı yenidən diqqətlə oxuyaraq səhvlərini də aradan qaldırdılar. Bilgisayar variantının yenidən işlənməsində Aysel Cəfərova da yaxından iştirak etmişdir. Kitabın təkrar nəşrini hazırlayarkən bizə yardımçı olanlara minnətdarlığımızı bildiririk.

Əli ŞAMİL

«KOROĞLU» DASTANININ ƏLİ KAMALI ARXIVİNDƏKİ VARIANTLARI

Tehranda vəkil işləyən Əli Kamalının (1944-1996) 1991-ci ildə qonağı oldum. Ofisin bir tərəfində yüzə yaxın qovluq vardı. Bunlar ofisdəki məhkəmə üçün hazırlanan yaşıl rəngli qovluqlardan fərqlənirdi. Müştərilərinin məhkəmə işləri ilə bağlı qovluqları rəfə dikinə yığılmış və arxalarındakı ağ kağızda nömrələr yazılmışdı. Ağ rəngli kağızdan hazırlanmış qovluqlar isə ayrıca bir rəfdə üst-üstə qalanmışdı.

Biz ədəbiyyatdan, folklordan, tarixdən söhbət edəndə Əli Kamali əl atıb üst-üstə qalanmış qovluqlardan birini götürüb açaraq oradakı vərəqlərə baxar və ya fikrinin doğruluğunu isbatlamaq üçün oradan parçalar oxuyardı. Qovluqların bir neçəsində XVIII-XIX yüzillərdə yaşamış Telimxanın şeirləri, şeirlərin makina yazıları və xəttatların səliqə ilə köçürdükləri mətnlər idi. O, bu qovluqlara daha çox önəm verir və onlara tez-tez müraciət edirdi. Ciddi-cəhdlə Telimxan divanını çapa hazırlayırdı. Divana geniş izahlar və sözlük də yazdığını söyləyirdi.

Qovluqların bir neçəsində də «Koroğlu» dastanının əlyazmalar, çap üçün hazırladığı mətnlər, maqnitofon lentinə yazılmış kasetlər vardı.

Əli Kamali ilə söhbət edərkən qovluqlardakı materialların bəzilərinin surətini çıxarıb mənə verirdi ki, Azərbaycan mətbuatında çap etdirim və ya məqalələrimdə istifadə edim. Mən də onun arzularını yerinə yetirməyə çalışırdım. Həmin illərdə mətbuatda Telimxanın bir neçə şeirini çap etdirməklə haqqında bilgilər də vermişdim.

Onun verdiyi materiallar mənim üçün çox önəmli olsa da çap etdirməyə o qədər də səy göstərmirdim. Düşünürdüm ki, Əli Kamalının zəhmətinin bəhrəsi olan bu materialları özü çap etdirər. Buna maddi imkanı da vardı, böyük həvəsi də. Topladığı materialları çap etdirmək üçün Azərbaycan türkcəsinin yazı qaydalarını özündən yaxşı bilənlərdən, Tehranda yaşayan gənclərin gücündən istifadə edirdi.

1996-cı ilin avqustun 31-də qəfil ölüm Əli Kamalini yaxaladı. Dəfnində iştirak edə bilməsək də bir qrup ziyalı ilə birlikdə qırxın-

da iştirak etmək üçün Tehrana və doğulduğu Bəndəmir kəndinə də getdik².

Əli Kamalının yasından geri döndükdən sonra mənə vermiş olduğu folklor nümunələrini Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun arxivinə vermək istədim. Arzu edirdim ki, folklorşünaslarımız həmin materiallardan araşdırmalarında istifadə edəcəklər.

AMEA Folklor İnstitutunun direktoru, f.e.d. Hüseyn İsmayılov Əli Kamalini Azərbaycan Respublikasında daha yaxşı tanıtmaq üçün bir kitabça hazırlamağı tapşırı və “Koroğlu” dastanının Əli Kamali arxivindəki nüsxələri mövzusunu iş planıma daxil etdi. Beləliklə, beş ilə yaxın bu materiallar üzərində işlədim.

Əli Kamali peşəkar folklorçu deyildi. Ətrafındakı dar düşüncəli-lərin «Türklərin ədəbiyyat və folkloru yoxdur. Bu dildə gözəl bədii nümunələr yaratmaq olmaz!» dedi-qoduları onu doğulub boya-başa çatdığı bölgənin ədəbi nümunələrini toplamağa təhrik etmişdir. Sanki zəngin bir xəzinə ilə rastlaşdığını görən gənc hüquqşünas sonralar dairəni genişləndirmiş, İrənin güneyində və doğusunda yaşayan türklərdən də folklor nümunələri toplamağa başlamışdı.

İranda islam inqilabından sonra türkcə qəzet və jurnalların nəşri, xüsusən də “Varlıq” jurnalı onu bu sahədə ardıcıl işləməyə həvəsləndirmişdi. Həmişə deyirdi ki, xarici ölkədə hüquq təhsili almış və doktorluq dissertasiyasını müdafiə edərək İrana qayıtmış Həmid Nütqinin ədəbiyyatımız, dilimiz, tariximiz haqqında məqalələri ona ana dilini dərindən öyrənməyə güclü təkan göstərmişdi. “Varlıq” jurnalı Əli Kamalının ömür yolunu dəyişmişdi.

Beləliklə, Savə, Həmədan, Qəzvin, Xorasan, Şiraz və b. bölgələrdən XVII-XX yüzillərdə yaşamış şairlərin, aşıqların heç yerdə çap olunmamış şeirlərini, dastanlar, nağıllar, bayatılar, atalar sözləri və s. toplamağa başlamışdı. Özü gedə bilmədiyi yerlərə başqalarını göndərmiş, onların məsrəflərini ödəmiş, söyləyicilərə də həvəsləndirmək üçün müəyyən məbləğdə pul vermişdi³. Bunu Aşiq

² Şamil Əli. Əli Kamali Tehrandə və Bakıda. “Tanıdığım insanlar” kitabı, Birinci kitab, “Sumqayıt” nəşriyyatı, Bakı, 2000, səh. 110.

³ Məmmədxani Hüseyn. Rəhmətlik Əli Kamali.(Əlyazma hüququnda) Tehran, 1993, səh.12, .Güneyli Məmmədxani Hüseyn. Ustad Əli Kamali

Əliəkbərin “Koroğlu” dastanını lentə köçürərkən işlətdiyi yarı zaraflat, yarığıley dolu ifadədən də aydın görmək olur.

Topladığını araşdırmağa səy göstərən, «Varlıq» jurnalına 20-dək məqalə yazan, bir kitab çap etdirən Əli Kamali nə yazıq ki, uzun illər üzərində işlədiyi və nəşrə hazırladığı «Telimxan divanı»nın, «Dastanlar»ın işıq üzü görməsinə nail ola bilməmişdir⁴.

Sağlığında Əli Kamalının topladığı materiallar və elmi fəaliyyəti Azərbaycanda, Türkiyədə, İranda, İsveçdə yaşayan ziyalıların və elm adamlarının da diqqətini özünə çəkmiş, haqqında məqalələr yazılmışdır. Lakin onun topladığı materialların nəşri çox ləng getmişdir. Səbəbi də Ə.Kamalının bu işlə davamlı məşğul ola bilməməsi idi. Kitablara çap etdirmək və ailəsini dolandırmaq üçün vaxtının çoxunu vəkilliyə həsr edir, insanların haqqını qoruyurdu.

Ölümündən sonra isə onun arxivi araşdırıcıların üzünə bağlandı.

Ə.Kamalının doğulub boya-başa çatdığı bölgə Mərkəzi İranda yerləşsə də, daha çox Savə şəhərinin adı ilə tanınır. XX yüzilin başlanğıcınadək burada soykökü Xələc, Əfşar və Şahsevən tayfalarına bağlı türklərin 800-ə yaxın kəndi olmuşdu. Yüzilliyin sonlarına yaxın isə hökumətin yeritdiyi siyasət və şəhərləşmə nəticəsində kəndlərin sayı 450-yə enmişdi⁵. Ə.Kamali folklor materiallarının çoxunu məhz bu kəndlərdən toplamışdı.

Şahsevənlər deyəndə, öncə nəzərimizə Azərbaycan Respublikasında və İran İslam respublikasının Savalan dağı ətrafında toplaşan Şahsevənlər gəlir. Lakin İran İslam Respublikasının ayrı-ayrı bölgələrində də şahsevənlərin yaşadığını unutmamalıyıq. Şahsevənlərin hamısının soykökü eyni tayfalara dayanmır. Səfəvi hökmdarı I Şah Abbasın (1587-1629) siyasi məqsədlərlə formalaş-

əbədiyyətə qovuşdu. «Ümide Zəncan» qəzeti, 1375-ci il, 21 şəhrivərd (11 sentyabr 1996), 1375-ci il, 28 şəhrivərd (18 sentyabr 1996)

⁴Şamilov Əli. Bakıya bir də dönməyinə əcəl aman vermədi. “Müxalifət” qəzeti, 1996, 21 avqust, №63 (463), s.8.

⁵Kamali Əli. Qara bulutdan çıxan ay-Telimxan. «Varlıq» jurnalı (Tehran), 1981, sayı 25, səh.51, Kamali Ali. Savə türklərinin böyük şairi: Tilimhan-1, 2 (Kara bulutdan çıxan ay). Aktaran nəşrə hazırlayan: Yavuz Akpınar. Kardaş edebiyatları (Erzurum), 1997, sayı 38, 39, səh.9-17, 26-29.

dırdığı Şahsevən elləri ayrı-ayrı tayfalardan ibarətdir. Belə ki, Azərbaycanda Şahsevən eli dursunxocalılar, məstəlibəylilər, zər-cərdlilər, quzatlılar, inanlılar, rəzabəylilər, poladbəylilər, talışmika-yıllılar, novruzbəylilər, qocabəylilər və b. tayfa, tirə və qoldan ibarətdirsə,⁶ Savə bölgəsində yaşayan Şahsevən eli əfşar, xələc, bayat, qaraqoyunlu, dögər, mosul, bozçalı, əlqutlu, lək, aruxlu, inanlı, satlı, çələbi, sulduz, qarluq və b. tayfa və tirələrdən formalaşır⁷.

400 ilə yaxın bölgənin əsas gücü olan, elat həyatı yaşayaraq yayda yaylağa, qışda qışlağa köçən şahsevənlərin tayfa qanunları XX yüzillikdən zəifləməyə başlayır və onlar İkinci Dünya Savaşıdan sonra tədricən oturaq həyata keçirlər.

Qafqaz Rusiya tərəfindən işğal ediləndən sonra Azərbaycanın quzeyi ilə güneyi arasında əlaqələr zəifləsə də tam kəsilməmişdi. Amma Xorasan, Şiraz, Savə ətrafında yaşayan türklərlə əlaqələr, demək olar ki, tamamilə kəsilmişdi. Həmin bölgələrdə yaşayan qacarların, qaş-qayların, şahsevənlərin, əfşarların, xələclərin və b. tayfaların dialektləri, folkloru, adət-ənənələri layiqincə öyrənilib təhlil edilməmişdi.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra da əlaqələrimizi lazımı səviyyədə qura bilmədik. Hələ də araşdırıcılarımız həmin bölgələrə ekspedisiyaya gedib materiallar toplaya bilmirlər. Buna görə də Əli Kamalının topladığı materiallardan yararlanmaq olduqca önəmlidir.

Əli Kamalının arxivində gördüyüm «Koroğlu» dastanının materiallarını aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1. Qara mürəkkəblə, səliqəli xətlə A-4 formatlı kağıza yazılmış, üzərində işlənmiş bir mətn. Mətnin ilk iki səhifəsi əlyazmanın pasportu rolunu oynayır. Birinci səhifənin başında «tarix 12.4.1353» (miladi 3 iyul 1974-Ə.Ş.) yazılıb. Ardınca nəzmlə 14 misrada dastanın yazıya alınma səbəbi və şəraiti təsvir edilir.

*Yazacağam mən bu hekayəti bu gün qardaşuma,
İki ildür ki, salub dörd dəfə minnət başuma.*

⁶ ASE. X cild, «ASE» nəşriyyatı, Bakı, 1987, s.478

⁷ Kamali Əli. Qara bulutdan çıxan ay-Tilimxan. «Varlıq» jurnalı (Tehran), 1981, sayı 25, s.53

Əhd edüb üç gecədə vaxtimi dutdum özüm,

Yazmuşam, var bu kitab içrə nə həngamə sözüm –

misraları ilə başlayan nəzm bitdikdən sonra nəsrə yazır: «Ay dastanum oxuyan və talib olan din qardaşlarum! «Koroğlu» dastanı 12 məclisdür. Hər məclisi bir dastan, eşidməli hekayətlər var. 11 dastanını yazmışam. On ikiminci cildi ta kənun yazılmamışdı. Bu tarixdən onu yazaram».

Buradan aydın olur ki, «duste-əzizəm, ağaye Qulamhəsən, fərzənde Məhəmmədhəsən, sakene Musaxanı Bulağı» deyər tanıdılan şəxsin sifarişi ilə yazılmış “Koroğlu” dastanının bu qolu üç gecəyə yazdığı və «bu hekayət ta kənun heç aşiq bilməyüb».

Mətn üzərindəki üç tarix isə yazıya almanın 2 ilə yaxın çəkdiyini göstərir.

Bu qeydlərlə yanaşı katib özünü nəzm parçasında «taniyullar məni, aləmdə cəhan əncüməni», nəsrə isə İslam Əfşar Xələci kimi təqdim edib. Sonda «tarix 29.8.1354» (miladi 20 noyabr 1975-cı il-Ə.Ş) qeydini qoyub. Sonda isə “İslam Əfşar. Fi tarixə 9.8.1354” yazılıb.

Əlyazmadakı şeirlərdən ikisində Əfşarın adı aşağıdakı kimi hallanır:

*Sözlərümi Əfşar çəkər aşarə,
Oxuyanlar şerü-qəzəl diyəllər.*

* * *

*Əşarı yazulur Əfşar zəmanı,
Oxu sən xəttü-inşanı, Koroğlu.*

Əfşar bu dastanı heç bir aşığın bilmədiyini yazsa da, ona inamsız yanaşmamaq olmur. Belə ki, özünün yazdığı məclisdə aşağıdakı bəndlər var.

*Koroğlu yetişüb bu saat cana,
Vurun, çapun, dəlilərim, hər yana,
Desün Abbas bu sözləri yazana,
Ondan bircə xəbər alun gətürün.*

* * *

*Mənəm həqiqət aşığı,
Məclislərin yaraşığı,*

*Abbasun qəlbi, işığı,
Dua oxur səhər sənə.*

“Desün Abbas bu sözləri yazana” və “Abbasun qəlbi, işığı” misraları açıq-aydın dastanı Aşıq Abbasın söylədiyini və hətta misralar arasında özünü də tanıtdığını göstərir.

«Koroğlunun Türkmən səfəri» qolunun katibi yazır: «Qərar budur, dastan əvvəldən ta axıracək yazulsun. Çün Aşıq Cunun Çamlıbeldən qəhr edüb getmişdi Türkmən vilayətinə, onun dastanun yazmuşam. Aşıq Abbas nəvarə salub». Bunlar da əsas verir ki, Əfşarın Aşıq Abbasın ya özündən, ya da lentə yazdırdıqlarından yararlanaraq bu qolu qələmə aldığı söyləyək. Çox təəssüf ki, «aləmdə cəhan əncüməni» olan İ.Ə.Xələcini nə biz tapa bildik, nə də Əli Kamali ilə birgə işləyənlər.

«Koroğlunun Türkmən səfəri» qolunun başlanğıcındakı katib qeydində mətninə nə vaxt, harada, kimdən topladığını və kim tərəfindən yazıya aldığı haqqında bir bilgi yoxdur. «Koroğlunun Türkmən səfəri ki, on birinci dastandır, dübarə yazaram» qeydindən belə anlaşılır ki, 10 qol yazılıbmış. İndi isə 11-ci qol yazılır. “Dübarə yazaram» ifadəsində isə anlaya bilmədik dastanı yazıya alan 11 qolun hamısını dübarə-ikinci dəfə yazıb, yoxsa yalnız 11-ci qolu ikinci dəfə yazıb. Bu mətn Əfşarın yazıya aldığıyla dil-üslub baxımından yaxın olsa da, mövzuca bir-birindən fərqlənir.

«Dastani Koroğlu və Nigar xanım» əlyazması «Eşidənləri və ağaye Kəmalinin saluğuna» qeydilə bitir. Buradan aydın olur ki, Əli Kamalının sifarişilə yazılıb. Amma nə vaxt, harada, kimdən topladığı və kim tərəfindən yazıldığına dair heç bir bilgi yoxdur.

2. «Koroğlu» dastanının bir neçə qolu da düz xətləli məktəbli dəf-tərinə qara mürəkkəblə, səliqəli şəkildə yazılıb. Savə ətrafında yaşayan türklərin ləhcəsində yazıldığından və üzərində düzəlişlər edildiyindən çətin oxunur. Əlyazmadakı «Dastani-Koroğlu və Nigar xanım», «Eyvazın durna gətirməyə getməsi», «Koroğlunun Şilat səfəri» məclisləri - qolları tam, «Koroğlunun Sərdar paşa dastanı» isə yarımçıqdır. Nə vaxt, harada, kimdən toplandığına və kimin yazıya aldığına dair heç bir qeyd yoxdur.

3. 20-30 il əvvəllər qələmə alınmış 18 səhifəlik bir qarışıq əlyazmanın sonunda Əleyi xan Qasimi qeydi var.

Bundan başqa 20 səhifəlik «Koroğlunun... qurtarmaq dastanı», 24 səhifəlik «Dastanı Eyvaz ki, istir gedə ...kuhuna», 43 səhifəlik «Eyvazın durna gətirməgə getməsi», 35 səhifəlik «Koroğlunun Eyvazı gətirmək dastanı», 30 səhifəlik «Koroğlu Aşıq Cünundan Eyvaz xanın...», 17 səhifəlik «Koroğlunun Şilad şəhərindəki...», 17 səhifəlik «Koroğludan şeirlər», 2 səhifə «Koroğlunun İstanbul səfəri», 12 səhifə başlıqsız əlyazmalarda tarixə və yazıya alanın adına, soyadına rast gəlmədik.

4. A-4 formatlı kağıza qara mürəkkəblə, səliqəli xətlə köçürülmüş, hər biri 25 səhifə «Koroğlunun Türkmən səfəri» və «Aşıq Cünunun Çəmli beldən qaçması» qolları yazılmış və sonda «Söyləyən: Əfşar» qeydi verilmişdi. Bu qeyddən belə anlaşılırdı ki, Əfşar söyləyib, kim-sə yazıya alıb. Mətnin dili bugünkü yazılı ədəbi dilimizə çox yaxındır. Bu da mətnin Əfşardan yazıya alındığına şübhə doğurur.

Hüseyn Məmmədxani Güneylinin Ə.Kamali ilə birgə işlədiyindən xəbərdardım. Ona görə də 2003-cü il yanvarın 9-11-də Bakıda keçirilən «Ortaq türk keçmişindən ortaq türk gələcəyinə» folklor konfransına gəlmiş H.M.Güneyliyə məndə olan əlyazmaları göstərdim. Səliqəli xətlə köçürülmüş əlyazmaların onun olduğunu, 1990-1995-ci illərdə Ə.Kamalinin tapşırığıyla çap üçün hazırladığını söylədi. Redaktə zamanı ədəbi dil normalarını əsas götürdüyünü, mətnlərin dil-üslubunu qorumadığını bildirdi.

Əli Kamalının arxivində gördüyümüz əlyazmaların bizdə surəti olmayanları da var. Onların da söyləyicidən qələmə alındığını, yoxsa hər hansı bir əlyazmadan köçürüldüyünü müəyyənləşdirə bilmədik.

5. Hər biri bir saatlıq 7 kasetə «Koroğlu» dastanının qolları köçürülüb. 4 qolun hər biri bir kasetə yerləşdirilib. Kasetlər köçürülərkən başlanğıcında və sonunda səs qırıqlığı yaranıb. Bu hala kasetin bəzi yerlərində də rast gəlinir. Söyləyənin kimliyi kasetlərdən bilinmir.

Dolaşlıqlara aydınlıq gətirmək üçün söyləyici ilə görüşmək lazımdı. Onu tapmaq isə o qədər də asan olmadı. Uzun illər soraqladıqdan sonra H.M.Güneyli söyləyicinin Aşıq Əliəkbər olduğunu yazdı. Tehrandə 2004-ci ilin dekabrında keçirilən simpoziuma ge-

dərəkən Aşıq Əliəkbərlə də görüşməyi planlaşdırdım. Dekabrın 31-də ədəbiyyatımızın və dilimizin vurğunlarından H.M.Güneyli, Dərviş Bəhrəvan İnalı, Əskər Yaşılı və Aşıq Əhədlə birlikdə hazırda Kərəc yaxınlığındakı Səidabad kəndində yaşayan aşıqla görüşdük. Aşıq Əliəkbər Qurbaninin çalib-oxumasını, danışığını lentə almaq üçün özümüzlə kamera və diktofon da götürmüşdük. Yaxşı ki, «Koroğlu» dastanının lentdən kağıza köçürdüyümüz mətni və aşığın Əli Kamali üçün söylədiyi lentlər də yanımızda idi.

Lentdən kağıza köçürdüyümüz mətndəki pərakəndəliyi və anlaşılmazlığı aradan qaldırmaq üçün Aşıq Əliəkbərə müraciət etdik. Bizi mehriban və qonaqpərvər qarşılayan aşıq yazıya aldığımız mətnləri eşidəndə yad-yad üzümüzə baxırdı. Sanki bu mətnlərdən onun heç xəbəri yoxmuş. Aşıq Əliəkbər dastanı yazıya aldığımız kimi söylənmədiyini bildirdi. Lentləri səsləndirmək zorunda qaldıq. Aşıq heyrətləndi. Səmimi etiraf etdi ki, 1986-1988-ci illərdə söylədiklərini unudub.

Biz ondan lentə qulaq asarkən anlama bilmədiyimiz və fikir dolşıqlığı olan parçaları yenidən söyləməsini xahiş etdik. Aşıq lentdəkindən nisbətən fərqli bir variant danışmağa başladı. Onun söylədiklərini yenidən lentə köçürsəydik yazıya köçürüb çapa hazırladığımızdan fərqli bir variant yaranacaqdı. Buna isə aşığın həvəsi və vaxtı yox idi.

Aşığın yardımını ilə kağıza köçürdüyümüz mətndəki pərakəndəliyi və anlaşılmazlığı aradan qaldıra bilməyəcəyimizi gördük. Odur ki, dastanı kimdən öyrəndiyini, məhəlli sözlərin mənasını xəbər aldığımız və bəzi parçaları təkrar söyləməyi xahiş etdik. Aşıq Əliəkbər Qurbani ustadının Savənin Səngək Mərəğeyi kəndindən (Telimxan da bu kənddə doğulub) Aşıq Əbülqasım olduğunu və ondan 20-ci yüzilin 50-ci illərində 18 dastan öyrəndiyini söylədi.

Aşıq Əliəkbərdən «Koroğlu qarı ilə harada görüşüb?»- deyə soruşduq. «Əlyazmalardakı mətnlərdə- “Dastanı Koroğlu və Nigar xanım”da və «Koroğlunun Türkmən səfəri»ndə Koroğlunun qarı ilə görüşdüyü yazılıb. Siz isə «Bu Koroğlunun Dəmirçioğlu səfəriydi ki ərz elədim» qolunu danışarkən Koroğlunun qarı ilə görüşdüyünü söyləyirsiniz» - deyə xəbər aldıqda gülümsəyərək dedi ki,

orada elə bir yanlışlıq yoxdur. Koroğlunun qarı ilə, çərçi ilə görüşləri və ona bənzər ikinci dərəcəli süjetlərin hansı qolda söylənməsi məclisdəkilərdən, vaxtdan və aşığın ovqatından asılıdır. Məclis iki gün davam edəcəksə aşıq da «Koroğlunun durna səfərinin dastanı payama çatır» başlayıbsa ona Koroğlunun qarı ilə, çərçiyə görüşməsinə və ya əlavə bəzəklər verməyə imkanı olmur. Dastanın kiçik qollarını danışdıqda isə vaxtı doldurmaq üçün belə əlavə edirik.

Məclisdə əyləşənlər yaşlı, oturuşmuş adamlar olanda da, kənddə tək yaşayan el ağbirçəyi olanda da “onun xətrinə dəyər – deyər qarı ilə görüşməsinə danışmırıq. Aşığın özünün ovqatı ciddi olanda da Allahdan, peyğəmbərdən, igidlikdən, düzlükdən, doğruluqdan oxumaqla vaxtı doldurur, şən əhvalda olduqda isə o cür gülüş doğuran parçalara üstünlük verir.

Məclisdə kimlərin əyləşdiyinə də aşıqlar çox önəm verirlər. Koroğlu və onun dəlilərinin adını dəyişməsək də, düşmənlərinin adı məclisdəki nüfuzlu bir şəxsin adıyla eyni olduqda ona hörmət əlaməti olaraq dəyişir, əsasən də həmqafiyə başqa bir adı çəkirik. Bəzən çalib-oxuduğum vaxt məclisə Cəfər adlı bir nüfuzlu şəxs daxil olduğunu pıçıltıyla mənə çatdırıblarsa, ondan sonra Cəfəri Səfərlə əvəzləmişəm.

Ayrı-ayrı məclislərdə dastan danışarkən adlarda bu cür dəyişikliyə rast gəlsən, bil ki, məclisdə əyləşən nüfuz sahiblərinin adıyla bağlıdır.”

Aşıq Əliəkbərin dediklərini bütün variantlara tətbiq etmək olmur. Belə ki, istər onun danışdığı «Bu da Eyvazın durna səfərinin dastanıdır ki, payama çatır» qolunda, istərsə əlyazmadakı «Eyvazın durna gətirməyə getməsi» qolunda söhbət Hasan paşadan getdiyi halda, birdən mövzu dəyişir. Dəliləri meydanda asmağa gətirəndə Koroğlu:

*Sənə deyim Cəfər paşa, Və ya: Sənə deyim Cəfər paşa,
Mustafaxan yoldadı. Bu meydan yaxçı meydana. –*

deyər oxuyur.

Əlyazmadakı «Bu dastan Aşıq Cünunun qaçmağı dastanıdır»nda da Yumuğ Əhməd deyir: «Qaz və ördək bu mahalda tapulmaz. Ərzurumda Cəfər paşanın göllü bağında ola. Ora da gidmaq müşküldür. Çox çətin dağlar qabaqda var. Xətərli yolları vardır və bir də Cəfər paşa bir qüdrətli paşadır. Koroğlu gəlüb dəliləri çağurub dedi:

– Kim gidə bilür Ərzurumdan Cəfər paşanın bağundan qaz və ördək gətürə?»

Burada da şeirlər Cəfər paşaya müraciətlə söylənilir. Sonda yenə də Hasan paşadan söhbət gedir.

«Dastanı Koroğlu və Nigar» da Nigar xanım Çənlibelə çatanda onu qarşılayan dəlilər arasında Eyvazı nişan verməsini Koroğludan xahiş edir. Buradan belə aydın olur ki, Nigar xanım Eyvazın şan-şöhrətindən xəbərdardır. Əksər variantlarda isə övladı olmadığına görə Koroğlu gedib Eyvazı gətirir və Nigar da onu oğulluğa götürür. Belə fərqliliklərə ayrı-ayrı aşıqların söylədiklərində deyil, bir aşığın söylədiyi ayrı-ayrı qollarda da rast gəlinir.

Aşiq Əliəkbər Həmzənin Qıratı aparmasından sonra Koroğlunun narahatlığını təsvir edəndə Nigar xanımın dilindən deyir: «Bolu Sərdar, Koroğlu çox narahatdı. Bu sözdərinnən əslən giriftarlıq tüğyan eliir, beləsi. Yığılın bunun ürəgin alın. Qırat əlinnən gedif, divana olacaxdı». Aşiq «dəlilərin başı», sərdar kimi tanıtdığı Bolu Sərdar haqqında «Bu da Eyvazın durna səfərinin dastanıydı ki, payama çatır» qolunu danışarkən ikibaşlı danışır. Durna ovuna Eyvazla birlikdə Dəmirçioğlunun, İsaballının, Bolu Sərdarın getdiyini söyləyən aşiq Bolu Sərdarın iki tərəfə işlədiyini sözarası qeyd etməklə qalmır, sonda Eyvazın dilindən deyir:

*Bolu Sərdar burdan qaçup,
Başımıza bəla açup.*

«Bu dastan da Koroğlunun Bolu Sərdarı axtarmağıdı» qolunda isə Koroğlunun dəlillərə Bolu Sərdarı axtarib tapmalarını əmr edəndə Dəmirçioğlu və dəlilərin bir çoxu onu tanımadıqlarını deyirlər. Koroğlu Bolu Sərdarı axtarmağa gedəndə İstanbulda qarşılaşırlar. Koroğlu onu tanısa da Bolu Sərdar Koroğlunu oxşadır. Amma tam yəqinliklə Koroğlu olduğunu deyə bilmir. Bolu Sərdar Çənlibelə hücum etməyə qoşun toplayanda Eyvazla Dəmirçioğlu onun dəstəsinə qoşulur. Bolu Sərdar isə onların Koroğlu dəlilərindən olduğunu tanımır.

Uzun illərlə apardığımız müşahidələrdən və Aşiq Əliəkbərin söhbətlərindən bu qənaətə gəlmişik ki, aşıqlar dastanın əsas süjetini yadda saxlayır, ikinci dərəcəli detallardan isə məclisin və özü-

nün əhval-ruhiyyəsinə uyğun olaraq istifadə edirlər. İkinci dərəcəli surətlərin adlarını hansı qola münasib bilirlərsə, orada da işlədirlər.

Çapa hazırladığımız variantda:

*Səfər oldu Dağıstana,
Mənimnən gedən gəlsin,
Namərd meydana girməsin,
Mərd badəsin içən gəlsin.*

- kimi şeir parçalarına, eləcə də Türkmənistan ifadəsinə dəfələrlə rast gəlinir. «Koroğlu» dastanının Paris və Təbriz nüsxələrilə müqayisəli təhlili onu göstərir ki, istər Dağıstan, istərsə Türkmənistan bugünkü inzibati ərazi vahidləri anlamında deyil, dağlıq yer, türkmənlər yaşayan yer anlamında işlədilir. Bunu bilməyən Aşıq Əliəkbər dastanı danışarkən türkmənlərdən söhbət açanda onu Türkmənistanla uyğunlaşdırmağa çalışaraq «Türkmənsəhra» ifadələrini işlədir. Nəşrə hazırladığımız variantlarda Eyvazın Qaşqay türkmənlərindən olduğu özünü qabarıq bürüzə verir:

1. Aşıq Əliəkbərin lentə söylədiyi qollar bunlardır: «Bu, Koroğlunun Çəmlibelə gəlməgidi və Ərəp Reyhanı görməgidir», «Bu da Koroğlunun dəgirməndə Qıratı Həməzəyə verməgi və onu geri almadığıdır», «Bu, Koroğlunun Nigar səfəriydi ki, dastanı Nigarı getdi gətirə», «Bu da Koroğlunun Eyvaz dastanıydı ki, getdi Eyvazı gətirdi», «Bu, Koroğlunun Dəmirçioğlu səfəriydi ki, ərz elədim», «Bu da Eyvazın durna səfərinin dastanıydı ki, payama çatı», «Bu da Eyvazın Türkmənə getməgidi və ata, anasını toyuna dəvət etməgidi», «Bu dastan da Koroğlunun Bolu Sərdarı axtarmağıdır».

Qolların adlandırılması «Kitabi-Dədə Qorqud»un boylarının adını, M.Füzulinin «Leyli və Məcnun» poemasının fəsillərinin başlıqlarını və b. orta əsr qaynaqlarını yada salır. Məzmunca da bir oxşarlıq var. Belə ki, «Dədə Qorqud» boylarında olduğu kimi, Aşıq Əliəkbər də bir neçə qolun sonunda dastanın adını çəkir. Aşığın söylədiyi qolların heç birində “Aşıq Cünun” adı çəkilmir. Bunu diqqətsizlik kimi qiymətləndirmək olmaz. Çünki söyləyici bir neçə dəfə kitabda Aşıq Cünunun adı olduğunu, lakin yaşadığı bölgədə yayılmış «Koroğlu» dastanlarında belə bir ad olmadığını söyləyir.

İranda «Koroğlu» dastanının bir neçə nəşri olsa da, Aşıq Əliək-bərin Qulamhüseyn Sədri Əfşarın 1347-ci ildə (miladi 1968) Teh-randakı İbn Sina nəşriyyatında çap etdirdiyi kitabla tanış olduq-larını öyrəndik. Bu da Hümmət Əlizadənin Bakıda 1941-ci ildə Azərnəşrdə çap olunmuş kitabı əsasında çapa hazırlanıb.

Lakin İslam Əfşar Xələcin yazıya aldığı qollarda Aşıq Cünun hadisələrdə fəal iştirak edir, şeirlər söyləyir, çalıb oxuyur. İ.Ə.Xələci öz şeirlərini də yazıya aldığı qolda verir və başqa bir qeydində bunu aşıqların da oxuduğunu söyləyir. Bu da onu göstərir ki, bölgədə hələ də «Koroğlu» dastanının qolları formalaşmaqdadır. Aşıqlar və el şairləri mövzu ilə bağlı şeirlərini dastana əlavə edə bilirlər.

Aşıq Əliək-bər Koroğlunun İrana gəlmədiyini bir neçə dəfə vur-ğulayır. Onun Ərzurum ətrafında yaşadığını və Osmanlıya səfər et-diyini söyləyir. «Bu da Koroğlunun Eyvaz dastanıydı ki, getdi Ey-vazı gətirdi» qolunu danışanda Türkmənsəhradan söz açır. Ərzu-rum ətrafında yaşayan Koroğlu İrandan keçmədən Türkmənsəhra-ya gedə bilməzdi. Bu da onu bir daha göstərir ki, aşığın söylədiyi və əlyazmalardakı variantlarda Türkmənistan, Türkmənsəhra, Təkə Türkmən məlum bir coğrafi məkan deyil, ümumiyyətlə türkmən-lərin yaşadığı yer anlamındadır.

2. İstər Aşıq Əliək-bərin söylədiyi, istərsə də əlyazmalardakı va-riantlarda Yumuğ Əhməd, Qulu bəy kimi maraqlı obrazlar var. Koroğlu Nigar xanımı gətirərkən yolda Qulu bəyin ox atmağına hey-ran olur. Onu zorla atasından ala bilməyəcəyini gördükdə Nigar xanım işə qarışır. Atasını, anasını dilə tutaraq Qulu bəyi özünə qardaş kimi Çənlibelə gətirir. Yumuğ Əhməd və Qulu bəyin adıyla bağlı ayrıca qollar olmasa da, onlar əksər qollarda ən fəal iştirakçılardır.

Koroğlu dəlilərindən bəzilərinin adının sonuna “balı” sözü əla-və edilir. İsabalı, Eyvazbalı, Əhmədbalı və b. Görünür, balı sözü-nün də xüsusi bir anlamı, mənası var.

3. Bir qolda Çənlibeldə olduğu, hadisələrdə fəal iştirak etdiyi gös-tərilən dəli başqa bir qolda hələ Çənlibelə gəlməmiş təsvir edilir. Məs: İsabalı Nigar xanımın xidmətçisi kimi onun məktubunu Çənlibeldə Koroğluya gətirir. Başqa variantda Nigar xanımı gətirməyə gedəndə Koroğlu Çənlibeldə nizam-intizamı qorumağı İsabalıya həvalə edir.

4. Bölgədə aşıqlar əsasən çögür çalırlar. Onlar “saz” sözünü əsasən musiqi aləti anlamında işlədirlər. Onlar çöür, çöqür, çögür kimi tələffüz etdikləri musiqi alətinə tək-tək hallarda saz da deyirlər. Ehtimal ki, Əfrasiyab Bədəlbəylinin «Musiqi lüğəti» kitabında yazdığı: «çoğor-beş simli qədim Azərbaycan musiqi aləti»⁸ nin izahı da çögürə aiddir.

Azərbaycanda geniş yayılmış qoltuq sazdan azacıq böyük olan çögürün qolu nisbətən uzun, sinə taxtası isə bizdə olduğu kimi nisbətən qabarıq yox, düzdür. Əsasən səkkiz simlidir.

5. Bölgənin aşıqları bizlərdə olduğu kimi, sazın kökünü tez-tez dəyişirlər. Havaların əksəriyyətini şur kökü üstündə oxuduqlarından ritmi dəyişməklə effekt yaradırlar. Buna görə də dastanda şeirlərin əksəriyyəti gəraylıdır, qoşmaya az-az rast gəlinir. Divani, müxəmməs, tənris və b. şeir növlərinə isə demək olar ki, rast gəlinmir.

6. Aşiq misralardakı heca fərqi musiqinin ahəngilə tənzimləyir. Buna görə də bəzi misralar özündən əvvəl və ya sonra gələndən nəinki bir-iki heca, bəzən dörd-beş heca fərqli olur.

Çapa hazırladığımız mətnlərdə Koroğlunun nəslə və qohumları ilə bağlı maraqlı faktlar var. Belə ki, «Dastani- Koroğlu və Nigar xanım» qolunda evində qonaq qaldığı qarı Koroğlunu hədələyəndə deyir:

*Yedigün boynuna almaz,
Heş kim belə qılıç çalmaz,
Əmisi Şabannan qalmaz,
Bir utanmaz vardur üzi.*

*Zöürə deyər baxsın süzə,
Əbəs qonax oldu bizə,
Dədəsi miləxor Mirzə,
Qırat üssə çıxdı gözi.*

«Koroğlunun Türkmən səfəri» qolunda da deyilir:

*Yalan sözündən utanmaz,
Yedigün boynuna almaz,*

⁸ Bədəlbəyli Əfrasiyab. Musiqi lüğəti. «Elm» nəşriyyatı, Bakı, 1969, səh.79.

*Əmisi Şəbannan qalmaz,
Heş yoxdur utanan üzü.*

*Mən qurbanam ala gözə,
Xəşm eyləyüb baxdı bizə,
Atasıdır Xacə Mirzə,
Qırat üstə çıxdı gözü.*

*Koroğlıdur, Rouşən xanay,
Mənim bu cismimə canay,
Qeys qızı Səlbidür anay,
Qırat vurub sınıb dizi.*

Dedi: –Koroğlu, mən səni kamilən tanudum. Sən Rouşən Əli xan Xacə Mirzənin oğlu və nəşəbi Səlbə xanum Qeysəri- Rumin qızı və əmisi adı Şəban xan. Qırat vurub nənəsün dizi çatılıb».

Belə faktların sayını artırmaq olar. Variantlarda Ərəb Reyhanın, Mustafa bəyin də tərcümeyi-hallarına, Koroğlu və Eyvazla qohumluqlarına diqqət yetirilir. Azərbaycanda çap olunan variantlarda Koroğluya darda yardım edən, qarşılaşdıqda isə “Koroğlunu çaya basan” Gizir oğlu Mustafabəy haqqında Əli Kamali arxivindəki variantlarda da maraqlı bilgiler var. Belə ki, Təkə Türkmən elindən olduğu söylənilən qəhrəman Mustafa bəy Qəcər kimi tanındır. Koroğlu adıyla məşhurlaşan Rövşən isə sadə bir ilxıçı oğlu deyil, əsilzadə bir nəslin-Əli xan Xacə Mirzənin və Qeysəri- Rumun qızı Səlbə xanımın övladı olduğu haqqında maraqlı fikirlər söylənilir.

Dastançılıq ənənələrimizdə qəhrəmanlar sadə xalqdan deyil, əsilzadələrdən seçilir. Qəhrəman hətta kasıb bir ailənin övladı kimi təsvir edilsə də, sonda onun hansısa bir əsilzadədən olduğu, müxtəlif səbəblərdən kasıb ailəyə düşdüyü təsvir edilir. Bu baxımdan Əli Kamali arxivindəki «Koroğlu» dastanının variantlarında qəhrəmanın əsilzadə kimi göstərilməsi təbii görünür.

Nəşrə hazırladığımız variantlarda sinfi mübarizə özünü göstərmir. Koroğlunun dostları arasında xanlar, paşalar, tacirlər də var, kasıb-kusub da. Yəni Koroğlu bir orta əsr cəngavəridir. Onun dostları və düşmənləri var. Onlar da hər təbəqədən ola bilər. İnsanlara

sıfı münasibətə görə deyil, şəxsi münasibətə görə qiymət verir. Hətta Koroğlunun qorxusundan Çənlibeldən qaçmış Aşıq Cünunu geri qaytaranda Türkmənbaşı ərklə ona deyir: “Əgər sənə çəb baxa (yəni Koroğlu-Ə.Ş.) gözdərin çıxardaram. Və bəd Koroğlu heç vədə mənsiz Çənlibeldə dura bilməz”.

Əli Kamali arxivində ciddi araşdırma aparmağa imkanımız olmayıb. Ola bilsin ki, orada başqa mətnlər də vardır. Aşığın söylədiyi «Koroğlunun durna səfəri payama çatır» qolundakı bir gəraylıda «Topu tufənglər atuldu» misrası var. Bu da Koroğlunun tufəng çıxdıqdan sonra meydandan çəkilməsi fikrilə uyğun gəlir.

Əli Kamali arxivindən alınmış materialları çapa hazırlayarkən üç fəslə ayırdıq.

Birinci fəsildə Aşıq Əliəkbər Qurbaninin lentə söylədiklərini olduğu kimi kağıza köçürməyə çalışdıq.

İkinci fəslə müxtəlif xətlə yazılmış əlyazmaları əski əlifbadan latın əlifbasına çevrilmişləri daxil etdik. Bunlar ləhcələrdə yazıldığından bir-birindən xeyli fərqlənirdi. Biz dialektoloji mətn hazırlamağı qarşımıza məqsəd qoymadığımızdan “Koroğlu” dastanının Təbriz variantını çapa hazırlamış E.Tofiq qızı onları ortaq bir məxrəcə gətirdi. Mətnşünaslıqla və dialektologiya ilə məşğul olan araşdırıcılar lazım gəlsə folklor institutunun arxivindən istifadə edə bilərlər.

Üçüncü fəslə Ə.Kamalinin rəhbərliyi ilə H.M.Güneylinin çap üçün hazırladığı iki qolu – əski əlifbadan latın əlifbasına çevrilmiş mətni daxil etdik. Bu da müasir ədəbi dilimizə uyğun olduğundan elə bir izahlara ehtiyac olmadı.

Çalışmışıq ki, aşığın dastanı necə söylədiyi, mətnin necə yazıya alındığı və çapa necə hazırlandığı haqqında təsəvvür yaradaq.

«Koroğlu» dastanının yeddi kasetə söylənmiş qollarını yazıya köçürərkən tanış olmayan ləhcəni anlamaqda çətinlik çəkdik. Lentə bir neçə dəfə qulaq asdıqdan sonra söyləyicinin səs ahənginə alışdıq. Amma bəzi səsləri yazarkən problemlə rastlaşdıq. Çünki əlifbamızda bu səslərin işarələri yoxdur. Odur ki, səs əlifbamızda hansı hərfə daha yaxın səslənirdisə, o cür yazdıq.

Söyləyicinin özü də səsləri iki, bəzən üç şəkildə deyir. Məs: **mə-gər-məyər, ayax-ayaq, ağıl-əqil, cavannığ-cavannık-cavannıx,**

heç-heş, vilayət-vəlayət, Eyvaz-Eyvəz-Ayvəz, duşmən-düşman, üç-üş, heç-heş və s. Söz sonunda səs düşür. Məs: gəl əvəzinə gə, dükandan əvəzinə dükanda və s. deyir. Söz ortasında səs düşür. Məs: **şəhər** əvəzinə **şəər**, **kövşən** əvəzinə **kööşən**, **gətirəm** əvəzinə **gərəm** və s. Söz ortasında səs artır. Məs: **nərə** əvəzinə **nəhrə**.

Ümumiyyətlə, “Koroğlu” dastanının çapa hazırladığımız nüsxələrində Azərbaycan türkcəsinin doğu və güney dialektlərinə məxsus olan bir çox xüsusiyyətlər özünü göstərməkdədir. Bu xüsusiyyətlər daha çox fonetik səviyyədə səs əvəzlənmələri ilə səciyyələndir. Məsələn:

u-i: Koroğlu, unutmuşdılar

ü-i: gülirəm, düşdi

ı-u: sazuni, basub, qalasan, danuş, salub

i-ü: məclisün, sifarişün, versünnər

y-g: gənə, dimdigünnən, əgməz

L səsinin d-ya (doymazlar-doymazdar), d səsinin t-ya (adət), z səsinin s-ya (olmaz-olmas), ç səsinin ş-ya (açdı-aşdı) çevrilməsi də xarakterikdir.

Dilimizə xarakterik olan səs əvəzlənməsindən başqa diftonqlar da var. «Koroğlu»nu söyləyən də diftonqlardan- qovuşuq səsdən geniş istifadə edir. Mətni dialektoloji baxımdan deyil, folklorçular üçün hazırladığımızdan onları xüsusi işarələrlə vermədik. Söz sonunda n səs ilə y səsinin qarışığı kimi tələffüz edilən səsi y hərflə verdik.

Bəzi sözlər isə bugünkü ədəbi dilimizdən fərqli olaraq orta yüzilliklərin ədəbi dilindəki kimi işlədilir. Məs: **qaranlıq** əvəzinə **qaranquluq**, **otlayır** əvəzinə **otuşur**, **öpmək** əvəzinə **öpməlik**, **ikisi** əvəzinə **ikiləri**, **çalğıcı** əvəzinə **çalçı** və s. Onları da olduğu kimi saxladıq.

Aşiq Əliəkbər dastanı danışarkən ərəb sözlərini heç də fars sözlərindən az işlətmir.

Aşığın danışığı aydın başa düşülür. Lakin onun dediklərini olduğu kimi yazıya köçürüb oxuduqda anlaşılmaqlıq yaranır. Mətnə xələl gətirməmək üçün aydınlıq gətirən əlavə söz və ifadələri [] işarəsi arasında verdik.

Mətni çapa hazırlayanda çatışmayan, aydın olmayan parçaları dəqiqləşdirmək üçün Aşiq Əliəkbərlə görüşdükdə onun bizə danışdığı

larını və izahlarını { } işarəsi arasında verdik. Aşiq oxuyarkən mətni aydınlatmaq və ya musiqinin ritminə uyğun olaraq söylədiyi söz və ifadələri () işarəsi arasında yazdıq. Aşığın mövzudan kənara çıxıb izahlar verdiyi yerlərdə * işarəsi qoyaraq söylədiklərini səhifənin əmək yazısına keçirdik. Lentdəki mətnlərin başlanğıcında, içərisində və sonunda səs qırılıb fikir tamamlanmayan yerlərə üç nöqtə qoyduq.

Lentlər üzərində işimizi bitmiş hesab etdiyimizdən onları AMEA Folklor İnstitutunun arxivinə bağışladıq ki, lazım gələndə dil tarixçiləri, dialektoloqlar, etnoqraflar həmin materiallardan istifadə edə bilsinlər.

Mətn anlaşılıqlı olsun deyərək, fars sözlərinin və bəzi məhəlli sözlərin lüğətini hazırladıq. Eyni sözlər təkrarlanmasın və hər səhifənin ətəyində çox yer tutmasın deyərək sonunda sözlük verdik.

Bütün bunlar yəqin ki, araşdırıcılarımız üçün dastanı yenidən incələməyə şərait yaradacaqdır.

Dastanı nəşrə hazırlayarkən H.M.Güneylinin çapa hazırladığını Səkinə Qaybalyeva, qalan əlyazmaları isə Lalə Cavanşir və Neda Nəcəfi əski əlifbadan latın əlifbasına çevirdilər. Yalnızlıqlara yol verilməsin deyərək mətnlərin oxunuşunu H.M.Güneyli və Aqşın Ağkəmərli ilə yenidən yoxladıq. Lakin bu oxunuşlar və yoxlamalar da qaneedici deyildi. AMEA Folklor İnstitutunun 2005-ci ildə çap etdiyi «Koroğlu» dastanını oxuyanda tərəddüd etməkdə haqlı olduğumuz təsdiqləndi. Mərhum araşdırıcı Dilarə Əliyevanın başladığı işi gənc mətnşünas Elnarə Tofiq qızı tamamlamışdır. Bu nəşri mükəmməl sayaraq nəşrə hazırladığımız mətni yoxlamaq üçün ona verdik. Elnarə xanım gərgin əməyi sayəsində çoxlu yalnızlıqları aradan qaldırdı. Biz də onun oxuyub düzəltdiyi variantı əsas kimi qəbul edərək nəşrə verdik.

Dastanın çapa hazırlanmasında f.e.n. Əfzələddin Əsgərov yaxından iştirak etdi və oxuyaraq dəyərli məsləhətlər verdi. Şərqsünaslıq İnstitutunun əməkdaşı f.e.n. Elmira Fikrətqızına da bizə göstərdiyi köməyə görə minnətdarlığımızı bildiririk.

Əli ŞAMİL
15.09.2005

BU, KOROĞLUNUN ÇƏMLİBELƏ GƏLMƏGİDİ VƏ ƏRƏB REYHANI GÖRMƏGİDİ

{Bəli, Koroğlunun atası Əli bir şahın yanında at becərərdir. Bir gün gördü bir bulağıdı, bulağın suyu çöşdü gəldi, çöşdü gəldi, bu bulağdan at çıxdı⁹ çölə. At çıxdı çölə, qarışdı ilxıların içinə. Yeridi bir dənə madyannan nəzdiklik oldi, getdi, gənə girdi o bulağın içinə.

Koroğlunun atası ki, meytərliq elərdi, [yadında] saxladı. Gözdədi, gözdədi ta bu at doğdı. Həmin at ki, bulağdan gəlmişdi, döl tutmuşdu, doğdı. Gördü bir təhərdi, [qulun] bir parça ətdi, qıçları çıxıb, başı çıxıb, bir bədrix, pis şeydi. Dedi, nəmə mən bunu bu cür aparsam şahın yanına yamanı gələr, deyər, bunu sən hardan tapmışsan, gətmişən? Bədi gələr mənən. Bunu mən gizlədəm, deyərəm, o at ölü doğdı, atdım qurd-quş yedi.

Bunu gizlətdi ilxıların içində. Ta bu at gəldi vəsilə yetdi, bəəd, gəldi. O ayrı məmləkətdən şaha qonax gəldi. Qonax gəldi, dedi:

– Mənim atdarımı, sən gəlibsən ha, görmüşən ki, mənim atdarım necədi? Sən də bir atdarıy gətir, görüm nə cürdi.

[Şah] meytərə dedi:

– Gedərən, beytərin mənim atdarımdan bir dənə götürən gəllənən. Bu şah da baxa, görə mənim atdarım pəs nə cürdi.

Bu dedi, xub, dəryadan çıxma atdan döl tütüşəm, buni gətirim. Getdi o atı gətirdi. O, atı gətirəndə istiirdi şaha yaxçılıq eləsin. Şah baxdı-gördü o atın qiyafəsi pisdı. O şah bu şaha dedi:

– Elə atdarın budu? Heş dərdə dəyməz. Biz bu cür atdarı atarıy qurd-quş yəər.

O, şahın yanında Koroğlunun atası Əliyə bir şey demədi. Gədənən sora dedi:

⁹ Aşıq Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsindən danışanda Qıratın dəryadan çıxmış atdan törədiyini deyir.

– Sən mənim abırımı apardın. Mən onun atdarın o məmləkətdə görmüşdüm. Bu gəldi mənim atdarım vurdu yerə, xarab elədiy. Səniy mən mücazat eliyəcəm gözlərin çıxaralar.

Dedi:

– Gəl, mənim gözümü çıxartma.

Dedi:

– Olmaz. Gərək çıxadam.

Bunun iki gözün də çıxartdı. Çıxartdı, dedi:

– Xub, dünyada insanın dərdə dəyəni gözdi. Bədəninin yarısı, sultanı gözdi.

Dedi:

– Bə sən mənim gözümü çıxartdın, mənə hədiyyə olaraq o atdar ki pisti, onu ver mənə.

Dedi:

– Onu veriy, bu aparsın.

O, Düratnan Qıratı, oğlu Roşanı da götdü şəərdən çıxdı. Hələ indi o şəərin adı deməmişəm nəymiş, o şəərin adı Toqat. Şəəri-Toqatdan çıxdı, haydı gediri. Gəldi [oğluna, başına gətirilənləri söylədi və] dedi:

– Gedirik, hər yerə ki çatdıx, mən sənə deyərəm.

Gəldi, dedi:

– Bu yer nə cür yerdidi?

Dedi:

– Ata, düzdi. Hər yer düzdi. Nə dağ var, nə daş var. Elə baxırsan düz görükir.

Dedi:

– Burda baş saxlıya bilmənük.

Bir qədir getdilər, dedi:

– Bala, bu nə cür yerdidi?

Dedi:

– Dədə, bura da tərəp-tərədi. Tərəsi çoxdu, dağ deyidi.

Dedi:

– Burda da baş saxlıya bilmərik.

Çatdırlar bir dərbəndə. Dedi:

– Bura?

Dedi:

– Ata bura? Dağın başı gedib çox göyə. Dərbənddi, ayrı yana yol yoxidi gedə.

Dedi:

– Ha, bura bizim yerimizdi.

Buranın adını qoydu burda, Çəmlibel. Burda düşdülər. Dedi:

– Bala, dolanı gör, burda qəmiş (biz deyərih, qəmiş) vardı?

Dedi:

– Bu dağdı, dağın başında qəmiş çıxıbdı.

Dedi:

– Orda su olar.

Dedi:

– Ata, su yoxdi.

Dedi:

– Çıxar, qeyri mümkündi su çıxmıya.

O bulağın da ki, (ərz eləmişəm buracək) doqquz ay suyu qururdu, üç ay gələrdi.

Dedi:

– Ata, su yoxdi. Susuzdan öldük, süyumuz qurtarıp.

Dedi:

– Bala, bu bulağı əş.

Oğlan bir az oranı eşələdi, su coşdı.

Dedi:

– Coşanda mənə xəbər elə. Su gəldi çıxdı mənə xəbər elə bir içim ver mən içim, vurum üzümə. Ama özün içmiyə ha! Ağa, içəy məriz ollay. Mənə xəbər elə.

Bu oğlan çox zirək idi. Dedi, görən, nə var bu suda?! Ağa, bu suda bir səbəb varmış, bir hüsn varımış, bir möcüzə varımış. Koroglu bunu eşər, bir onda görər bulağın suyu qeynağa gəldi. Yavaş-yavaş bu su cuşur. Bu su vaxti ki, gələr yuxarı, görər belə da-

ğıdı. Əl vurur, görər belə dağdı, qeyniir. Əlin çəkər. Çəkənnən sora [bir də] vurur görər buzdu su, çox buzdu. Dırnaxları istiir tökülə, bu qədri buzdu. Bir muc vurur dodağına. O, içənnən sora deyər:

– Ata, gəldi su.

Dedi:

– Çıxdı? Apar məni suyun üstə.

Apardı qoydu suyun üstə. Atası əylir [su] içər. Bir az vurdu üzünə. Baxdı gördi heş nə görmür, möcüzəsi yox. Dedi:

– Bala, işdiy bu sudan?

Dedi:

– Bəli ata, bir qurtum.

Dedi:

– Balam, sən apardıy. Mənim gözüm açılardı ki, keşdi. Səniy bu firsatnan səsiy çoxalar. Səniy səsiy iki ağaşdan [eşidilər], nəhrə çəkən daşlar titrər. Hər kəsin qulağına nəhrən dəyə huşdan gedər. İndi burda daş yığginən istəb-atdar bağlanan yer qayıraq.

Daş yığdılar, üstünü örtüdlər, atdarı saldılar bura.

Dedi:

– Bala san, atdarı becər. Elə elə ki, gün düşmüyə töylənin içinə, heş yerdən düşmiyə.

Bəəd, oğlan beçərđi. Bir neçə günnən sora [atası] dedi:

– Bala məni apar görüm atdar necədi.

[Atası] gəldi. Əvvəl Qıratın qulağınnan əlini dayadı, sürtdü, sürtdü belinə. Gördü yox, bir şey yoxdı. Gəldi Duratın qulağınnan yanınnan əlini sürtdü, sürtdü belinə, üstünə çatanda at belini bu cür elədi, diksindi. Əlini saxladı, dedi:

– Çıx gör işıx düşür?

Dedi:

– Bir iynə qədər atın dərisinə işıx düşür.

Dedi:

– O bir tikə atı zəlil eliyipdi. Ged onu tut.

Bəəd, tutandan sora, dedi:

– Xub, indi buları minginən, sür. Əvvəl minginən, sür salğınan düzdığa, torpaxlığa.

İkisin də sürdü. Dağa saldı, daşa saldı, getdi dolandı gəldi, gördi eybi yox. Heç yerdə dayammırlar. Ama Durat torpaxlığı çatanda bu cür yetmir. İşix bunu zəlil eliyibdi. Atdarın birin adın qoydu Durat, o birin Qırat. Buranın adı Çəmli-belidi, Çardaxlı Çəmli-bel. }

O zaman, nə bilim məmuro, pasko, ədli-divan yoxumuş ki, hər kəs hər kəsəymiş. Bəəd, Koroğlunun adı, əsli adı Roşandı. Deyir, dədəsin gözün Sərdar paşa çıxartdı, o vəsətdən deyillər: «Koroğlu». Yəni dədəsi korumuş. Hələ bəzi yerdə də deyillər: «Kəroğlu», xeyir!

Çəmli-beldə ki, Koroğlu sükunət tutar. Atası bir gün vəsiyyət elər: «Bala, tək burda qalmaq müşküldü, sən tək heş iş görə bilməy. Sən heş kəsə ayax sala bilməy. Düşman üstüyə ayax salar, əliynən zindəgin alar. Xoş ömrüy alar. Əliynən qoymaz səniy bir dənə mal qala, dünya malınnan. Heş zadıy olmaz. Əgər sən balam yalqız bu Çəmli-beldə günüy keçirdə bilməy. Düşmən sənə ayax salar, günüy qara eylər. Yalqız cavan dünyada xar olar. Bir kəs olmasun dünyada [yalqız]. Əgər əslan olay qarışqalar sənə dov deyər. Məgər beş dənə, on dənə, iyirmi dənə, nə qədər başarran dovriyə el yığ. El gərək elnən sürünə. Sən əlində heş zad yox. Əgər ateşi – tuzağ olay yandıra bilməy heş kəsi. Cəmşidi cəm olay sənə saellər, sənə yolçular qarama vurur, başıya. Pəs dayan nəsihət eliyim sənə. Bala, dünyada bu cür güzaran elə. Sən hər şəərdən, hər məmləkətdən, hər gövşənnən, hər güzardan beş dənə layıx oğlan, dürüs cavan yığ dovriyə, burda istiirən qərar tutay. Sənə budur vəsiyyətim bala. Qoy deyim biləyəy. Dünyada nəsihətdərim qalsın qulağıyda. Böyük sözüylə getməyən böyük bəlaya düşər». Bu sözdərdən aldı Əli oğlu Rouşənə görək nə deyir.

Sənə qurban, Roşan oğlum,
Tək igidin adı olmaz.
Gün batınca axşam, oğlum,
Şənin şəkəti olmaz.

Düşman onu tez xar eylər,
Hər tərəfdən el car eylər,
Hər nə dadı-fəryad eylər,
Bir kimsədən ümdad olmaz.

Yalquz igit yeyər çox qəm,
Günməgün olar əqli kəm,
Ürəgində dərdu-vərəm,
Loğman gələ dərman olmaz.

Yalquz cavan coşa-daşa,
Dərya kimi başdan aşa,
Hər yerdə doğru danışa,
Sözündə etibar olmaz.

Yalquz igit bu dünyada,
Keçən günün salar yada,
Car çəkər ki, çat ümdada!
Ümdadına yetən olmaz.

Yalquz igit dura bəxti,
Qurdursalar kürsü-təxti,
O Cəmşidin cəvan vəxti,
Hökmünün fərmanı olmaz.

Roşan balam, bu dünyada,
Atay sözün sal sən yada,
Beş gün bu fani dünyada,
İtər gedər adıy olmaz.

Atası sözlərin bəyan eylədi. Bəyan eyləyənnən necə müddət sora atasının dünyadan əli üzüldi. Koroğlunun atası ölənnən sora gördü yox, atası dedigi sözdər buna əsər eliir gündə.

Xub, mən tək bu çöldə, mən bu məmləkətdə nə cür baş saxlarum? Amma, düştü Koroğlu çöllərə. Əvvəli səfər ki, ayaq qoydı şəəri İstambula. Gördü nəmə? Dəstə-dəstə cavannar Osman torpağında

duruplar. Biri dava eliir, biri kasıplıg eliir, hərəsi bir iş tutup. Gəldi bir meydanda gördü bir ittə cavan oturup. Bular dördü seçilip bir tərəfə, beşi seçilip bir tərəfə. Bular biistilah istillər hücum bağlıyalar hara? Ajax salalar, deyillər bu dağda bir adam gəlip, cavandı, adına Roşan deyillər. Yollar kəsir tənha. Yığılayın, gedəyin bunu beyin-nən aparax. Koroğlu bilmirdi, bular tanımırdı. Yeridi, buların içində bir cavan varıdı, xoş heykəl, enlikürək, dedi:

– Cavan, məni də yoldaş eləriz, öziyə? Mən də siziynən gəlim? Deyillər o çox yerləri qarət eliyip, çox bazırqannar soyırı. Tək adamdı, hər kəsə dov deyir.

Dedilər:

– Niyə gəlməysən? Hardan gəlmişəy, hara gedirəy? Nə məmləkətin adamıyay?

Dedi:

– Mən, Sərdar paşanın şərinnən gəlmişəm, Çələbidən. Şərin adı Çələbiydi. Əlxas, Çələb. Çələbidən gəlmişəm. Mən də bilirəm bu yolları kəsiri. Gəlin mən də sizə imdad olum, gedəyin. Mən də bu dağların bələtəm yoluna.

Ağa, beş dənə bu dəlilərdən qoşuldu, bir də Koroğlu özünü vurup buların cildinə. Amma, buların içinə bir dənə varıdı, heş kəs-dən utammaz, heş sözünnən qammaz. Elə adı Heşkəsdənutam-mazıdı. Çox mərt cavanıdı. Dağı aşdı. Ağa, dedi:

– Xub, deyillər o cavan ki, Roşandı, bunda nəmənə hünər var?

Koroğlu istiirdi bilindirə bulara ki, bular görə qorxullar, ya yox? Dedilər:

– Valla, hünərin biz görməmişik, indiyə dəva eləməmişik. Deyillər bir dəli nəhrə səsi var. Çağıranda dağudaş titrər. Adam bi-huş olar. Belə degillər.

Dedi:

– Yoo, baba, ya? Məndə də indi səs çoxdı. Çığırım siz titirəriz?

Dedilər:

– Xub, səniy səsiy ki, biz görmüşük heş danışa bilmirəy!

Ağa, Koroğlu əlini qoydu qulağına bir nəhrə çəkəndə heş bilmədi bu beş nəfər nə vaxt düşüb. Ağa, buların tamam qollarını qol-qoluna bağladı, şəmşir çəkdi başları üstə durdu. Huşa gətirənnən sonra dedi:

– Bax, qoyun sizə təərif eliyim mən kiməm. Mən həmin adamam. Gəlin mənimnən, həmbab olun. Bu tacirləri, bu paşaları qoy-muyax hökümran ola xəlxa, tutak, təxtan salak, hökümlərini əlindən alak. Binəva, biçəranı qoymuyak zəlil ola. Bular xəlxa zülüm eliyip, hamı mərdumu bərd eliyiplər. Yığılıplar özlərini eşqi-nuş eliillər, gündə eşri-işrətə məşquldular. Başlar kəsək, qannar təkək, bazarqannar talyak, paşaları təxtən salak. Qoy binava-bičara göz aç, xoş gün görə. Bu nə zülmidir, hər şərdə, hər guşada bir paşa outrup təxtinə?! Tamam mərdumu bədbəxt eliyip qol-qola bağli-yıp... Alıp Koroğlu bu sözdərdə bəyan elirdi. «Gəlin buları əldən-ayaxtan alak». Götürüb bu sözdərdən beş dənə¹⁰ deyir:

Sizə deyim, beş dəlilə,
Gəlin yığılak biz yinə.
Şirlər kimin quruş çəkək,
Tamam meşələr titrinə.

Təxtən salak paşa, xanı,
Başa qoyak qoç oğlanı,
Keçirdək bir xoş दौरanı,
Daldalanak bir-birinə¹¹.

Mənim dayım Ərəb Reyhan¹²,
Dünyadır adına heyran,
Çəmli beldə tutak döyran,
Qəmli göylümüz sevinə.

¹⁰ Aşıq «bu sözdərdən beş dənə deyir» deyəndə beş bənd şeir söyləmir, bu ifadəni şeir deyir anlamında işlədir

¹¹ Birinci bənddə ikinci və dördüncü misrada, eləcə də ikinci bəndin ikinci misrasında qafiyə pozulub.

¹² Aşıq sonrakı qolda Ərəb Reyhanın Eyvazın dayısı olduğunu söyləyir.

Paşaları təxtən salak,
Bazırqanun malun alak,
Şəərlərinə talan salak,
Rəhm etmiyək heş birinə.

Xoş cavannarım, xoş olun,
Yığılın əlli beş olun,
Mey içib də sərxoş olun,
Savaşmayın bir-birinə.

Necə ki qış boran eylər,
Boran eylər, külək eylər,
Davanı da ürək eylər,
Bac verməyin heş ölümə.

Koroğluyam, cida sallam,
Düşmannardan qəsas allam,
Qıratımı yola sallam,
Əzəl Arzulum yoluna.

Sözü tamam eliyənnən sora, dəlilər yığıldı [Koroğlunun] başına, [dedilər]:

– Qoş Koroğlu, xub, hardan gedəy, hardan vuray, hardan çapay? Nə dügümüz var, nə yağımız var, nə ögəcimiz var? Nə cür güzaran eliyək?

[Koroğlu] dedi:

– Olardan heş qorxmuyun. Elə bu gün əlan mərdi–meydandı.

Ağa, sizə hardan xəvər verək? Deyər hələ hayannan bazırqan yük bağlamışdı, dəvəynən gəlirdi tamam yükü dügüymüş, yağumuş. İş gör hardan rast gələ. Koroğlu çıxar gərdanələri kəsər. Dəliləri beş-beş yollar hər tərəfdə. Amma, görər biritdə tacir gəlir, zaranqu-zırınq, səsi götürüp. Geçər tacirin yolun üstündə [deyər]:

– Ay bazırqanbaşı, yüküy nədi?

Deyər:

– Dügüdi, tədarükətdi.

[Deyər]:

– Hara aparırsan, dügünü?

Deyər:

– Gedirəm Təbrizə.

Deyər:

– Xub, olar bu dügüynən satay bizə?

Deyər:

– Bu dügü tikə satılmaz. Ya hamısını al, ya da kı çəkil dala.

Koroğlu deyər:

– Məyə mən bir nəfər neçə batman dügü yəərəm? Neçə binək dügü yəərəm? Beş-altı çəllək dügüynən ver.

Dedi:

– Deyirəm ki, ya çəkil dala, ya hamısını al, – deyəndə Koroğlu gördü bu çox yekkə danışır, dedi:

– Sən sarvanay, ya bazırqan?

Dedi:

– Mən elə bazırqanam!

Şeşbərə əl elədi, qulunçunnan vuranda, deyər, altı ayıydı bazırqan getdi dədəsi yanına. Dəlilərə dedi:

– Yükləri çəkin.

Ağa, qatırda yükləri çəkiblər Çəmlibelə əndirdilər. Dəlilərə dedi:

– Hansıız aşpaz bələtiyz?

Dəlilərin birisi dedi:

– Mən.

Ağa, [həmən dəli] dügünü elə o cür töküp qazana, otu vurup dibi-nə. Su tökmüyüpdü [qazana, ona görə də qazan] çax-çax çaqqıldırıdı.

Koroğlu dedi:

– Bu nəməne?

Dedi:

– Pişənə gec olur, qourğa elləm.

Dedi:

– Dəli külbaş, çəkil dala.

Ağa, dəlinin biri bir tulux suyu doldurub qazana. Bilinmədi aş oldu, baş oldu, nə oldu, işim yox. Amma Koroğlu bir gün dedi:

– Bu cür güzəran olmaz, gərək bir dənə aşpaz tapak. Aşpaz aşpaz şəklində ola.

Dolandılar, [Koroğlu] xəbər aldı, [öyrəndi]: Bəli, Laçın şəərində bir dənə aşpaz var. Oranın paşasının aşpazıdır. Əgər qəza pişirə adama, istiyər barmağın yəə. Koroğlu dedi:

– Hər zülümdü, gərək o aşpazı mən yetirəm.

Ağa, dəlillərdən minip ata üç-dört danə, girdi Laçının şərinə. Baxdı-gördü tamam küçə-bazarda nəmənə dolanıllar, qolubağlıdı ki, ağılyaa-ağılyaa. Başlarının şallağnan vurullar, aparıllar. Koroğlu yeridi irəli:

– Qardaş, buları hara aparırıyz?

Dedi:

– Bu şəərdə, paşa hökm eliyipdi, bu şəərin gərək dövrində tamam xəndək qazalar. Düşman ayax salmiya bu şəərə. Aparram indi orda xəndək qazalar.

Dedi:

– Bulara xəndək qazdırıp pul da veririyz?

Dedi:

– Xub, yox, bular bərdədi.

Koroğlu dedi:

– Məni də isdiəllər orda xəndək qazam?

Dedi:

– Niyə istəməzəder.

Ağa, Koroğlu gəldi buların içinə, görə buların fərmanverəni kimdi. Burda baxdı-gördü, bəli, bir nəfər durub biistilə sərkağər-dədi, fərman verir. Götürüb Koroğlu burda deyir:

– Bu fərmanı kim verip?

Deyər:

– Paşa! Paşa, dəstür verip.

Görsətip Koroğlu burda bu paşaynan nə cür çıxışır başa. Aldı Koroğlu bu sözdəri deyə:

Şəəriyə vəlvələ sallam,
Şeşpəri başıya çallam,
Təxtiyi əliynən allam,
Xəlxi belə zülmə salma.

Laçının xoş cavannarı,
Öldürün paşa, xannarı,
Qoymuun sürə dourannarı,
Əllərinən douran allam.

Paşa indi bimar ollay,
Öz dərdiyə düçar ollay,
Tapılmaz dərdiyə ilac,
Gəzərəy tapmay ölümü.

Paşa əlan təxtiy allam,
Əliynən şovkətin sallam,
Başıya bir şeşpər çallam,
Bağlaram daldan qolıyı.

Koroğlu Dəli Həsənə,
Ərsəni təng edər sənə,
Şeşpəri vursun sinəyə,
Kəsərəm dodax- diliyi.¹³

Koroğu bu sözdəri burda dedi. Ağa, şəəri saldılar vəlvələyə. Çapan çapdı, yıxan yıxdı, qovan qovdu. Ağa, nə qədir, xaru-baru libasu tarac eliyiplər, töküplər. Bu şəərdən də on dənə dəli yığdı başına. Gəldilər Çəmlibeldə düştülər. Ağa, Koroğlu dedi:

– Dəlilərim, indi gəlin sizə bir nəsihət eliyim, bir vəsiyət eliyim. Görün mənəm günüm nədi, mənəm güzarım nədi, mənəm işim nədi? Qoy-marızın bir dənə bazırqan keçə, bir dənə tacir keçə, bir dənə karvan keçə. Malların allız, tamamını tarac eləruz, talan eləruz. Bu dünyada

¹³ Şeirin ilk bəndi və ya bəndləri yoxdu, qafiyə də pozulub

gərək hamı bir sanıla, hamı bir yek sanıla. Nəki bir dənə paşa çıxa təxtə qırx min cəmiyyəti özünə dov eliyə. Qoymam bir dənə paşa, xan qala.

Ağa, ərz eylədim bunun [Koroğlunun] Ərəp Reyhan Ağtəngədə dayısıydı. Bunun atın adı Quziyəydi... {Ərəp Reyhanın atasın adı Cəngiz idi. Atası ölənnən sora anası getdi bir ərəbə. Onnan oğlan gəldi dünyaya. Oğlan gəldi dünyaya, dedilər «bunun adını nə qoyak?» Anasın adı Reyhan idi. Dədəsi çün ki ərəpdı, nənəsi əcəm bunun adını qoydular Ərəp Reyhan. O da belə yol kəsərdi, Koroğlıdan dala qalmazdı. Koroğlunun dayısıydı}¹⁴.

Koroğluynan miyanəsi heş vaxt yox idi. Əlbəttə, Koroğlu bir gün səfər elədi Ağtəngəyə, iki dənə dəlisiynən. Dəlilərin biri yolda dedi:

– Qoş Koroğlu, bu dağı biz nə cür aşayk?

Dedi:

– Bu dağlar ki, bir şey dəyi. Gərək aşak. Gedək mən dayıma bilindirəm ki, onun elə bacısı məstər əlində böyümüşdü. Mənim anamın atasının adına Məstər Əli deyərdilər, beləsinə.

Məstər¹⁵ Əlinin bir belə şanı-şokəti varıdı. Bəli, ağa, Koroğlu çatur [Ağtəngəyə]. Ərəp Reyhan çıxmışdı çöldə şikara. Gəzə-gəzə gəldi həmin təngədən keçə. Ərəp Reyhan baxdı gördü bir dənə atdı, at üstə durup yolun üstündə. Amma, Koroğlu eşitmişdi dayısın adını, bu günəcən görməmişdi ruxun. Dəlilərin o ikisinə ki, ərz elədim ki, dəlilənnən gəlirdilər, [Koroğlu] bulara demişdi: «Gedin şəərdən bir qutu qəza gətirin[yeyək], gəzək gərək hardadı mənim dayım».

Ərəp Reyhan dedi:

– Oğlan, cavan, hardan gəlip hara gedənəy?

Koroğlu baxdı, gördü bunun gözləri elə eyni bunun gözünə oxşuur, qolları elə [eyni] bunun qoluna oxşuur, ruxsarı bunun ruxsarına oxşuur. Amma, bu durup at üstündə. Koroğlu həmişə ki, at üstə durardı, çəp tərəfindən baxardı dala. Niyə? Rast⁶ tərəfdən baxaydı düş-

¹⁴ Aşiq Əliəkbər mənimlə söhbətində Ərəp Reyhanla bağlı bu parçanı əlavə etdi.

¹⁵ Məstər sözüne aşiq belə izah verir: Məstər, yəni birinin yanında nökrə qalan. O da yanı bir sərdarın yanında nökrə imiş.

man gələydi da əli olmazdı hər bəyə gedə. Çəp tərəfindən baxanda əli amədəydi. Adam gərək rast tərəfindən baxanda bir zadı çıxarda bilməz yanından, bu xiyaldıydı. Koroğlu baxdı-gördu bu çəpəlliydi həmişə. Rast tərəfə baxur ki, çəp əliylə rasta tez şeşpər çəkə. Koroğlu dedi: «Elə baxmazdar». Aldı Koroğlu bu sözü Ərəp Reyhana deyri:

Ərəp Reyhan Ağtəngədə,
Yatıp indi mənim dayum.
Gəlir ondan hər cəngədə,
Yetip indi mənim dayum.

Dayum adı Ərəp Reyhan,
Aləm ona olup heyran,
Budu dağlar, budu meydan,
Əgər olsan mənim dayum.

Aduy söylə, cavan oğlan,
Ollay tutduğuya peşman,
Dostan, ya ki mənə düşman?
Əgər olsan mənim dayum.

Koroğluyam bu çöllərdə,
Adım düşmüürü dillərdə,
Qılışlar yatıp qınnərdə,
Cəng eliyək, mənim dayum.

Ağa, Koroğlu şəmşir atdı, o, əmut tutdu. O, şəmşir atdı bu sipər tutdı. Deyər söbdən günortaya ta bular savaşıqlar. Biri birinə payıx çıxmadılar. Eyvaz ki, yox idi, yanında, o zaman Dəmirçioğlu yox idi. Amma, gördü bu bunun əl-ayağın yığıp. Belə ki, çəp əlindən şeşpər vurur bunun süpərinin üstünnən, kəllə istiiir dibinnən oynıya. Üz oldu Koroğlu xuya dönə. Birdən düştü, xub, mən qalxannan ki, istifadə görmürəm, əmutdan istifadə görmürəm, qılışdan istifadə görmürəm. Hər nə verrəm mənənnən qabax bu amədə başdı. Mən niyə o əslə hər bəmmən xərc eləmirəm?! Əslə hər bəsi nəmənəydi bunun? Əslikarı hər bəsi düşmana məhlum elərdi, hər ifə məlum elərdi. Koroğlu birdən buna gül vurdı. Dedi:

– Qardaş, iki nəfər dava eliyə bir yerdə, düşman ola bir yerdə, ayə, gərək o tək adamın üstünə də car gələr?

Dedi:

– Yox, kimsənədən car gəlmir?!

Dedi:

– Niyə? Mən də təkəm, sən də. Sən niyə noinən xəbər elədin, bir elə daldan atdı gəlir mənim sorağıma.

Dedi:

– Hanı?

Belə baxanda Ərəp Reyhan, nəhrəni çəkəndə Koroğlu, elə bil altı aydı [Ərəp Reyhan] ustalmışdı. [Koroğlu atdan düşüb] kəməndi aşdı. [Ərəp Reyhanın] qolların bağladı. Xəncəri çəkdi, elə bunun döşün üstündən zirəhi dağıtdı. Gördü, bəli, pulək boynunda götürüp yazılıp: «Ərəp Reyhan Məstər Sərdarın oğlu»¹⁶.

Koroğlu burda tanuyupdu xoş o, beş o, on beş. Amma, burdan gəlip şəərə dəliləri də götürüb. Ərəp Reyhan dedi:

– Hər vaxt işin girə düştü, düşman ayağ aldı üstiyəy bu Yumuğ Əhməd deyəllər ki, Yumuğ Əhməd Koroğlunun qasidiydi. Bunun nənəsi uşaxlıxda dizini əzmişdi, qurudini aparmışdı. O idi insanın dizində bu qapalağ olmuya, bu zanu qaca bilməz. Oydi vardı qaçurdu. Bu qoymur adam qaça. Onun nənəsi əzmişdi. Əyər yola düşəydi yorulma bilməzdi. Onda da bunun nənəsi uşaxlıxda deyər buna həmişə pələy sütü verərmiş. Bunun nənəsinin biistiləh Ərəp Reyhan ki, burda Yumuğ Əhmədi verdi buna, dedi:

– Bu yol kəsər. Uşaxlıxda bunun nənəsi pələy sütü çox verərmiş. Oymuş bu pərvəriş yemişdi. Xiz bağladı misli pələng kimi.

Ağa, Koroğlu burdan gəlip. Yumuğ Əhmədi verdi buna, götürürlər gəliplər.

¹⁶ Aşığın Ərəp Reyhanın nəsilə bağlı iki cümləlik informasiyanı buradan çıxardıq. Çünki əvvəldə bu informasiya var.

BU DA KOROĞLUNUN DƏYİRMANDA QIRATI HƏMZƏYƏ VERMƏGİDİ VƏ ONU GERİ ALMAĞIDI

[Koroğlu, dəliləri] Çəmlibeldə qərar tutmuşlar. Bir gün Koroğlu dedi:

– Biz, xub, olmaz hamını öyəc yeyək, ət yeyək. Görək, xuda buğda yaradup. Əkiplər, biçiplər, [bişiriplər] aparıplar çöldə [yeyiblər]. Çörək insanın dizinin qüvvətidi, çörək insanın qolunun qüvvətidi. O yerdən ki çörək var, hes zad yox. Durun dən aparak, dəgirmannarda dartayk. Əvvəl bilmirdilər dəgirman nə cürdü. Tökürdülər daş üstə əzirdilər, bir zülmnən. Koroğlu düşüb şəərlərə, tacirlərə gələn buğdanı qarət eliirdi. Çəmlibelə götürüb [gətirirdi]. Bir gün Koroğlu üz oldı ki, dəlilərim, kim bələtdi bu yerlərdə, bu civarlarda dəgirmana? Dəlilərdən heş sorağı çıxmadı. Koroğlu özü durup minip Qıratı dəlilərə dedi:

– Mənim atımcak gedəyn, dəgirmana bələt olayun. Siz gəlin daldan, dən gətirin dəgirmanda dartak.

[Koroğlu] düşüb yola. Dağı-təpəni aşup, ağa, gəlip yetişip ta Xoy-Səlmasın yaxunnuğuna. Bir kənd var, Alicək deyəllər. Hələm nəmədi adı?! Alicəkdi! Oranın adamı çox bilər, çox muzu olar. Bunun [Koroğlunun] da Qıratını eşitmişdilər. {Çapırdılar, talıyrdılar, karvannarın qabağını kəsirdilər. Xannar, paşalar, bəzirgannar zara gəlmişdilər. Koroğlunun Qıratının adı dəlilərinin adınnan çox çəkilirdi. Tokat xanı vəziri, vəkili yığdı yanına məsləhət eləd. Koroğlunu gücdən salmağın, məğlub etməyin yollarını aradı. Məsləhət gördülər ki, Qıratı gətirsələ Koroğlu belə hərəkət eliyə bilməz.}

Bir dənə paşa-xan¹⁷ demişdi: «Ədə, o atı hər kəs gətirə mənə bir dənə qızım var, o qızı verrəm ona. Hər kəs o atı gətirə». {Kim gedər bu atı gətirər? Bu, Koroğlu hər bir işdəri görür, bu atnan görür. Həməzə bir dənə keçəl adamıdı. Bu dedi: «Mən gedərəm gətirərəm, amba bir şərtənən».

Xan dedi:

–Şərt nədi?

Həməzə dedi:

¹⁷ Aşığı sonradan danışıdıranda paşa-xanı Tokat xanı kimi təqdim etdi

–Qızın Tona xanımdı, gərək onu əlini verəsən mənə.

Dedi:

–Xub, əgər sən getdiy Koroğlunun Qıratını gətdiy, Tona xanımın əlini verrəm sənə. Sən də o atın dəhnəsini ver mənə.

Bu şərtdən sora Həmzə gəldi ta Çəmlibelə. Dəlilərdən gördi bir nəfər gəlir, dedilər:

–Oğlan hara gedirən?

Dedi:

–Mənim ərbabım məni qovub, yaxçı at becərrəm, meytərliq əlimnən gəlir.

Dedi:

–Xub, Qoş Koroğlıya deyək, gərək bunu saxları? İstiiri [at] becərə.

Gəlib [Koroğlıya] dedilər, bir dənə belə oğlan gəlib, deyir mən at becərrəm. Dedi:

–Götürün gəlin bura, onu.

Götdü-gəldi. Dedi:

–Oğlan, sən nə cür at becərrən?

Dedi:

–Qurban, atdarın sən xərcin ver mənə, icazəsin ver mənə, mən deyərəm nə cür.

Bu, qaldı. Yer elədi ki, özünə atdarı becərə. Bir müddət bu atdarın xörəginnən kəsdi. Gündə ki, üç kilo arpa yeyirdi Qırat, bu iki kilo töküdü, bir kilosun oğururdu. Qəxt elirdi, vermirdi. At günbəgün dalda qalırdı. Lavır-arıq oldu. Koroğlu gəldi baxa ata. Gördü atda atdix qalmıyif, ayağ üstə gücnən durur. Dedi:

–Oğlan, əgər bu cür at becərməyiydi mən səni neylirdim? İşiydi, əgər, bir dənə şeşpər çalum, gedəy atay yanna?

Dedi:

–Qurban, siz o çür at becərriz, o dərədə dəyməz.

Dedi:

–Necə?

Dedi:

–At becərirdiyiz, yol [gedən at] becərmirdiyiz ki? İcazə ver mən innən belə becərim, gör nə cür.

Koroğlu icazə verdi. Gördü, vədə vermişdi mən atı neçə günə gərirəm, o gün yaxınlaşdı. Atdarın yemini bol elədi.¹⁸ [Atlar yedilər kökəldilər. Həmzə Koroğluynan bağladığı şertə əməl elədiyinə görə Koroğlu onun işinnən razı qaldı.]

Koroğlu gələr dəgirmanın başına, girər içəri: «Dəgirmançı!» Səs olmaz. «Dəgirmançı!» Səs olmaz. «Dəgirmançı» səs olmaz, «Dəgirmançı!» səs olmaz. Dəgirmançı da neçə günümüş ün gəlmirimiş, dan gəlmirmiş. Dəgirməndə xurəyi xapdaydı, durmurdu yuxudan.

[Koroğlu dedi:]

– Ay qardaş, dur ayax ustə gör nə olupdı.

[Dəgirmançı:]

– Dən gəlip?

Dedi:

– Bəli.

[Dəgirmançı:]

– Neçə gündü dən gəlmiyip. Mənim gözdərim... Baxtım bəs ki soldı. Mənim gözdərim çöllərə baxa-baxa xəmin bük oldı. Hanı dənliy?

[Koroğlu] dedi:

– Gəlmişəm hələ dəgirmanı tapam, onda gedəm.

Dedi:

– Baba, get. Eviyə yel-gün ot düşsün. Mənə xapdan əlan gəlipdi, dən ki, gəlmiyip, heş səniy?

[Koroğlu dedi:]

– Heş səniy doluyanıyda su yox, dən üyüdə ki?!

[Dəgirmançı:]

¹⁸ Aşiq Əliəkbərlə görüşəndə lentə Həmzənin Çənlibelə gəlişi, Koroğlu ilə görüşü, Qırata qulluq etməsi olmadığı halda bunlara aid işarələrin mövcudluğunu bildirdikdə o bu parçaları əlavə etdi.

– Əlan, bağlaram tənirə dolar. Yeri dəgirman üçün dən gət gəl, neçə gündü daşdar...

[Keçəl Həmzə Qıratın mehtəri olduğuna görə o da Koroğluynan dəyirmanına gəlmişdi.]

Həmzə Keçəl buna dedi, keşdi dəgirmançıya dedi:

– Ay dəgirmançı, əgər, sən bu kişinin başını qal eliyəy, mən bu atı aparam? Nə qədər sənə [dən] yetirəm. Gündə mən o məmləkətdən dəni yollarıq gəli bu məmləkətə. Səniy dəgirmanıy boş qalmaz, xatırcam olgınan. Amma, bu şərti ki, bir cür elə, bunun başını qal elə, biz bu atı apararak.

Amma, Koroğlu üz oldu ki, baxtı əlan gəlir, dəlilər altı öküz yüklüyüplər gətiirlər dəgirmanına. O yannan da bir kişi bir yük götürüp gəlir dəgirmanına. Koroğlu dedi:

– Ay dadaş, mən nobatı tutmuşam. Qoy mən danum dartum, sonradannan sən dart.

Dedi:

– Qardaş, dəgirman mənim özümindi, sənə dəxli yox!

[Koroğlu dedi:]

– Dəgirman sənin özüyün də ola nobatnandı, qardaş. Qədim zamanndan deyəllər: «Dəgirman nobatnandı, qəndin şirnisı toyda nabatnandı. Qoy dəgirman dolana nobatnan».

Dedi:

–Dəgirman mənim özümündü. Özüm gərək dartam əvvəl.

Ağa, bunun «həni» onun «yoxu». Koroğlu birdən bir dənə şeşpər bunun quluncunna vuranda kürəgi həş bilmədi nə cür sindi. Elə bil üç aydı yuxlamışdı.

Dəgirmançı baxdı, gördu bu haldadı dedi:

–Qardaş, niyə onu öldürdiy?

Dedi:

–Sən də istiirsən gedəy onun yanına?

Dedi:

–Yox qardaş, mən əbədə elə iş görməm. Amma, xub, pəşiman ollay bu işə.

Koroğlu dəlisinə dedi:

– Xub, bu da k1 yuxladı, dəni gətirin dartun bura. Bu, çünki yekkə danışdı. Bəəd, aparıb bu pulları tök onun başı üstə, ayıldı, getsin dərdinə ilac eləsin.

Ağa ki, sən öləyn, bu yannan Koroğlu dedi:

– Mən gərək özüm duram, görməmişdim dəni nə cür dəgirman dartır.

Ağa, dəgirmançı girdi donquzduxda bilinmədi [dəyirmanın] mi-ləsinə nə qəyirdi. Ağa, bu dəgirman [daşdarı bir-birinə] yatmırdı. Daşdı da, tarakı-tarak buğdanı bütün səpirdi çölə, əvvəl bir az yaxşı səpdi. [Koroğlu] dedi:

– Baba, buğdaydı ki, öz məmləkətimizdə bu cür yəərdik, bu niyə dartmır?

Dəgirmançı dedi:

– Ay başıma daş oldu.

[Koroğlu dedi:]

– Nə olup?

Dedi:

– Bəli, alt daşın əyaxdakı mili tərsə düşüp. Heş noinən qovziya bilməm onu.

Koroğlu da indi durup, dayanıb, Qıratı bağlıyıpdi qapıya da. [Dedi:]

– Gəl, qardaş onun alt daşının milin qovziyak, buni götürək gedək o yana.

Ağa, girdilər içəri, [dəyirmançı görsətdi] Koroğlu miləni çəkib aşağı. Dəgirman [daşdarı] yatdı bir-birinin üstə. Koroğlu çıxdı çölə baxdı-gördü xeyir aa..., Qırat yox! Bir nəfər minip atı, dəmdi sürə. Qəyitdi dedi:

– Köpəyoğlu dəgirmançı, bu sənini hiiləy idi. Tutup dəgirmançının qışlərinnən, ağa, dəgirman dolanəndə [dəyirmançının] başını qoydu dəgirmanın daşı üstə. Dəgirmançının kəlləsini dəgirman [daşı] elə o cür ün elədi tökdü çölə. Gördü xeyir [bu da işə yaramadı.] Qıratı gedəcək. Qıratı aparacaq bu. Götürüp burda Keçəl Həməyə görə nə cür deyər:

Qıratım gedər əlimnən,
Dünya başıma dar oldı.
Qurtarmam dərdi-zülumnən,
İşim vay, ahu-zar oldı.

Qıratımı elə sürmə,
Elə sürüp yola sürmə,
Mimməmişəy belə sürmə,
Dünya başıma dar oldı.

Qıratım gör yola gedər,
Düşmannarım çox şad edər,
Dəlilər çox səvaş edər,
Ay başıma küllər oldı.

Düşmannarum ayax salar,
Dəlilərim pək dağılar,
Əcəp günüm vay-zar olar,
Qəm karvanı məni aldı.

Koroğlu, düşmə təşvişə,
Baxma bu çərxi- gərdişə,
Yayım dolandı vay qişə,
Yaz günündə boran oldı.

Sözü tamam elədi. Gəldi girdi dəgirmanın içinə. Qaldı adava. Dəgirmançı da ölüp. Dedi: «Qoy indi dəgirmançılıq eliim daa» Dəgirmanın unundan- zadınnan bir az sürtdü üzünə-gözünə. Bastı toz bunu. Heş bilmədi külbaş nə kül tökə gözünə. Burda qalmaxda. Biçən gördi gəlmir dən. Heç yerdə heş zad yoxdu. Çıxdı dəgirmanın başına. Baxırdı sağa-sola. Gördi xeyir, heş zad yox. Deyir:

Qırata çəkərdiy qəmçi,
Gözdəriyə doldu nəmçi.
İndi oldıy dəgirmançı,

Hey çağır sən dən, Koroğlu.
Vur başıya yan, Koroğlu.

Qıratını apardılar,
Başına qara saldılar,
Dəlilərin qocaldılar,
Baxtın oldun zar, Koroğlu,
Ay Koroğlu, ay Koroğlu.

Burda çıxacəkdir canum,
Qıratdur mənim imanum,
Qalmadı tabu-təvanum,
Gəday oldin, xan Koroğlu,
Xan Koroğlu, xan Koroğlu.

Qıratını sürdün düzə,
Kəvavı yandırdın közə,
Şirbahadı Ceyran qızə,
Ay Koroğlu, ay Koroğlu,
Vur başıya, yan, Koroğlu.

Paşalar eşidər bilər,
Dəlilərin tamam gülər,
Qıratsız belin bükülər,
Zar Koroğlu, zar Koroğlu,
Çağır gəlsin dən, Koroğlu.

Burda sözdəri tamam elədi. Dəlilər gəldi bunun [yanına]:

– Qoş Koroğlu, nə olup?

Dedi:

– Qıratı aparıplar, əldən getdi Qırat.

[Dəlilər dedi:]

– Hara getdi?

Dedi:

– Getdi Arzulum şəərinə. Arzulumda¹⁹ da aparacaxdılar paşa qızı Ceyran xanım vardı, ona. Həmzə apardı Ceyran xanımı ala.

Bir gün, iki gün, dəlilər başındaydı yığıldı, gördü xeyir, bu cür olmaz. Günü gündən betər keçir. Qıratsız məyə bu paşalığı eliyə bilir, Qıratsız məyə, bu sərdarlıq eliyə bilir. Əbədə başa gələn dəyil. Dedi: «Bu dəgirman mənə necə dəgirmançılıq oldu, neçə səfər oldu, kaşı dən dartmağa getmiyaydım. Əcəp küllər ələndi başıma».

[Dəllər gedib Nigar xanıma xəbər verdilər ki, Koroğlu dəyirmançılıq eliyir, Çəmlibelə gəlmir.]

{Nigar xanım gələr Koroğlunun yanına, deyər:

– Qoş Koroğlu, niyə bu cür qəmnaksan, niyə bu hala düşüpsən? Öz halında dəgələn?

Koroğlu deyər:

– Nigar xanım, məni dindirmə. Gözü xumar, ala gözdüm.

Burda bu sözdəri deyər:

Gecəni sövə-sövə axşama,
Gətirdi başıma bala gözdərin.
Eşqin cünunu tək düşdüm çöllərə,
Bükdü mənim belim elə gözdərin.

İki dağ arasında yalnız qalmışam,
Sarılmışam, heyva kimi solmuşam,
Fərağ daşı dəyip xurd-xurd olmuşam,
Lütf eylə, gətirsin ala gözdərin.

Bu dünyada çox cox yedim qalmadum,
Gül kimi mən saralıban-solmadum,
Əvvəlinnən kəsə munis olmadum,
Salıbdı yadıma ala gözdərin.

¹⁹ Aşiq Qıratın oğurlanma planının Tokatda hazırlandığını söyləsə də burada atın Arzuruma qaçırıldığından söz açır.

Koroğlunun Qıratıydı hünəri,
Çəkərdi dağlardan həmişə səri,
Vuranda şeşpəri təkərdi səri,
Qalmışdı kəllədə ala gözdəri.

[Nigar Koroğluya çox dəlil nəsihət elədi ki, dəlilər başsız qoymasın, Çəmlibelə qayıtsın. Koroğlu deyir:]

Əndin gəldin, ardı dağlar belinnən,
Hanı mənim məmləkətim, elim, yar?!
Göyül sevən göyçək olur dünyada,
Xalx ki bilmir, sən bilirsən halım, yar!

Kim görüpdü Yusifi-Züleyxanı?!
Leyli-Məjnun, Fərhad-Şirin bəs hanı?
Sənsiz mən neyliirəm dünya malını?
Üzülməsin damağından əlim, yar!

Könül quşu havalarda seyr eylər,
Təbib gəlməz, yaralarım qoyr eylər,
Bir tərəfdən qohum-qardaş cövr eylər,
Bir tərəfdən düşmən büküp belim, yar!

Çoxları dünyadan kamın almadı,
Bivəfaydı, Süleymana qalmadı,
Əhd eylədim can ağzımda qalmadı,
Arzum budu görüm səni, ölüm, yar!

Nigar xanım durur gidər.[Bolu Sərdar] oturur Çəmlibeldə. Bolu Sərdar dəlilirin başıydı. [Nigar xanım] çağırır:

–Bolu Sərdar, Koroğlu çox narahatdı. Bu sözdərinnən əslən giriftarlıq tüğyan eliir, beləsi. Yığılın, bunun ürəgin alın. Qırat əlinnən gedif, divana olacaxdı.

Bolu Sərdar gəlir bunun yanına diyər:

–Giriftarlıx nədəndi? Dərdin, mərazin nədəndi? Nə olifdi sən ağlıran?

Deyər:

–Bolu Sərdar, mənim dərdim ilacı Qıratdı! Əsilkar Qıratdı! Qıratı ki minirdim tamam cəllalı paşalar hürküşürdü, qorxuunnan gecələr yatmırdı. Qıratım əlimnən gedip, mənəm ki, qalmışam.

Deyir:

–Qırat ki, gedip əlinnən, ta yanı heç at tapılmaz bir belə ilxının içində?

Deyir:

–Yox!}

[Nigar xanımın, Bolu Sərdarın, dəlilərin çox dəlil- nəsihətindən sonra Koroğlu] Ağa, Yumuğ Əhmədi çağırdı, [dedi]:

– Yumuğ Əhməd! Gedərəy Arzuluma, baş tab gör bu Qıratı hara aparırlar, Qıratımı harda saxlırlar. Qıratıma kimlər meytərlig elir, Qıratıma kimlər qəza verir. Onun xərci kişmiş idi. Onun xərci yonca-saman dəyildi. Əy dad, əcəp kül ələndi başıma.

Dəlilər yığıldı başına. İstiirdi dəlilərdən səlah eliyə, görə kim gedər bu atın sorağına, baş tapa. Yumuğ Əhmədi məhlum eliyipti. Götürüp dəlilərdən görək necə səlah eliirdi:

Gəlin indi, dəlilərim,
Mənə nəsihət eyliyin.
Aparırlar Qıratımı,
Siz mənə təsmək eliyin.

Qıratım verdim müftünə,
İşim düşübdü dügünə,
Həsərət qallam bir xoş günə,
Düşmannarım, şad eyliyin.

Qıratsız mən qala bilməm,
Bazırqannar çapa bilməm,
Qıratsız mən yata bilməm,
Siz də nəsihət eyliyin.

Doldurun şərap tuluğu,
Verin buna siz quruğu,
Gətədi əgər muşdulugu,
Siz də bunu şad eyliyin.

Yumuğ Əhməd, dur, düş yola,
Baxmıyasay sağa, sola,
Qıratumu saldum yola,
Dür atımı qır eyliyin.

Koroğluya nə qəm düşdi,
Qəm üstünə bir qəm düşdi,
Fələk mənə xələt bişdi,
Siz də əzalığ eyliyin.

Sözü tamam eliyinnən sora, Yumuğ Əhmədə dedilər:

– Dur düş yola. Nə yerdədi xəbər gət.

Yumuğ Əhməd düşür [yola]. Gecə-gündüzə [qatıb] çatdı Arzulumun şərinə. Gördü bəli, Arzulumda çaldı-çağırdı, oynadı. Nə əciri bəsat düzəltdilər. Bura yetişdi, ora yetişdi, məğsədi buydı Keçəl Həməzəni görə. Keçəl Həməzə məylis başında oturmuşdu. Bəzəmişdilər, ta [atı] aparmışdı da! Paşalar cəm vurmuşdu səlahlaşmışdılar:

– Bu oğlan nə cür bu atı gətirip? Əslə əcibidi? Bu atı fələyi-firdos gedəydi ordan gətirə bilməzdi. Bu nə oyunnan gətirip bu atı? Sələh eliyin görək? Nə cür gətədi bu atı?

Koroğlu qəm içindəydi²⁰.

Dedi:

– Gətdim daa. Sizin nə işiiz var. Qəralımız buydu: Atı mən gətirəm, qızı verəyiz mənə.

O zaman da söz bir idi. Toy düzətmişdilər. Yumuğ Əhməd girdi məylisin başında, dedilər:

²⁰ Aşıq Koroğlunun qəm içində olduğunu desə də söhbəti davam etdirmədiyindən cümlə yersiz görünür.

– Bu cavan hardan gəlip, hara gedrəy? İndi çöldə keşik qoyup-lar, olmuya Koroğlu dəliləriynən?

Dedilər:

– Baba, bu tezliknən ola, bir [belə] ağac o yol gələ bilməz. O atdar ki, bu dağlardan çıxı bilməz. Bu, Qıratıdı hər yolu kəsirdi.

Yumuğ Əhməd dedi:

– Koroğlunun o atını gətirmişiz siz bura?

Dedilər:

– Bəli.

Dedi:

– Ay evi onun tikilsin, inşalla, dədə, yandır baxaxdan. O Qırat gedip, onun da çırağı keçip, onnan da umuduğuz olmasın. O birdə gələcax xəlxənən nəvərd eliyə, xəlxənən həm nəvərd ola? Olmaz! Bunu biliy, xatircəm olıy, əsla!

Koroğlu gördü xeyir baş-başa qoşmur, olmuyupdu ilac. Narahat olup, nə qədər qəm bunu alup, görüp Yumuğ Əhməddən gələn olmur, gedən olmur. Ayıldı söb bu sözləri deyir. Dəlilərə görək nə deyir:

Başıya döndüğüm qoçax dəlilər,
Dahı mənim dərdimə çara dəgi.
Əgər gəlsə Loğmanınan, İsgəndər,
İşim gün-gündən keçip yarə dəgi.

Çəkildi sinəmə kölgəli dağlar,
Açıldı, koşlandı ucalı dağlar,
Bəzəndi necə alışan otağlar,
Tapılmaz dərdimə bir çara dəgi.

Sərkeşlədim sinəmdəki dağları,
Gedər indi bədənimnən qannarı,
Kərkuzadan keçən uca dağları,
Çəkələr dərdimə bərabər dəgi.

Gedib əldən, Yumuğ Əhməd neyniyim?

Pulat başım dəmir alum çeyniyim,
Tapılmasa Qırat, axı neyniyim?
Dəxi çərxi- fələk mənə yar dəgi.

Atluydun, əcəb oldun piyada,
Koroğlunun dərdi həddən ziyada,
Çağırram, bir kimsə yetişməz dada,
Dahı çərxi- fələk mənə yar dəgi²¹.

Gəlin indi, dəlilərim,
Gedirəm, Alla saxlasun.
Uzax düşüpdü yollarum,
Gedirəm, Alla saxlasun.

Gedirəm özüm gətirəm,
Öz dərdim özüm bitirəm,
Xoş danışam, şirin güləm,
Onu pəs kimlər saxlasun?

Qıratımı aparuplar,
Düşmannarım şad oluplar,
Dəlilər başda qaluplar,
Dəlilərim çox ağlasun.

Gedirəm atı gətirəm,
Düşmannan xərac götürəm,
Özümü bura yetirəm,
Dəlilər məni saxlasun.

Koroğluyam budur sözüm,
Qırata qurbandı gözüm,
Sizə qurban ollam özüm,
Düşmannar bizi yoxlasun.

²¹ Burada lentdə uzun bir fasilə var. Görünür, aşiq nə isə danışib sonra şeir deməyə keçib

Sözü tamam elədi, düştü yola. Nəğildə mənzil olmaz, əgətdə söz. O zamanda ayınən, bu zamanda gününən, badi-sərsərinən, abı-qöv-sərinən, fətir yeməy ola gətir. Baharın əriyi, tutu, təbərriyi. Qoyaran boğaza. Ağıza qoyunan gedər boğaza. Yetişdi Arzuluma. Nə noinən mən bu Qıratı aparum? Dedilər: Bu toyda görək aşix var? [Koroğlunun] bir cürə sazı varıydı. Duratı çöldə bağladı, cürə sazı saldı çiyininə.

[Məclis dedi:]

– Ay... aşix gəlip!

[Dedilər:]

– Aşix kimdi?

[O biri dedi:]

– Aşığ-u-məşux gəlip.

[Üçüncüsü dedi:]

– Ağa, tapıy bu aşığı gətirin bu məylisə, dəm tuta.

Toydu da, toyda aşix olur. Gəldilər, [dedilər:]

– Aşığ toy çallay?

Dedi:

– Bəli! Hər toyda mən söhbət elərəm, dəm tutaram.

Dedilər:

– Gəl, gedək burda bir toydi. Aşix, bu toyda çal. Pənci- dü şahə düşər, ənamıyı al.

[Dedi:]

– Göz üstə dəgi.

Gəldi, girdi məylisə. Xub, o zaman bəy ki, xəlxin içinə gələy-məzdi, (məsələn: ayrı yerdə bəy bəzənib da.) Girip məylisə baxdı bu cavannara. Hələ Qıratı gətirmiyip [onu düşünür ki] istiir burda cavan kimdi, xoş-sima, istiirdi tuta gətirə özüyçin. Baxdı bu məylisin əninə-uzununa, sağına-soluna. [Məclisdə dedilər:]

– Aşix, nə məkannan gəlmişəy? Burda bir dəm tutginan. Bu ağayannar şad ola, gülə. Nə qədir də ənam istəsən gözüm üstəydi. Çəşm peşkəş elərik.

Koroğlu baxdı məylisə götürüp bu sözdərdən deyir, məylisin içində:

Ey ağalar, sizə tərif eyliyim,
İşi xam dünyadan zar olur, gedər.
Biliyəsin nəsihətin özgənin,
Gülün dövrünü xar alır, gedər.

Binəsiyəət yola getmək bələdi,
Urəgimə vuran köynə yaradı,
Bilməz onun mənzilgahı haradı?
Yolların üstündə sar olur, gedər.

Dağı-daşı Məcnun kimi teyliyəy,
Misri qılıç beldən alay sövliyəy,
Düşmənnardan qəsas alay dövliyəy,
Başı kəsməmiş qan alır, gedər.

Oğrun-oğrun yarasına düşmüşəm,
Yola düşüb qəm şərbəti işmişəm,
Yaxçı-yaman bu dünyada seşmişəm,
İsgəndər tək gəlip bac alır, gedər.

Toybəyini bəziyin siz toylara,
Bəziyənnər düşər uzaq yollara,
Tər hənəsi xəzab olar əllərə,
Rəngini almamış xəzan olur, gedər.

Qoş Koroğlu sözün desin bəylərə,
Didəm nəmi axdı döndü sellərə,
Qıratımı bir salaydım yollara,
Bədovun almamış bac alar, gedər.

Sözdəri tamam elədi. Məylisdə, çalırıldılar, çağırıldılar, şadıydı, toy idi. Həlbət də bu məylisdə toy ki, tükəndi, rəsmilər bəyi aparıldılar ya hamama, ya gəlincixə. Koroğlu çıxdı çölə bir dedi:

– Biz istiirix bu bəydən bir ənam alax. Bu bəy harda qalup?

Dedilər:

– Bəy otağundadı.

[Dedi:]

– Xub, məni apara bilməyizmi bəy otağına?

Dedilər:

– Niyə? Buyur!

Koroğlu gəlip (Keçəl Həmzə [Koroğlunu] görüncək bildi da, tanırdı) əlin qoydu Keçəl Həmzə başın ortasına. Barmağın, [başının ortasına qoymaqla demək istədi:] yəni heş səsiy çıxartma. [Dedi:]

– Ay bəy, bizə bir ənam eliyəsən?

Dedi:

– Aşix, bəy için də beş dənə bir dəm tud! Əgər, sən istiirsən bəydən ənam alay, xub, beş dənə dəm tutginan. Bəy də sənə bir ənam iltifat elər.

Dedi:

– Ha, olsun göz üstə dəgi.

Keçəl Həmzə bir durdu çıxdı çölə. Koroğlu dedi:

– Bəs necə, mən istiirəm beş dənə bəy üçün sööbət eliyəm, bəy gedir çölə?

Dedilər:

– Əlan gəlir.

Ağa, Həmzə gedip Qıratı görə nə haldadı, bunu nə cür gözdür-lər. Gördülər Keçəl Həmzə gəlir, neçə nəfər cavan, [dedi:]

– Ay Həmzə, hara gedirəy?

Dedi:

– Gedirəm görəm bu at yonça-saman yeməz. Buna gərək kiş-miş, noxud verəyiz.

Dedilər:

– Baba, dəsturdu paşadan, gərək heş kəs bu atın yanına getmiyə.

Dedi:

– Bi nəfər ki, özüm gətimişəm, bir mənnən savayı deyip: «heş kəs getmiyə!» Mən gərək gedəm.

Keçəl Həmzə gəldi bir atın yalına əl çəkdi. Atın o yanına, bu yanına keşdi, qulağına dedi: «Ağan gəlip». Ağa, qayıdıp dala, dedi:

– Xub, yaxşı saxlım da, burda qalmağı bunun salah yoxı. Həmzə dedi:
– Sabahnan gərək bunu buradan çıxardax, aparax ayrı yana. Koroğlu
mümkündü gələ, bilə at burdadı başımız qovğaya qala. Gərək aparax atı.

Gəldi yenə girdi məylisə.

[Dedilər:]

– Xub, aşix beş dənə dəm tut, bu bəy üçün gərək nə olacax?

[Koroğlu dedi:]

Beş kəlam deyim Həmzəyə,
Həmzə, mən görə gəlmişəm.
Sözümü demə kimsəyə,
Özün sən bilə gəlmişəm.

Həmzə, mən yola düşmüşəm,
Ölüm şərbətin işmişəm,
Dəlilərdən çox küsmüşəm,
Mən səni görə gəlmişəm.

Həmzə, gözlə kim bilməsin,
Düşmannar məni görməsin,
Dəlilərim heş bilməsin,
Dəlilər gülə gəlmişəm.

Həmzə, mənim dərdim yetər,
Günvəgündən olar betər,
Qıratım olubdu dütər,
Kışmışın yiyə gəlmişəm.

Həmzə, onu yoxlamışay?
Yoxlayıbdı, saxlamışay?
Heç onu yaraxlamışay?
Sərkəşi belə gəlmişəy!

Həmzə, durdum sənə qarşı,
Geymişəy sən al qumaşı,

Minək bir düşmənə qarşı,
Sən məni bilə gəlmişəy.

Əlində var toy hənası,
Çoxdur Koroğlu hərası,
Şad olur bəyin anası,
Həmzə, mən toya gəlmişəy.

Sözü tamam eliyənnən soora, ağa, Həmzə bir pulu verip. Həmzə dedi:

– Qardaş, sən hara gəlib, hardan gedənəy?

Dedi:

– Mən aşığam, hər yerə gedərəm.

Dedi:

– Mən bir at gətirmişəm, bunu sən tanıray?

Dedi:

– Vəli bilmirəm, nədi məyə? O... Koroğlunun Qıratını sən gətirmişəy?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Baba, mən ki, buna inanmam.

Neçə nəfər də durup bunun dövründə, aşığın.

Dedi:

– Mən ki, buna heç inanmam.

Dedi:

– Necə inanmay?

Dedi:

– Yox, hər kəs deyə mən bavar eləməm. Sən Qırat gətirmişəy?

Məyə Qırat quzudu, tutay boynunna gətrəy, kişi?!

Dedi:

– Gətirmişəm də.

Dedi:

– Mən bilmənəm, sən bu atı gətirmişəy!

Dedi:

– Gə gedək gör. Görəy bavar eylərəy?

Dedi:

– Gedəy görüm.

[Qarovullar] dedilər:

– Baba, bunu hara aparırsan, olmaz?

Dedi:

– Baba, bu aşıxdı. Bu məyə Qıratın yaxununa gedə bilir?!

Gətdi Həmzə bunu Qıratın yanına.

Dedi:

– Buda haa, bax!

Koroğlu baxub Qıratın yanına çatdı. Keşdi bir sağına, bir soluna. Qıratın gözdərinnən eydir-eydir yaş tökülür. Bir sağına baxdı, bir soluna baxdı. Ağa, Keçəl Həmzə demişdi:

«Əhdimə vəfa eləmişəm»²². Üzəngini tutub, [Koroğlu] rikaba ayağını qoydu üzəngiyə.

Dedilər:

– Kişi, bu nəyə minir?

Dedi:

– Bu [at] mənsiz getməz. Getməz bu. Bu, Koroğlu dəyki gedə. Bir mən bunu bilirəm, o adətidi ki, Koroğlu bunu nə cür minirdi, sürürdü. Ta onu nişanə var bədənində bu atun. Bir yerinə əl vurmaya, təkən yeməz yerindən, əsla.

Dedi:

– Necə yanı?

Dedi:

– Görəy, bir nişana, əlamət verəyin gedə. Qoy minsin. Min qar-daş, görəy gedər?!

Koroğlu rikabını basdı. Koroğlu aşdı atın belinə. Dedi:

²² Lentdə Koroğlu ilə Keçəl Həmzənin dəyirməndə vədələşdiyi haqqında heç nə yoxdur. Aşğın söylədiyi bu ifadədən məlum olur ki, Keçəl Həmzənin Koroğlu ilə dəyirməndə vədələşdiyini danışmağı ya unudub, yaxud da danışbmış, lentdən pozulub.

– Di getsin daa, niyə getmir?

Xub, atı da vurmasan [getməz] aa, bilirdi daa. Boynuna əl vuran getdi at da.

Dedi:

–Getsin daa? Gördüzü?!

[Koroğlu dedi:]

– Qardaş, budu Koroğlunun Qıratı? Valla, mən bilmirəm, sən bunu gətirmişəy? Qırat, baba, məyə hər kəsə minik verər? Yox, baba, bu Qırat dəəy!

Dedi:

– Baba, səsini çıxartma. Mən Ceyran xanımı almışam, Qıratın mehriyəsinə, şirbahasına, necə?!

Dedi:

– Mubarəy olsun, almışay. Bu, Qırat dəyi!

Ağa, atın üstündə görək Koroğlu Qırata nə deyir:

Mən səni deyip gəlmişəm,
Qıratım, dur, covlan salak.
İndi qədriiy bilmışəm,
Düşmannardan qəsas alak.

Qəza üz verər insana,
İnsan qalır yana-yana,
Aşnalıx vermə hər nadana,
Burda bir aşnalıx salak.

Qıratım, sən göyə qalxan,
Göyə qalxan, yerə çalxan.
Bulut tək dəryadan qalxan²³,
Göydən yerə yağış salak.

Qıratımın gözü işdə,
Koroğlu qaldı təşvişdə,

²³ Aşıq Qıratın dəryadan çıxdığı haqqında heç bir şey danışmasa da bu misrada Qıratın dərya ilə bağlılığı qorunub saxlanır

Necə ki zərgər gümüşdə,
Almagına quruş salak.

Sözləri tamam eliyənnən sora Koroğlu, Keçəl Həmzə Qıratın rikabını tutub dedi:

– Söz idi ki, demişdim. Deyəllər: «Əhdi mi vəfa!»

Ağa, rikab basdı Koroğlu şərdən çıxıb. Ceyran xanımı da gətiriblər. Yol üstə gətirirdilər gəlini. Koroğlu bir cövlan verdi, qayıtdı dala: Köpəgoğlu, mənim ürəgimdə sən rəhimlər qoymuşdun, rəhim eliyim sənə? Sən mənə rəhim elədiyi?!»

[Koroğlu] bir şəmşir çəkəndi beşi yatdı, beşi qaşdı, beşi uşdı. Əl atıp Ceyran xanımın kəmərinə tutub dedi:

– Həmin bu Yumuğ Əhmədə layıxdı ki, gəlip-görüp.

Ağa, çəkib tərkinə, ley quşu kimin vurup, necə ki, al quş vura alın-cını, ağa, göylərə qovzanıp. Qırata məyər çata bilirdilər. Ağa, yetişdi Çəmli-belə. Dəlilər düştülər bunun əl-əyağına, sağa-sola. Gördülər Koroğlu gəlir. Amma bir dənə də qız gətirir tərkində, gəlin xəlxı.

[Dedilər:]

– Xub, Qoş Koroğlu, nə cür getdin, nə cür gəldin, yollara baxdın, dağları yıxdın, daşları kəsdiy? Qıratı nə cür gətirdiy?

Dedi:

– Gətdim daa. Aparan elə özi verdi gətdim. Aparan oğlan qaldı özi didara. Amma qaldı orda didara. Bu gecə, yanı Ceyran xanım onun gedəcəydi toy otağına. Verəcəyəm Yumuğ Əhmədə!

Ceyran xanım Keçəl Həmzəni bəyənmiyəcəğidi ki. Məlum idi keçəl adam. Fitnəsi çox idi, amma cavannıx yox idi ki?

Yumuğ Əhməd baxub Ceyran xanımın gözüne, Ceyran xanım baxıb Yumuğ Əhmədin üzünə deyər elə burda bir-birinə pəşənnəşiplər. Koroğlu burda dəliləri yığdı başına. Ceyran xanımın da toyunu tutub. Burda Koroğlu, beş günnən sora xoş oluqlar dəlilənnən, sərxoş olup...

BU, KOROĞLUNUN NİGAR SƏFƏRİYDİ Kİ, GETDİ NİGARİ GƏTİRDİ

O nəvarda ərz elədim «Koroğlunun durna səfərinin dastanı» payana çatır. Bu dasitan da bir dasitanıdı ki, gedir Nigar xanımı görə. Osman torpağında o da Cəfər paşanın qızıydı.

Bəəd, bir gün Koroğlu oturmuşdu Çəmlibeldə, dəliləri başında. Neçə dənə cəlalınan. (Hələ Eyvazı gətirməmişdi). Bir sail gəldi qarısına. Hər nə apardı almadı. Dedi:

– Gərək sahibi-xanə özü gəlsin çölə.

Koroğlu durdu getdi çölə, [dedi:]

– Ay sail, nə istiiirəy? Hər nə istiiirəy al, get!

Dedi:

– Bir belə sən özün ööyrəy, bu cəlalıynan, bir belə dəlilər başıyda, novçələr başıyda, bu qüdrətiynən, məgər səndə munis yoxdı?

Dedi:

– Xeyir.

Dedi:

– Ha...a...a. Pəs, bu layiğə görə, bu şənə görə, bu şəkətə görə səniy mən, İstambulda bir Cəfər paşa var, onun bir qızı var, adına Nigar xanım deyəllər. O, qırx günnən- qırx günə gələr gül bağına. Gül bağında qırx incə qızdarnan gül görsədi dərəllər. Güllərin aparır ərağın çəkəllər. O, dərdlərə dərman elər. Nigar xanım həmişə qırx günnən-qırx günə gəlir o bağa. İki gün bağın içində gəzər. O, sənə layixdi, əgər, gedib gətirə bilsəy.

Amma, bu dərviş bu sözü deməkdə Koroğlu... çox eşqi-ateşi vurdu bunun başına. Kəllədən dırnağa qəral almırdı. Dedi:

– Xub, əgər gülümovla mən gedəm bu sözün yalan ola, səni...

Dedi:

– Əgə yalan oldu, mənim əcəl peymanım çala başıma. Sözdü ki, sənə deyirəm. Amma hər adamın işi dəyi, o qızı gedib o yoldan gətirmək. Çox yollar, çox dağlar, çox təpələr gərək aşay.

Dedi:

– Hər nəməyə olsun, mən gedərəm bu yolları.

Koroğlu tamam dəliləri yığdı başına. (O zaman da dahi Dəmir-çioğlunun vücutu yoxuydu, Eyvaz da yoxudu). Bolu Sərdarıdı, İsbəlliydi, Yumuğ Əhməd idi. Bir dəlisinin adı Dilannamaz, Tanrıtanı-maz idi, Gedəlvərməz, Alöldürməzdi, bu dəlilərdən idi. Bəəd, Koroğ-lunun bu işiydi, hər yana gedəydi-səfərə bir şaddıg edərdi gedərdi. Deyərdi: «Şaddıgnan gedəm, şaddıgnan gəlləm. Əgər, qəmnən ge-dəm, qəmnən gəlləm». Yıgmışdı dəlini başına, istiirdi şaddıg eliyə. Dəlilərdən istiir rüxsət ala, düşə yola, gedə Nigar sorağına. [Deyir:]

Gəlin indi, beş dəlilə,
Mən gedirəm yar almağa.
Bir-birinnən xoş dəlilə,
Göylümə dildar almağa.

Göydə gedən quba qazdar,
Gedər, qənətini tozdar,
İstambulda xurda qızdar,
Qızdardan ilqar almağa.

Tufandı dağların yeli,
Qıratım kəsdirər yolu,
Bulbul sövər qonça güli,
Gül üstündə xar almağa.

Göylümü tütubdur qubar,
Yollara yoxdu eytibar,
Yolum gözdər xanım Nigar,
Nigardan ilqar almağa.

Qızdara gedəllər elçi,
Belimdə əyri qılınçı,
Yumumcu olallar elçi,
Elçidən dildar almağa.

Bağçalar gətirir barı,
Gedər göylümün qubarı,
Koroğlunun Nigar yarı,
İstambuldan yar almağa.

Sözdəri tamam eliyəndən sora, ağa, düştü yollara. Dərəni-təpəni tey eliyip ta gəldi İstanbulun şəərinə. Çatar-çatmaz gördü bir böyük bağdı. Nigar xanım həmişə gələrdi o bağın içinə, qırx dana qıznan. O bağda cəşn tutardılar, çalardılar-çağırardılar. [Nigar] bağbana demişdi:

– Bağban, bağı bəzərən, gülləri sularan, təxtləri quraran, mən gələcəğəm qızdarıman bu gün bağa. Dünən gecə bir yuxu görmüşəm. Göylüm mənim çox pərişandı.

Bağban dedi:

– Nigar xanım, mən də bir yuxu görmüşəm. Göylüm mənim bir az pərişandı. Amma, bağ içində güman elləm bir şey yoxdı. Tamam qızılğüllər açılıbdı, bulbullər cəh-cəh vurur. Amma, yeməli bir şey yoxdı. Miivə vaxtı dəgil.

Bahar fəsliydi. Koroğlu bəəd, çatmışdı ki, bağın dorünə. Dolanırdı-gəzirdi İstanbulun doorünü, görə bu bağ hardadı, Nigar gələ o bağa. Bir qoca kişi baxdı, gördü yükləyip gəlir bir qatırı. Bilinmir arpadı, bilinmir buğdadı, nəydi? Gəlirdi yoluynan. Çatdı, [dedi:]

– Ay qoca əmi, uğur olsun.

Dedi:

– Uğurun xeyir olsun.

Qoca bir baxdı Koroğlunun sibillərinə. Çaxmak kimi vurmuşdu eyni qulaxları dalına, misli yal kimi Qıratın üstündə. Qoca baxdı, dedi: «Hay cavannıx. Cavannıx yaxçı olar, oğul, bil cavannığın qədrini».

Dedi:

– Qoca əmi, məgə sən cavanıy nə?

Dedi:

– Həə, mən də cavanıydım, sənin kimiydim. Amma, qocalıx belim əgip.

Dedi:

– Qoca əmi, istiirəm bir söz xəbər alam?

Dedi:

– Buyur!

Dedi:

– Deyillər Cəfər paşanın bir bağı var. Qızdar gələr o bağa. O bağı hardadı?

Dedi:

– O, böyük ağacı görrən? Bağın içində, səlm ağacı?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– O ağac bağı vəsətindədi. Qızdar gələr o bağı içinə. Amma, qoymazdar heş kəsi o bağa, elə ki səni! Çünki bir qəribə cavanay! Onnan sora, atın hara boşdaray?

Dedi:

– Atınnan işiy olmuya. Mən istiirəm gedəm o bağa. Mən aşığəm. Görürsən, sazım var çiyində. Əgər, o bağıda, mən icazə ver-səyiz, Nigar xanım üçün beş dana sööbət eliyəm, bir ənam alam, keçəm gedəm.

Dedi:

– Oğul, məgər Nigar xanım elə hər gələn aşığı bağa qoyar?! Nigar xanım özdərində çalçı var, çağırçı var. Qəribəni qoymazdar o bağa.

Dedi:

– Xub, qoymaz, qəyidib gedərəm daa. Bir şey istəməm ki, mən. Ağlım başımdadı, başım ləşimdədi, sözüüm döşümdədi, gedərəm daa.

Dedi:

– Elə həmin bağı ki, deyirəm. Nigar gələr o bağa.

Ağa, qoca rədd olannan soora Koroğlu Qıratı əndi, buxovladı, hörüklədi. Bir böyük gülşən çimən idi, çimənzara. Dolandı, bağın gəldi qapısına.

İndi Nigar xanım neçə dənə qıznan dolup bağın içinə, çalılar, çağırılar, hey gəzillər. Bu yavaş-yavaş girdi bağın içinə. Baxdı gördü bəli, Nigar xanım təxt üstündə oturup. Amma, nə cür, zülflərin töküp çiyinə, nə cür? Eyni aya, günə deyər: «Sən çıxma, qoy mən çıxım, ulduznan davaçıdı».

Nigar xanım baxdı bağbana [dedi]:

– Ay bağban, gə bura görüm.

Bağban gəldi.

[Nigar xanım dedi:]

– De gi, mən məgər sənə deməmişdim bağı xəlvət elə, mən gələcəgəm bağda cəşni tutam qızdarınan? Ürəgim qubar tutup. Bu cavan hardan girip bu bağa?

Dedi:

– Valla, xanım başıya and olsun, çıqqaya and olsun, mən bağda heş kəs qoymamışdım qala. Qızdar gəlib, ardınca bağın qapısını açıq qoyup.

Dedi:

– Məgər qapı açığ oldu, hər kəs gələr həyət içinə, bağ içinə? Tutun buni bağdan çıxardın çölə! Atın çölə bunu, qoymiyin bağda dolana.

Ağa, qızdar gəldi, [Koroğlunun] dördü bu qolunnan, dördü o qolunnan [tutub] (Koroğluydu daa, qızdar da yeyip, əfiyip) [dedilər:]

– Oğlan, bu bağdan çıx!

Yalandan bu cür vurullar quluncuna, [deyillər:]

– Hay, bu bağdan çıx!

Koroğlu gülür. Nigar xanım da təxt üstə baxır.

Deyər:

– Səbr eliyin, xanımnan mən iki kəlmə danışum, gedərəm daa.

[Qızdar dedilər:]

– Xanımnan nə danışırın oğlan? Xanım icazə vermir atası üzünə baxa danışa, sən istiiirən xanımnan danışay?

Bağbana [Koroğlu] deeri:

– Bağbançı, sən bu qızıdara deginən.

Bağban deeri:

– Mən nə deyim? Xanım deyir, gedəy görək bu bağdan! Çıx bağdan, mənim üçün söz olur.

Dedilər:

– Oğlan, çıx ged bu bağdan. Əlan xanımın vəxti yoxdi. Sən xanımnan danışay, sözün var? Get, xanımın ayrı yerdən qonağı gəlir bura. Bəəd, iki saatdan sora gəl.

Koroğlu dedi:

– Baa qızlar, mən üş gündü, üş gecədi gəzirəm bu bağı tapmışam. Cəfər paşanın qızı dəgil məgə bu?

Dedilər:

– Niyə?

Dedi:

– Bunun adı məgə Nigar dəyi?

Dedilər:

– Niyə?

Dedi:

– Xub, mənim buna bir ərzim var. İcazə siz verin mən bunuy-nan danışum, mən onda gedərəm.

Dedilər:

– Olmiyəcək, xanım icazə vermir.

Tutdılar genə qolunna bunun, çəkələr, ordan qovalar, çıxadələr qapıdan gedə.

Aldı Koroğlu, bu sözdəri deyir:

Qızdar, mən bir bazurqanam,

Cinsi-tucara³ gəlmişəm.

Bu sözdərə allanmanam,

Açux bazara gəlmişəm.

Mən gəlmişəm gohər alam,
Gohərə bir məhək çalam,
Muşdəriyəm baxam, alam,
Sərrafam, kanə gəlmişəm.

Sövəllər açux bazarı,
Muşdəri görməz azarı,
Dolanam dükan, bazarı,
Açux dükanə gəlmişəm.

Dərdim olupdur ziyada,
Eşqin salıbdır irada,
Qələndər düşübdü yada,
Şokət-şana gəlmişəm.

Koroğluyam, bu bağdayam,
Həm soldayam, həm sağdayam,
Eşk otuna əlovdayam,
Yanıp hənara gəlmişəm.

Sözdəri tamam eliyənnən sora qız dedi:

– Qoyun gəlsin, görüm sözü nədi?

Yavaş gəldi Nigar xanımın ruburusunda durdu. [Nigar xanım]

Dedi:

– Xub, pəs niyə sən oğlan, mərifətin yoxdı? Heç kami-ərkani
əğlin yoxdı? Bu heəkəl, bu qəvara səndə var niyə pəs salam ağziy-
da yoxdı?

Deyir:

– Xanım qulax as, qoy deyim²⁴.

Deyər:

²⁴ Aşiq burada belə bir izah verir: Hələ o kitabında var, deyər: «Salam verdim, salam almaz, Görüm kəssin salam səni»-xeyir, bu dəyil. Bizimki, sözdərimiz bu cür dəgil.

– Xanım, mən verdim salam, sən eşitmədiy. Dübara salam verrəm, beləyəy. Görüm sən məni qəbul elərəy, burda qonax saxlaray?

Dedi:

– Xub, ədabnan dayan, belə baxma mənə, qəşəng danuş, qəşəng yeriş, qəşəng əyləş.

[Koroğlu deyir:]

Xanım, gələy səlamlaşak,
Səlam üstə kalam olsun.
Bir-biriynən həlallaşak,
Mənnən sənə səlam olsun.

Xanım, sənə verrəm səlam,
Səlamımda olsun kəlam,
Sənnən gərək bəyan alam,
Onda səndə iman olsun.

(Xanım), Dilimdə vardır səlamum,
Səlamda vardır kəlamum,
Sənnən bir ruxsat alamum?
Ruxsətində iman olsun.

Heykəl, himayül beliydə,
Səlamun vardır diliydə,
Şanələr gəzər teliydə,
Tel üstündə nişan olsun.

Qızılgülü xar eyləmə,
Xar üstündə zar eyləmə,
Koroğlunu car eyləmə,
Səndə söhbət bəyan olsun.

Bəli [Nigar xanım], dedi:

– Bir belə sənin tərifiñ eliillər, Koroğlu, Çəmliheldə, çox qaraysan.

Dedi:

– Xanım, ərz elədim ki, sən də çox qıy baxıray. – Baxdı, dedi: – Xanım, al sözümlü deyim. Qoy deyim gör mən qarayam? Neçə zətdar əlamətdir qaradı, gərək atay çölə?

[Dedi:]

– Nədi, oğlan, qara olan sənən savayı?

Dedi:

– Qulağ as, tutum deyim, sözümlü:

İlqim-ilqim çiyney üstə,
Saşların qara dəgilmi?
Tökülübür döşlər üstə,
Tellərin qara dəgilmi?

Baxa billəm gözləriyə,
Yaman olmam sözləriyə,
Eşq dayandı dizləriyə,
Gözdərin qara dəgilmi?

Maral kimi baxışlarıy,
Kəklik kimi yerişləriy,
Çatma çəkilib qaşlarıy,
Qaşların qara dəgilmi?

Savalanda qar bitibdi,
Bağçalarda bar bitibdi,
Döşləriydə nar yetibdi,
Başları qara dəgilmi?

Bulbul qonuru güllərə,
Süsənnərə, sünbüllərə,
Mayıl oldum o xallara,
Xalların qara dəgilmi?

Gətirəllər ağ otağa,
Alallar səni rəvağa,
O bağçadan belə bağa,
Gülləri qara dəgilmi?

Koroğluya demə qara,
Baxanın əğlin apara,
Ürəgimə vurdun yara,
Yaralar qara dəgilmi?

Qız deyir:

– Xub, sən də mənə dedin: «qıy baxıram?» Qoy qıybaxannarı deyim, gör necələr qıy baxar. Mənə demə qıy baxıray? Gör, indi al bu sözdərinən:

Mənə demə qıy baxıray,
Ovçular qıya baxallar.
Qıya baxam, allam canuy,
Xırxədən qıyə atallar.

Gəlir bura çox cavannar,
Cavannar olmaz nadannar,
Mənə də baxannar annar,
Nadannar qıya baxallar.

Açulubdu bağlı bazar,
Ürəklərə düşüb azar,
Bulbul necə bağda gəzər,
Bağbannar qıya baxallar.

Görən bu dünyada səfa,
Səfalarda vardı cəfa,
Sərraflar göhərə baxa,
Sərraflar qıya baxallar.

Görmüyüpdü məni atam,
Bu işlərə tamam matam,
Nigar, sənsiz necə yatam?!
Yatannar qıya baxallar?

Qızlar dolup bağın içinə, almadan, heyvadan, bağıdı daa, miivə dərələr, gətirələr²⁵ qoyalar miz üstə, Koroğlu yesin. Koroğlu girdi bağa, bir qədər dolandı. Gəldi bağın ayağında gördü bir ağac var. Bu ağac o qədər xuramandı, daldalandı bu ağaca. Koroğlu bir quluncun dayadı ağaca, baxdı bağa. Nigar xanım gördü, Koroğlu getdi ağacın divində oturub quluncun dayuyu ağaca, baxur bağ içinə. Səsləndi:

– Ay Qoş Koroğlu! Amandı ordan dur, ora atamın didarqahıdı. Əgər hər kəs o ağacın dibində otura, atam bilə, dərisin soyar balaca barmağına qeyd elər. Dur ayağ üstə, ordan gəl. Heş kim sənə o ağaca təkiyə verməz, atam. O, atamın yadıqarıdı. O, ağacı əkip, o ağac ildə üş dəfə bar verər. Bir barın alıplar, dəriplər, xəzan olup. Dübərə açılıp gülləri. Genə miivə gətirip, yetirip barın. Əlan da istiir genə qonça vura. Dur ağacın divinnən. Kimsə bilməsin. Əgər, atama desilər sənin üçün də yaman olur, mənimçün də.

Koroğlu deyir:

– Baba, mən ağacı yemirəm ki?! Adam bu ağacın altında oturub ürəgi açılışur, xoş olur.

Dedi:

– Söz diki deyirəm.

Nigar xanım gəlib Koroğlunun ruburusunda durub istiir Koroğlunu bu ağacın divindən qovzıya, apara.

Deyər:

Çəmlibeldən gələn oğlan,
Bu yer sənin yerin dəgi.

²⁵ Aşıq görünür bağbanın dilindən bahar fəslı olduğundan bağda meyvə olmadığını söylədiyini unudub

Eşq otuna yanan oğlan,
Bu gül sənin gülün dəgi.

Atam gəlir indi bağa,
Baxır həm sola-sağa,
Kəsəllər yolda sadağa,
Sənin qurbannığın dəgi.

Hər kəs burada əyləşə,
Əyləşə, danışa, dilləşə,
Dilləşə yaxçı gəpləşə,
Bu dilləşmək sənin dəgi.

Bu bağ bizim bağımızdı,
Köhnə sevkə dağıımızdı,
Gələn seyrangahımızdı,
Bu seyrangah sənin dəgi.

Nigar deyər düştüm elə,
Şana vurdum siya telə,
Gümüş kəmər incə belə,
Belə kəmər sənin dəgi.

Koroğlu dedi:

– Ta mən bir cut yatmıyam burda, durmanam.

Nəmənə Nigar xanım yalvardı buna:

– Oğlan, dur bu ağacın divinnən. Ayır ağac var, ayır yer vardı.

Dedi:

– Olmaz.

Uzanıp, eyni bir ələm kimi. Qızdarı çağırırdı Nigar xanım:

– Bu yuxuya düşdü, elə götürüüz bunu, elə təxtiynən qovzarız, bağın qapısından qoyarız çölə.

Ağa, bu getmişdi şirin yuxuya, Koroğlu. Qızdar gəldi, ağa, qırx incə qızdar. Qırx incə qız tökülüb biri qıçınnan, biri qolunna Ko-

roğlunu çəkə-çəkə sürütdədilər, apardılar bağdan çölə. Yuxuda qoydular bayıra. Qapısını da bağın bağladılar, gəldilər.

...Ağa, gün düşmüşdü Koroğlunun üzünə. Ağa, qafilanın yolu açılmışdı, bağın kinarınnan gedirdi. Qədim zəng asardılar dəvənin boynunnan. Zəng zanqılırdı, səslənirdi. Ağa, birdən bu yuxudan oyandı. Gördü yolun qırağında düşüb. Nə bağı, nə avadannığı, heş kəs yox. Durdu gözün ovcaladı, otdu. Gördü qafilalar düzülür yola. Koroğlu gicələ-gicələ gəldi bağın dövrünnən. Düşürdü qafila bu yolun üstündə. Xoş seyrangahıdı, bulağıdı. Bulağın üstündə xoş səfa yeridi. Amma Koroğlu baxdı bağa, gördü bağda sər-sida daha yoxdu, misli ki bir nəfər gəlmiyip bağa. Qafilələr, bızırqanbaşı üz oldu, baxdı Koroğluya. Birdən piçilləşdilər, biri-birinə, gəldi dedi:

– Bızırqanbaşı, bu o adam dəgil Aruzulum gərdanasında bizim yolumuzu kəsmişdi, bac istiirdi?

Biri baxdı, dedi:

– Yox, baba adam-adama çox oxşar.

Dedilər:

– Bu, özüdü. Əy əlan yeridi bunu tutayun.

Ağa, bızırqannar gəldi yaxuna, [dedilər:]

– Ay cavan, bura da dediyin yol gəlmişəy, yol başı kəsəy? Burda da bizdən istiirən sən malı tarac-qarat eliyəy?

Dedi:

– Baba, mən məgər yolbaşı kəsənəm? Hər kəsi gördüyünüz biri-birinə oxşar oğrudu o, yolkəsəndi, bac alandı? Hər kəsin saqqalı oldu, adamın babası olmaz ki? Dünyada adam-adama çox oxşar. Miiivə dünyada bir dəyi ki?!

Dedilər:

– Ölən-qalayın sən o adamay!

Koroğlu gördü xeyir aa, bular tanıllar daa. Necə hoş eləsin? Götürüp burda Koroğlu dedi:

– O adamın nəyidi adı axı? O, kimidi, nə cür adamıdı?

Dedilər:

– [Əlini Koroğluya tərəf uzadaraq] Bu cür! Neçə nəfərnən gələridi, yolu kəsəridi, tamam malını-dövlətini əlinnən alardı, tarac edərdi, gedərdi. Çox birəhmidi.

Dedi:

– Baba, o Koroğluymuş.

Dedilər:

– Aha!!!

Koroğlu dedi:

– Qoy deyim. Mən dəgiləm, baba! O, Koroğludu! Bizdən də o çox mal tarac edip. Bizdən bu gət mal aparup, bu gət bizdən cavannar yorup. Əlan, mənim özümə o zəman, Rum səfərinə tücarətə getmişdim, bir dənə şeşpər vurup, bu quluncumnan, hənuz da arxam üstə yata bilmirəm. O zamannan adını eşidəndə bədənim titrər. Biçarə eliyip malımızı, tərəcimizi tamam əlimizdən aldı. Tərəc elədi, getdi. İndi özüm də düşmüşəm bu livasda o şəərlərdən, bu şəərlərə. Qədim cinslərdən allam, bəlkə yenə bir sirvət gətirəm ələ, ruzuqarum dolansın. Adu sanlu bazırqanudum.

Dedilər:

– Sən hası şəərdə ollay? Neçə, biz bir belə yük bağlamışuq, tücarət eləmişik, səni görməmişik?!

Dedi:

– Mən Burzuda ollam. Burzuya təşrif gətirin?

Deydilər:

– Adını eşitmişik.

Dedi:

– Xub, inşalla gəldizin Burzuya, orda mənim adımı xəbər allıyızun.

Deyəllər:

– Xub, ismi- şərifin nədi?

Dedi:

– Mənim adım Tarıtanır Dilannamaz.

Dedi:

– Bu nə adıdı sənə qoyuplar?

Dedi:

– Xub, xeer görməsin ata-anam. Bir ad qoymuublar ki mənə, xalxa xoş gələ.

Ağa, buları bu noynən başınnan əkdı, getdı. Koroğlu dolanırdı, xub, fürsət ələ gətirə ağa, bu Nigarı qovzıya. Dolandı dükanı, bazarı, şəəri, gəldı bağın guşəsinə. Dayanmışdı, gördü, bəli, bir dəstə qız sudan gəlir. Baxdı bu qızdar içinə. Götürüp bu qızdara beş dana deyir, gedip bağda Nigara deyələr kimdi bu.

Su yolunna gələn qızdar,
Nigar xanım bu yerdəmi?!
Cigərim başında közdər,
O bulbullər bu güldəmi?!

Gedin, siz Nigara diyin,
Amma tərifim eyliyin,
Muşdulux yara yetirin,
Nazdı yarım bu yerdəmi?!

Dedilər:

– Sən kiməy?

Hələ indi Nigar da bunun eşqindən divana olup, deyir: «Kaş rədd eləməyəydım. Durup gedip daa».

Deyər:

Gözəl sövən göyçəy olur,
Açılır gül, çiçəy olur,
Mənim sözüüm gərçəy olur,
Göyçək yarım bu yerdəmi?!

[Qızdar dedi:]

– Kimdi səniy yarıy, biz bilmirik ki?

Deyər:

Baxırıyızın bir-birinə,
Qaş atırız bir-birinə,

Bulbul qonmuyup gülünə,
Əsmə gülüm bu yerdəmi?!

Dedilər:

– Oğlan, qızıyn adı nədi?

Deyər:

Yara qurban mənim canum,
Tökülüpdü yolda qanum,
Adıdır ay Nigar xanum,
Nigar xanum bu yerdəmi?!

[Qızdar dedi:]

– Baba, Nigar Cəfər paşanın qızıdır. Hər yetənə ki, onu verməzdər.
Sən onun əlinə şəkət vermişəy, şeer bağlamışay, qəzəl deyirəy.

Dedi:

– Sizin işiyiz nədi, siz mənim ərzimi yetirin.

Dedilər:

– İsmi- şərifin?

Dedi:

Çəmlibeldə var bəsatım,
Hər kəsə var amanatım,
Koroğludur mənim atım,
Nazlı yarım bu yerdəmi?!

[Qızdar dedi:]

– Çəşm, deyərik daa. Biz gedərik, əgər gördük xanımı deyərik.

Nigar xanım da bu bağdan çıxaydı qırx gün bu bağa gəlməzdi.
Qızdar düzölmüşdü yola. Koroğlu da dolana-dolana gəlirdi şəərin
içinə. Dedi: «Xub, mən nə eliyim? Bir də bu qız bağa [gələ]. Əcəb
yerdə tuş aşdım. Kaş mən oturmuyaydım ağacın divində. Məni
bağban bu günə saldı. Bağban gətədi atdı bu çölə. Mən gedim gərək o
bağbanı tapum, danışdurum.»

Dolana-dolana gəldi bağın içinə. Gördü bağban gül bağlırı, [dedi:]

– Ay bağban qardaş?!

Dedi:

– Oğlan, sən hardayay? Apardılar, qoydular qızdar [səni] çölə. Sən gedənnən sora xanım bu gət narahat olup, bu gət gözdərinnən yaş töküp, tamam o xətti-təvaris isladıp ağlamaxdan. Narahat oldi, tapa bilmədi, durdu getdi qəsrinə.

Dedi:

– Bağban, bular məni aparanda sən niyə qoydiy?

Dedi:

– Mənim cürət yoxumidi gələm yaxına, oğlan.

Deyir:

– Bağban...

Sənə deyim, bağban başı,
Niyə qoydun yarım getdi?!
İşində oldun çox naşı,
Cəsətimnən canım getdi.

Yara qurban mənim canum,
Olmadı dini- ərkanum,
Yollarda töküldü qanum,
Əlimnən ərkanım getdi.

Mən gəlmişdim bu məkana,
Yandı bağrım döndü qana,
Fürsət verməm bazırqana,
Mallı bazırqanım getdi.

Dəlilərim Çəmlibeldə,
Bulbulun arzusu güldə,
Nigaranam mən bu yerdə,
Necə Nigar xanım getdi.

Koroğluydum qanarudum,
Eşk otuna yanarudum,
Bu bağçada bimarudum,
Təbip- pərəstarım getdi.

Bu sözləri bəəd deyənnən sora, bağban dedi:

– Narahat olma, Qoş Koroğlu, əlan gəlir bağa. Əgər, gəlməsə də onun da qəralı tutmaz. Qeyri mümkündü gəlmiyə bağa, gələr.

Dəlilər gözdədilər, gördülər Koroğludan xəbər olmadı. Demişdi mən neçə günə gəllən. Əslində nə gələn, nə gedən. Heş kimnən xəbər olmadı. Dəlilər yeyirdi-içirdi, dağıdırdı, yıxırdı, tacirləri talırdılar. Birdən iyirmisi dolurdu bir kəndə. Yuxudaydı, xalx da bilmirdi. Davarı, malı, həşəmi çapırdılar.

Koroğlu baxdı, gördü Nigardan xəbər olmiri. Dedi: «Gedərəm taalarının dalına. Ya aparram, ya da tutullam daa.» Gəldi, taaların dalında hey dolanardı, gecələr gələrdi yatardı. Bir gün nigahbannar, qarovullar [dedilər:]

– Ay oğlan, sən burda köşkən salmışay, mənzil eləmişəy? Bura məgər köşküsaraydı, mənzilqahdı? Bura şah hərəminin qapısıdı! Cəfər paşanın hərəmgahıdı. Dur, burdan get! Əgər başın cidaya keçməmiş.

Dedi:

– Mən neyniyim, Cəfər paşanın bura taalarıdı?! Mənə nə vardı? Bura Cəfər paşanın taalarıdı mənə nə var?! Köşküsarayısıdı mənə nə var?! Məgər, hər kəs indi talar saldı, qəsr saldı tək onun olur? Xeyir, ağa, divardan o üzə onunkidi. Bura heş kəsə rəfti yox, mən burad qalmışam.

[Dedilər:]

– Oğlan, başın qovğaya batırma, dur, burdan get!

Dedi:

– Mən elə gəlmişəm başım qovğaya qatam.

Bu hənnaxdaydılar Nigar xanım pəncərədən baxdı. Amma, [Koroğlu] libasın əvəz eləmişdi. [Nigar] görü bir nəfər gəlip, burda, divarın divində tələb eliyip. [Dedi:]

– Kimdi bu cavan?

Dedilər:

– Bilmirix xanım, hər nə eliirik də getmir.

Birdən baxıb, Koroğlu burda [görcək] görək nə deyir, Nigar xanıma. Deyər:

Mən səni görə gəlmişəm,
Paşa qızı, paşa qızı.
Züflərin hörə gəlmişəm,
Paşa qızı, paşa qızı.

Sən buradan qovma bizi,
Danışmadın doğru sözü,
Yolda qoydun iki gözü,
Paşa qızı, paşa qızı.

Paşa qızı, mən qaş atdum,
Sən qaş atdun, mən qaş atdum,
(Mən) Səni özümə tuş atdum,
Paşa qızı, paşa qızı.

Eşqin başımnan getmiyip,
Məhəbbət qəlbim ditmiyip,
Bulbul gülü incitmiyip,
Paşa qızı, paşa qızı.

Çəmli bel məkanımdı,
Mənim dini imanımdı,
Sövdüğüm Nigar xanımdı,
Paşa qızı, paşa qızı.

Mən gəlmişəm bu çöllərə,
Coşqun-coşqun bu sellərə,
Şanayı vurdun tellərə,
Paşa qızı, paşa qızı.
(Yandırır aləmi közi.)

Yanır isöb dan ulduzu,
Kamannadı vurdı bizi,
Danışmadın doğru sözü,
Paşa qızı, paşa qızı.

Özüm gəlmişdim o bağa,
Bulbul qonurdu budağa,
Mənə kəsmədiy sadağa,
Paşa qızı, paşa qızı.

Koroğluyam, hay salaram,
Hay salaram, hay alaram,
Səni alıp apararam,
Paşa qızı, paşa qızı.

Sözdəri tamam eliyənnən sora, Niyar xanım pillələrdən ənib, gəlib aşağı, yapaşdı Koroğlunun qolunnan, yannaşdı, [dedi:]

– Oğlan, məgə qəm kasası calanıb başıya? Sən hələy burda durmuşay? Mənim atam əgər gələ–görə burda səni, səniy o balaca tikəy o dırnağına qeydə olar, qiymə–qiymə doğrallar. Billən neylərəy? Sən gedərəy şəərdən çölə. Piyada gəlmişəy, atnan?

Dedi:

– Atnan. Atım var, xanım.

Dedi:

– Mən də bir at götürürəm, əlan meytərdən allam. Deyərəm: «Könlümü qubar tutub, istiirəm bir çıxam çölə». Meytərdən bir at allam. Məni tənha qoymazdar çölə. İki-üş nəfər yanımcə atlananda qüdrətiy var olarnan cədəl eliyəy?

Dedi:

– Bəli!

Dedi:

– Xeyli xub! Getginən, hər yerdədi atıy tapginan. Mən gəlləm gecə ora.

Ağa, Koroğlunu bu cür rədd eliyib başınnan²⁶. Koroğlu dolana-dolana gəldi Qıratın yanına. [Qırata belə dedi:]

²⁶ Aşiq burada Koroğlunun hansı səbəbdənsə vaxtında görüş yerinə gələ bilmədiyini danışmağı unudub. Şeiri söyləyəndən sonra Nigar xanımın görüş yerinə gələcəyinə Koroğlu şübhə ilə yanaşdığından gəlmədiyini vurğulayır.

Qıratım, dur düş yollara,
Bu çöldə yalquz qalmuşam.
Uzax-uzax mənzillərə,
Daldalanıp mən dolmuşam.

Nigar mənim belim büküp,
Qəddi kamın olup yıxıp,
Dağlara ordular çıxıp,
Yollar üstə tək qalmışam.

Gəlmir dəlilərin səsi,
Gülə var, bulbul həvəsi,
Yaman olur yar təhnəsi,
Dahi indi qocalmışam²⁷.

Dağ üstündə duman qaldı,
Göylümdə arzuman qaldı,
Yardan mənə nişan qaldı,
Qəmə şaduman olmuşam.

Koroğlu, dəlilər gülər,
Təhnəli söz qəddin bükər,
Dahi məgər, Nigar gələr,
Qəmə mən düçar olmuşam.

Burda Koroğlu Qıratı minip düştü şəərin kinarına. Gəzə-gəzə gəldi ta şəərin vəsətində dayandı. Nəzər saldı bir şəərin içinə, gördü bir vəlvələ-di, bir qovğadı, [dedi:]

– Ay cavannar, ay xannar, nə aləmdi, nə sovdadı?

Dedilər:

– Nigar xanum gedip dünən söb şikara neçə dənə qulamnan. Dağdan gəlməyib hələ. Cəfər paşanın gözü yoldadı. İndi istiiri san görə, qoşun çıxara dağa, görələr Nigar hardadı.

²⁷ Aşıq Koroğlunun qocalığından bəhs edən şeiri də cavanlığında, sevgilisinin arxasınca gəldiyi zaman söylədiyi şeirlərə qatıb.

Koroğlu dedi:

– Ay bəxtim yatdı, heey... Kaş mən o yerə ki, nişan vermişdi gəlmiyirdi, mən dedim Nigar xanım gəlməz. Mən belə bilmədim. Əcəp işlər gəldi başıma, zəhləri qatdım aşıma.

Durup Qıratı qəytərdi dala, gəldigi yerə. Baxdı gördü çığ təkin bu çölü qoşun tutup, eyni nigan kimi. Saldı bu kinaraynan Qıratnan gedirdi, qoşun kəsdi bunun qabağını:

– Ay oğlan, hardan gəlip, hara gedirəy?

Dedi:

– Yolum düşüp Hindustana.

Dedi:

– Bu çöldə neçə dənə atlıynan qız görmədiy?

Dedi:

– Xeyir, məgər o qız kimdi?

Dedilər:

– Cəfər paşanın qızı Nigar xanım çıxırdı dağda şikara, iki gündü tapılmıyı.

Dedi:

– Gələr baba, şirin ərəkək dişisi olmaz. Gələr hər yerdə olsa.

Dedilər:

– Xeyir, deyillər mümkündü Çəmlibeldə bir Qoş Koroğlu var, olmuya gəlip o aparıp? Neçə gün bunnan qabax bir bağban deyirdi: «Bir cavan gəldi bağ içinə. Nigarnan danışdı, peyman bağladı, əhd eylədi, ilqar verdi, ilqarın belə bağladı. İndi olmuya o Koroğlumuş gəlipdi? Neçə dana qızdardan da xəbər alırdı.

Dedi:

– Şayət də Koroğlu olmuş ola.

Dedi:

– Koroğluyu görsəyiz tanuruz?

Dedilər:

– Görməmişik. Deyillər Koroğlu bu cür rəşid, dilavər oğlandı. Bir dəli nəhrəsi var, çəkəndə yer o göy titirər.

Dedi:

– Baba, belə zad olmaz.

Dedi:

– Belə deyillər.

Koroğlu dedi:

– Bəs olar kimdi gəlir?

Bu qoşun belə baxanda bir nəhrə çəkəndə qoşun tamam huşdan getdi. Ağa, Koroğlu Qıratı salıb dağlara, təpələrə, daşlara. Ağa, vurub dağı biri-birinə. Qırat şeyhə çəkir, Koroğlu nəhrə çəkir. Götürüb dağlarda səslir, Nigarı gəzir görək dağlara nə deyir:

Qarşı yatan qarlı dağlar,
Yarım bu yerə gəldi mi?
Başın çatıp qoşa dağlar,
Yarım bu yerə gəldimi?

Dağa gələn {ağrımam} ayaxları,
Coşqun-coşqu bulaxları,
Nigar xanum dodaxları,
Dəydi bu suya gördümi?

Bu dağlarda çiçək vardı,
Çiçək üstə gərçək vardı,
Yardan görün göyçək vardı?
Göyçək bu yerə gəldimi?

Axtarıllar o Nigarı,
Getdi göylümün qubarı,
Siz bilərsiz xuda, tarı,
İman bu yerə gəldimi?

Koroğlu yalnız qalupdı,
Sarıgül solupdı,
Nigarım necə olupdı?
Sonalar çölə gəldimi?

Sözdəri tamam eliyənnən sora, ağa, [Koroğlu] hey dağları gəzirdi, daşları gəzirdi. Gəldi dağın kəlləsinə baxdı, dəmanədən gördü, bəli, bir çeşmənin üstündə bir at yayluur, otuşur. Qıratı saldı, gəldi çeşmənin başına, gördü Nigar xanımdı. Atın hörüğün vurup bulağın başına. O çağın qızı Misri qılış belində, tiri-xətəng çiyində başın qoyup atın yəhərinin üstünə, qoyup ayağını yerə, atın dəhnəsi biləgindədi, gedib xurəyi-xaba. Koroğlu geşdi sağa, geşdi sola, baxdı gördi şirin yuxudadı. Dedi:

– Xub, gedim kami-busəyi alım, görüm nə cür ləzzət verər²⁸

Bəəd, Koroğlu gəldi qızın başı üstə. Gördü, bəli, qız yatıp, necə ceyran bu cür yuxlamaz. Yuxudadı. Amma, Nigar xanım gözünün dibinə (baxırdı). Bir gözü yuxudaydı, bir gözü ayıx. (Gördü) Koroğlu başı üstə durup. Götürüp burda görək Koroğlu nə deyir Nigar xanıma, Nigar xanım görək nə deyəcək?! Aya, durar yuxudan, ya yox!

Bulağ üstə yatan yarum,
Aşnalıx sənnən istiirəm.
Qızılgülə batan yarum,
Aşnalıx sənnən istiirəm.

İncə beldən qucun mənə,
Danışam-dilləşəm sənə,
Bir sarmaşam busa mənə,
Ögməlik sənnən istərəm.

Tutam əldən, qucam beldən,
Ayrı düştüy sən də eldən,

²⁸ Aşlıq burada mətndən kənara çıxaraq deyir: «Ağa, deyər:

Yaman olur yar görümü,
İstəməzdər bir-birini.
Yuxu sövər tez ölümü.
Ölümənə yuxu qardaş.
Belə çəşmə, belə aşmaz,
Sərçəşmələr belə daşmaz.

Belə olur gülüm yaşmax, üzə vurulur yaşmaxlar.-burda Koroğlu hələ istiirdi bu iki kəlməni lətifə deyir. Biistilahi öz sözüümüz kuçabağısıdı.

Mən də tutdum belə əldən,
Getməlik sənnən istərəm.

Bulağ üstə yuxlama sən,
Göylüm mənim yoxlama sən,
Busaları saxalama sən,
Şirinnik sənnən istərəm.

Koroğlunu al damaxdan,
Ağ buxax, qəymax dodaxdan,
Al qucağa bir yanaxdan,
Aşnalıx sənnən istərəm.

Ağa, Koroğlu bunuynan danışıp-dilləşir, Nigar xanım yuxudan durup dedi:

– Qoş Koroğlu, hardan gəldin, hara getdiy?

Dedi:

– Şəəri içində qovğadı, vəlvələdi. Amma, gəzillər, əgər məni tapsalar hər tikəmi boynuya qiyyə eləllər. Deyillər: «Koroğlu gəlib bunu götürüb qaçub». Onda da deyillər: «Koroğlunu görməmişik, tanıma-ruk». Amma mən işdəyədim. Doğru deyillər görməmişdilər, tanımadılar. Deyillər: «Bağban görüb, verip qızı aparıb». Biçarə bağbanı gətirmişdilər şərin içinə. Cəfər paşa istintağa çəkmişdi. O cavanın rənginnən, boyunna, ruxunna gərək mən deyəyn. Mən qaldım o bağbanın halına. Ala gözdüm, dur gedək.

Nigar xanımnın Koroğlu düşüplər yola. Ağa, dərədən, tərədən, coşqun çaylardan keçiplər. Gəldilər ta Laçın şərinə. Laçın şərinə Koroğlunun Nigar xanım gəzirdilər dükanı, bazarı. Yaxınlıqda, ikiləri də məradınə libasındaydılar. Qoş Koroğlu baxdı bu şəərə, gördü bəli, xiyavanın kinarında bir qoca kişi oturub ağluur. Çox halı məxşuşdu.

Dedi:

– Qoca əmi, niyə ağluuran?

Dedi:

– Valla, başım mənim bələlidi. Hökm eliyib paşa burda, mənim darı-dünyada, mülki-Süleymanda bir oğlum var, oğlumu əlimnən alır. Deyir: «Dağlara istiirigin ordu qoyak. Koroğlu Çəmlibeldən [gəlib] şəərləri çapırı, yerləri talırı. Hər yerdə, hər kəs öz şəərində bir didəvan qoya, Koroğlu gələndə gözdüyə şəərə girmiyə. Darı-dünyada bir oğlum var mənim. Oğlum indiyə çöl görmüyüp, nə yerə, nə göyə heş yerə getmiyip. Budi ki, oğlanımı mənim öldürəllər, gözümün fərağında qalar, keçər mənim çıraqım.

Amma bu yannan Koroğlu dedi:

– Qoca, heş ağlama, hər kəsin oğlu ölsün, səniy oğlun ölməz. Gedək, görüm oğluyun adı nədi?

Bəli, düştü gəldi, baxdı-gördü qocanın oğlu bir bağın içində bağ suvarır. Girdi bağa dedi:

– Qoca, budu oğluuy?

Dedi:

– Bəli!

Dedi:

– Oğlan, səniy adıy nədi?

Dedi:

– Mənim adım Qulubəgi.

Dedi:

– Xub, əgər bu Koroğlu gələ, tapıla, bu yollarda sən nigahban-nix verəy, nə nişanıy var? Nə əlamətlərsən, bu yollarda verrəy? Şəşpərbazay? Əmudbazay? Şəmşirbazay? Görüm nəynən sən cəngi-cədəlin çoxdu?

Dedi:

– Qurban, mən olarnan işim yox. Mənim tirim xəta getməz.

[Dedi:]

– Nəynən?

Dedi:

– Tir-kamannan, yay varım, çillə varım.

Dedi:

– Get tir-kamanıyı gətir gəl, görüm.

Gəlib tir-kamanın götürüb, yayın götürüb, çilləsin götürüb [getdi.] Ağa, Koroğlu xəncərin qoydu ikiyüz qədəmlixdə [dedi:]

– Sən vurduy, o xəncər getdi, mən billəm, sən rəşid oğlansan.

Koroğlu də rədd olanda elə vurdu, heş bilmədi xəncər nə vaxt getdi. Koroğlu xəncəri götdü, dedi:

– Oğlan, vur mənim üzüym gedə.

Dedi:

– Barmağında, ya yerdə?

Dedi:

– Barakalla, barmağında mægə üzük gedər?

Dedi:

– Saxla!

Vurdu, barmağınnan da üzük getdi.

Dedi:

– Bərəkalla!

Dedi:

– Vur, bu yoldaşımın da barmağında üzük gedə.

Nigar xanım qorxdı, dedi:

– Yox! Gəldi o dəymədi?

Nigar xanım elə əli atın dəhnəsindəydi, oynadırdı birdən gördü ox dəydi üzüyün qaşı getdi Nigar xanımın barmağından. Kaman keşdi atın ovsarında o çərmə. Baxdı, dedi:

– Barakalla! Bu cavan çox öyməli cavandı. Yaxçı cavandı, saxlanmalı cavandı.

Koroğlu Nigara dedi:

– Bunu biz aparak.

Dedi:

– Mægə verər qoca?

Dedi:

– Allam qocadan.

Dedi:

– Qoca, bunu yolla gələ məim yanımda qala. Nə gədir də ənam verrəm. Yollama dahı Koroğlu yolu üstünə. Əgə, gedə Koroğlu yolu üstünə bunu öldürəllər. Gözüy fərağından doymay, çırağın keçər, beliy bükülər. Qoy mən bu oğlanı aparım.

Qoca dedi:

– Xeyir, zəhmət çəkmişəm, oğul böyütmüşəm. Mən neçə verəm bu oğlanı sən aparay. Gözümün qanşarında dolanur. Əgər, Qulubəgim mənim bir gün olmuya mənim çırağım keçib.

Koroğlunun gözü düşmüşdü dedi:

– Billəy qoca, verəyin də aparram, verməsəy də aparram.

Nə qədir Koroğlu yalvarur [qoca] qulaq asmır. Götürüp Koroğlu bu sözdərinən istiir Qulubəgi ala. Deyər:

Canım qoca, gözüm qoca,
Qulubəgi mən aparram.
Yata bilməm gündüz-gecə,
Qulubəgi mən aparram.

Qulubəg dəlilər başı,
Dərilərə var savaşı,
Vurur necə üzük qaşı,
Oxlarına mən qutarram.

Dedi:

– Vermərəm sənə Qulubəgi.

Dedi:

– Dedim ki, verəy də aparram, verməsəy də.

Məkanımız Çəmlibeldi,
Ağzımdakı şirin dildi,
Gül üstündə bu bulbuldu,
Qulubəgi mən aparram.

Dedi:

– Əbədə bu iş olmuyandı.

Deyər:

Keçər çaylar Tonasınnan,
Tonasının sonasınnan,
Allam bunu anasınnan,
Verməsəy də mən aparram.

Koroğludur mənim adum,
Hər yerdə vardı fəryadum,
Verməsən çıxar indi dadum,
Dad çəkib allam, aparram.

Koroğlu sıçrayıb Qıratın belinə yapışdı oğlanın əlinnən. Bu çəkdi, oğlan çəkdi. Oğlan baxdı Koroğlunun üzünə, baxdı atasının üzünə. Atanın gözləri doldu yaşnan. Nigar xanım qocanın halına yandı, dedi:

– Qoş Koroğlu, zülümnən iş olmaz, gücnən iş olmaz. Qoy xoş-luxnan alak, aparak.

Koroğlu dedi:

– Mənim əgər bir tərəfdən zülmüm olmasa, işim pis getməz. Ol-du xoşduğ, olmadı tuşduğ.

Nigar xanım dedi:

– Yox, bu dəyi. Zəmanənin işi bu dəyi. Hər yerdə bəddiy olmaz. Həmişə bir xoşduğ elə qoy xoşduğ eləsilər. Bədliyə bədliyə eləllər. Qocanın gözləri dolup yaşnan. Oğlanın əlini Koroğlu boşlamır. Götürüb Nigar xanım Koroğlunun baxur əlinnən oğlanı ala. Koroğlunun bu cür aparmağına Nigar nəsihət elir. Bu cür ki, adam yığmaz novça başına. Görək Nigar xanım nə deyir:

Qulubəgin xoş anası,
Qoy aparak Qulubəgi.
Göllərdə gəzər sonası,
Qoy aparak Qulubəgi.

Çəmlibeldə bağça vardı,
Bağçalarda zağça vardı,

İndi neçə novça vardı,
Qoy aparak Qulubəgi.

Dağların başıdır duman,
Gətirdiy göylümə güman,
Sən bilənsən axur zaman,
Qoy aparak Qulubəgi.

Yollara tökəllər dağ-daş,
Oğlar-oğlar sinər çox baş,
Qulubəg Nigara qardaş,
Qoy aparak Qulubəgi²⁹.

Burda sözdər tamam oldu. Bəəd əz, tamam olandan sora, ağa, qoca dedi:

– Qoş Koroğlu, adıyı eşitmişdim. İndi ki sən Qoş Koroğluyay, səni and verirəm başda Allahı-digara, mənim darı-dünyada bir dənə oğlumdı. Səni [and] verirəm pərvərdigara bu oğlanı apararı, incitmiyəm.

Dedi:

– Qoca, mægər mən aparıram yığıram başıma, adam öldürürəm? Mægər mənim cəlladxanam var, qəssabxanam var? Tamam dəliləri yığıram başıma. Bular əlan burda neçə nəfər zülm eliir. Bir oğlun var yolluya səniy dağların gecələrini nigahbannı verə. Koroğlu gəlir şəərləri talır. Xub, orda Koroğlunun dəliləri gələ, sənin bir dənə oğlan orda neyliyəcək? Ya ölümə gedə-cək, ya yaralanacax. Pəs, mən qoy bunu apararı orda bunu sərdar elərəm.

Ağa, Koroğlu götürüp Qulubəgi də Nigar xanımnan üz qoydular Çəmlibelə. Çəmlibelə çatar-çatmazıdılar Nigar ay dedi:

– Çəmlibel haradı? Gəl gedək mən ki, bilmirəm nə qədir yol kəsmişik, yol gəlmişik bilmirəm ki, haradı?

²⁹ Şeirdən aydın görünür ki, Qulubəyi atasınnan ala bilmədiklərinə görə anasının yanına gedib ona minnət ediblər. Aşiq, görünür, bu epizodu danışmağı unudub.

Koroğlu götürüb indi Nigar xanıma deyir:

Çəmlibelin başında bir uca Qara dağ getmişdi yuxarı, başı qülləydi. Həmişə dəlilərin ikisi o qüllədən baxardı. Hər tərəf görükərdi. Dəlilər qüllə başında baxırdı. Koroğlunun gözü sataşdı. O zaman da dürbin yox idi. Aynaynan nişana verərdilər. Ayna dolandırardılar. [Koroğlu Nigara Çəmlibeli belə təqdim edir:]

Ala gözdü Nigar xanum,
Bu görükən Çəmlibeldi.
Sənə qurban şirin canum,
Ağzumda danışan dildi.

Çəmlibelin başı uca,
Gedip-gəlməz cavan-qoca,
Görükəllər ulduz gecə,
O, görükən Çəmlibeldi.

Çəmlibeldə xoş hava var,
Başımızda çox dava var,
Quşlar üçün yoşava var,
Bu görükən Çəmlibeldi.

Coşqun olur bulaxları,
Buz bağlıyar qıraxları,
Sərin sulu yaylaxları,
Bu görükən Çəmlibeldi.

Çəmlibeldə toy tutaruk,
Toy üstündə boy tutaruk,
Paşalardan mal tutaruk,
Bu görükən Çəmlibeldi.

Dəlilərim başdan-başa,
Coşqun çaylar coşa-daşa,

Mən deyənnər gəldi başa,
Bu görükən Çəmlibeldi.

Koroğluyam bu yerlərdə,
Adım qalıpdı dillərdə,
Tacirlər çapdım yollarda,
Hər tərəfə çıxan yoldu.

Sözləri tamam elədi Nigar xanıma. Dəlilər töküldülər şəərdən çölə. Koroğlunu cəlalınan pişvaz eliyiplər. Dəlilər yığılıp Koroğlunun douruna xəbər alıllar Qoş Koroğludan:

– Nə cür getdin, nə cür gəldin?

Götürüb Koroğlu axır sözləridi dəlilərə deyə:

– Qulağ asın, dəlilərim, görün bu yollara nə cür gedey, nə cür gəley:

Gəlin indi, dəlilərim,
Nəsihətim budur sizə.
Qalmıya qəlpdə sözlərim,
Nəsihətim budur sizə.

Hər tərəfdən yolu kəsin,
Qara yellar kimi əsin,
Düşmannarı daldan basın,
Nəsihətim budur sizə.

Bazırqannar gəlir yoldan,
Alın mallarını əldən,
Qoymuyun çıxma bir yoldan,
Nəsihətim budur sizə.

Bu dağlarda bəla vardır,
Bəla üstə bəla vardı,
Yollar üstə qada vardır,
Budur nəsihətim sizə.

Aşığ tapak, dəmlər tutak,
Dəm üstündən qəmlər atak,
Şad olağın, toylar tutak,
Budur nəsihətim sizə.

Bağçalarda gül açulur,
Yaxçı yamannar seçilir,
Başlar gələr, ləş biçilir,
Budu nəsihətim sizə.

Sözlərini Koroğlu dəlilərə dedi. Bu cür dava eləriz, bu cür istiyəriz mal çaparız bu işlərdən görürüz.

Öyəşdər öldürüplər, qoyunnar kəsiplər. Biri çəpi-rasa. Nigar xanımı cəlalınan gətdilər Çardaxlıbelində alaçıx vurulup, cəlalınan toy tutublar. Toy bəsatı. Ağa, dəlilər düşüb bura. Qulubəgi dəlilərə sərdar elədi. Dedi:

– Dəlilərim, Qulubəg sizə sərdardı. Qulubəgin bir hüsnü var, bir qüdrəti var, hər yana tiri-xətəng ata, oxu qəyitməz dala...

Bəli, bu Koroğlunun Nigar səfəriydi ki, dastanı Nigarı getdi gətirdi. Bu dastan da payana çatır .

BU, KOROĞLUNUN EYVAZ DASTANIYDI Kİ, GETDİ EYVAZI GƏTİRDİ

...Neçə illər, neçə günnər, neçə aylar keşdi aradan. Yaddı [Nigar xanım], yuxusunda gördü bir yuxu gəldi gözünə, [ona deyirlər]:

– Nigar xanım, sən evlad üzünə həsrət ollan, sonsuz ollan. İndi görşən əgər sənə bir ilac olsa, ilacın var, ilacında əlacın var.

Amma, Nigar xanım yuxudan durub gözdəri doldu yaşnan, çox ağılırdı...

Koroğlu çıxdı Çardaxlının dağının üstünə. Dəlilərdən xəbər aldı:

– Dəlilərim, gələn yoxdı, gedən yoxdı?

Dedilər:

– Qoş Koroğlu, heş kəs gəlmii. Nə bir tacir, nə bazırqan.

Dedi:

– Dəlilərim, gedin Çəmlişəlin dövrəsinə. Tamam baxun, görün, hansı səmtə, səfərə bulud durub?³⁰

Dəlilərdən gəldilər, dedilər:

– Qoş Koroğlu, Nigar xanım çox ağılırı, çox pərişandı.

Koroğlu gəldi, üz oldı:

– Nigar, nədən ötrü sən ağılıran? Nə olıpdı?

Koroğlu burda xəbər alır:

– Niyə ağılıran?

Görək Nigar xanım cavab verə buna. Söznən Koroğlu xəbər alı:

Ala gözlü Nigar xanım,
Ağlama, Nigar, ağlama.
Sənnən ötrü çıxar canım,
Sinəmi çəp-ras dağlama.

Gözəllər ki ağlamazlar,
Sinə, cigər dağlamazlar,

³⁰ Aşiq burada belə bir izahat verir: Hər yana bulud tutsaydı Koroğlu səfərini gözdərdi o tərəfə. Qurd dumannı günü gözdür.

Axı qəmi saxlamazlar,
Belə qəmi sən saxlama.

Əlləriyi qucaqladuy,
Barmaxların taraxladuy.
Qulubəgi qonaxladuy,
Ağlama, Nigar, ağlama.

Çəmliheldə əzizəy sən,
Gün içində xoş güzəy sən,
Danışmaxda bir qızəy sən,
Ağlama, gəlin, ağlama.

Koroğluyam, lafi vurram,
Əcəmi, ərəbi yorram.
Duşmannardan bacı allam,
Ağlama, xərac, ağlama.

Sözdəri deyənnən sonra Nigar xanım götürüb deyər:

– Ay Koroğlu, bir belə bac alay, bir belə xərac alay, bir zada çatmaz. Heş dərdimizə dəyməz. Bir zərrə mənə Çəmli-bel-Çardaxlı mənim qəlbimə əsər eliyə, eliyən dəgi.

[Koroğlu xəbər aldı]:

– Aa, nədən ötrü? Dərdiy nədi?

Dedi:

– Buna görə, insanın gərək dari-dünyada bir sonu ola. Özünən sora bel bağıya, el için el saxlıya. Nədən ötrü yalnız qala, yalnız gedə buna görə? Dünyada insanın evladı olmasa, dünyadan nabud gedər. Özü öldi, daha adı da öldi. Deyəllər ki, igid ölər adı qalar, siğir ölər gönü qalar. Biz də həmçinik. Götürüb Nigar bu cür ağlu-ur, deyər:

Dad fələk, səniy əliynən,
Əcəp mənim belim бүkdüy.
Aldıy şoukəti əlimnən,
Qəddim əydiy, belim бүkdüy.

Yurdumuzda son olmadı,
Qızılgülüm solmadı,
Susən üstə gül olmadı,
Əcəb mənim evim yıxdıy³¹.

Ardımızda uşax ağlar,
Sinəmizi fələk dağlar,
Bizdən sora kimlər ağlar?
Soora ağlıyan olmadı.

İnsanın bir adı qalır,
Özü gedər, malı qalır,
Mal üstə evladı qalır,
Dağ oldu, şoukət olmadı.

Mənim canım qurbət eldə,
Qəmin yaxçı yatıb dildə,
Sonum yoxdı Çəmlibeldə,
Yurdumda bir son olmadı.

Nigar indi genə ağlar,
Sinəsin çəp-rast dağlar.
Oğul-qızdar mənə ağlar,
Sora ağlıyan olmadı.

Bu sözdəri dedi. Amma nəmə? Burada götürüb görək Koroğlu bu Nigarın dərd alıb sinəsinə nə cür olub?³²

Amma, istədi çıxsa çölə. Hər vaxt bir yana pur xətər səfər olaydı Qırat şeyhə çəkərdi getməzdi. Üş dəfə Qıratı mindi Çəmlibeldən çıxsa. Qırat şeyhə çəkdi qeyitdi dala.

³¹ Bundan sonrakı bəndlər də gəraylı olsa da qafiyə dəyişir. Görünür, aşiq çaşaraq iki gəraylıyı birləşdirib

³² Aşiq burada belə izah verir: – Həlbəttə o dastanda deyir: Bunun bir aşiq Cünü vardı. O getdi, Eyvazı gördü. Amma, xeyir, bizim dastanlarda budu: Koroğlu özü çıxır çölə, gəzə.

Dedi:

– Bu səfə mənə yorğundu, bu səfər mənə puzğundu. Mən gedə bilməm bu yolları. Ay, niyə Qulubəgi yola salmam?! Dedi:

– Qulubəgim!

Dedi:

– Bəli, Qoş Koroğlu.

Dedi:

– Minnəy Ərəb atı, üz qoyay hər məmələkətə dolangınan. Bir şani-şoukət oğullu gördüy, bir cavanı xoşsima gördüy, öz qüdrətiydə, öz şoukətiy də gör. Mənə gəl de, gedək onu gətirək. Görək, bizim sovdamız harada olur?

Amma Qulubəgi minib Ərəb ata, yollar kəsib, dağlar aşub, təbbə çıxıb, dərə yıxıb, üz qoyub hara? Təkə-Türkəmən elinə. Yolu basub çatdı Təkə-Türkəmənə. Baxdı gördü Təkə-Türkəmən içində tutuqlar halay. Nə cür çalılar, nə cür deyillər, nə cür oxullar. Ağa, Qulubəgi atdan əndi, qarışdı bular içinə. Misli halay gedilər. Bu da bir dəsmal aldı ələ, [başladı] oynamağa. Toyudu daa.

Dedilər:

– Bu cavan hardan gəlip, belə qəşəng oynur? Oğlan, sən hardan gəlib, hara gedənay?

Dedi:

– Valla, mən də çıxmışam çölə, düşmüşəm elə, gəlmişəm bu ölkəyə. Mən Kişmir elinnən gəlmişəm.

[Dedilər:]

– Kişmirdən bura gəlmişəy?

[Dedi:]

– Bəli.

[Dedilər:]

– Çox əziz, mootərəm qonaxsan. Oğlan, nə dindəsen? Təsənnüsən, şiasən, kimsən?

Dedi:

–Bəli, mən müsəlmanam, mən də tabei-Quranam.

[Dedilər:]

–Çox sağ ol.

Ağa, bular tamam sünnidi. Bu da sünniydi. Həlbəttə, Koroğlu osmanpərəstdi. Ağa, burda toy tükəndi o gecə məylis quruldu. Yığıldılar, böyük alaçıqdı Türkəmənsəhra tamam. Bütün alaçıq vuruplar. Keşdilər alaçığa. Oturmuşdular. Bular, bu gət qonağa qəvə-qəlyan verələr ta qonax özü deyə «bəsdı». Amma bəəd əz in dedilər:

– Burda, bir beş kəlam bir aşığ ola, dəm tuta. Bir sööbət tuta, görək nə cür olur.

Amma Qulubəgi dedi:

– Əgər, icazə versəy, mənim bir sazım var, cürə sazım. Söz ki bilməm, bu Koroğlunun sözdərinnən beş dənə bələtəm. İcazə versəyiz deyərəm, sööbət tutaram.

Dedilər:

– Xub, buyur. Deyillər, bir Koroğlu var, çox yollar kəsiri, bazarqannar talırı, görməmişik. De, görək nə cür oğlandı o?

Qulubəg sazı aldı çiyinə, götürüb bu sözdərdən deyiri:

Çəmlibeldə uzaq mənzil,
Tutan dağlar Koroğludu.
Gül üstündə şeyda bulbul,
Gəzən bağlar qoç oğludu.

Qara yellər kimi əsər,
Gündə qırx beş öyüş kəsər,
Duşman üstə ottar tökər,
Yandırar çox əlovludu.

– Barakallah! Daa nə, bu Koroğlunun bir belə qudrəti var? Bunun bir belə cəlali-qudrəti var?

Dedi:

– Bəli, qurban:

Dəliləri var başında,
Duşmən durmaz savaşında,

Cəngi-cədəlin qarşında,
Davada çox qoç oğludu.

– Barakkalla! Adını eşitmişdik, bir belə tərifi bilməmişdik.

Dedi:

– Xeyir.

Qıratın döşünə yatar,
Uca dağa şeşbər atar,
Hər kim düşmən dəyə yatar,
Yanar, otti-əlovludu.

[Dedilər:]

– Barəkkalla! Pəs, bunu gərəy, görəy biz. Pəs, bizim cavannarda yoxdu?

[Dedi:]

– Mən ki, görmürəm sizin cavanlarda.

Qulubəgəm, görmüşəm mən,
Danışdurub bilmişəm mən,
Qudrətini sövmüşəm mən,
Hər davada Koroğludu.

İndi, xeyli xub. Ay, məylisdə durannar, [dedilər:]

– Bir cavan var dursun ayaq üstə. Bu cavan onu tərifi eləsin. Görək onun boyunda, onun bəsində cavan olar?

İki dəfə mey dolandırdı bu toyun böyigi: «Hər kəs içir meyi, mən-nən ala içə. Bu aşix onun boyunu görə, Koroğluynan hərifdi».

Ağa, qəssab Əli vardı, oğlu Eyvaz 16-17 yaşındaydı, otururdu məylisdə. İki səfər baxdı ağasının üzünə, [işarəylə dedi]:

– Ata, rüxsət ver, alım camı.

Atası dedi:

– Otur yerə. Bu camın bir bəlası var.

Üç dəfə dedi [atası cavab verdi]:

– Otur yerə. Meylərin meyxanası var.

Dördmüncüdə tağət eləmədi, dedi:

– Ata, rüxsət istiirəm.

Dedi:

– Dur, oğul.

Durub məylisin sərdarından cam aldı, işdi. Durdu ayağ üstə. Qulubəgi baxdı bunun boyuna, gördü: «Evin tikilməsin, Yusifdi, Misirdə Zileyxanı axtarır. Xudaya, mən bunu nə cür ad deyim, gedək Nigar xanımın yanına. Bunu oğul eləsin özünə». Qulubəg bunu, burda görək nə cür tərif eliirdi. Deyir:

Xoş camallı, Yusif camal,
Yusifdən sən pay almışay.
Xudam sənə salıb nəzər,
Daldalanıp yar almışay.

Dünyada sən tayın yoxdi,
Qaşlar xədəng, kibrik oxdi,
İnşallah ki, düşman yoxdi,
Düşmannardan bac almışay.

Xudam sənə nəzər salup,
Cavannığı paydan alup,
Yusif belə şöhrət alup,
Yusifdən şöhrət almışay.

Təkə-Türkəman elində,
Tərifin mərtlər dilində,
Əyri qılıncın beliydə,
Düşmannan qəsas almışay.

Qulubəgəm, deməm yalan,
And içərəm, andım inan,
Koroğluya gətir iman,
Koroğludan pay almışay.

Bax, bu sözü deyəndə, Koroğlunun adı gələndə Eyvaz nə cür coşdı, eyni bulud kimi qaralıp, [dedi:]

– Ay oğlan, qonağının bu sözü dedin. Vəillaəlan başın bu darvazadan asardım, nəəşin o darvazadan asardım. Get, dua elə, qonağay. Koroğlunu bir belə tərifliisən?

Götürüp Eyvaz görək nə deyir:

– Amma mən görməmişəm Koroğlunu. Deyillər, Koroğlunun bir nəhrəsi var, çəkəndə adam huşdan gedir. Əgər mən onu görəm, billəm nə noynən öldürürəm?! Burda Eyvaz görək nə deyir Koroğluya:

Koroğlunu öymə bizə,
Onun bizə nişanı var.
Təpəni əndirrəm düzə,
Onun bizə gümanı var?

Koroğlu gəlsin buraya,
Ləşini sallam araya,
Başın batırram qaraya,
Dahı mənə bəyanı var.

Bizə deyəllər Türkəmən,
Bac verər bura Çinu-Yəmən,
Açılıbdı nə gül-çəmən,
Bulbul üçün fəğanı var.

Öyəşləri boyun-boyun,
Mələşir quzu-qoyun,
Ortalığa düşər oyun,
Ortada oynamağı var.

Bu sözləri de, Eyvaza,
Koroğlunu çəkmə gözə,
Bilindirmə özün bizə,
Tülkiyə nə əslanı var.

Ağa, [Eyvaz] Koroğlunu qəşəng tülki elədi. Burda baxdı, yaxçı söhbətlərdən, yaxçı şoukətlərdən. Dedi:

– Baba, mənə də belə deyirlər. Görmüşdüm onu toylarda. O da elə dəlisi çox var başında. Amma günə bir belə davar öldürür.

Dedi:

– Davar öldürmək mərddik deyil. Əgər, gəldi, burda mənimmən hərif oldıysa onda hesafdı,- Eyvaz bunu dedi.

Amma Qulubəg düşüb yola. Yolun amanını nə cür kəsirdi, yel-lər kimi əsirdi. Yetir, ha yetir. Ağa, gəlib dərələrdən, təpələrdən çıxıb gəldi daa. Dedi: «Mən ki, bu yolları gəlmişəm, bu yolları yormuşam. Hələ gedim bir ata-anama sərkeşdiğ eləyim, bəədən gedərəm».

Ağa, bu gəlib çatdı evə. Anası-atası durub onu pişvaz elədi, [dedilər:]

– Balacan, hara getdiy, harday gəldiy?

Dedi:

– Anacan, atacan, həmin Qoş Koroğluydu ki, deyirdim...

[Dedilər:]

– Deyənə görüm əə....

[Dedi:]

– Birçəgi var, amma nə fayda!

[Dedilər:]

– Niyə?

Dedi:

– Nə fayda? Oğul yoxu, oğulsuzdu.

[Dedilər:]

– Necə oğulsuzdu?

Dedi:

– Oğulsuzdu daa.

[Dedilər:]

– Bu altı ildə burdan gedirdilər. O yanındakı qızdan uşağı yox?

Dedi:

– Əsla, son yoxudu.

Dedi:

– Balacan, sən indi ol ona son.

Dedi:

– Anacan, olmaz. Çünki mənə deyib: «qardaş», Nigar mənə bacıdı.

Deyir:

– Pəs indi hara gedirəy?

[Dedi:]

– İndi istiirəm gedəm, Koroğluya deyəm, Türkəmənsəhra çölündə bir dənə Eyvaz addı oğlan var. Onu görmüşəm.

Anasına, atasına da bəli, Qulubəg [Eyvazı] bu cür tərif eliir.

Deyir:

(Atacan), Dünyada cavan çoxumuş,
Belə cavan görməmişdim.
Qaş xədəng, kiprik oxumuş,
Belə Yusif görməmişdim.

Cəmalı dunyanı alup,
Dunyanı ləngərə salup,
Xudalıqdan bir pay alup,
Belə cəlal görməmişdim.

Xuda ona nəzər salup,
Nəzər salup, kamal alup.
Qüdrətin, şoukətin alup,
Belə şookət görməmişdim.

Qulubəgdi, görüb özi,
Danışdırup, bilib sözi,
Yolda Koroğlunun gözi,
Belə yollar yormamışdım.

Ağa, sözdəri tamam eylədi Qulubəg, durdu duşdü yola. Gəldi, ta çatdı Koroğlunun yetişi yanına, mənzilinə. Koroğlu dedi:

– Oğulcan, hara getdiy, hardan gəldiy, görmüşəy?

Dedi:

– Ay, görmüşəm. Qoç Koroğlu, nə cavandı, görmüşəm. Səniy heykəliyə, ziynətiyə yaraşur. Səniy cəlalıya-şoukətiyə yaraşur.

[Dedi:]

– Xub, hardadı?

Dedi:

– Qurban, Türkəmənsəhrada.

[Dedi:]

– Nə cürdi?

Dedi:

– Qulağ as, bu dillərnən deyərəm nə cürdi. Dəlilərə deyın toy bəsətı düzəltılər. Şanu-şoukət bəzəsilər. [Dedi:]

(Qoş Koroğlu) Özüm çıxdım dağdan-daşa³³,

Yollarda çox karvan gördüm.

Dağı çıxdım vurdum başa,

Cilovda sarıvan gördüm.

Yolda gedər bazırqannar,

Oynuşurdu pəhlivannar,

Görükdü bir xoş cavannar,

Ortada pəhlivan gördüm.

Kamalı aldı tez bizi,

Şəhlalandı ala gözi,

Qəssab oğliydi Eyvazi,

Eyvazi xoş cavan gördüm.

Gəzdim Çin ilə Maçını,

Göydə dolanır laçını.

Başa qoyub ərəxçını,

Çin üstündə kaman gördüm.

³³ Aşıq belə izah verir: Qulu bəg indi tərif eliri

Məylisində toy qurmuşdı,
Yusif tək camal almışdı,
Aləm ona mat qalmışdı,
Zileyxa pərişan gördüm.

Qulubəgəm, söz demişəm,
Söz demişəm, döz demişəm,
Danışmışam, mən öymişəm,
Sənə bir xoş nişan gördüm.

Koroğlu dedi:

– Dəlilərim, sərdarlarım, öz ellərim! Toy başlayun, şadlığ edin, bəsat tutun, yola varıram.

Dedi:

– Nə cür gedirəy gətirəy?

Dedi:

– Gətirəm!

Dedi:

– Qurban, bu cür gətirə bilməy. Əgər, dəlilərdən də gedəyn gətirə bilməy! Onun atası çodardı, qəssapdı. Davar alır, davar satır. Məgər sən çovdar olay, davar almağa gedəy. Onun şərinə dolanay, olarda qalay, oğlanı görəy, firqəynən alay. Amma, qəssab nuqəyiridi atası.

Durup Koroğlu çodar libasını geyip əyninə mindi Qırata. Hay kəs, hay get, hay yol. Hay kəs özünü yetirdi Çəmlibəldən hara? Təkə-Türkəmən elinə³⁴. Qıratı bir uzax məkanda saxladı³⁵. Minip atın belinə üş

³⁴ Aşiq Təkətürkmənə belə izah verir: Əlbəttə, Türkmənsəhra əlan da var. Düzdü, havası mülayimdi həmişə. Çünki sahil qırağıdı, alaçıq vurallar.

³⁵ Aşiq belə izah verir: Haala indi burda bu beş dənə söz həmi bizim dastannardadı. (Ağaya Kəməli, bir vəkt burda narahat olmuya) həmi o kitab [Aşiq kitab dedikdə Tehrandakı İbni Sina nəşriyyatının hicri 1347-ci ildə(miladi 1968) çap etdiyi «Koroğlu» kitabını nəzərdə tutur. Bu da Hümət Əlizadənin hazırlayıb Bakıda 1941-ci ildə çap etdirdiyi kitabın Qulamhüseyn Sədri Əfşar tərəfindən ərəb əlifbasına çevrilmiş nüsxəsidir.-Ə.Ş.] dastanıdadı. Heç fərqi

dəfə çıxdı tərənin üstünə. [İstədi] atnan gedə. Gördü yox, başa gəlməz. Amma, burda Qıratı daldalada saxladı. Dərənün içində buxovunu vurdu Qıratın. Çodar kürkini saldı çiyininə, yavaş-yavaş [getdi irəli]. Hava da çisgin idi, yağış başdamışdı. Bir az yovşannan, odunnan dərdi, ot elədi, özün qurudub. Hava açılışdı. Yavaş-yavaş gəldi qəssabın yanına. Qəssab Əlinin ki, həmin Qulubəg nişan vermişdi.

[Dedi:]

– Ay əmi, Alla qüvətin versün. Ay əmi, Alla köməgin versin.

[Əmi dedi:]

– Nə məkannan gəlirəy, nə məkana gedirəy?

Dedi:

– Əmi, mal alıram, heyvan alıram, davar alıram, çodaram.

Dedi:

– Mən də qəssabam, davarın var?

Dedi:

– Xeyir ağa, alıram mən.

İndi Eyvaz da yatıp sürünün dalında. Atası qoyunnarı otduur, hay gəlir.

Dedi:

– Sizin Aranın davari eşitmişəm yaxçı heyvandı. Yaxçı törüür, yaxçı bala verir. Əgər, gəlmişəm icazə verəy, beş-on dənə sənnən heyvan alam aparam, yadıqarluq, damazdığ üçün.

Dedi:

– Budu baa heyvannar, tut daa.

Yarışdı Koroğlu, üç-dördünü baxdı, dedi:

– Neçiyədi?

yox. Ya bizim aşixlar sinəbisinə o kitabdan bərçidə [bərçidə (f) – yığılmış, yığışdırılmış] eliyiplər, ya onlar bizdən bərçidə eliyiblər. Bu beş dənə söz olarıykıyna tutur. Bir bular tutur. Bir də dəgirman, atı aparıllar o. Day heş kəlamımız bizim onlardan ayni cür gəlmiş. Kitabnan bir dənə yoxdı. İnşallah, nəvarları [nəvar (f) - lent] qoyuruz orda, zahir eliyəriz biliriz. Bəndə o gün ərz elədi, əlan [əlan (f) - indi] nəvardan istəmrəm qırtəm. Mən huri qafiyə cür yeməsin [huri qafiyə cur yeməsə - qafiyə düz gətirməsə anlamında] sözi heş vaxt deməm.

Dedi:

– Fərz beş quruş.

Bu on beş quruş verdi.

Dedi:

– Bə necə? Malıym-puluyun dəlisiyən? Niyə on beş quruş verdiy?

Dedi:

– Əmican, bu mallar bizim Aranın davarlarınnan yaxçıdı. Budu ki, mən qiymətin də verrəm. Sizdən əlaan aldığımı mən o məmləkətdə on beş belə vermişəm, otuz beş belə sataram.

Amma Eyvaz çatdı bunun yanına, baxdı, dedi:

– Atacan, bu nə deyir?

Dedi:

– Bala, davar alır, davar kəsir.

Dedi:

– Yox, davar alan belə olmaz ki?

Dedi:

– Alır daa, necə olmaz?

Dedi:

– Bunnan çoodar olmaz!

Dedi:

– Divanə olma.

Dedi:

– Valla, ata, çoodar bu cür olur? Çoodarı bu vəd görəni iki tükən üstə alar. Bu elə deyirən beş, on beş verir.

Dedi:

– Bala, lavıd bunların arasında davarın qiyməti var ki, alır daa.

Dedi:

– Yox. Götürüb bu sözdəri deyiri:

(Atacan), Özün salıb, bu araya,

Bu qılıxda çoodar olmaz.

Başıy salma macərəya,

Bu qılıxda çoodar olmaz.

Yol gəliri yerişliiri,
Gözü kamanda işliiri,
«Beş-beş» deyir bağışlıırı,
Bu qılıxda çoodar olmaz.

Bunun vardı aşınalığı,
Aşnalığı, arxalığı,
Harda məlum çoodarlığı,
Bu qılıxda çoodar olmaz.

Kim deyir ki, qoyun alur,
Qoyunu ayırır salur,
Pullarını verir, sayur,
Bu qılıxda çoodar olmaz.

O, Qulubəgdi deyibdi,
O görübdü, bu deyibdi,
Nigar xanım çox öyüpdü,
Bu qılıxda, çoodar olmaz.

Davarı gəl tökək düzə,
Gözü qamır baxır bizə,
Nigar mayıldı Eyvaza,
Bu qılıxda çoodar olmaz.

Dedi:

– Oğlan, nə deyirsən, Eyvaz kimdi, Nigar kimdi, Qulibəg kimdi? Mən çodaram. Mal alıram, mal satıram. Oğul, sən nadanay?!

Atası dedi:

– Balacan, bu sözlər nədi? Bu yalandı, gördün ki, mal alır?!

Dedi:

– Ay ata, bu gözdər tanır, bu mal alan dəgi. Atacan, mən bilərəm bu kimdi.

Xub, məlum olur, aşa tökən gələr qaşığa, bilinir daa. Xub. Davarları alır, pulunu verir, tamam-kamal.

Deyir:

– Ay oğul, köməkləşək bu təpənin dalına aşak. Bu davarları mənimnən köməkləş aparaq. Soora qeyit bura.

Qəssab Əli dedi:

– Oğulcan, sür bu qoyunnarı. Bu çoodarnan rədd elə, qayıt [geri].

[Koroğlu dedi:]

– Bir qədr mənə köməkləşə bu qoyunnarı, qeyitir.

[Qəssab Əli] dedi:

– Oğul, sür!

Ağa, Eyvaz qoyunu rədd elədi sürüdən. Elə dağı, təpəni aşırduq...

[Koroğlu] dedi:

– Oğul, mənim bir atum da var. Qoy bu atı da mən bixovunu açum. Bir az sən bu təpədən aşağıda gözdə, atın döşündə qoyunnarı aparram. Oğul, gördüy mən çodaram?!

Eyvaz dedi:

– Həyə, dədəy ərvanna. Sən tutan quşu mən uçurtmuşam. Sənə xiyal mən bilmirəm? Çoodarın atı olur, atnan davar alar? Atnan gələr, qoyun alar? Ay ata, ağılıy əldən verdiy. Xub, elə bir belə tərif eliillər. Mən bildim, əyə, bu Koroğludu. Hissabını noxud tək döşüürəm.

Gəldi, qoyunnarı aştdı təbənin dalına. Gəldi atın yoxunına. [Koroğlu] dedi:

– Oğul, bu rikabı saxla, mən minim bu atı.

Ayağın qoydu rikaba, əl atdı Eyvazın biləginnən yapışıb bir neyit gəldi, gördü, xeyir, yerdən qovzanmır. İki neyit gəldi, gördü o dəyil, üç neyit gəldi, o dəyil. Ay nənəsi oğlu ha!.. Götürüb yalvarır indi Koroğlu, «gə gedək», [deyir:]

Sənə qurban, xan Eyvazım,

Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Sənə budur şirin sözüüm,

Düşmanın bağrın qan edək.

Eyvaz dedi:

– O dəgi.

[Koroğlu deyir:]

Eyvazım, sən qoçaxlannay,
Qoçaxlanıb əyaxlannay,
Rəngə batıb boyaxlannay,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Çıxmışam dağlara qarşı,
Baxıram gözdər qamaşı,
Ol sən dəlilərin başı,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Dedi:

– O günü görməy.

Deyər:

Çöləri şirlər səsliri,
Cəngəlləri həvəsliiri,
Nigarım səni istiiri,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Dedi:

– O günü görməy.

Genə Koroğlu zərb gəldi, neyit gəldi. Gördü olmur daa. Deyər:

Göldə süzər laçın, sona,
Boyu bəsdə, qəddi mina,
Nigar sənə olar ana,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Dedi:

– O dəgi.

[Koroğlu dedi:]

Koroğlu şəddəsin bağlar,
Çardaxlıda uca dağlar,

Nigar xanım deyər, ağlar,
Eyvaz, dur gedək, dur gedək.

Eyvaz dedi:

– Orası dəgi. Bixud özüyü yorma.

Koroğlu dedi:

– Pəs, gəlmirəy, qoy boşluum çıx get. Mən deyirdim: bəlkə sən gələy, mənim şan-şookətim çoxa baxa.

Elə [Koroğlu] əyildi ki, bunun - [Eyvazın] əlini buraxa, ağzını tutdu qulağınan bir nəhrə çəkəndə huşdan getdi. Qırat dizini vurdu yerə. Koroğlu adət idi. Eyvazı çəkib tərkinə rəşməynən belin bağladı. Aşdı Qıratın belinə, rikab basa Qırata, qəssab çatdı. Qəssab Əli gördü haa... bəna istiirdi getdigətdədi. Əlaan istiirdi gedə, bu dəqə gedə. Dedi:

– Ay nənəsi oğlu, qoymam səni Eyvaz aparay. O günü görmərəy. Məgər ki, başım bədənnən gedə. Burda görək qəssavnan nə deyişif:

Budur sənə sözüüm çodar,
Qoymaram Eyvaz aparay.

Eyvazımın boyu bəstə,
Çıxır müxənnətin üstə,
Veriblər bir kəmərbəstə,
Qoymaram Eyvaz aparay.

Eyvazımın adı vardı,
Şəkər kimin dadı vardı,
Anasın fəryadı vardı,
Qoymaram Eyvaz aparay.

Çini-Maçun camalına,
Mayuldur qoşa xalına,

Verməm dünya malına,
Qoymaram Eyvaz aparay.

Şəərlərə bu talan salur,
Duşmannardan qəsas alur,
Başın gedər, ləşin qalur,
Qoymaram Eyvaz aparay,

Bu qəssabın balasıdı,
Balası, dürdanəsidi,
Göylərin sitarəsidi,
Qoymaram Eyvaz aparay.

Ağa, nə qədər buların çəkməkeşində, [Qəssab Əli] dedi:
– Qeyri-mümkündü, verəm Eyvazı, sən aparay.
[Aldı Koroğlu nə dedi:]

Canım qəssap, gözüm qəssap,
Eyvazı qoy mən aparum.
Yerə salma sözüm, qəssap,
Eyvazı ver mən aparum.

Eyvazı dur yola sal,
Alan qoyunnar dala al,
Eyvazımnən pul ala, al,
Verginən Eyvaz aparum.

Eyvaz mənim qüdrətimdi,
Şan içində şoukətimdi,
Çəkdim zəhmət, zillətimdi,
Verginən Eyvaz aparum.

Eyvazımın boyu bəstə,
Qəyməx dodax, dildi püsdə,

Olar dəlilərdən üstə,
Verginən Eyvaz aparum.

Eyvazı vermiyəy mənə,
Qaşların öymiyəy mənə,
Dünyanı vermiyəy mənə,
Verginən Eyvaz aparum.

Mən Eyvazın atasıyam,
Atasıyam, xərasıyam,
Çəmlibelin ağasıyam,
Verginən Eyvaz aparum.

Koroğludur mənim adum,
Hər yerdə vardı fəryadum,
Əgər ola bir də dadum,
Verginən, Eyvaz aparum.

Dedi:

– Nə fəryadun ola, dadiya mən çataram.

Pəs Eyvaz dedi:

– Atacan, hələ ki, bu bir belə özün öyür, məni gəlib apara. Qoy mən gedim. Görüm bunun şəəri nə cürdü? Nə qovğaları var, nə bəlalər var başında? Nə keşmə-keşdər var işində? Əgər yaxçı oldu yerim mən şəkənkədə dəyiləm, dəlilər sərdarıyam. Gəlləm on günnən, iyirmi günnən, bir aydan bir görrəm səni, gedərəm. Əgər pis oldu, kimdi mənə dov ola? Ordan bir gün çıxıb qaydaram, gəlləm.

Dedi:

– Bala, Allaha tapşırdım səni. Pəs qeyit gedək bir rüsxət olayn, anaynan, eliyənən, tayfaynan. Yığılısılar, sənə bir cəşni tutsular. Sən axı qız istiirdin. Sənin burda adun qalır. Mən naçar ollam. Deyəllər səhər el içində, Türkməndə: «Əli qəssab davar satub, oğlun verib davarları dala alub. Oğlunu pula satub». Bu mənim üçün eybi naşayısta olar, qıyar-qiyamətə, – diyəllər mənə. Deyər:– Coşqun

çaylar deyəllər, sel qinər məni. Amma xar olsun genə, el qinər məni. Qoy gedək bilsilər.

Koroğlu dedi:

– Olsun.

Ağa, Koroğlu indi bu cəlaldadı, bu xiyaldadı, gərək Eyvazı apara. Görə burda da bir xoşsima cavan genə var, gözü tuta. Nəqşəsi budu. Əvəzi davar cavan alır. Amma gəldi şəərin içinə ki, Eyvazın anası durub, [dedi:]

– Ay qəssab Əli, mənim şanı-şokətim, mənim qanı-qüdrətim, niyə bəs davarları otuşmamışay? Günbatmamış yenişləmişəy?³⁶ Aa, nə olub ontarlığa, qəytəribəsən?

Dedi:

– Ay Zəyifə, bir bax sözə. Bir bax, Eyvaza. Eyvazım istiir gedə səfərə.

[Zərifə dedi:]

– Hara?

Dedi:

– Bu ağa gəlib apara Çəmlibelə.

[Zərifə dedi:]

– Çəmlibel hardadı?

Dedi:

– Çəmlibel Çardaxlıda. Arzulum dağlarında. Osman torpağında.

[Zərifə dedi:]

– Ay atam yandı! Burdan Osmana? Mənim bir oğlum ola gedə Osmana?

Dedi:

– Gedir daa. Daha aparur.

Ağa, o zaman ki, toy eliirdilər, o sərdar toyun içindəydi. Yavaş-yavaş kürkü çiyində gəldi yovuğa,[dedi:]

³⁶ Aşiq burada belə izah verir: Gətirməğə Türkmənlər yenişlər deyər.

–Qəssab Əli nədi? Cəmi oratmışan dovriyə?

Dedi:

– Qurban, mənim bu oğluma...

[Sərdar dedi:]

– Ay çodar qardaş, sən bunu istiirən aparay özüü üçün sərkərdə eləyəy? Məgər, sənin özündə oğul yoxdu?

Gözdəri Koroğlunun ildir-ildir yaşnan doldu.

Dedilər:

– Bə necə ağlırsan?

Dedi:

– Ey əmican, mənim dərdimi eşmə. Deyər: dindirmə dəmirçini, dərd alıpdır içini, uçurtdun sən göyərçini. Mənim başım bəlalıdı. Qoy deyim mən bunu nəyəçyn aparıram. Aldı bu dillərdə Koroğlu görək nə deyri. Deyər:

Başım qatdım davalara,
Türkəməndə muradım var.
Özüm qatdım qovğalara,
Çəmlibeldə bir adım var.

Əcəli qoydum börkümə,
Büründüm çodar kürkünə,
Getdim Türkəmən içinə,
Minmək üçün Qıratım var.

Çəmlibeldə var bəsatum,
Dağılıbdır çox baratum,
Eyvaz olar amanatum,
Amanatdan qəsasım var.

Mən bunu oğul eylərəm,
Nabatu-noğul eylərəm,
Nigara çox söylərəm,
Belə qəşəng oğulun var.

Yusifin camalında,
Ağ üzü qoşa xalında,
Neynirəm dünya malında,
Bağışlaram, nə malım var.

Dəlilərin başçusudi,
Uca dağlar yolçusudi,
Qızdarın yumunçusudi,
Belə xoş cəlalım var.

Koroğluyam, hay salaram,
Paşalardan bac alaram,
Türkməndə ad salaram,
Eyvaz təki oğulum var.

[Sərdar] – Xub, dəri-vağənyaxçı- deyir,-qoy apara.

Koroğlunun bu sözü tükənməkdə Nigar xanımın gözdərindən yaş axırdı: «Gəlmədi, necə pəs?! Koroğlu niyə gedib oğul sövə gəlmədi». Hay ağılırdı. Dəlilər buna dilalət verirdi:

– Xanım, bu gün gəlmiyə səhər gəlir, səhər gəlmiyə, biri gün gəlir.

Dedi:

– Gün tükənməz. Amma niyə, Qoş Koroğlu niyə gəlməz?!

Amma, Eyvaz istiirdi Təkətürkəmən elinnən üz qoya Çəmlibelin torpağına. Bunun bir dayıqızısı vardı. Adına Nərgiz xanım deyərdilər. Çox gözəl qızıdı. Belə baxdı, Koroğlu bir qaş atdı, dedi:

– Elə bu da yaxçıdı, Eyvaz üçün aparam.

Birdən qəssab Əliyə dedi:

– Qəssab Əli, olur ki, bir sözüm vardı sənə deyəm?

Dedi:

– Buyur, Qoş Koroğlu.

Dedi:

– Əyər rüxsət verəy? Mən Koroğlu burda Eyvazın bir toyun tu-tam, buna bir həmbab aparam?.

Güldü, qəssab Əli dedi:

– Qoş Koroğlu bu sözü sən burda dediy, daha demə. Biz dullara toy tutarık, qızdara xeyr.

[Koroğlu dedi:]

– Bə necə?

Dedi:

– Buna görə ki, dul iş başarur, amma qız başarmaz, qız becərməz. Qızı elə-belə aparırık. Buna görə ki, toy tutmarık. Apar, Eyvaza hələ tezdi qız almağa. Bunu biz nişannamışık, demişik, amma hələ yox.

Ağa, bu yannan anası gətirib Eyvazın boynuna heykəl³⁷ salır. Anası bu sözləri deyidi:

Xoş camallı, boyli oğum,
Heykəlbağı sənə hördüm.
Baxar qıza toylu oğlum,
Toy içində səni gördüm.

Sən gedirəy uzax yola,
Dahı baxan sağ o sola,
Bulbul kimi qızılgülə,
Gül içində xarı gördüm.

(Eyvaz canum...) Balam göydə arı vardı,
Tutub göylümü qubardı,
Şan içində balu vardı,
Bal içində şanı gördüm.

Sora anası belə dedi:

Qoyginan qızdar oynasın,
Danışıb sözdər dinnasın,
Sənnən sora kim oynasın,
Eyvaz xanın toyu vardu.

³⁷ Aşiq burda belə izah verir: Türkmənnər arasında hər kəs gedə bir uzax səfərə, heykəl deyərlər. Heykəl də odu ki, uşağa qurşax bağlallar, ona dua yazallar, muncux düzərlər dörünə. Heykəl bağı deyəllər. Heykəl sala boynuna.

(Bala) Adun yapuşup dilimə,
Süsənimə, sümbülümə,
Özüm gələm görmiyə,
Nərgiz xanım toyu vardu.

Eyvaz dedi:

– Anacan, hərdən gedip qeyidərəm, gəlləm. Qalmam ki mən Çəmli beldə.

Ağa, Koroğlu yunan Eyvaz düşüplər yola. Dərələri, təpələri aşınlar, yoğunnarı-yomuşları çıxırlar. Koroğlu Eyvaza göstərirdi bu şər haradı, bu yol haradı. Tamam bu yolları görsədirdi. Koroğlu istədi Eyvazı imtahan eliyə yolda. Görə nə cürdi. Dedi:

– Eyvaz, sən bu yol gəl, mən də aşım bu yol gəlim. Görək bu yolların ucu hara çıxır?

Eyvaz da indi bir dənə at götürüb Türkəmənən. Koroğlu Qıratı saldı Eyvazdan qanşar, yetişdi Çəmli beldə. Dedi:

– Dəlilərim, Eyvaz gəlir. Bu yolnan gedin Eyvazı imtahan eliyin.

Beş dənə qoçax dəli yolladı. Dedi:

– Gedin yolunu kəsin deyün: «Biz qoymarıx gedəyn. Ya gərək bac verəyn, ya atını verəyn, ya da qoymarıx gedəyn». Orda dindirin, danışdırın görün bunun şəkəti-şanı nədi.

Ağa, beş dənə nami dəlilərinən, pəhlivanlarının, qoçaxlarının seçip (bilirdi da, tutmuşdu Eyvazın qolunu) yolladı Eyvazın yolu üstünə. Eyvaz gəlirdi. Gəlib bir gərdənəyə çıxdı. Gördü, beş dənə atdı qanşardan gəlir. Hey baxır dala, Koroğlu görək nə cür oldu? Ta atdılar yetişdi. Atdıların biri qaldı yolda, ikisi keşdi bu taya, ikisi o taya, [dedilər:]

– Ay cavan oğlan, atıynan düş aşağı.

[Dedi:]

– Niyə?

Dedilər:

– Niyə yox! Ədə, atdan düş aşağı, başın şeşbər yeməmiş.

Dedi:

– Yəni nə ola? Məgər siz yol kəsənsiz?

[Dedilər:]

– Bilmirəy çöllərin bəlası var?! Ya atıy ver qoy get, ya livasıy soy get. Daa qoymay keçəy.

Eyvaz dedi:

– Çəkilin dala.

Bular deməkdə, Eyvaz deməkdə. Eyvaz dedi:

– Olsun daa. Siz də siznən, mən də mənnən. Görək kimiynən olar.

Ağa, Eyvaz atdan enib aşağı. Bular indi at üstə.

Dedi:

– Enin aşağı, enin atı alın daa.

Bular dedi:

– Xeyir, atı özün boşda, get.

Eyvaz dedi:

Bular gəlip nə məkannan?
Tülkülər əslana gəlip.
Davalar çıxmır kannan,
Gör kimlər meydənə gəlip.

At çapannar yollar yorar,
Duşmən üstə bığın burar,
Şeşbər atar, qılıc vurar,
Gör kimlər covlana gəlip.

Girmiyin qannı meydənə,
Ağ bədəniiz batar qana,
Hər biriyiz hər bir yana,
Başlarınız dovrana gəlip.

Başdan ataram şeşpəri,
Baxın belə, dönün gəri,
Köynə bazara müşdəri,
Müşdəri dükana gəlip.

Eyvazbalı yolda durup,
Duşmannarun qovup-yorup,
Eşidənnər ölüp, durup,
Ölülər nə cana gəlip.

Ağa, bularnən qoçax-qoçağa düşdülər. Elə hər birinə Eyvaz bir dənə yavaş şeşbər qoydü-qulucunna yatırdı dəliləri. Beşini də qol-qoluna bağladı, üzüqoylu saldı dərənən içinə. İstiirdi gedə, bular güldü.

[Eyvaz dedi:]

– Bə necə güdürüz oğlan, işiyzə?

Dedilər:

– Eyvazxan gə! Gəl, imtahanı pəs verdin. Bizi Qoş Koroğlu yollamışdı. Buna görə ki, səni imtahannan çıxadak. Amma, sən dərvaqən imtahanı pəs verdin. Belə boyda, bu şokətdə biz atlı-san-nı görməmişdik. Dəlilərdə bu qüdrət heş vaxt yoxdu, Eyvaz xan. Dərvağən Alla çox görməsin səni anaya.

Eyvaz qəydib dala buların qollarını aşdı, dayandı bir az, dedi:

– Xub, bu orda da mənə bir lətmək vurdi, çərəkə. Burda da mənə bir çərəkə vurdu. İndi mən qoy bunu imtahan eliyim, bu yollarda.

Eyvaz atı qeytardı dala. Ağa, dəlilər dedi:

– Pəs hara gedirəy?

Dedi:

– Gediy, əlan mən də gedirəm bu bulağın üstündə, çeşmədə su içim, atın gözdərin yuum, gedərik.

Dəlilər dedi:

– Qoy biz də gələk.

Dedi:

– Yox, siz gedin.

Dəlilər nə mənə dedi, Eyvaz dedi: «Gedin!» Amma, burda götürüb Eyvaz Koroğluya peyman yollurı:

– Nənəsi oğlu, hələ indi mənə imtahan elirəy. Götürüb görək bu dillərnən Eyvaz nə deyir. Dəlilərdən peyam yollur Koroğluya:

Gəlin indi, qoçaxlarım,
Koroğluya peyam deyin.
Ağrımaz heş ayaxlarım,
Ağzımda xoş kəlam deyin.

Koroğluya deyin gəlsin,
Yaxçı-yamanımı bilsin,
Gedirəm qədrimi bilsin,
And içirəm Quran deyin.

– Qalmam daa. Əgər yüz belə Koroğlu gələ, qeyri-mümkündi.
Məni imtahan elir?! Deyər:

Gəldim bura Türkəmännən,
Arzum çıxmazdı belə kannan,
Xəracım gəlir Yəmännən,
Bac almağa canım deyin.

Çoxlardan mən də bac allam,
Bac almasam mən qocallam,
Koroğludan da bac allam,
Ərzi-halım tamam deyin.

Mənə deyəllər: Eyvaz xan,
Qorxumdan titrər Türkəman,
Həmi İran, həmi Turan,
Sözlərimdən bəyan deyin.

Vah evin tikildi. Yalvar-yaxar, dəlilərin içində İsaballı çoxdanə
idi, dedi:

– Bax, sən hələ buracan gəlmişəy Eyvaz xan. Əgər, istiirən sən
burdan qəyidəy. Koroğlunun ki, qüdrətini görmüşəy, şəkətini
görmüşəy, dürüstü sənə fayiq ola bilməz. Orda səni yola salıplar
gəlmişəy. Qəyidəy dala, deyəllər: «İndi bu nə dəstə gül suya verdi,
Koroğlu bunu heş saxlamadı. Ya xəyanət elədi, ya oğurlux elədi.
Bir işi vurdu suya, Koroğlu bunu saxlamadı. Pəs gəl sən osanma

bu sözdərə. Koroğlu səni imtaan eliirdi çox zövq eləginən, şad olginən. Gəl mənim sözümü xar eləmə.

İsaballı dedi:

– Əgər, sən gedəy, özümü öldürürəm. Mənim canım sənə qurbandı, Eyvaz xan.

Amma Eyvaz baxdı İsaballının rənginə, gözdərinin yaşına, dedi:

– Xuda birdi, birliginə and olsun, siz Osmanız, biz sünnüyük. Amma o Əli, şilər ağasına and olsun, biz ona əbəs and içməz. And içək qəzəb elər. Ona and olsun, əgər Koroğlu səni yollamasa qeydacadım?! Özü gələ, ayağnan gələ başnan qayıda.

Amma, Eyvaz düşüb yola, İsaballı qanşardan gəlib Koroğluya xəbər verdi:

– Qoş Koroğlu, Eyvaz gəlir, əlan indi yetişəcək, amma əcəl camının içib gəlir.

[Dedi:]

– Bə necə?

Dedi:

– Bilmirəm! Narahat oldu sənnən. Biz getdik imtahana. Hamımızın yıxdı, qollarını bağladı. Maşalla, bir-bira saldı.

Amma Koroğlu çox xoşnüt oldu. Nigar bəzənib əli döşündə durup, sağisi yanındadı, solundadı. Eyvaz bir böyük köynək geyip bəd Koroğlu dəlilərə deyər: «Durun, Eyvazı peşvaz eliyək». Deyər:

Sanda durun dəlilərim,
Eyvaz bizə qonax gəlip.
Bir-birinnən xoş dəlilərim,
İnciməyif əyax gəlip.

Yusifdən bir camal alup,
Boynuna (ana) heykəl salup,
Anasunnan dala qalup,
Bir Yusifi-Kənan gəlip.

Eyvazımın boyu bəstə,
İnciməyif ola xəstə,
Dodaq qəyməx, dildi püstə,
Göydən yerə Quran gəlip.

And ola Kəlamullaya,
Salmam bunu təcəllaya,
Tapşırım mən Allaya,
Öz adına bəyan gəlip.

Coşkun olur, gəlir Tona,
Tonalarda çimər sona.
Nigardı Eyvaza ana,
Nigara nə oğul gəlip.

Koroğlunun yaşı budu,
Gəzmək üçün işi budu,
Dəlilərin başı budu,
Dəlilərə sərdar gəlip.

Sözləri ki, Koroğlu tamam eliyənnən sora, bəli, burda Eyvazı gətirip Nigar xanım bir dənə uzun köynək tikmişdi, ağa, saldı bunu üç dəfə köynəginin altından çıxartdı çölə, gətirdi yaxasınan saldı. Bəd əz üç dəfədən sora döşlərin salıf Eyvazın ağzına, Eyvaz mik vuruncak gördü süd gəlib ağzına. Məzməzə elədi Eyvaz, qəyitdi dala. Baxdılar gördülər Xudanın qüdrətindən Nigarın döşdəri sütə gəlip. Bu da oldu, Nigara Eyvaz oğlu. Nigar da, daha ağlamırdı. Burda, həlbətdə dəliləri xoş olub. Bəd əz xoş olannan sora, Koroğlu həlbətdə...

Bu da Koroğlunun Eyvaz dastanıydı ki, getdi Eyvazı gətirdi, nə cəlalinan, nə qüdrətnən Çəmlibələ çıxatdı. Yığdı dəliləri başına, dedi:

– Mənim sözüüm Eyvaz sözü. Eyvaz sözü Bolu Sərdar sözü³⁸ ...

³⁸ Lent bitdiyindən səsdə qırıqlıq yaranır. Son ifadədən də aydın görünür ki, Bolu Sərdar Koroğlu dəlilə: arasında nüfuz sahibiymiş.

BU, KOROĞLUNUN DƏMİRÇİOĞLU ŞƏFƏRİYDİ Kİ ƏRZ ELƏDİM

Koroğlu bilmirdi Dəmirçioğlu nə məkandadı, haradadı. Ağa, Koroğlu bir gün dedi:

– Dəlilərim, cəllallaşak mən çıxım bu çöllərə, bir ahəngər tapım, at nallayan tapım, gətirim atdarı nallıyak. Atdar əyaxdan düşüpdü, yol kəsmiiri. Heyvan da insan kimindi, insanın əgər, başmağı olmasun (o zaman çarığumuş), çarığı olmasun əyağunda qədəmini ata bilməz. Amma heyvan da bu şikildi, nal olmasun gedə bilməz. Düşüm mən bu çöllərə, bəlkə bir dəmirçi tapum, gələ atdarı nallıya.

Koroğluya üz oldu ki, İsaballı:

– Qoş Koroğlu, bir zaman atam mənəm deyəridi: «Belə yerlərdə, belə çöllərdə şəəri Hələpçədə bir nalbənt var. Yaxşı nalbəntdi.

Hələpçə şəəri də hayandadı? Hələbdə, bir Hələp var Suriyadadı. Bir Hələp var İranda-Zəncan yanındadı. Bir Hələpçə³⁹ Türkiyədədi. Hələpçədə bir nalbənt var, bu nalbəndi gərək gərəm⁴⁰.

Gecəni gündüzə salıp, gündüzü gecəyə. Qıratınan yolhayol kəsip ta gəlip, ağa, Hələpçəyə. Gedirdi bazarnan, xiyavannan. Baxırdı, o tay dükan, bu tay dükan. Gördü bir sənətkar gözə gəlmir. Birisi bəzzazdı, birisi bəqqaldı, birisi dülğərđi, birisi sovdagərđi. Dolandı gəldi bir qəri arvadın qapısında dayandı Koroğlu at üstündə gördü bu qəri cəhrə bulur. Dedi:

– Ay qəri ana.

Dedi:

– Nədi, oğul.

Dedi:

³⁹ Görünür aşiq Hələbçənin indiki inzibati bölgüyə görə İraqın Süleymaniyyə şəhəri yaxınlığında olduğunu bilmir.

⁴⁰ Aşiq burada şərh verərək deyir: Çünki mən də ad elədim gərək deyəm. Bir vaxt iradı tutumuyaız ki, bu Hələpçə haradadı? Amma, Koroğlu İrana gəlmiyir. Hər kəs aşix yalan deyər xuda onun boynunu vursun. İrana Koroğlu əyax basmıyır.

– Mən istiiyəm bu şəərdə bir dəmirçi tapam, bu atımı nallatdıram. Sorağın yoox?

Dedi:

– Oğul, şəərdən çıxan guşəyə, o dağın döşündə bir kənt var. Adına Saran deyəllər. Bu Saranın hamı kasıpları, sənətkarları bu şəərdədi. Amma, o dəmirçi, ordadı. Dəmirçinin adı Usta Məmutdu. Şagirdi də öz oğlıdı, adına Həsən deyillər. Çox xoş baxışlıdı, çox xoş yerişlıdı. Amma, o dəmirçidi at nallayan. Hala indi bilmirəm, sənin atını nallıya, yox. Əgər, dostum, gecə gördün yol uzaxtı yetə bilməy, qəyit genə sən gəl bura.

Dedi:

– Gözüm üstə.

Ağa, Koroğlu atı sürhasür çatdı dəmirçi qapısına. Gördü bəli dəmirçi tazə kürəni qurup, atdarın nallarını düzüp dükanın çölünə. Koroğlu bir nəzər saldı. Dedi: «Xub, güman elləm o da budu». Atdan əndi [dedi:]

– Ay usda.

Dedi:

– Bəli

Dedi:

– Xuda sənə bir yar olsun, mənim bu atımı nalla.

Dedi:

– Xub, atınnan sən gətir bura. Atın tor dəgil?

Dedi:

– Xeyr usta, bu atım mənim tor dəgil.

Dedi:

– Tor olsa durmaz, gərək əyaxların bağılyak biz.

Ağa, Koroğlu baxdı-gördü bu nallardan qoyub çölə, amma bu nalların yönü çox uzundi.

Dedi:

– Ay usta, bu nallar çox böyükdü. Bir nal tap ki, üzə gələ.

Hər nalı götdü Koroğlu bu cür ovkaladı tökdü yerə. Oğlan dalda dəm basırdı, başı aşağıdaydı. Bu cəlalda Koroğlu dedi:

– Usta, bu nallar hələbidi. Bu nallardan fayda yoxdu.

Dedi:

– Ha..., oğul o, nalı ki sən istiirsən Səbzivarın puladınlandı. Səbzivarın puladı burada olmaz. Əgər, olsa at əyağında qalmaz. O nallardan bizdə olmaz.

Dedi:

– Necə olmaz? Mən əgər Səbzivar puladınnan sənə versəm al-laran, nallaran sən?

Dedi:

– Bəli!

Ağa, Koroğlunun belindəki əmüt-şəspər Səbzivarın pu-ladınnanıdı. Dedi:

– Qoy bu şəspəri kürəyə. Qoy, əriyə nal eylə sən.

Ağa, şəspəri qoydu kürəyə. Basdılar dəmi, əritdilər. Koroğlu dedi:

– Nəmənə vardı nal eylə sən.

[Dəmirçi] hamısını götdü nal eylədi⁴¹. Ağa, bu o şəspərdən yeddi atın nalın saxt elədi. Ağa, atın Koroğlu əyax qıçın saxladı, dəmirçi gəldi nallıya, gördü at mıxdı batır əyağınə dayammur. Də-mirçioğlu kürəni biraxdı, dedi:

– Çəkil, ay sən elə. Qoy atı mən saxlayım.

Ağa, Dəmirçioğlu atı eyni quzu kimi dörd qıçın da tutub dəs-tələdi, möhkəm bağladı. Atası qəşəng nallayıp durdu əyax üstə. [Koroğlu] dedi:

– Muzdiy nəğartə olur səni?

Dedi:

– Nəmənə versəy əlləriy dala qəytərməm. O, nallardan iki dənə də versən mənə, mənəm də bir atım vardı, o nallardan vurum ona.

Koroğlu dedi:

⁴¹ Aşiq burada şərh verərək deyir: Ağa, hələ orda deyillər, hay basdı nalı atdı əydi çölə, nə bilim, pul verəndə sikkəni sürtdü getdi kisəsi. Ağa, bular əfsanədi. Məyə əldə də dəmir pulun sikkəsi gedər? Onun əli məgər əhəndəvaydı!?(ahənriba (f) - maqnit) Bizim işimiz yoxdu o söhbətdərdən.

– Gəl, bu da iki nal səni.

Dedi:

– Dörd qıçı var.

Dedi:

– Gəl, iki də səni.

Dedi:

– Olsun, elə bunu pula biz keçərik.

Amma Koroğlu baxdı-gördi bu cavan əcəb yaraşır bunun nov-çalığına. O zaman, xub bərdə satardılar.

Dedi:

– Ay dəmirçi, olarsa bu cavanı verəy, gələ bizim ellərdə mənim dəlilərimə başçı ola?

Dedi:

– Bu cavan olmuya mənim çirağım keçər.

[Koroğlu söznən dediyinin təsiri olmadığını görüb, saznan dedi:]

Sənə deyim, dəmirçi bəg,
Qoy gələ bizim ellərə.
İşiiydə olma çoxda ləc,
Qoy düşə bizim ellərə.

Dəmirçi dedi:

– Oğlum gedə, kim olar burda mənə dəm basa.

Deyər:

– Daa bu dükanı bağla. İşdən sənə şey çıxmaz. Özün də gəl sən orda, gəlmişən mənim yanına.

Dedi:

– Xeyir.

[Koroğlu] dubara görək nə deyir:

Qiymətinə pul tökərəm,
Yollarına dür tökərəm,
Mən özüm buna nökərəm,
Qoy gələ bizim ellərə.

Dağda gələr kəlik səsi,
İncitmərəm heç bir kəsi,
Olsun dəlilər sərkərdəsi,
Qoy düşsə bizim yollara.

Dəmirçi dedi:

– Xeyir olmyacax.

Dəmirçioğlu ximir-ximir baxur Koroğluya. Ürəgində deyər:
«Ay ata, qoy mən gedim.» Amma dilə deyə bilmiiri.

Adım mənim Koroğlıdı,
Başımda bəla lovlıdı,
Desilər Dəmirçioğlıdı,
Qoy düşsə bizim ellərə.

Dedi:

– Olmaz, olmiyəcəy.

Dedi:

– Qoymirən?

Dedi:

– Yox!

Dedi:

– Bəs, xudahafız. Amma, gər qismət ola gələ bir görə neçədi.

Koroğlu qeydəndə nəxşə çəkdi. Dedi: «Xub, mən buni, gəlip apar-
ram». Koroğlu girdi nəxşəsinə. Dedi: «Qeyri mümkündü mən bunu
aparmıyam. Amma, verə xoşduxnan, verməyə tuşduxnan».

Gəlip [geri döndü, gördü] qəri də indi nəmənə var özünü bəzi-
yip-düzüyüp ki, bu (Koroğlu) gələ, bu oğlanı saxlıya. Xiyal elir
ki, Koroğlu cavandı. Amma, baxır qəri olmuya nəvəd, nəvədbeş
yaşındadı? Koroğlu çatdı, [dedi:]

– Ay qəri nənə.

[Qarı dedi:]

– Oğlan, bildiyy biz heç vaxt ev sahibinə demərik: «Qəri nənə».
Bildiyy, bilmədiy? Amma bu səfər nənə demə: «qəri nənə», degi-
nən sən «nazlı xanım», bilmirəy de, «gəlin xanım».

[Koroğlu dedi:]

– Bə necə sən gəlin xanımay?

Dedi:

– Mənim ərim oğlan yarağannan ölipdi. Qəm tozi qonup üzümə. İndi odi dahi sindim əvəz olup, mənim rixsarım bəd olup.

[Koroğlu dedi:]

– Olsun hər nəyəy.

Gecə oldu. O zaman şam yandırardılar, ya da balaca mişi çiraxlardan. Qəri gətirip surfa saldı, çörək gətirdi. Koroğlu yeyib içib, durdu söb xırxasın zadın geyə, qəri indi qapını kəsdi. Dedi:

– Oğlan, qoymam gedəy. Bizim ellərdə ev sahib ta qonağa nə qədir demiyip «gedəyin» haqqı yox getməy. Gərək qalay. Əğəllən, kəmi-kəmi gərək altı ayı burda qalayın.

[Koroğlu dedi:]

– Başın xoş olsun, ay qəri! Mənim işim əcələdi. Gör nə qət əclədi mənim işim, atım yol getmirdi, nal yox idi. Nallamışam, gərək gedəm, mətləbə çatam.

[Qarı dedi:]

– Daa hardı mətləbiy? Mətləbiyə çatdıy daa! Atı nalladıy daa?!

[Koroğlu] dedi:

– Yox, qəri, əslikar mətləbim qalup, genə qayıdaram.

[Qəri dedi:]

– Nə üçün genə? Məyə atının neçə qıçını nallamışan, neçə qıçı qalup?

[Koroğlu] dedi:

– Qışlarını nallamışam. Amma dəlilərdən birim qalıp.

Qarı qoymur Koroğlu gedə. Görək Koroğlu burda nə deer qəriyə. Deyər:

Qonaq oldum bir qəriyə,
Özgə xiyali olmasun.
Pəniri basar dəriyə,
Əgər, rəngi saralmasun.

Bu qərinin vardı işi,
Bizimnən oldı gərdişi,
Düşüp otuziki dişi,
Birdə nişanu olmasun.

Qərilərdən cavan qorxar,
Ayran kimi onu çalxar,
Gecə olsa onnan qorxar,
Dərdə giriftar olmasun.

Kamıl olan qarı almaz,
Qarı alsa sonu olmaz,
Sonu olsa dala qalmaz,
İşi ahi–zar olmasun.

Qarı tək qonax saxlamaz,
Hər nə versən heç yoxlamaz,
Gecə yatsa qucaqlamaz,
Qəlbində xiyal olmasun.

Koroğlu çıxdı gərdişə,
Bax qəridəki təşvişə,
Payızımız döndü qişə,
Baharımız zay olmasun.

Koroğlu atı mindi, düşdü yola. Qəridən xudafizliq elədi. Gahı sağa, gahı çəprə, yetirhayetir özünü yetirdi Rum şəərinə. Rumun şəərində də bir paşa deyərtilər, o zaman hər yerdə bir şah varumuş. Rum şəərində dolanırdı. Baxdı gördü burda bir böyük bağ var, içində də bir qəsər var. Amma nə qəsirdi. Gəlmişdi yanı bir qız tapa Eyvaz üçün. Eyvaz növcavan idi⁴². Dolanırdı bağın içini, bağban gəldi.

[Dedi:]

⁴² Aşiq belə izah verir: Amma buranın qızı Eyvazə qismət olmadı. Eyvazə qismət harda oldu Dona xanım.

– Ay atdı əmi, yaxçı sən yaraxlısan, papaxlısan. Çıx bu bağdan. Bu bağ qədəğəndi. Hər kimsəni qoymazdar.

Dedi:

– Kimindi bu bağ?

Dedi:

– Meyti paşanıdır. Meyti paşa hər kəs gələ bu şərə, onu tutar. Xəbər alar. Görə hardan gəlib hara gedəndi. Üş gün saxlar. Əgə, düşman dəy, boşlar gedə. Əgər, düşmandı salar zindənə. Ona bu qədr rənci verər, gəldi yola peşman olur.

Dedi:

– Bə niyə?

Dedi:

– Qoymur şərinə bir özgəsi gələ, heç kəsi qoymazdar.

Dedi:

– Belə?

Dedi:

– Bəli!

Dedi:

– Mən aşıqəm, dəm tutaram, söhbət edərəm.

Koroğlunun bir dənə cürə sazı var. Həmişə böyük sərdarı var, sərdarının dibindədi.

Dedi:

– Qoy mən gedim Meyti paşadan sual eliyim, əgər Meyti paşa buyursa ki, aşıx gələ dəm tuta, gedərik. Pəs, atın boşda bağın dalına.

Koroğlu atdan ənib buraxdı bağın dalına. Atın buxovun vurdu. Meyti paşaya da neçə yerdən tacirdən, bazırqannan gəliplər, qonaxdılar tamam Meyti paşanın qəsridə. [Qonaxlar da] dedilər:

– Qurban burda indi bir dəmtutan olmaydı, dəm tutaydı.

[Məclisdəkilərdən biri] dedi:

– Bir dənə aşıx gəzirdi, xiyavanda, sazı əlində.

Dedi:

– Gediy, onu götürün gətirin bura.

[Gəldilər Koroğlunun yanına dedilər:]

– Ay aşix, səni Meyti paşa istiiir. Gedəy orada bir dəm tutay.

Dedi:

– Göz üstə.

Amma Koroğlu qədəm yetirə-yetirə girdi məclisin içinə. Göz dolandırdı mərdumə. Olan, baxdı gördü, bular eyni dəvə nalbəndə baxan kimi baxıllar bu Koroğluya. Amma bu aşixlıx libasındadı. Bir dənə tirmə varyıdı, onu həmişə əyninə geyərdi. Giyəndə xir-qəsini əvəz elərdi Koroğlunun.

Dedilər:

– Dünyada adam adama çox oxşarmış. Çəmlibeldə bir Koroğlu addı var, tamam paşaları zadı talıyıp, bu elə ona oxşuur.

Koroğlu dedi:

– Məgər, elə hər dədəsi gözün çıxadan Koroğlu olur? Koroğlunun adı-sanı bizlərdə də deyilər. Koroğlu bir cəvandı ki, hər belə yerlərə çıxmaz. Tənha o heç vaxt çölə getməz. Onun dəliləri başındadı. Hər yerə istiyə gedə yedi min yeddi yüz yetmiş yeddi dəli-siynən [gedər].

Meydi paşa dedi:

– Ey, evin tikilsin, olara onda ta mal çatmaz ki?!

[Koroğluya dedilər:]

–Bir az oxu, qulaq asağ.

[Koroğlu aldı görək nə dedi:]

Əcəmnən bura gəlmişəm,

Buradı məkanım mənim.

Sizi görüb baş əymişəm,

Töküləcək qanım mənim.

Bu dünyada adam olur,

Adam olsa nadan olur,

Adamı alladan olur,

Yoxumuş ərkanım mənim.

Yollara çəkmişəm cada,
Hər tərəfdən tutur qada,
Eyvazım yetişir dada,
Yetişir imanım mənim.

Diyən olmaz Xan Eyvaza,
Baxın söhbətə, saza,
San verin gələn qıza,
Burdadı nişanım mənim.

Mən Eyvazın ağasıyam,
Ağ kağazın qarasıyam,
Neçə şərin bəlasıyam,
Heç yoxdur gümanım mənim.

Dedilər:

– Maşalla, maşalla, aşıx. Çox qəşəng söhbətlər elədin, bu söhbətiylə.

Bəəd, dedilər:

– Sabah gecələri burada bir toy var, o toyu başlayacağıq.

[Koroğlu dedi:]

– Olsun.

[Məclisdəkilər dedilər:]

– Aşıx, sən də burada qalasan. Bu toyu bir dəm tutay, çalay. Neçə quruş istiyə ənamın göz üstə. Nəmənə istəsən verrik. Qəşəng saz çalırsan, söhbətlər elə.

Koroğlu da ki, Allahdan istiir bir belə işlər ola. Burda qala, toy çala, nəzər sala görə, kimdi Eyvaza layıx burda qız.

Ağa, bu yerdən o yerə, o yerdən bu yerə özünü yetirdi, gəldi aş-bazın yanına, [dedi:]

– Ay aşpazbaşı!

[Dedi:]

– Bəli.

[Dedi:]

– Mən aşığəm, bu xəlxənən şam yeyəm doymaram, bir elə damır tök mən burda yeyim şamım, özüm burda, kinarda.

Aşpaz dedi:

– Hələ səbr elə, qoy surfanı salalar. Qonaxlar şamın yerə. Sənə də şam verrik.

Dedi:

– Axı, mənim acınnan qıssa bağırsaxlarım uzun bağırsaxları yeyir. Nəvağa durum? Bu qonax şamın yeyə, tükədə, mənə sən şam verəsən?

Dedi:

– Məgə sən hardan?

Dedi:

– Mən aşığam.

Dedi:

– Aşığ olma, aşığ ay, aşığ ay.

Dedi:

– Ay aşpaz, deyər: «Ərbabın malı çıxar, nökerin canı». Sən niyə canın çıxır. Toyçının malıdır verrəy mənə. Sən niyə narahatay?

Dedi:

– Sözdü ki, demişəm.

Ağa, Koroğlu nəzər saldı, öyəşdən basmışdılar qazana. Ət idi daa⁴³... Ağa, nəzər saldı, bir surfa getdi gördü bir dənə qazan boşaldı. Aşpaz qazanı götdü o yana. Ağa, birdən baş qarnax aralışdı, qaranqulux oldu bir az. Koroğlu məcməni tutdu cırağın işığına qaranquluğu saldı ocağ üstə. Aşpazı tutdu boynunna iki qıçın arasına basdı. İkiqat elədi, elə libasınan basdı getdi qazanın içinə. Məcməni qoydu üstünə. Otun divinnən, ağa, otun çıxartdı o rətt elədi dağ olub üzü örtülənnən. Ağa, əlin saldı öyəci çıxartdı silkələdi, bu qıçın çəkdi ağzına atdı, o

⁴³ Aşıq burda şərh verərək deyir: O zaman çilou kabab, nə bilim, çilou qiymə yoxudu ki?

qıçın çəkdi ağzına atdı. Ağa, neçə nəfər baxırdı bunun şam yeməyinə. Evin yıxılsın, bu dev balasıdı? Məyə adam, bəşəri də bu cür şam yeyər?! Ağa, burda çoxlar güldü. Çox cavannar [dedi:]

– Ay qardaş, nə xəbərindi? Məgər samannığa tor basıray? Elə ki, şam yeməzlər.

Dedi:

– Qardaş, mən aşığam. Ta yeməsəm deyə bilməm.

Ağa, bu söhbətlərdən gəldi. O, zamandı salmanlar surfa salardı. Salmanı gəldi [səslədi:]

– Ay aşpazbaşı, aşpaz!

Pəs, baba bu aşpazbaş necə oldi? Beşi dedi:

– Baba, da şam tükəndi qazanı dəmlədi getdi.

Beşi dedi:

– Çağırdılar getdi.

Xeyr, aşpaz tapılmır. Ağa, sudan tökdülər qaranquluğudu daa qazanın içinə, otu vurdular. Birdən bunun [yəni aşbaz] su qeyniyəndə şişdi gəldi üzrə, qolu düşdü çölə. Dedilər:

– Baba, aşpaz gör nə qədə nadandı qoyunu dərisiynən basıb qazana.

Ağa, bulub-buzub qeyniyirdi aşpazın gözdəri kanadan gəldi çölə. Koroğlu kənardə durmuşdu. Baxurdı. Dedi:

– Əh, eviynən, bu qoyun gör nə yaxçı qoyundı. Heyvanın başın kəsmiyiblər basıblar qazana.

Baxdılar, gördülər bəla aşpazdı girip qazana. [Dedilər:]

– Evin tikilsin, bir belə soyuğumuş? Sən üşürmüşsəy, girmişəy isti qazana? Dur ayax üstə.

Ağa, xeyr aa. Aşpazı harda qoymuşan, harda gəzirən. Ağa, məylis dəyindi bir-birinə. Koroğlu dedi:

– Baba, da keçib gedib. Əyləşin dəm tutak.

Ağa, mərdum qeydib dala oturublar, aşix söhbət elə görək. Yaxçı söhbət sən salırsan. Götürüb burada görək nə deyir gecə söybətində. Aldı sazın Koroğlu çiyininə, düşüb məylisə bu söybətlərdən deyir:

Məylisdə əyləşən paşa,
Bu şər nə toy-bayramdı.
Başlar dəyər daşdan-daşa,
Meydannarda qızıl qandı.

Cavannar meydanda olar,
Öləndə rəngləri solar,
Dünya görün kimə qalar,
Deyən, bəs, eydi, qurbandı.

Yaxçı-yaman bu dünyada,
Öləndə tez düşər yada,
Beş gün bu fani dünyada,
Adam həm zəmin alandı,

Hürmət etmiyin düşmana,
Aşpazu basıp qazana,
Şeytannara daldalana,
Şeytan xalxı alladandı.

Tapam, gəzəm nərgizini,
Aşux sövlüürü sözüni,
Meyti paşanın qızını,
Eyvaz xana aparandı?!

– Baba, sən aşix, məgə burda Eyvaz qız istiiri? Eyvaz kimdi?
Biz bilmirik sən kimi deyirsən?

Deyər:

– Siz düşmanınızı bilmiriz, bu biçara aşpazı basıp qazana?

Dedilər:

– Bilsək balaca tikəsin qulağına qəyde elərik. Əvəzi aşpaz o qazannarı cüt eylərik. Onu da basarık qazana. Amma, nə fayda bilmirik, aşix.

Dedi:

– Hay, namərtliy eliyip çox. Çox bivəfalıx eliyip. Amma Koroğlu bəəd sözü tükədənən sora, gün açılır, gecə keçir. Toydu daa. Döyür sazandalar, halayçılar, oydu. Bir şaddıx eliillər. Biistila kürəkəndi dəə, o zaman görərdin alma atardılar, nar atardılar gəlin çıxanda, at qovardılar. Koroğlu dedi:

– Gəlin, at qovagın bu çöldə, bu toyda. Hər kəsin atı çox getdi o meydənə, ona gərək bir bar alması verək.

[Dedilər:]

– Xeyli xub, bar alması nədi?

Dedi:

– Deyərəm onda. Bu yerlərdə tapılar bar alması.

Koroğlu keçib şəərdən çanax Qıratın buxovunu açıb, aşıp Qıratın belinə gəldi şərə. Qırat bir saat gedəydi olar bir gün gedəyməzdi o yolu. Qiyafəsi də bəd qiyafəydi dəryadan çıxmayıdı da⁴⁴. Dedilər:

– Xub, aşıx budu atıy? Öyrən?

Dedi:

– Budu daa.

[Dedilər:]

– Baba, bu atı at elə dərələrə. Bu at at dəy ki? Gətimişəy bu meydənə. Aşığın ki, bu cür atı olmaz.

Dedi:

– Ağacan budi ki, var. Məgə mən satıram sizə buni, bədpəsəndin, siz almuruz. Gəlin qovalayak daa. Hər kəsin atı keşdi bar alması ala.

Ağa, bular təxt elədilər atdarı bir uca dağ idi. Dağın döşünə hədəf qoydular. Bəyi apardılar o yerdə ki, hədəf qoymuşdular ora. Ağa, Koroğlu cida saldı ata. At quş kimi qeyqac aşdı. Çatdı bəyin yerinə. Koroğlu atdan endi aşağı. Bular gördü evin tikilsin hey çap, hey vur, iki saata ancax çatıldar bəyin yanına. İndi gəlin də çıxıp, (at üstündə o zaman gəli aparırdılar), nə cür at qovardılar. Dedi:

⁴⁴ Aşıq Qıratın törəməsi haqqında başqa yerdə danışmasa da, burada sözarası dəryadançıxma olduğunu söyləyir.

– Xub, indi qoy olar gələ burdan da at salak düzə.

Ağa, ordan da başladılar, Koroğlu [Qıratı] saldı cəmiyyət içinə. Ağa, istiir indi gəlini at üstündə tuta. Koroğlu indi bu sözdəri deyir⁴⁵. Atı cidaya salıp, xəlx qorxurdu. Qırat da şeyhə çəkirdi. Çarnal nə cür? Ayağı üstündə deyil, sütül gülləsidi daş gedir. Bunar dedi:

– Evin tikilsin, biz deyirdik bədqiyafa atdı. Bu atın əyaxları yerə gəlmir. Yernən dey, göynən gedir. Bu nə cür atdı?! Deyir «Budu, gəncə xəravədə yatar». Koroğlu istiir beş dənə [söz deyənnən sonra Qıratı] dolandıra, gəlini çəkə tərkinə. Amma, Koroğlunun gözü çox pakdı. Hər yerdə bir qızı görəydi öz qızı kimi alardı, götürərdi gələrdi dəlilərinə. Deyər:

Bəzənipdi toy otağı⁴⁶,
Gedir bu toyun qonağı,
Üzündə qırmız duvağı,
Bəy, gözdəmə gəlin gəldi.

Bəy istiiri alma ata,
Alma ata, narış tuta,
Toy eyləyir kam çata,
Çata bilməz kamın gəldi.

Aşixlar toyları çalar,
Sazını döşünə alar,
Toyu çalar ənam alar.
Aşix gözdər ənam gəldi.

.....
Gəzəndə danışır süzər,
Tar çalannar salar nəzər,
Tar çalğan, sazın gəldi.

⁴⁵ Aşiq burada Koroğlunun dilindən söylənən şeiri deməyi unudub

⁴⁶ Şeirin ilk bəndləri yoxdur.

Sözdəri Koroğlu tamam elədi. Bəəd, [sözünü] tamam eliyənnən sora atı dolandırıp bir elə çovlana, bir-belə çovlana birdən əl atdı gəlini qurşağınnan yapışıb çəkdi Qıratın tərkinə, şəərdən çıxdı.

– Ay baba tutun! Ay baba vurun! U....u....u

Qırat tozu milləndi göyə. Kim idi Qırata çatan?! Gəlin deyər:

Damadın yatsın bəxti,
Tərsə olar onun təxti,
Bu çağında, cavan vəxti,
Əcəb toyun üstünə gəlди.

Bununki [bəy] oldu bədbəxtin getdi. Koroğlu [gəlini] götürüb hay gəl, hay gəl yetişip daa Çəmlibelə. İstiirdi çata-çatmaya, ağa, dəlilər çıxdı pişvaza. Gördülər Koroğlu gəlir, amma tərkində bir qız xəlxi var. Gəlindi bu, toy eliiip. Paa evin tikildi, Koroğlu. Bu qızı harda tapmışay? Amma bunu görəndə Nigar xanım bir az çox məxşuşə düşdü. Dedi: «Haa...Bu cür pəs? Taqətin olmadı? Neçə illər mən qaldım, dözdüm, sən dözə bilmədiy Qoş Koroğlu. Gördün, deyəllər kişinin bəfası yox?! Deyəllər arvad bibəfa olur!» Amma, nadanıdı. Bu xiyal eləyir [Koroğlu] özü üçün gətirip.

[Koroğlu dedi:]

– Yox, Nigar xanım, mən belə biinsaf dəyiləm, sənə gözdəriyn yaşın tökəm, ürəgiyi pərişan edəm. Qoy deyim, bu gəlini kimin üçün gətirmişəm. İndi üzünnən duvağın götürmür. Bu qız da oğlanı istəmiri əsla. Elə birtərəfi gücə gəlди. Meyti paşanın qızıydı. Dəlilər rəcnən durdu sana. Gəlini qoyub otaxta, üzündə qırmızı duvax, deyər:

– Xub, mən dəlilərim bu qızı gətirmişəy. Bu toy günüdü, toy çalmışam, pul əvəzinə almışam.

Nigar xanım güldü, dedi:

– Barakalla, aşıxsən toy çalirsən, qəssabsən mal alirsən, bilinmir nə firqədə gəzirsən!

[Koroğlu] dəliləri yığdı, rəc sanını bağladı, qoçaxları. Bu qızın üzündə duvax var götürmür, duvağı götürə bilər. Qız duvax divinnən də baxır cavannara. Görə əlin qoya hansı cavanın çiyinə. [Koroğlu deyər:]

Sənə qurban, xan Eyvazım,
Sənə həmdəm gətirmişəm.
Sənə qurban şirin sözüüm,
Dinə ərkan gətirmişəm.

Eyvaz başın tikdi aşağa. Çox hüsnimalı cavan idi. İstəmirdi baxa anası Nigarın üzünə, Koroğlunun üzünə. Deyər:

Cavannarın həyası var,
Həyası var, səfası var,
Gözəllərin cəfası var,
Dinə iman gətirmişəm.

Bəslənir əmlik quzi,
Səhər söbin dan ulduzi,
Meyti paşanın qızı,
Sənə nişan gətirmişəm.

Aşpazı basdım qazana,
Yandı uzana-uzana,
Sazımı çaldım əzana,
Ahu-fəqan gətirmişəm.

Koroğlu toyunu çalup,
Çalıp orda ənam alup,
Pul yerinə gəlin alup,
Yaxçı-yaman gətirmişəm.

Sözləri tamam eliyənnən sora, ağa, Nigar xanım yeridi qanşara. Gəlini üzünən duvağı götürəndə gördü on dörd gecəlik ay, mahi-tavan kimi çıxtı bulutastan. Bu qız baxtı bir ona, bir buna. Amma, Eyvaz dedi:

– Nigar ana, çünki bu gözəli Qoş Koroğlu gətirip bunu mən almam. Bunu mən özümə yar eyləməm, qızı xar eyləməm, özümə dildar eyləməm. Bunu almam. Mənim taalımda bir qız var. Bəlaynan, dəvaynan, gərək özüm gətirim. Dürüstü Qoş Koroğlu gətirip. Onu gərək özümə gətirəm mən.

Ağa, haala sizə hardan xəbər verək: Dəmirçioğlu[dan⁴⁷. O] da indi gəlip [Çəmlibelə]. [Çəmlibeldə] atdarı buraxırlar bu çölə, bə-dovlar içinə. Dəmirçioğlu gəldi qaranqulux gecədə girdi istəbilin içinə. Hay atdarı əllirdi. Koroğlu gördü bir nəfər istəbil içində gəziri. Bu da libasın əvəz elədi gəldi istəbil içinə. [Dəmirçioğlu Koroğlunu tövlədə görsə də qaranlıq olduğundan və libasını dəyişdiyindən onu tanımayıb] dedi:

– Ay qardaş, [sən burda-tövlədə] nə gəzirsən?

Dedi:

– Sən nə gəzirsən?

Dedi:

– Mən meytərəm.

Koroğlu dedi:

– Yox qardaş, mən oğruyam.

[Dəmirçioğlu dedi:]

– Necə oğruyay.

Dedi:

– Oğruyam daa. Mən gəlmişəm at aparam.

[Dəmirçioğlu dedi:]

– Kimin atun?

[Koroğlu dedi:]

– Koroğlunun bu Qıratın.

Dəmirçioğlu dedi:

– Baba, mən meytərəm bu Qıratun yox .

(İstiirdi Koroğlunu başın əkə, [özü Qıratı apara. Odu ki, dedi:]

– Ayrı atdardan tut apar.

Dedi:

– Yox, mən gərək bunu aparam.

Dedi:

⁴⁷ Görünür, aşıq Dəmirçioğlunun Qırata gözü düşdüyünü, onu oğurlamaq üçün Çəmlibelə gəldiyini danışmağı unudub

– Pəs, qardaş, gəl elə ikimizdə bunu aparax.

Dedi:

– Olsun!

Koroğlu dedi:

– Bunu nə cür çıxardək, bu istəbdən?

Dedi:

– Aha, sən dalda dur, mən də burda.

Ağa, Dəmirçioğlu keşdi o üzə, rəşməni atdı Koroğluya, dedi:

– Oğlan, atın bilinnən bağla! Özün də bağla üstünə.

Ağa, [Dəmirçioğlu] bir təkən verəndə Koroğlu gördü at da gedir, mənəcnix kimi özü də. Əl atdı axiyədən yapışdı. Gənə bu çəkəndə gördü axiyə istiir dibdən oynuya. Ah evin tikildi, tez əlini buraxdı damnan. [Dəmirçioğlu atı] çəkdi bacadan. Atı elə o cür salladı, o üzə. İkiləri də aşdı atın belinə. Koroğlu bunun tərkində Dəmirçioğluyunan. Ağa, rikab basdılar gecə. Koroğlu dedi:

– Qardaş, sür günçixa Koroğlu gələr tuta, atamız yanar, belimiz bükülər. Rikab bas!

Dedi:

– Baba, daa Koroğlu gəlib çıxa bilməz bura, hardan gelir...

Dedi:

– Baba, mən onu tanıram gələr.

Dedi:

– Gələ bilməz. Gəl də bilsə, ala bilməz.

Dedi:

– Sən Koroğludan qorxmaray?

Dedi:

–Qorxaram? Yox! Koroğlunun nəyinnən mən qorxuram?

Bu dedi:

– Mən qorxaram.

Dedi:

– Nəsinən?

Dedi:

– Şeşpərinən. Pis şeşpər vurur adamın təpəsinən.

Dedi:

– Mən şeşpərdən- zatdan qorxmaram. Deyillər bir dəli səsi var, onnan qorxaram.

Koroğlu bu sözü ki, Dəmirçioğlu Həsənən eşitdi, dedi:

– Evin tikilsin, odu gəlir haa!

Dəmirçioğlu belə baxanda qulağı gəldi bunan ağzının tuşuna. Nəhrə çəkəndə huşdan getdi Dəmirçioğlu. Atdan ənib Koroğlu, ağa, bunun qəşəng qolini-qıçını bağladı, çəkdi atın tərkinə. Üz qoydu Çəmlibelə. Dəmirçioğlu dedi:

– Qolumu niyə bağlayın, aç qolumu daa!

Dedi:

– O qüvvəti mən səndə görmüşəm qoluy açam (Daha məndə nəhrə qalmadı), mənim evim yxıılar.

Dedi:

– Yox, daha mərd igidin mərd olur. Gərək mərdənəlik olsun, aç qolumu.

Koroğlu açıp qolunu. Gördü Dəmirçioğlu belə puzğundu, rəngi solup. Götürüb Koroğlu burda Dəmirçioğlunun köylün alır. Bu sözdər-nən: mən səni o zamanda gördüm. Qıratın əl-əyaxların maharladın, nə gür saxladın. Onda gözüm al quşu kimi səni alıncı oldı. Oğlan, heç fikir eləmə. Mən səni əsir aparıram Çəmlibelə? Yox! Yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi dəli indi tamaşaya gəlir səniy. Dur gedək. Gör nə qovğadı, nə aləmdi?! İndi o Meyti paşanın qızı Telli xanımı da götürüb gəlib sax-ladıpdı. Görək Dəmirçioğluna layıxdı bu? Götürüb Dəmirçioğlu bu səfər bu sözdəri görək eşidir Koroğludan narahatlıqla, bərtərəf olur. Deyər:

Dünyanı necə görmüşəm?⁴⁸

Yatıp da gecə görmüşəm,

Səni mən şuca görmüşəm,

Dur, gedək bizim ellərə.

⁴⁸ Şeirin ilk bəndi yoxdur

Paşalarla var savaşum,
Davalarda ağrur başum,
Sənnədən ötrü bu göz yaşum,
Göz yaşum döndü sellərə.

Budur sənə nəsiyyətim,
Nəsiyyətim, vəsiyyətim,
Saxlamışam amanətin,
Bulbul kimi qon güllərə.

Koroğlu olmaz yeyinci,
Al quşun kimi alıncı,
Əlində əyri qılıncı,
Himayıl eylə bellərə.

Sözdəri tamam eylədi. Bəəd, gəlib yetişdilər Çəmlibelə. Demədi daa bu gəlmişdi at apara. Burda Koroğlu Eyvazı səslədi, dedi:

– Eyvaz canım, qonax gəlib, mey doldur, məzə doldur, saqi ola gəzə doldur.

Koroğlunun bu sözünnən Nigar xanım baxdı kulafirəngidən, gördü bəli, bu bir cavandı, Koroğlunun yanında durup, amma, Koroğludan da döşü, nə qədir qulunçu ennitəhərdir. Daha Koroğlu üz eləmədi ki, bu kimdi. Eyvaz gəldi dedi:

– Qoş Koroğlu, cəlalı Koroğlu, bunu qonax gətirmişəy?

Dedi:

– Bəli, bu bizim əziz qonağımızdı. Gəlir siziyənə minis ola. Burda deyə, burda danışa, burda gülə. Mayıl oldı burda qala.

Eyvaz qolunda bazubənd vardı nişanaydı, boynunda da bir gərdənbənd. Rəsmi buydı bir-birini istiyəydilər, cəlalınan, izzətnən, şəkətinən, bir-birinə ehtiram qoya boynunnan gərdənbəndi çıxartdı saldı Dəmirçioğlunun boynuna. Dedi:

– Mən sərdarlığı sənə verrəm.

Dəmirçioğlu istəmədi, dedi:

– Yox, gərək öz mədəninədə, öz kanında hər kəs qal.

Gənə qəytərrib verdi Eyvaz xana. Burda iki gün, üç gün qallanan sora Koroğlu dedi:

– Eyvazcan get anaya de, toy otağın bəzəsin Dəmirçioğlu gələ gərək Telli xanımı istəyə, ya istəmən. Əgər, göylü olsa çıxarım əqdinə. Olmasa verəm burda Qulubəgə.

Amma, Qulubəgdə dolanırdı, atılırdı, düşürdü deərdi yəqin verəllə mənə.

Nigar xanım kulafirəngidən baxırdı, dedi:

– Qoş Koroğlu, sən bu qızı hələ tuşat buna, gərək bunu da qəbul elər qız, ya yox!

Ağa, Nigar xanım gəlip qızın otağına, baxır sağına-soluna. Dəmirçioğlu baxtı qıza, baxtı Koroğluya. [Qız onun] əğlini əlinnən aldı, heç bilmədi harda qaldı. Min camalı çəkib bunun üç min üç yüz rəngbəndin cəm eylədi bir tərəfə. Qız baxtı. Baxanda Dəmirçioğlu getdi hizar şöhlələrə, dedi:

– Yanı, bu qızı Qoç Koroğlu alar mənə?!

Koroğlu dedi:

– Bəyəndigindi?

Dedi:

– Qurban, əlin də səniy, peşkəş də səniy. Səniy əlində gərək cam ola mən mey içəm.

Dedi:

– Oğlan, səniçün saxlamışam. Eyvazım bunu almadı. Buna görə ki, dedi: «Çünki mən yuxuda görən qızın gedəcəğam sorağına».

Burda toy tutdular, bəsat qurdular.

Ağa, sizə hardan xəvər verək, həmin Meyti paşadan. Meyti paşa [qoşun çəkib] dağın dövrün almışdı. Meyti paşa qoşun çəkdi ki, gələ (Dedilər: «Bu Qoş Koroğluymuş») ki, qəsas ala bunnan. [Öz-özünə dedi:] Kişi səni şahrayсан, hökmiy vardı, qüdrətiy vardı, qoşunuy vardı. Bir dənə aşıx adam gələ aşpazıy basa qazana, gəlini götürə gedə? Səniçin [bu biabırçılıq] nəyinki qiyamətə yəxəynən getməz. Bu

da nə qədər qoşun götürüp düşüb yola. Bazırqannardan, tacirlərdən, şərlərdən ləşkə-ləşkə fəuc götürüb Çəmlibelin dövrünə.

Amma, dəlilər uca dağlardan hərdən nigabannıx verərdilər. Baxdılar-gördülər Rum tərəfinən o qədir qoşun gəlir, günün üzün qubar alup. Nə cür bu qoşun? Məgər dalı üzülür? Aynaynan nişan verdilər, Eyvazxan annadı. Koroğlunu götürüb yanına çağırır xan Eyvaz.

– Qoç Koroğlu, dur gör nə yaman vaxtıdır. Bu qoşun gəlip bu çölə. İcazə verəyn, rüxsat verəyn qoşunu tarımar edək.

Koroğlu dedi:

–Yox bala, bu cür cəngə getməzdir. Gərək cəngə fikr eləmək. Gedin görün atdarı nə rəngdi.

Dedi:

– Qoş Koroğlu, tamamı atdarı qırmızıdır.

[Koroğlu dedi:]

–Haa..., Dağı-daşı qoymıyın, kəsin hər tərəfdən düzi. Qırmızı at dağda dura bilməz.

Eyvaz dedi:

– Qoş Koroğlu, indi daha bizim xoş günümüz yox. Düşman bizi salıp araya. Durun atdar minək, bilək nə eyliirik.

Eyvaz deyir Dəmirçioğluyun:

Sənə qurban, Qoç Koroğlu,
Kaşı düşman min olaydı.
Salaq qovğayı-qovli,
Qızılgüllər saralaydı.

Düşmanı qeytərək dala,
Vurak indi qoşa xala,
Qoymiyin biri sağ qala,
Kaşı düşman yüz olaydı.

Qırım, qırım, qırım, qırım,
Dağlar üstə çürüm-çürüm,

Şeşpər atım, qılıc vurum,
Qılışlarda qan olaydı.

Başları alın bədənnən,
Arzusi çıxmır sinənnən,
Qoymuyun getsin vətənnən,
Uzax ellər yorulaydı.

Şeşpəri başa çalurum,
Fürsəti əldən alurum,
Adıma sikkə salurum,
Rəvacı kim pul olaydı.

Xan Eyvazam, baxma mənə,
Gül kimin qon yasəmənə,
Fürsəti vermə düşməne,
Coşqun çaylar sel olaydı.

Ağa, sözləri ki, tamam elədi, xan Eyvaznan Dəmirçioğlu ikisi girdi qoşun içinə. Görək bular nə deyirdi bir-birinə. Ağa, bir uca dağdı, əlamət verdilər hər kəs çatdı dağın üstünə əlin qovzasın. Bunu Eyvaz Dəmirçioğluna deyər:

Sən o yannan, mən bu yannan,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.
Arzunu çıxadak kannan.
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

İndi Dəmirçioğlu deyər:

Sənə qurban Xan Eyvazım,
Vurginan mənim meydanım.
Sənə qurban ala gözüüm,
Çıxmayıbdır mənim canım.

Gənə Eyvaz deyir:

Dağların başı dumandı,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

Göylümə yatıp gümandı,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.
Arzum canda arzumandı,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu⁴⁹.

Götürüp indi Dəmirçioğlu deyir:

Sənə bilməm nələr oldu,
Xan Eyvazım, Xan Eyvazım.
Saraldı güllərin soldu,
Vur Eyvazım, vur Eyvazım⁵⁰.

Götürüp indi Dəmirçioğlu deyir:

Eyvaz xan, sən gəl meydana,
Meydanı döndərək qana,
Fürsəti vermə düşmana,
Xan Eyvazım, xan Eyvazım.

Gənə Eyvaz deyir:

Bolu Sərdar burdan qaçup,
Başımıza bəla açup,
Güman elləm burda yatup
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

Dəmirçioğlu görək nə deyir:

Sol əllə şeşpər ataram,
Sağ əllə başlar tutaram,
Harda olsa mən taparam,
Xan Eyvazım, Xan Eyvazım.

Ağa, sözdəri tamam eyelədilər, girdilər qoşunun içinə. Alla gör-sətməsin, inqari ki, deyirdin doqquz dənə qurd vurub gəllə içinə, çobanı yoxdu gəllənin, [sürü] bölük-bölük [olup]. Ağa, töküplər bu düzə. Əsir olan əsir gedip, qaçan qaçıp. O zaman üç yüz min tümən verəydilər bir dənə surağı muş alaydılar-siçandəşiyi tapay-

⁴⁹ Burda iki misra artıq olsa da aşiq onu musiqinin ritminə elə uyğunlaşdırır ki, misraların çox olduğu hiss olunmur.

⁵⁰ Burda Eyvazım dilindən deyilmiş bir bənd yoxdur

dılar gizdənəydilər, tapa bilmirdilər. Amma qoşını tarımar elədilər, tökdülər şəərlərə. Gəliplər bir uca dağın döşünə. Dəmirçioğlu dedi:

– Eyvaz, bir dənə söz dediy mənə. Mən belə naguman oldum.

Dedi:

– Necə?

Dedi:

– Boli Sərdar kimdi? Boli Sərdar dediyin burdan qaçup?

Dedi:

– Boli Sərdar, çox pul qüvvəddəliymiş. Mən də görməmişəm. Deyillər gedip burdan. «Bir nadan igid, bir nadan adam daş salar quyya, amma, yüz danə çıxada onu bilməz. Düşməni özünən ola insanı lova verər, başın bələya verər». Bu cür Qoş Koroğlu deyip.

Ağa, Koroğlu Qıratı minip gəlirdi, düşmana qaşar. [Düşmənlər] gördülər qaçannar bir ayaxdan atlı gəlir. Amma, bu atlı eyni o aşıxdı. Dedilər:

– Baba, həmin aşığdı ki, bu çöldədi dolanır. Döörünü kəmən atın, salak araya.

Ağa, bular yaralı-paralı kəmənd atıplar Koroğlını salalar araya. Koroğlu baxdı Eyvazı [Dəmirçioğlusunu, İsaballısı və b. dəliləri yanında yoxdu]. Ürəgi çox püzqün oldu. Dedi: «Heç kimsənə yalquz olmasın, yaman zaddı yalquzluq. Cavannarda, igidlərdə Eyvazımdan imdad istə.» Deyər:

Vətən uzax, mənzil kəsməz,
Xan Eyvazım, yetiş dada.
Yanmıya heç ürək əsməz,
Xan Eyvazım, yetiş dada.

Məni kəməndə salallar,
Canımnan qəsas alallar,
Başıma şeşpər çalallar,
Xan Eyvazım, yetiş dada.

Qollarımı bağlıyallar,
Gəncimizi talıyallar,
Qan kəsəsi çalıyallar,
Xan Eyvazım, yetiş dada.

Koroğlu kəməttə qalup,
Qıratı dərbəttədə qalup,
Minənnər səməttə qalup,
Xan Eyvazım, yetin dada,
Gəl imdada, gəl imdada.

Ağa, Eyvaz Dəmirçioğluynan atdara cida salıplar. Ağa, daş o dağ titirirdi, buların nəhrəsinnən. Çatanda gördü[lər Koroğlunun] əllər də qol-qola bağlıyuplar, baştan aşır-kəsiplər, beldən biçinlər. Koroğluya dedilər:

– Divanıyən sən, kişi?! Hara gedirəy, hara çıxmışsan düşməni səni halqalıya.

Gətiripdi dəlilər yenə Çəmlibelə. Dübarə istiiridi toy məylisi tuta, şaddıg eliyə. Burda nə cür Koroğlu dəlilərdən uzr istiirdi, dəliləri nə cür təşviq eliirdi burda. İndi bu sözdərinən görək nə cür deyər, Qoş Koroğlu:

Gəlin, indi dəlilərim,
Bu meydan bizim olupdı.
Sizə vardı ərzi- halum,
Çoxlara zülüm olupdı.

Duşman gəldi burda qala,
Burda bizdən qəsas ala,
Başı düşdü qırmıqala,
Şəni-şökət xar olupdı.

Özüyz salduz dağu-daşa,
Kəmənd atduz başdan-başa,
Şəşpərləri vurduz başa,
Coşqun çaylar sel olupdı.

Çəmlibeldə dava oldı,
Düşmannarım ayax aldı,
Çox cavannar qəmə qaldı,
Çardaxlıya yol olupdı.

Qoş Koroğlu handa-handa,
Misri qılıc qalıb qında,
Ruzi məhşərin günündə,
Bir ədli-divan olupdı.

Ağa, sözləri tatmam elədi Koroğlu, bu kalamlarından dəliləri yığdı başına.

– Dəlilərim, bu düşman bizə ayağ aldı, indiyəcək düşman bu Çəmlibelin dörd ağaşdığına gələ bilməmişdi. Amma, güman elləm Bolu Sərdar bu dağdadı. Əgər, Bolu Sərdarı tapmasayız bizdə daha burda fürsət olmaz. Gəzin Bolu Sərdarı tapın!

Dəmirçioğlu dedi:

– Qoş Koroğlu, mən ki, tanımıram.

İsaballı dedi:

– Mən tanııram.

Qulubəgi dedi:

– Mən tanııram.

Dilannamaz, Tanrıtanımaz dedi mən tanııram. Dörd dənə dəlilərdən bilirdilər. Bolu Sərdar çox da rəşid idi. Amma hər yerdə düşmana xəbər verərdi. Koroğlu Dəmirçioğluna üz oldi ki, Dəmirçioğlu bir səfər bağılyak düşək bu Arzuluma. Gərək biz bu Bolu Sərdarı bu dağda taparık, hansı şəərdə taparık? Əgər, bunu tapmasak qərarımız durmaz.

Ağa, Dəmirçioğlu dedi:

– Cəlallı Qoş Koroğlu, hər davaya mənim meylim var, yollarsan [gedərəm. Amma] heç fikir eləmə, bu cəlaldan, boşda qoy gedə. Heyfın gəlmir düşək bir dənə nadanını ardıcək, onu gəzək tapayın?

Koroğlu Dəmirçioğluna deyər:

– Dayan, qulaq as, qoy deyim, görün nadan nə cür işlər görər. Deyir:

Sənə qurban, Dəmirçioğlu,
Dünya kimə qalacaxdı?!
Sözlərim bəyandı, doğru,
Torpax bizi alacaxdı.

Mail olmuyun bu qumçağa,
Bu qumçaxdan o qumçağa
Nəşimiz gedər torpağa,
Məkanımız olacaxdı.

İzrayıl çanımız alar,
Cismimizə çəngəl salar,
Dünya məgər kimə qalar,
Paşalar xar olacaxdı.

İsgəndər gəldi qalmadı,
Məgər Günnən bac almadı?
Öləndə bir ad qalmadı,
Süleyman var olacaxdı.

Hökmündəydi dağ o daşlar,
Göydə uçan, gedən quşlar.
Qüdrətinnən o yağışlar,
Süleymana qalacaxdı.

Koroğlunun belə vaxtı,
Yatmasın igidin baxtı,
Quruldu Cəmşidin taxtı,
Sonu necə olacaxdı?

Bu, Koroğlunun Dəmirçioğlu səfəriydi ki, ərz elədim.

BU, EYVAZIN DURNA SƏFƏRİNİN DASTANIYDI Kİ, ƏRZ ELƏDİM

...[Koroğlu] Çəmli beldəydi. Dəlilər dövründə, çıxmışdı vərəndəzə. Koroğlu nəzər saldı, bir dəlilərin içinə, göz dolandırdı, dedi:

– Ay dəlilərim, novçalarum, qardaşlarum, qollarum! Cavannı-ğiyzın qədrin bilin. Cavannığ əldən gedə dala qəyitməz, nə pulunan, nə söznən, nə cənginən, nə xoşluğnan. Heş noi cavannığ dala qəyitməz. Cilovun cavannığın tutun. Cavannığ insanın dizinin quvvəsidi, gözünün işığıdı, belinin sutunudu. Bilin cavannığın qədirin.

Bu söhbət ki tükəndi, Dəmirçioğlu nəzər saldı, Koroğlunun gördü gözdərinnən-çəşməsinin qırağından ildir-ildir misli ki yaş axur. Üz oldu ki, Qoş Koroğlu, məgər cavannığ nə cür olar? Sənin cavannığın ta bizim cavannığın fərqi çoxdu? Buna görə sən cavannığın ki, sən zaya vermişəy, bu cəlalə cəm eləmişəy?! Bazırqannarıman atışmışay-tutuşmuşay, dərələrdə-təpələrdə cəng eləmişəy, neçə gədiklərdə, qarlarında, dumannarda qalmışay, çiskin-borannarda qalmışay. Ta bu calalə yığmışay başına. Amma, biz anadan göz açalı, atadan dil biləli gəlmişik, sənin dövrəndəyik. Nə bir cəng eləmişik, nə bir cədəl eləmişik? Cavannığımız əlhəmdülla bərqərdar səniy dövrəndə.

Koroğlu üz oldu ki, bala, cavannığ bir vaxt əldən gedər heş bil-mərəy. Heç bilməy, nə oldu getdi cavannığ əliynən. Bu çan bir qatar durna göydə qatarlanıp gedir. Havalanıp nə cür?! Koroğlu baxdı dedi:

– Haay cavannux... Necə olduy? Bu qatarlanan durnanı görürsüz?

Dedilər:

– Bəli!

Dedi:

– Bu əlan yaylıxdan qayıdıp gedir qışlağa. Həsən paşanın gedir vələyətinə. Həsən Paşa Osman torpağındadı. Böyük bağdı, təkülür o bağa. Mən cavan olanda bu durnalardan bir dənə qoymazdım göydə qədd açə, rədd ola bu köyşənnən.

Eyvaza bu söz bu qədir giran gəldi, o qədir giran gəldi. Eyvaz qəyitdi dala, gəldi evdə otdi. Üzüqoylu yatdı. Nigar xanım Eyvazın anasıydı. Analıq üzündə aparmışdı bunu, Koroğlunun özündə övlət yoxudu. Üz oldu ki, Nigar xanım:

– Xan Eyvazım, niyə bugün pərişanay?

Dedi:

– Ana, atanın sözü oğul yanında çox giran gələr, buna görə ki, ata bizi xar eləyip.

[Nigar dedi:]

– Necə xar eliyip?

[Eyvaz dedi:]

– Mən cavandım göydə gedən durnanı qoymazdım keçə. Mənə bu söz giran gəlir. Rüksət vermir mən gedəm bu durnaları nəməne var tamamını seyd eliyim gətirim.

Nigar xanım qəx vurdu gülməgə, dedi:

– Bala, Qoç Koroğlu deyir bu sözünü, ürəginə alma. Koroğlu deyər: “Mən cavanıdım bu durnalardan bac alardım“ siz də alluz. Amma, istəmir siz onun başınnan bu çağında dağulayuz. Əgər, bu çağında siz onun cəlalınnan tamam parakənd olayız onun ocağı bağlanar. Narahat olmagınan.

Dedi:

– Xeyir, xeyir. Ağası sanaçan... qul olanın qulu qudurğan olur. Necə Koroğlunun əlində biz pərvəriş yemişik. Necə bu durnalardan biz gedib bac gətirə bilməyik.

Bəəd, Nigar xanım durdu gəldi Koroğlunun yanına.

[Dedi:]

– Qoş Koroğlu, Eyvaz bu cür narahat olup. Eyvaza rüsxət ver.

Dedi:

– Nigar, Eyvazım mənim yanımnan, əgə, bir gün gedə cəlalum dağılıp. Eyvaz mənim gözümün işiğıdı. Qoymam Eyvaz gedə. O biri novçalardan gedir getsin, Eyvazı qoymam.

Dəmirçoğlu üz oldu:

– Qoç Koroğlu, əgər, Eyvaz mənim yanımda olmasa mən heş zad eliyəyməm. Görək Eyvaz mənim yanımda ola mən bir şə'ri talana verəm.

Amma, Nigar xanım bu qəd üz basup Qoş Koroğluya. Götürüp bu sözdərnən Nigar xanım beş dənə Koroğluya deyir:

– Koroğlu, qoy getsin.

Görək burda aldı nə dedi:

Sənə qurban, Qoç Koroğlu,
Eyvazı yola sal gedə.
Yalan dəgi sözüüm doğru,
Eyvazı yola sal gedə.

Eyvaz dəlilərin başı,
Eylər davanı savaşı,
Başlarda vardı al quşu,
Eyvazı yola sal gedə.

Eyvazım şeşpər bağlasun,
Düşman cigərin dağlasun,
Dağı-daşı yaralasan,
Eyvazı yola sal gedə.

Eyvazımın qüdrəti var,
Qollarının qüvvəti var,
Getmək üçün rüxsəti var,
Eyvazı yola sal gedə.

Qan dolmuya ala gözünə,
Toz qonmuya ağ üzünə,
Bax bir Nigarın sözünə,
Eyvazı yola sal gedə.

Sözdər ki tamam oldı, Qoç Koroğlu gəldi meydənə. Baxdı Eyvazın qamətinə. Durmuşdu ruburusunda Eyvaz, eyni söylətiiləri

kimi. Dəmirçioğlu onun dalında, Bolu Sərdar⁵¹ onnan dala, bəəd Yumuğ Əhməd onnan dala⁵²... Bular, tamam sanda durmuşdu. Dəlilər yeddimin yeddi yüz yetmiş yeddi novçasıydı Koroğlunun. Amma buların tamam başçısı xan Eyvazıydı.

Koroğlu dedi:

– Balam, mən bilmədi bu sözü dedim, şuxluğ elədim. Məgər göydə gedən durnalardan yerdə insan atışur-tutuşur? O, göydə gedir, sən yerdə! O dağ, o təpə birsandı ona. Bəşər nə cür yerdən ona... Tir havalanıp çatmaz ona, xədəng havalanıp çatmaz ona. Mən siziynən şuxluğ elədim.

Eyvaz dedi:

– Qoç Koroğlu, and olsun cəlalıya, rüxsət verməsən bu söz mənə dələr, zəlil elər. Mən xar ollam, dəlilər içində sözüümü utam. Dəmişəm gərək bu sözdən gedəm.

Amma [Koroğlu] gördü [Eyvaz] aramış tutmur. Bəəd, burda [dedi:]

– Bəs, bala, gün batub, qoyun söb açıla. Söb mən sizi yola sallam gedin.

Koroğlu axşam günü hər vax boznux olanda bilərdi gecə qar gələr. Vurnuxur, külək bağlar, mahna elər, deyər:

– Balam, qardı-çiskindi, borandı getmiyin. Hava xoş ola [gedərsiniz].

[Koroğlu fikirləşir, belə desə] bəlkə bu söz Eyvazın başınan açıla. Eyvaz qəral tutmur. Eyvaz gəlip evdə oturub, dəlilər dövründə, dedi:

– Sağı peyman!⁵³ (Sağı Peymana dedi) Peyman, bir mey doldur.

Peyman bir mey doldurub gətirdi. Nigar xanım calallı Koroğlunun sağ yanında oturmuşdu, sol yanında Eyvaz oturmuşdu, dəlilər ruburuda. Eyvaz baxdı Nigar xanımın gözünə, baxdı Koroğlunun üzünə gözlərinnən yaş sərazir oldi, ildir-ildir. Nigar qəyitdi dedi:

⁵¹ Aşıq Dəmirçioğlunun Çənlibelə gəlməsini danışarkən «Bolu Sərdar burdan qaçıb» misralı şeiri dediyini və Eyvazın, Dəmirçioğlunun Bolu Sərdarı tanımadıqlarını söylədiklərini danışdığını deyəsən unudub.

⁵² Aşıq belə izah verir: Deyərdilər, casusuydu bu. Gedərdi Koroğluya casusluq elərdi

⁵³ Aşıq belə izah verir: Bir sağısı vardı, Peyman adı

– Eyvazım, niyə pərişanay, ağlıray?

Dedi:

– Buna görə mən ağlaram ki, mənə rüxsət vermədi Qoç Ko-roğlu. Dedi:

(Anacan) Baxmaram boran-çiskinə,
Ağlaram, ana, ağlaram.
Ürəgim şüşədir sinə,
Ağlaram, ana, ağlaram.

Gərək düşəm səhər yola,
Baxam sağa, baxam sola,
Baxmam çiskin, boran ola,
Ağlaram ana ağlaram.

Düşməyə mən çıxam qarşı,
Ürəgimin var savaşı,
Başda oynar şeşbərbaşı,
Ağlaram, ana, ağlaram.

Dəmirçioğlu Həsəninən.
Dağlar başın pusanınan,
Düşmənlə qarışanınan,
Ağlaram, ana, ağlaram.

Həsən paşa qoymam qala,
Başına bir şeşbər çala,
Peymanəsi qannan dola,
Ağlaram, ana, ağlaram.

Məst olanda bulbulları,
Açılar qızılıgülləri,
Xan Eyvazım bu yolları,
Sinəmi çəp-raz dağlaram.

Sözləri tamam eliyənnən sora, bəəd, burda Nigar xanım baxdı Koroğlunun üzünə, dedi:

– Qoy söb açılınsın calallana, saniyizi görün, dəlilərdən seçiy gedi.

Ağa, bəəd Dəmirçioğlunu o⁵⁴, İsaballını o, Xan Eyvazı seçdi bir tərəfə. Dedi:

– Baxuy,-Koroğlu indi bu sözdəri deyir, bəlkə, buları qorxuda, getmiyələr. Görək burda, Koroğlu nə cür buları bu yoldan minsərif elirdi. Bəlkə Eyvaz bunun sözünə qulağ asa. Xeyir aa, Eyvaz məgə qərar tuti?! Deyir:

Sənə qurban, Xan Eyvazım,
Boşdu bu dağın yolları.
Nəbələdiz baş qutarmaz,
Beşdi bu dağın yolları.

Uca dağı duman tutup,
Qəyələr baş-başa çatup,
Ağur həramular yatup,
Ləşdi bu dağın yolları.

Dəmirçioğlu bizə nökar,
Hayxuranda qəddən sökər,
(Bala) At qaçar nal-mixin tökər,
Daşdı bu dağın yolları.

Qoş Koroğlu deyər, ağlar⁵⁵,
Sinəsini çəp-raz dağlar
Qar yağar zürbalar bağlar,
Qışdı bu dağın yolları.

Dedi:

⁵⁴ Burada «o» və bağlayıcısı yerində işlədilir

⁵⁵ Aşiq misraya belə bir şərh verir: yəni siz gəlməsiyiz gedəyiz gəlişəyiz mənəm ocağım keçər

– Belə zülmat ola bu dağın yolları, səx-səx boran ola bu dağın yolları, əgər, beş ağac yol ola, hərəsi qırx ağac ola gedərəm teyy eylərəm birini çıxardaram, – Eyvaz dedi: – Qəral tutmuram, gərək gidəm.

Amma Koroğlu dedi:

– Xub, hələ pəs indi gedirəy, qoy sənə nəsiyət eləyim. Nəsiyətim budu: “Durnalar tökülə bağa, hovuz var, su şirindi içələr eyb olmaz. Bir az duz allız, bağda tökəriz hovuzun içinə. Durnalar içər, pərvaz eliyə bilməz. Bəəd, durnaları tamam seyid edəriz.

Bu sözi Koroğlu bəəd, deyənnən sora Eyvaz, İsaballı, Dəmirçioğlu bular yığıldılar bir tərəfə, o Yumuğ Əhməd ki, yol kəsərdi, dedi:

– Mən də gedim, Qoş Koroğlu?

[Koroğlu dedi:]

– Sən qal, sən burda lazıməy.

Amma, Nigarın gözləri baxırdı Eyvaz xana, bahar bulutu təkli. Gözdərinin yaşını ildir-ildir silirdi. Nigar baxtı Qoş Koroğlunun üzünə dedi:

– Koroğlu, ruxsəti mən aldım, Eyvazım gedir. Amma Eyvazın bu getməgində mənim gözüm çox qəm yaşı tökür. Eyvazımın başına bəla gəlməsin?

Koroğlu dedi:

– Əgər Eyvazım mənim yerişimnən dərk eləsin, əgər İsgəndər qoşunu ola, Eyvazımnan zərrə bac ala bilməz.

Onda da Dəmirçioğlu baxdı gördü bu sözi Eyvaza Koroğlu deyəndə. Dəmirçioğlu çox narahat oldu. Rəngindən bildi. Nigar xanım harif idi. Koroğlu çox bəz zaddarı bilməzdi. Koroğlu birisini yıxəydi anı başını kəsərdi. Əgər yıxıləydi durardı yalvarmağa. Bu adəti var idi. Nigar bəəd götürüb Dəmirçioğluya görək bu dillərnən nə deyir:

Dəmirçioğlu, adı bəlli⁵⁶,

Eyvazımı qoyma gözdən.

⁵⁶ Aşiq misraya belə şərh verir: Nigar xanım buları Dəmirçioğluna deyir, ürəyi sinməsin Dəmirçioğlunun, niyə Eyvazı elə çəkirsiz ruxa

Duşman ola yüz o əlli,
Eyvazımı qoyma gözdən.

Eyvazım qoyma tək qalana⁵⁷,
Əcəl camını dolana⁵⁸,
Düşman buna daldalana,
Eyvazımı qoyma gözdən..

Eyvazı qoyma tək gəzə,
Duşmanın bağrını əzə,
Zülümə ikiyiz dözə,
Eyvazımı qoyma gözdən.

Geyin o zirəh yarağa,
Yoluyzda verrəm sadağa,
Dözə bilməm qəm fərağa,
Eyvazımı qoyma gözdən.

Səhər söbün Dan ulduzu,
Budur sənə Nigar sözü,
Baxar Həsən paşa qızı⁵⁹,
Eyvazımı qoyma gözdən.

Sözdər ki təmam oldı, bəəd, Nigar xanum bu sözdəri deyənnən sora, gün açıldı, gəldilər Çardaxlının meydanında durdular. Dağ çəkilməşdi, getmişdi göyə. Eyvaz dedi:

– Qoş Koroğlu, məhz Təkətürkəmandaydım, dağa duman yatanda atam deyərdi: “Davarı salak quzu qoynuna. Yəni, quzu gələ nənəsinin yanına. Hava açılışp duman havanı açar.” Atam deyərdi: “Ya dumannı ilim olsun, ya alagöz qoyunum olsun, tumannı gəlinim olsun, ilim mənə xoş gələr. Bizə duman yaxçıydı. Yaxçı bilərdik dumannı dağ ola.”

⁵⁷ Misrada qafiyə uyğun gəlmir

⁵⁸ Aşiq misraya belə şərh verir: Əlbəttə ki, əcəl kasası dolana fərq eləməz

⁵⁹ Nigar xanım Həsən paşanın qızı Tellini Dəmirçioğluna almalarını, yəni Tellı xanımın gözü yolda qalacağına işarə edir.

Dedi:

– Bala, o dumannarnan bu dumanın fərqi var. Bunnar boz dumandı, pozğundu. Buranın qışı səxt olar, sizin arannan [fərq var]. Hələ gedin, Allaha tapşırıdım beləyizi. Biri-biriyin ardıca gedin, ayrı düşmüyün.

Ağa, düşdülər yola. Ərəb atdara rikab basdılar, düşdülər dağı təpənin [canına]. Gəldilər bir [yerə, gördülər] böyük dağdı getmişdi göyə. İldırım dağı deyərtilər. Amma, hər yana dolandılar gördülər yol yoxdu, at keçə bilmir. Pəs burdan nə cür olak, biz aşayk. Yolu azdık. Dəmirçioğlu deyər:

– Bəli, Eyvaz, yolu azdık.

Burda Eyvaz götürüp dağlara beş dənə deyir, görək nə sözdərdən deyir:

Qarşı yatan, qoşa dağlar,
Gərək Eyvaz aşa sənnən.
Şeşpər belə necə bağlar,
Gərək Eyvaz aşa sənnən.

Başıya bulut dolanur,
Sinəy tamam qarlanur,
Kəkliklər qakqullanur,
Gərək Eyvaz aşa sənnən.

Səx-səxdir qəyələrin,
Uzqun-uzqun dərələrin,
Gərək aşa sərələrin,
Gərək Eyvaz aşa sənnən.

Bu dağları çiçək bəzər,
Çiçək üstə bulbul gəzər,
Düşmən zülümümə dözər,
Gərək Eyvaz aşa sənnən.

Eyvaz düşüb burda yola,
Baxır, həm sağa, həm sola,

Qoymam düşmannar tək qala⁶⁰,
Gərək Eyvaz aşa sənnən.

Bu sözdəri deyənnən sonra ata rikab basdılar. Ağa, düşüplər yola. Gəldilər dağın bir buzğun zəmanəsiydi, cilgə yol açılırdı, yolu aşdılar. Çıxdılar dağın damanasına baxdılar. O zaman dürbün-mürbün bu cür yoxuymuş. Baxdılar gördülər şəər düşüp bir düzdə. Hələ Osman torpağı Türkiyədədi, hayandadı mən biləmirəm. Amma, o tərəfdədi. Düzdədi bu şəər. Baxdılar gördülər bu şəərin ətrafı tamam sudu.

Dəmirçioğlu dedi:

–Eyvaz, azmışıy yolu? Bura Həsən paşanın Duran şəəri dəyil. Bura Duran dəyəllər?!

Dedi:

–Bura elə Duran şəəridi.

Dedi:

–Əgə, biz Duran şəərinə tapmasak durnaları da tapmaq. Xar qəyidarık Koroğlunun yanına.

Burdan yetirhayetir, mənzilhamənzil çatdılar ta şəərin kinarına. Gördülər bir kişi iki dənə qatır yükü ot bağlıyup gəlir. Amma əlində bir dənə ağaşdı, bir əlində dəsmal oynuuru, tovluur gəlir. Eyvaz dedi:

–Dəmirçioğlu bunnan xəbər al, gör Duran şəəri budu?

Dedi:

– Ay dadaş!

Bu, cavap vermədi.

[Dedi:]

– Ay yoldaş!

Bu cavap vermədi bə. Bir qədir gəldi rubarusunda durdi, dedi:

– Qardaş sənnən xəbər almıram məgə?

Dedi:

– Ay dadaş, nə ola? Ay yoldaş, nə ola?

Dedi:

⁶⁰ Aşıq misraya belə şərh verir: Yəni, düşmanın tək bir dənəsini qoymuyam qala.

– Bəs nə deyim?

Dedi:

– Deginən: “Ay danə! Sözü deyirəm adama“. Bu cür xəbər al.

Dedi:

– Bərəkalla baba, səndəki şairən. Bura Durandı?

Dedi:

– Bəli, bura Duran şəridi.

Dedi:

– Həsən paşa deyillər bu Duran şərinde olar? Həsən paşa diridi?

Dedi:

– Bəli, əlan şər təlatumdadı, cimu-cuşdadı. Şərdə san görüllər.

[Dedi:]

– Nə üçün?

Dedi:

– Deyillə bu dağın o üzündə bir Cardaxlı var. Bir Koroğlu var. Tamam gədikləri basur, qəfləri kəsir, bazarqannarı çapur, yolları bağluur. İstiillər qoşun yığələr, gedələr onun cəlalını dağıdalar.

Eyvaz dedi:

– Əcəb yerdə səhər açmışıq, günümüz çıxmır. İnəgimiz doğub iki buzov: birisi ala, birisi boz. Biz gəlmişik burda durna aparak. Bular gəlir Koroğlunun cəlalın dağıda. Dəmirçioğlu, qoy bunu mən yolluyum gedə gedər-gəlməzə.

Dəmirçioğlu dedi:

– Yo... yo...yox! Kasanı tıqqıllatma. Əsla.

Bunun bu dilin çox halı olmurdu. Dedi:

– Qardaş, nə deyiriz?

Dedi:

– Deyirik, yanı əcəp bu Koroğlu çox namərd adamıdı? Çox zülm eləyif xalxa?

Dedi:

– Bizi də istiyələr, biz də bularnan gedərik köməgə?

Bəəd, bu sözdə ki, bunnan kömək, icazəsi-rüsxət istiidi, gedə Dəmirçioğlunna ala, Dəmirçioğlu dedi:

– Eyvaz can, səni mən tək qoyman gedən. Görmədin anan nə dedi. Mən necə səni gözdən qoyup tək gedəyn?

Dedi:

– Xub, düşman içidi. Hələ biz gedip bulara munis olak. Görək buların sözü haradı, hədəfi haradı.

Dedi:

– Amma, ged tez gəl, qalma.

Bular da girdilər həmin bağı ki Koroğlu demişdi. İsaballıya dedilər: “Get, duz al, göt gə”.

İsaballı dedi:

– Atnan gedim?

Dedi:

– Səfey oğlu, atı aparran özün tanıtırran... Atnan nəyə?! Xurcunu götür ged. De: “İstiirəm bir az duz alam, həşəmim var, aparam”.

Bəəd, xub. Dedilər: [xəbər alsalar]– Sən nə cür düz aparran dalında? Deginən:– Atımı hörükləmişəm çöldə, qatırım var yük-lüyəm aparam.

Ağa, [Eyvaz] bunu da yolladı [şəhərə]. Eyvaz gəldi girdi şəərin içinə. Gəldi gördü ki, böyük meydandı. Meydan qurulup. Ağa, düşmannar qollarında bazubənd, tamam əllərində şeşpər oynadılar. Çaqqışır şeşpərlər bir-birinə. Eyvaz girdi yannan ləşkərin içinə. Şəərin içində Həsən paşa oturup təxt üstündə. Vəzirinin birinin adı Suldüz idi. Suldüz vəzir dedi:

– Qibleyi- aləm sağ olsun, deyillər, Koroğlunun yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi dəlisi başundadı. Əgər, onda da onun bir novça dəlisi var, adına Eyvaz deyillər, Türkəmandı. O, çox qoçaqdı. Əgər, deyillər o Eyvaz tutalar Koroğlunun cəlalı başınna dağılıp, ocağı keçip. Eyvaz tək yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi qoşuna hərifdi. Biz bir cür elyəgin Eyvazı salağın tora.

İndi Eyvaz durup baxur, bular içində. Suldüz vəzir dedi:

– Əgər, Eyvazı tutak Koroğlunu tutmuşuk. Amma da, deyillər Eyvazda bir cür hüsnü camal var. Əgər, on nəfər adamnan öldürə, tutay onun qanın bağışlar ona. Bir belə cavanı hüsnü var.

Eyvaz bir çan baxdı gördü kulafirəngidən qızıl alma əlində Dona xanum oynadur. Baxdı bir Eyvaz gözünün güşasınnan, bir gözüynən baxdı Dona xanıma, bir gözüynən Sulduz vəzirə. Vəzir dedi:

– Ay cavan, nə məmləkətdən gəlmişəy buraya? Hayana gedirəy?
Dedi:

– Valla, qurban, mən də eşitmişəm bu Koroğlu tamam şəərləri talan eliyip, viran eliyip. Mən Turanzəminnən gəlmişəm. Əgər, icazə verəyiz, rüxsət verəyiz, biz də qarışak sizə. Mənim necə dənə yoldaşım var, dostum var, familim var, elim var. Bizə çox zülüm eləyip. Bizə çox yovuxdu, sizə ki, çox uzaxdı hələ. Bizdən çox cəlallar dağıdup.

Bunu deyəndə bir dənə cavan pəəlivan idi meydanda, yeridi irəli, dedi:

– Ay oğlan, o Eyvazı mən Burzu gədigində görmüşəm. Neçə il bunnan qabax kəsdilər bizim yolumuzu. Eyvaz həmişə həm çəp əlində şeşpər vurur, rast əlində cida vurur. O zaman mənə bir dənə şeşpər vurupdu kətdimnən, hələ necə aylardı, necə günnərdi hənuz cəraəti gəlir, yeri yaxçı olmuyup. Əgər, mən Eyvazı görsəm təbəsinnən bu əmudu vuracağam başı buğda təkə səpələnə.

Eyvaz güldü bu sözə. Gülməgində Eyvaz, buna görə güldü. Dedi:

– Nə oğlan, güldiy?

Dedi:

– Ay pəəlivan dadaş, məlumdu ki, sən bu cavannarın başı səney, sərkərdəsi səney. Xuda səni nəzərdən, gözdən saxlasın. O şeşpəri hələ görey nə cür vurup sənə, sən indiyə qalmışay? Vəilla o bir şey dəyi ki?! Türkəmən elində bir dava düşdü, mən onun yanındaydım, onun atası Əli qəssabdı, onun dayısı Ərəp Reyhandı⁶¹.

⁶¹ Aşiq Koroğlunun Çənlibelə gəlməsi qolunu danışanda Ərəb Reyhanın Koroğlunun dayısı olduğunu söyləyib. Görünür, Mustafaxan deməliymiş. Çünki Koroğlu Eyvazı xilas etmək üçün Türkəmən elindən Mustafaxanı köməyə çağırır.

Bir dava düşdi [Eyvaz] 14 yaşında bir dənə şeşpər dəvənin üstündə vurdu bir nəfərə, dəvəsiynən özü qarışdı biri-birinə. Sənə görə nə cür vurup, sən qalmışay indiyə.

Dedi:

– Yox, çoxçə rəşid oğlandı. Eyni sənin şikliydə cavandı. Eyni səniy hüsnüydə cavandı.

Dedi:

– Xub, məni gör onu gör daa. Mənə bax, ona bax. Məni gör onu gör şeşpərdə. Mən şeşpər vuram, o şeşpər vura. Mən cida vuram, o cida vura. Heç fərqimiz yox. – dedi: – Bu meydan, bu siz, bu biz. Amma mən əgə, sizə kömək olam tutarık onu.

Bu pəlivanın adına ağa, Bədiizaman deyərdilər. Bədiizaman dedi ki, ay oğlan, gə bu meydanda bir savaşak, güləşək, məzərat eliyək, görək kimin qüdrəti çoxdı.

Bu sözdə Eyvaz güldü, dedi:

– Axı, mən qəribəm. Siz qonağa bu cür eetiram qoyarız?

Dedi:

– Yox, demirəm ki, səniyə dava eliyək, vurak biri birin naqışt eliyək...

[Eyvaz dedi:]

–...Elərəm, elə bilin Eyvaz mənəm. Eyvaz Koroğlunun həmişə sağ tərəfində gəzər. Şeşpərdə vuran həmişə adamın kəttinnən vurur. Necə ki, baba deyər, mənə şeşpər vurup necə il bunnan qabax, mənim hənzuz da cəraəti gəlir. Qoy Eyvazın tərifi müşəxxasatını eliyim görün nə cürdü. Deyər:

Eşidən, xannar, paşalar,
Elə bilin Eyvaz mənəm.
Qannı kasa başa calar,
Calar səsiyz Eyvaz mənəm.

Eyvaz Koroğlu dayağı,
Həm dayağı, həm oyağı,

Yolladı, gəlir əyağı,
Görə bilsəyz Eyvaz mənəm.

Eyvaz gələr bu meydana,
Meydanı döndərər qana,
Hərifnən cüt cövlana,
Gəzə bilsəyz Eyvaz mənəm.

Dayısıdı Ərəp Reyhan,
Puştunda var yaz o bayram,
Görən ona qalır heyran,
Heyran olsayz Eyvaz mənəm.

Eyvaz Türkəmən balası,
Koroğlu Eyvaz arxası,
Necə baxar Zileyxası
Baxa bilsəyz Eyvaz mənəm.

Nigar olup ona ana,
Pərvanə şəmə dolana,
And içəyiz andun inana,
İnanasyız Eyvaz mənəm⁶².

Dedi:

– Xub, əgər rüxsət verəyiz tamam şəərdə əziz, qoçax dayılarımnan, qoçax əmilərimnən orda kömək götürəm. Siziynən gələm harda cür olak? Gedəyin Koroğlunun qovğalarını, başınnan davalarını, dəlilərini dağıdagın, cəlalını yalan eliyək, xəlxi rahat eliyək ki, gecələr xəlxi göz yuxuya vermiri, baş yastığa qoymuri, xalxın ruzigarını qarannıx eliyip başına.

Həsən paşa yeridi irəli:

– Ay cəlalı oğlan, xoşsima oğlan yaxçı danışdın. Mərifətiyə görə gücün var, gücüyə görə əğlin var. Bizim şəərdə bir beləncik adam

⁶² Aşıq misraya belə şərh verir: Külbaşdara aşkar aşdı dedi, bular düşünmədilər ki, bu Eyvazdı

yox. Deyillər, o Eyvaz bir cavandı ki, ona adam 500 qədəm qalanda dizinin dayanası yıxılır. Həmi şöürəti onu alır, həmi qüvvəti...

[Həsən paşa dedi:]

– İndi burda bir dənə cavan istərəm dura bu camı ala mənən sərxoş eliyə. Bu cavanınan pəncənərim eliyə. Əgər, payıq oldu bu cavana billik ki, biz də Koroğluya payıq. Bu cavan deyər: “Elə bilin mənəm Eyvaz tuta bilsəyiz». Bu da ki, bu sözi deyir. Kimdi bu cavan?

Üş dəfə dolandırdı camı səs olmadı. Dördmüncü dəfədə bir Bədiizaman varıdı, Bədiizaman dedi:

– Qurban, bəndə! O, camı içərəm bir şərtinən?

[Dedi:]

– Nədi şərtin?

Dedi:

– Budu şərtim, mən bu cavana payıq oldum Dona xanımın əlin qoyay əlimin içinə. Ola mənim munisim.

Dedi:

– Ay cavan, mən dürüstü demişəm: “Mənim qızım Dona xanımı o cavana verrəm ki, Koroğlunun dəlilərindən bir dənə tuta, ya özünü tuta. Özünü ki, heş kimin hünəri dəyi. Dəlilərinən, əgər tuta, mənim bu qızım onun ənamıdı. Mənim bu qızım onun caizəsidı. Əgər, bu cavanı ki, gəlir meydənə bu ki, Koroğlunun novçası dəyi. Bu ki, Koroğlu dəlisi dəyi. Əgər ki, sən bunu payıq olan, yıxan, mən Dona xanımı verim sənə? Bir dənə bu cür cavannan?! (İndi Dona xanım kilafirəngidə baxur.) Xub, əgə, gəldi bu cavan səni yıxdı, səniynən nəvərd oldu, gərək mən Dona xanımı verəm bu cavana da? Bu söhbət nəydi deyrey? Hər vəxt o deyili ki, Eyvaz, Eyvaz, o Eyvazı sən tutduyn o zaman mən bu qızı verrəm sənə.

Amma Koroğlu Çəmlibeldəydi. Nigar xanımnan dolanırdı bağın içində, dedi:

– Nigar, Eyvazımın gözü mənim gözümün içindədi deyə hərasan gəzir. Eyvazıma, toz qonmuyaydı üzünə.

Nigar xanım dedi:

– Yox, çünki adı-sannıdı, yadımızdan çıxmır.

Bəli, Həsən paşa üz oldu ki, a Bədiizaman sən hələ biriynən nəvərd elə, əgər, payığ oldun ayrı ənam sənə mən peşkəş elərəm. Səniy adın çıxardaram yuxarı, el içində. Bu da ki deyir, bir belə mən gəlmişəm, sizə istəsəyiz kömək olak, Koroğlunun başınnan cəlalını dağıdak.

Bular istiirdilər ki, girələr meydənə, Eyvaz baxdı-gördü Dona xanım pəncərədən baxır, eyni maral ovçuya baxır. Bunun əğlin əldən alır, nə cür alır? Götürüb burda Eyvaz beş dənə deyir, görək bu dillərnən necə deyir:

Dağda gələr maral səsi,
Nəcə maral dağa baxar.
Budur ovçunun həvəsi,
Nəcə ona kəmənd atar.

Gözlərilə alır bizi,
Deyən söbün Dan ulduzu,
Kabab üstə odlu közü,
Canımı otlara yaxar.

Ucadur Çardaxlu dağı,
Ürəgimdə var sorağı,
Qurulur eyvanı, tağı,
Nəcə ki, Kəsraya⁶³ baxar.

Gör, necələrin necəsi,
Açılmaz gülün qonçası,
Yetişdi çillə gecəsi,
Nəcə ki, yəllaya baxar.

Eyvaz gəlir bu meydana,
Pərvanə şəmi dolana⁶⁴,

⁶³ Kəsra-Sasani şahlarının sarayı tağı-kəsraya işarədir

Necə ki saldı zindana,
Yusif -Zileyxaya baxar.

Dolandurdu Eyvaz bunu meydanda, bu hərfi. İndi Dona xanım da kulafirəngidə baxır. Əlində qızıl alma oynadır. Vəxti ki, Eyvaz bunu [Bədiizamanı] vurdu qoltuğuna ki, bunu gətirə Həsən paşanın təxtinin üstünə qoya. Ordan-kulafirəngidən qızıl almanı pərtav elədi Dona xanım, dəydi Eyvazın döşünnən. Qız da demişdi dədəsinə “Hər vaxt mən bu qızıl almanı hər cavanın döşünnən vurdum, bil o cavanı istiiirəm“. [Həsən paşa] bəxdi dedi:

– Xub, əgər, mən qızı verim buna, bu mənə puşt ola, biz Koroğlunun cəlalını dağıdarık. Qız da ki, bunu istiiir. Pəs buna görə, budur mən Sulduz vəzirindən səlah eliyək, bu məsləhəti görək nə cür olur. Bu cavana mən vaxt verim, fürsət verim gedə tayfasun, atasun, əmisin, dayısın yığa bir yerə, bəəd əzin biz bu bu familligi eliyənnən sora hücumu bağliyak Koroğlu sorağına.

İndi Eyvaz meydanda durup Həsən paşa söbət eliyəndən sora hay ləpənd vururdu, gülürdü “külbaşlar, düşman gəlip öz gözde-rinizin qənşərində durup“.

[Hasan paşa dedi:]

–Ay cavan, sən hardan gəlmişəy, nə məkannan gəlmişəy? Hansı məmləkətə gedirəy?

Eyvaz üz oldu:

– Qurban, mən əsliyətım Türkmənsəhralıdı, Təkəttürkəmən elinnən gəlmişəm. Türkəmənəm. Amma, mən Turan şəərində böyümüşəm. İndi gəlmişəm, yol azmuşuk. Gəlmişəm bura. Gördüm bu şəərdə, bu cür meydana gedir hər kəs, mən də gəldim bura. Xoşum gəlir, hər meydanda yığnağ ola, xoşum gəlir. İndi demə o Bədiizaman da uğda bağladı ürəgində, həlimdöyən küşkupu qaydasında. Dedi:

– Mən bu cavanı pamal eləməsəm heş zadım dünyada yoxdu.

⁶⁴ Misra əvvəlki şeirdə var

Amma Dona xanım pəncərədən baxırdı Eyvaza. Eyvaz baxırdı gülürdülər. Bunun misli ki [Bədiirzamanın] cigərinə çuvalduz vururdular.

[Həsən paşa dedi:]

–Bəəd, xub, biz hələ yığırık calaləşək. Mən şəərlərdən dəvət elirəm gələlər gedək. Sən də get ataynan, anaynan rusxət al. Əgə, bu qızı istəsən verrəm sənə. Mən də gərək biləm səniy atay kimdi, anay kimdi?

Eyvaz güldü, dedi:

– Qurban, mən gəlməmişəm qız almaga.

Dedi:

–Dürüsti, elə hər cavan belə degər. Ama, qız səni istiir, sənin rəşitliğini görmüşəy, çox qabil cavanay. Gərək sən mənə puşt olay, dayaq olay.

Eyvaz dedi:

– Məsələ dəyi, pəs mən gedim, atamnan, ananman salah eliyim ta sizə xəbər.

Ağa, Eyvaz istiirdi ki, yola düşə burdan gələ. Dona xanım baxırdı kulafirəngidən. Eyvaz burdan aralananda baxdı Dona xanıma, bir beş dənə də burda deyir ho gəlir. Hələ özünü bürüzə vermir ki, deyir:

Daldalardan baxan gözəl,
Qəlbim sənnən dolanmadı.
Sınıx köylüm yaxan gözəl,
Ot tutup qəlbim yanmadı?!

Pərvana dolanar şəmi,
Munis gedə, yiyər qəmi,
Saqlısan bağlı dükanı,
Müştərilər dayanmadı?!

Gedərəm burda qalmaram,
Hər kimsəyə ovsanmaram,

Ta almasam mən qanmaram,
Ləbim sənnən ki, qanmadı!

Məkanımız Çəmlibeldə,
Adım çox deyilir dildə,
Nigar anam gözü yolda,
Dahi yola dolanmadı.

Eyvaz gedər bu məkannan,
Eşq atəşi çıxmır kannan,
Qorxmaram paşadan, xannan,
Qəm kasəsi calanmadı.

Sözü burda deyənnən sora düşdü yola. Gəldi də bağın içinə.

[Yoldaşları Eyvazdan xəbər aldı:]

– Baba sən hardayan? Biz üç gündü, üç gecədi mətəlik, səni tutdular. Sən bəs hara getmişəy?

Dedi:

– Heç qorxmuyun, mən haalə getmişəm bir dənə də bu dağda ov bəsləmişəm.

[Dedilər:]

– Necə ov bəsləmişəy? Burda ki, dağ yoxdu?!

[Eyvaz] dedi:

– Niyə? Elə bir dağıdı! Həsən paşanın qızı Dona xanım mənə alma vurupdı. O, da qızı verir mənə.

[Yoldaşları xəbər aldı:]

– Məgə sən dedin mən kiməy?

Dedi:

– Yox, əbədə! Mən divanəydim?! Dedim, elə bilin Eyvaz mənəm. Eyvazı görün mənəm. Düşünmədilər.

[Yoldaşları dedilər:]

– Xub, neyliyəgin durnalardan?

Ağa, duzu saldılar hovuzla gecə, düz əriyip. Bu durnalar çəmənən yedi, durna çəmən çox yeyər. Yedi gəldi sudan işdi. Ağa, təşnəlik üz verdi, gənə gəldi işdi. Pürvaz eliyə bilmədilər daha. Diyər dörd nəfəridi bular, bavar elə bu dörd nəfər 300 durna seyd elədilər. Hər atdarın tərkinə bağladılar beş, on, iyirmi dənə. Nigar xanım da demişdi: “Mən Eyvaza əgər, toy eləsəm durnanın telinnən, tükünnən yorqan-döşək tikdirrəm, durnanın ətinnən qonağa şam verdirrəm, durnanın sümüyündən təxti hicrə qurdurram.”- bunu da Nigar demişdi, Eyvaz xana.

Ağa, burda bular durnaları ki, tutdular bağladılar atdarın tərkinə bağdan çıxdılar, neçə mənzil gəlmişdilər Eyvaz atı saxladı, dedi:

– Həsən! - Dəmirçioğluna, – mənim qardaşım.

Dedi:

– Bəli, Eyvaz xan, nəmənədi? Nə kəlamı düşdü nəzəriyə? Nə oldı? Olmuya o qızı görmüşən qəlbin qalır, əyax gedir, könül gəmir?

Dedi:

– Yox, o dəyi! O qız ki, mənə qismət ola o dəyil. Bir iş qaldı, xam elədik. Bizim bu durna aparacağımız bilirəy nəyə bənziir?

Dedi:

– Yox! Nəyə bənziir?

Dedi:

– Qoç Koroğlu deyirdi: “İsgəndər gedip qəyitməyib, kimlər gedip qəyitməyib” dürüstüdü. Dağları gördük, yolları gördük. Amma, bizim bu durna aparacağımız inqar ki, bir dənə dul arvadın toyuğun tülkü gedip ninnən çıxardıp aparıp. Eyni bu şikildi.

[Dəmirçioğlu dedi:]

– Neyniyək?

[Eyvaz dedi:]

– Bir at qoymamışık. Gəl bir at qoyagın bu şəərdə. Bir nami-nişanə qoyagın bu şəərdə.

[Dəmirçioğlu dedi:]

– Neyniyək? Bu sən nami-nişanə qoymuşay? O, pəlivanı vurmuşay yerə.

[Eyvaz dedi:]

– Mən vurmuşam. Deməmişəm ki, mən Koroğlunun novçasıyəm.

[Dəmirçioğlu dedi:]

– Pəs neyniyək?

[Eyvaz dedi:]

– Qəyidin dala. Tamam bu bağda narınc ağaşdarını, turunc ağaşdarını yarıbeldən ikiqat eliyin. Bir dənə ağac qoymuyun salim qala. Nəmənə var qırın tökün yerə.

Bolu Sərdar dedi:

–Baba, bu böyüktərin cənayətdi. Xəlx ağac əkir, bəhrəsini xəlx yeyir, biz qırək tökək yerə? Hər işi biz gəldik görək? Bu sözdərdən dedin başımıza bəla gətirdi. Bu söhbətdər nədi? Rişədən çıxar. Baba deyəllər bir ağac qət elə bir adam öldürmüşəy. Bizdə ağac qırmaq adam öldürmək elə birdi, heş fərquimiz yox!

– Ağacın yenə mənim meydanımda quvru – Eyvaz dedi: – adamnan çoxdu.

[Dedilər:]

–Niyə?

[Eyvaz dedi:]

–Adəm ki, çörəyin yesin, suyun işsin, dünyada heş bir şey eləməsin, o adam vaxti tükədir, o adam ölə yaxçdı. Hələ bu narınc gətirip, bar verir, bərainki mən bu cür elirəm o birüza adamlara bir at qoyam gedəm. Mən rişədən çıxartmıram genə göyərər.

Ağa, bular giriqlər tamam bu bağın içində nəmənə, nəhal varidi ikiqat elədilər. Bir dənə ağac salim qoymadılar qala. Dedi:

– Xub, indi oldu əhsən! [Gəlin qırduğımız ağaşlardan ocaq qalıyıb durna ətindən kabab çəkək.]

[Bağda bir alaçıq qururlar] Keçiqlər alaçıqın içinə. Şərap tuluxları dolıydı şərapnan. Asıqlar şərap tuluxların, ağacdan töküqlər yandırılar, durnalardan salıqlar kabap, çırıkkıçırıkk qeyniirdi ətin kababı. Durnanın qoxusu götürmüşdü. Bu bağı kabab qoxusu almışdı başına. İki yüz qədəmlixdən gedəni kababın qoxusu həlak eliirdi.

Ağa, bəd, Həsən paşanın bir dənə durnatutunu varyıdı. Adına deyərđilər Babuluk. Bu Babuluk girdi [saraya Həsən paşa dedi:]

– Durna gəlir bağa?

Dedi:

–Bəli! Beş-on gündü durna qəyidipdi. Yaylaxdan gəlir bağa.

[Həsən paşa dedi:]

– Ay Babuluk, bu gün beş dənə mənə durna tutaray?

Babuluk Bayram dedi:

– Qurban, bu gün kəmənd ataram çox tutaram.

Ağa, Babluk Bayram gəldi girdi bağın içinə. Evin tikilməsin, gördü ağaşdar tamam baş əgip. Yarı beldən xəmə olup. [Öz-özünə dedi:] “Xudaya, bu gecə dolu gəlməyib bu bağa ki? Bə nə bu ağaşdarı iki qat olup:

– Ay bağban (Bular bağa girəndə bağban qorxudan qaçmışdı. Bilinmirdi harda gizdənmişdi), Bağban?!

Bağbandan nəşə xəbər yox. Gördü belə səs gəlir, bağın içində. Yavaş-yavaş gəldi alaçığın dalına. Gördü bular şərəpları içillər, qəx-qəx vurullar, gülüllər. Durna ətinnən yeyillər, çəkillər dişlərinə, sümüklərini atıllar çölə. Bir dənə də gəl salginən, İsaballı. İsaballı biismila bulların aşpazıydı. Bolu Sərdar da gedirdi duzdanzaddan gətirirdi. Xəbər gətirirdi düşmən nə dedi. Ama, bu biistila sütunu pənc⁶⁵ təkiydi. Oyana deyirdi, bu yana deyirdi. Amma Koroğlu da bunu tutar görək nə pis günə qoyar.

Amma, bu elə birdən girdi içəri. Gördü dörd nəfər otururlar, sibillər qulaxları dalında, eyni Lorustan kətəxudası. Qızıl-qızıl vurur, gözdərinnən qan damır. Bu hövl elədi gəldi, dedi:

– Salam! Bismilla.

Eyvaz harifidi, dedi:

– Əleykümə bismilla, buyur içəri, qardaş, görüm. Hardan gəlir hara gedənəy? Hardan vurub haranı yıxana?

⁶⁵ Cəsus kimi anlamını verən bu deyim ordudan alınb. Beşinci sütun-şöbə orduda informasiya toplamaqla məşğuldur

Dedi:

– Qurban mən yıxan dəyiləm, vuran dəyiləm. Gedənəm, amma gələn dəyiləm.

Dedi:

– Xub, gedənən da bura gəlməy?

Dedi:

– Qurban bura gəlmişəy də, gedən dəyləm!

Dedi:

– Niyə?

Dedi:

– Bəraiki sizin sibilinizdən qan damır. Mən əyə burdan can qurtaram gedəym əzrail can əlinnən qurtarmışam.

Eyvaz qəx vurdu gülməğa. Tutdu bunun belinnən, (bu cür)⁶⁶ qovzadı yuxarı, dolandırdı, dedi:

– Biçara, səniy canıy mən almam ki? Mən adam canı allam, mənəi bu cür göydə dolandıra.

Qoydı yerə [dedi:]

– Sən nəçi karəyən?

Dedi:

– Qurban, mən durna tutaram.

[Dedi:]

– Kimə?

[Dedi:]

– Həsən paşaya.

[Dedi:]

– Həsən paşa sənə bir zad verər durna tutay?

Dedi:

– Ay baba, beş mənət.

[Dedi:]

– Elə beş mənət?

⁶⁶ Aşiq əl işarəsilə göstərir

[Dedi:]

– Bəli.

[Dedi:]

– Onda tutmayan nə?

Dedi:

– Tutmuyay beş dənə bəmənək vurar başıma,-[deyər:]»pəs niyə tutmamışan bu gün». Misli ki, xanımı getmişmiş ayrı məmləkətə– Burzustana, gəlip, indi istiillər bir az səfa eliyələr, qonaxlıx var. Mənə dedi: “Get durna seyd elə.” Durna da bağda heç yox. Bir dənə durna yox.

Dedi:

– Necə olup?

Dedi:

– Hamısını siz tutmuşuz.

Dedi:

– Biz bu bağda tutmamışıq, qardaş. Biz burda tutmamışıq, Elçi dağında tutmuşuk, biz bunu.

Elçi dağı da Həsən paşanın Bulqar şəərinin üstündəydi. Miski əlan deyillər Bulqarıstan, o zaman Bulqarıymış da. Bəəd, dedi:

– İşim yox, yoxdu daa. Gedə bilməm əliboş.

Dedi:

– Yey hələ, bəlkə tapula bir dənə. Dörd-beş dännən bir dənə sənə tutarıy aparran.

Eyvaz dedi:

– Bir dənə durna qoyun bunun yanna. Sən bir belə aparmışay, vermişəy bu Həsən paşa yeyə durnaları, sənə heç vermiib yemişəy?

Dedi:

– Qurban, əbədə. Mən bilmirəm, [durna əti] şor olur, turş olur, şirin olur, əsla!

Dedi:

– Nəğar pul verər?

Dedi:

– Beş mənət.

Dedi:

– Beş mənət?⁶⁷

Dedi:

– Bəli!

Eyvaz əl elədi, cibinnən bir muş pul tökdü bunun cibinə, dedi:

– Apar, xəşlə.

İran sikkəsi varıdı, Rus sikkəsi varıdı, ağa, Türkman sikkəsi, Osman sikkəsi hamınnan bunun cibindəydi. Dedi:

–Apar xəşlə.

Bir də üş dənə durna verdi, dedi:

–Apar, ver bunu Həsən paşaya, deginən daa bağında durna qalmayup. Görüp görəcəğın də budu, yeyip yeyəcəğın də budu. Yeyirən dişlərin arıtıda, dahi görməyin. Onda da başıyız sağ olsun, bağında narış da görməyin biyil. Bunu de yaa!

Dedi:

–Çəşm.

Ağa, dedi: “Xudaya, bular əlindən qutarıp gedəydim can. Bular olmuya birdən məst ola, vuralar mən başım qulağında qala, qulağım nəşimdə qala, nəşim döşümdə qala, qolum qıçımda qala. Vurmuyalar mən nacar olam, calanam.

[Eyvaz] İsaballıya dedi:

–Bir dənə piyalə tök ver bu içə.

Dedi:

–Qurban, o nəmədi?

Dedi:

–Bu, bu bir şey dəyil, sudu, qırmızı su.

Dedi:

– Qurban, onnan mən bir məylisdə Həsən paşanın qonağı vardı çağır-mışdı, işdim, belə tərsə-tərsə yol gedirdim. Qurban, o mənə saziş yeməz. Onu vermiyin mənə yaxçidi. Əvəzi, gedərəm yolu evimi tapmam.

⁶⁷ Aşiq belə izahət verir: Mənət Türkiyə dilinnən nə ğartdı?

Dedi:

–Xub, bunnan işmə.

Ağa, durnaları bağladı çiyininə, dördün də⁶⁸ götdü o bağdan çıxdı. Amma, Dəmirçioğlu dedi:

–Eyvaz, bu adəm durnatutan dəyildi. Bu adəm getdi xəbərə. Amma gəlin çıxak şəərdən gedək.

Eyvaz çox məstidi. Həsən paşa bir dənə tərlandı⁶⁹ uçurtmuşdu, bu tərlandı da, (Eyvaz) tutmuşdu əlində saxlamışdı. Düşmüşdü elə məss...

Dedi:

– İşdəri bular hara qaçak? Yox baba, durnatutanıdı.

Dedi:

– Xob, indi görrük daa. Qaranqulux gecədən ay bulutastan çıxar məhlum olur.

Ağa, bu yetişdi, Həsən paşa da təxtin üstə oturmuşdu, gördü, bəli, gətirdi Babluk, Bayram gətirdi, dedi:

–Qurban tutmuşam üç dənə.

Dedi:

– Barikalla, bu gün yaxşı seyd eləmişəy.

– Həyə...ə... - dedi,- dədənin ərvanın-ürəyində, - mən seyd eləmişəm.

Elə o beş mənəti verdi buna, dedi:

– Apar.

Dedi:

– Qurban, elə beş dənə də gətdim beş mənət, üç dənə gətdim beş mənət, bir dənə gətdim beş mənət? Yaxçı sultanəy oturmuşan təxtə, kərəmiy vura səni şəxtə, mən neynirəm girəm belə bəxtə. Axı, bu, nə ənamıydı? Bax belə pullardan verərlər adama.

⁶⁸ Görünür, aşiq öncə durnatutana üç durna verdiyini unudub. Ona görə dörd deyir, sonra yenə üç durnanı Həsən paşaya təqdim etdiyini söyləyir

⁶⁹ Aşiq belə izah verir: Tərlandı quşu ey, qırğıya deyərlər

Ağa, (Həsən paşa) baxdı gördü əh bunun cibində Rum sikkəsi, Arzurum sikkəsi, İran sikkəsi, Osman sikkəsi. Dörd-beş kişvərin sikkəsindən bunun cibində var.

[Həsən paşa xəbər aldı]:

– Kim verdi bunu?

Dedi:

–Durnalarıynan da umud ol. Daa bağda bir dənə durna yoxdı. Hamısını tutdular qırdılar. Mənə də dedilər: “Yediyin dişiyi arıt-ginan. Daa görüb-görəcəyın budı.”

Dedi:

– Həmi?

Dedi:

– Bəli.

Dedi:

– Xeyli xub, kimdi bu?

Dedi:

– Bilmirəm.

Ağa, kim gedər, kim getməz [bağdakılardan xəbər gətirməyə]. Burda götürüb baxdı ki, bu təyə eliirdi ki, bir nəfəri yola sala. Ağa, bunun da qızı Dona xanımı bir dənə lut [oğlan istəyirdi] ki, yeddi asimanda bir ulduzu yox idi, on dörd dəyirməndə bir sıxım unu yox idi, qırx dənə kənddə bir arşın yeri yox idi. Bu yeridi irəli.

Dedi:

– Qurban⁷⁰, mən bilirəm olar kimdi, nəyə gəliplər. Əgər Dona xanımı verəy əlini mənəlim içinə, mən iki saata hər neçə nəfər ola qolun bağlaram. Əgər verməsəy şərin gedə ki heç. Ayrı kişvəri gedən, yığan, götürən dağıda, bir dənə salım qayıtmaz. İndi özün fikiri elə.

[Dedi:]

– Yanı bular kimdi?

Dedi:

⁷⁰ Aşiq belə izah verir.:əmə bir kamañçası varıdı, tarı

– Mən billəm bular kimdi. Deyər ki, şərab içirdilər tuluğnan, Koroğlu dəliləridi.

Dedi:

– Baba, Koroğlu dəliləri bura mägə baş qutara bilir, burdan ora qırx mənzil yoldu. Hər mənzilin dörd ağaşdı. Dörd ağaşdan dörd ağaca məyər bular qırx mənzili tey eliyər, gələ bura. Bular guman eliyirəm bu şəərin dələduzunnandı. Üş-dörd nəfər yığılıb gedip bu bağa, bu kələknən.

Dedi:

– Qurban, sözdi ki dedim, belələy indi görrəyn da.

Ağa, bunun hən deməği, onun yox deməği. Haala sizə deyək hardan Eyvaz ki, quş da əlində bu cür düşmüşdi, Dəmirçioğlu burda Eyvaza dedi:

– Sizə demədim bu adam casuzdu? Bu adam durnatutan dəəy?!

O, da [Babul Bayram] bilmirdi, bədbəxt fəqət dedi:

– Üş nəfər, dörd nəfər adam gəlir bağdadı, bu cür adam.

Bəəd, Eyvaz ki, tərən quşu əlində bağın içində durmuşdu, gicə-lənirdi alaçığın dovründə. Dəmirçioğlu üz oldi ki, Eyvaz bu adam durnatutan dəyildi. Bu getdi ki, bizim bəndimiz suya verər.

Dedi:

– Xeyir, onnan casuz olmaz. Casuzun gözlərinnən məlumdi ki, bizim Bolu Sərdar kimi olur.

Bolu Sərdar narahand oldu. Dedi:

– Yanı mən casuzluq elləm?

Dedi:

– Xeyir, bir əccə, çox yox.

Amma burda da Həsən paşa bəxti ki, puli bu səyyat durnaları tutmuşdi, vermişdi buna dedi:

– Bax bu pullardan vera.

Amma, Həsən paşanın fikri o yerə dağıldı ki, əgər, bular Koroğlu dəlisi ola, bular hüs gələlər şəər içinə. Bağda qalmazdar, durna tutalar. Sulduz vəzirə dedi:

– Vəzir, axı, vəzirən qara xəbər, sən bir casuz yolla bu bağa, görək bu bağda kimdi.

O yannan ərz elədim, həmin adam o zaman ki, ərz elədim yeddi asimanda bir ulduzu yox idi, doqquz dəyirməndə bir sıxım uni. Əlli⁷¹ xərabə kəndə bir arşın yeri yox idi. Əynindəki çuxaydı, əlindəki əsa. Bu yeridi irəli, dedi:

– Qurban, əgər İsgəndər tipiynən gedə, oları tuta bilməz, gətirə bilməz. Məgər mən gedəm oları gətirəm.

[Paşa dedi:]

– Sən nə cür gedirəy?

Dedi:

– Şərt varı! Dona xanımın əlini qoyan mənim əlimin içinə.

[Dedi:]

– Bərikalla, oğlan mən qızı ona verrəm ki, o, Koroğlunu tuta, dəlilərinən tuta.

Dedi:

– Mən də elə dəlilərinən tutaram da. Əgər Koroğlu dəliləri olsa üçünün də qolunug bağlaram bağda gəlləm xəbər verrəm, beləyə. Əgər də bu iş əncam vermədim, qüdrətim olmadı, başaramadım, öldür biləmi.

Sulduz vəzir dedi:

– Qurban, bu sözü bimaliyətdi, deyir daa. Bunun bu bimaliyət deməğinnən sən də bir bimaliyyət imza ver daa. Yaz verginən “çəşm!”

[Paşa dedi:]

– Deyəndə ki, qızı vermədin, deyəllər: “Paşanın, sultanın yalanın olmaz, gücü olar, sözündə yalan olmaz.”

[Sulduz vəzir] dedi:

– Qurban, burda bir iraddar tutarık, deyərik “qız gəlmir“. İş yoxdi ki!

[Paşa] dedi:

⁷¹ Aşıq bir az öncə qırx xaraba kənd deyib

– Verdim qızı. Sən get tut üçündə.

Ağa, bu bihuşdarı bağladı belinə, bir şişə darıyı bihuşti, bir dənə də sitarı⁷² var idi. Əllərinə hənaladı, dırnaxları qırmızı, girdi bağın içinə. Ağa, bir ringi tutdı. Girdi bağın içinə, çaldı, atıldı, düşdi, oynadı. Amma bu məst adam aləti- musiqidən xoşu gələr, gedər ona tərəf. Kar verdilər bağda bir tar səsi gəlir. Gördülər bir dənə tərəkə, şux cavan oğlandı düşüb xiyabana çalır, oynuuru. Dedilər onu çağırın gələ burda alaçığa. Dedilər:

– Ay cavan, ay tarçalan, gə bura görək!

Ağa, bunu istədilər meydana. Otdu, o bir tarını zıncıllatdı. Bəəd, zıncılladannan sora, dedilər:

– Ay oğlan, sən nəçi karəsən?

Dedi:

– Qurban, mən də gəlləm sizintəkin ağaların yanına, beş pəncə tar çallam. Mey içən gərək tarınan mey içə, sazınan, avazınan mey içə. Xoş elərəm sizintəki ağaları. Pənci dü şaha verər, gedərəm xanəvadəmi dolandıraram.

[Dedilər:]

– Barəkalla, barəkalla. Xub, bir çal görək.

Bir az tıkkılatdı tarı, başını tovladı. Ağa, başı tovluyanda Eyvaz üz oldu:

– Ay tarçalan, bə niyə başın tovladın?

Dedi:

– Qurban, o cür ki, siz mey içiriz, inqarı fil su içir!

[Dedilər:]

– Necə? Oğlan bizi fil elədin?

Dedi:

– Qurban, çox təşəkkür eliyəy? Xuda nəkardan, demədim siz filsiz. Meyi qurban elə içməzlər. Meyi gərək belə verən heç işmə-

⁷² Aşiq əvvəl kamança, tar dediyi halda, indi sitar deyir. Sonra yenə tar deyir. Bir sözlə musiqi alətlərinin adını qarışdırır.

miş məst ola. Əgər, piyalənin ixtiyarın verəyiz bəndəyə bir mey dolandırırım siz ərşi seyr eləriz.

Eyvaz dedi:

– Piyaləni verin ona.

Piyaləni aldı əlinə. Amma, Dəmiriçoğlu bildi bunun firqəyi varı. Dedi:

–Eyvaz can, fürsəti verrən düşmana?

Dedi:

–Bu nədi ki düşman ola?

Dedi:

–Əh, düşman qarışqa boyda ol yüz dənə fili yıxər.

Dedi:

–Necə?

Dedi:

–Fürsətinən! Qoy deyim:

Sənə qurban, xan Eyvazım,
Mey verən saqi dəgil bu.
Keçər çıraç, görməz gözün,
Çırağın yağı dəgil bu!

Meyini nə cür gəzdirir,
Tar çalır özün süzdirir,
Düşmannığın bilindirir,
Dosluxda bağı dəgil bu.

Tarımı nə cür çaldurur,
Əğlimiz əldən aldurur,
Özün bizə dost bildirir,
Düşmannıxdə bağudur bu.

Paşaynan danışupdu,
Eşk otuna alışıpdu,
Özü bizə qarışıpdu,
Əcəp düşman, yağudur bu.

Çardaxlının uca dağı,
Dəmirçioğlunun fərağı,
Sinəmə çəkilər dağı,
Sinəmizin dağıdır bu⁷³.

Söz ki, tükəndi. Ağa, meyi bir siri dolandırdı. Bəədəz ki, dolandırandan sora dəmnən tökdü bihuşdarını şərəp xumrasına, təkən verdi. Dedilər:

– Ay tarçı, bəs niyə meyə təkən verrəy?

Dedi:

– Mey gərək bir siri töktün ardın ətəyində qaldı qarışdıran, bu səfər siridə xoş gələ. Meyin həmişə çöhəri yatar dibə.

Ağa ki, siz ola buları bu cür alladıb [içirtdi. Elə bil dəlilər] hey altı aydı bədbəxtlər bihuş düşüp.

Üz basdı Həsən paşanın yanına, [dedi]:

–Qıblə- ələm sağ olsun, ədiyə vəfa elə, mənim cövrümə cəfa elə. Bax üçünündə qolun bağlamışam, dördünündə. İndi öldürsən mənə nə, əfv eliirsən mənə nə, zindan eliirsən mənə nə. Dona xanımın əlin ver əlimin içinə. Mən də mətləbimə çatum.

Dedi:

– Xub, qoy mən gedim-görüm bağda. Sən şəd gəlmisən yalan danışıray? Görməmişdən mən qızın əlin verim ələ, daa nə dərdəndi.

Sulduz vəzir dedi:

–Oğlan, mən demişəm ki, mən zəmanət elərəm əgər, Həsən paşa qızı verməsə mən qızı aldırram verrəm sənə. Heç fikir eləmə bu sözdərdən. Onu xatırcam bilginən. Olar qismət sənə, olmaz qismət sənə. Xülasə ki, işimizdə yalan yox.

...Ağa, bu tərən quşu da kimin əlindəydi? Eyvazım! [Eyvaz] birdən ayıldı, genə kəllə getdi yerə. Dəmirçioğlu az işmişdi. Bilirdi, əlan tökürdü yerə. Bir tikə içirdi qalanını tökürdü yerə. Dəmirçioğlu ayıldı. Dedi:

⁷³ Şeirin birinci və ikinci bəndinin son misralarının rədif qafiyəsi son üç bəndlə uyğun gəlmir

–Eyvaz, dur qoşun, duşman gəlip bağın dövrünü tutup.

Dedi:

–Toy-bayramın vaxtıdı, gör nə haldayuk?

Ağa, bunun başdarın üstünə düşmən, kəmənd əllərində durmuşdular. Bu tərən quşu Eyvazın əlində heş boşlamır gedə, bərk saxladı. Götürüp Dəmirçioğlu Eyvaza görək nə deyir:

Sən də şikar etdin bir şuxu tərən,
Əgə sərxoşusan ayıl, Eyvaz xan.
Səni görən keçər başınan, kannan,
Əgə sərxoşusan ayıl, Eyvaz xan.

Yolda baxduk coşqun çaya, sellərə,
Əcəb gəldik düşdük qürbət ellərə,
Kamandarlar çillə aldı əllərə,
Ox kimin aləmə yayıl, Eyvaz xan.

Qazamatda bizi qonax eləllər,
Çəpi çalup şəmadətdən güləllər,
Bizim üçün sər-sədağa verəllər,
Onda olluk yaxçı sayıl, Eyvaz xan.

Qismət olar görən gedək buradan?
Qırat ayxıranda keçər Tonadan,
Ay kimi çıxmışan ərşi səmadan,
Gün kimi aləmə dağıl Eyvaz xan.

Dəmirçioğlu, bir qılıcın, bir atın,
Baxsan görükməz dahı məmləkətin,
Geydirillər səhər qanlı xələtin,
Olallar çox sənə mayıl, Eyvaz xan⁷⁴.

⁷⁴ Aşıq misraya belə şərh verir: Yanı səni görələr qıymazdar öldürələr. Amma vay bizim üçün, bizi öldürəllər.

Ağa, bunu gətildilər qolubağlı Həsən paşanın meydanına. Həsən paşaya dedilər:

– Xub, nə cür eliyək, səlahlaşun, görək bunu nə cür öldürək?

Bir nəfər gəldi, elə o Bədiizaman. Gəldi ki, beləsinə o pəhlivani nam idi Bədiizaman. Bu gəldi Eyvazın ruburusunda durdu, dedi:

– Əx, bu o gün ki, gəldi mənən nəvərd elədi o cavana oxşuur. Olmuya o cavandı?

Dedilər:

– Yox baba, ya?! Bu burda tuturlar. O, hələ gedirdi elini, tayfasını Turanzəmindən dəvət eliyə, gələlər, gətirə bura, hələ gələcəxdular.

Dedilər:

– Dərvağən, oğlan gör bu Babul Bayram nə cür tutdu bunu. Dərvağən əgə İskəndər gedə buları tuta bilməz. Zəncir salırlar, kəmənd atırlar.

Baxublar bunlara çox qorxullar. Dona xanıma xəbər getdi: «Eyvazı tutuplar». Dona xanım gəldi, ruburuda durdu. Baxanda almayki atmışdı dəymişdi Eyvazın döşündən. Almanın yeri bunun döşündə bəlli idi. Baxdı, bildi. Dona xanım bildi həmə cavandı Eyvaz. Dedilər:

– Xub, bunu nə cür öldürək, nə cür zindan eliyək.

Sulduz vəzir dedi:

– Qurban, bilərəy nədi?! Əgər, sən bunu öldürəy, hər kişfərdə gedəyn deyəyn mən Koroğlunun dəlilərini tutmuşam, öldürmüşəm, heş kəs inanmaz. Buna görə ki, heş kəsin qudrəti dəyildi bunnarı tuta. Sən bir iş gör. Buları zindan elə qırx gün. Eylam elə o şəhris-tanlara, o bazırqannara, o tacırlara, o xanı xavannara: «Sizi Koroğlu qarət eliyip, çapov eliyip. Tamamıyız gəlin tamaşaya. Mən Toqat vələyətində Həsən paşayam. Tutmuşam Koroğlunun dəlilərini, istii-rəm filan gün dara çəkəm. Gəlin tamaşaya, sizdə heysin, ürəginiz xoş ola» Bular gələllər tamaşaya sən adın çoxa çıxar. Şanı-şov-kətin yuxarı gedər. Hamı sultannar, paşalar sənə baş əyər.

Dedi:

–Əhsən ki, vəzirim ey mənim. Yaxşı nəxşədir. Bu çox yaxşı nəxşədi. Görüm qızım Dona xanım nə deyər.

Üz oldu:

–Qızım, budu bizim düşmanımız, əsil düşmanımız. Deyirmiş “Gərək mən Həsən paşanın təxtini çövrəm başına. Səni əsir eliyəm. Sənin gözləriyi yetimlik yaşı dolduram.” Buymuş. Sən nə səlah bilirəy, bunu öldürək bala?

Qız qayıdıp görək burda atasına nə deyir:

– Atacan, qulağ as qoy deyim beş dənə⁷⁵:

Belənçik cavanın öldürməsinə bais olmuyun, şər talana gedər. Bunun ki, sabahı var. Deyillər bunun puşdu, arxası dayaxı Ərəp Reyhan toycüynən gələr, Mustafə xan ləşkəriynən gələr, Koroğlu qüvvəsiynən gələr, şəri talan edər. Onda peşmannığı çəkəriz. Pəs bunu öldürməsinə bais olmuyun. Ata, sal bunu zindana. Bir müddət zindanda qalsın, çıxsın. Bəlkə bu işlərdən tovbə eləsin, qayıtsın dala.

Amma, qız baxırdı Eyvaza, almayı ki, vurmuşdu Eyvaza. Xoş gəlirdi beləsinə. Eyvazı saldılar zindana. Eyvaz gedip zindana. Koroğlunun dörd qoçağı getdi zindana. Amma, Koroğlu gecə yatmışdı, yuxuda gördü: Nigar xanım yanında dörd dənə dişiinən araya gəldi, nə cür zivanə çəkir. Kəllədən dırnağa dərd suziş elir. Ayıldı, [dedi]:

–Ay Nigar xanım, Eyvaz tutuldu.

[Dedi:]

–Yox, necə?

Dedi:

–Mənim bu diş ağrım, Eyvazın qəlbidi. Eyvazımı tutdular. Demədimmi, getmə ey dadi-bidad. Götürüp burda bir beş dənə Koroğlu görək nə deyir:

Göndərdim durna ovuna,
Gəlmədi Eyvaz, gəlmədi.

⁷⁵ Aşiq bütün dastan boyu «deyim beş dənə» deyəndə şeir söyləyir. Bu dəfə isə Dona xanımın sözlərini nəslə deyir.

Qurbanam mina boyuna,
Gəlmədi novçam, gəlmədi.

Halay-halaydan tutuldu,
Topu, tüfənlər atıldı,
Ya vuruldu, ya tutuldu,
Gəlmədi balam, gəlmədi.

Eyvaz gələ gülə-gülə,
Üzü bənzər qızılgülə,
Üç dənə qoçaxnan belə
Gəlmədi Eyvaz, gəlmədi.

Baxçada açılan güllər,
Bağrıma sancıldı millər,
Koroğlu, başına küllər,
Gəlmədi Eyvaz, gəlmədi.

Ağa, burda bu sözdəri bəəd, deyənnən sora, Niyar xanım dedi:

–Ağlama Koroğlu, narahand olma gələr.

Dedi:

–Eyvazı tutdular, mən bilirəm. Ay Yumuğ Əhməd!

[Dedi:]

–Bəli, Qoç Koroğlu!

[Dedi:]

–Bura gəl, görüm.

Koroğlu çağırıb bunu [dedi:]

–Yumuğ Əhməd, düşərəy yola, baxaray sağa, baxaray sola.

Baxmay dəryaya, coşqun çaya. Özün vurray dərə-təpəyə. Baxmay günnərə, baxmay aylara. Sallan gecəni yola, yolu gecəyə. Baxmaray dağın uca ucaya özün sən yetirən Pirmən qocaya. Yetir öziyi Toqat şərinə. Yetig ol fəndi-feliyə. Gətir Eyvazdan mənə bir nama. Döndərrəm şəəri çalxaram qana.

Bu sözləri dedi Yumuğ Əhmədə. Xəbər gətir daa.

Yumuğ Əhməd də, düşüb yollara. Amma, nə cür yolu kəsirdi. Özün yetirhayetir.

İndi o yannan tamamı dəstur veriplər, elamiyə dağıdıllar tamamı şəərlərə, şəristanlara: «Koroğlunun üç dənə novçə dəlilərinən, dörd dənə tutuplar. Şəəri Toqatda öldürürlər. Hər kəs tamaşaya istiir gələ, gəlsin. Amma, ayın on dördündə on beş gecəlik ayın içində buların nəşi qanaraya asıllar, cidaya vurullar, gəlin tamaşaya». Ağa, bunun əyyarı namə dağıdırdı tamamı məmləkətlərə. Yumuğ Əhməd beş ağac varıdı çata Toqata gördü bir nəfər ağa, qucağında namə pitliyip gəliri. Dedi:

–Ay dadaş, bura gə görüm.

Bu gəldi yovuğa, dedi:

–Hara gedirsən? Hayannan gəlip hayana gedirsən?

Dedi:

–Bu yannan gəlip, bu yana gedirəm, elamiyə dağıdıram.

Dedi:

–Nə üçündü bu elamiyə?

Dedi:

–Sən bilmirsən?

Dedi:

–Xeyir, biz Bazırqandayık. Buralı dəyilik ki, bilək.

Dedi:

–Koroğlunun dörd dənə dəlisi var, bilirsiiiz?

Dedi:

–Yox! Nə cürdü dəli?

Dedi:

–Eyvaz, Dəmirçioğlu, Bolu Sərdar (Bulu Sərdar deyillər), İsa-ballı, tutmuşux zindandandı. İstiillər öldürələr. O şəərlərə ki, Koroğlu zülm eliyip, o Koroğlu tacirlərə ki, Koroğlu qarət verip, oları dəvət eliyir gələlər, biz tutmuşuk. Oları cidaya vurak, mərdum tamaşa eliyə gedə ahəstə yata gecə. Dükanı təxt eləmiyə. Yollarda həmişə gedə, qorxmaya yollardan.

Dedi:

–Koroğlu ki, yolları kəsirdi, deyillər Çardaxlıdadı, o Koroğlunu? Evin tikilsin, onu nə cür tutmuşuyuz? Özünü?

Dedi:

–Dəlilərin!

Dedi:

–Onun dəliləri içində bir dənə var, Eyvaz adlı bir cavan var, çox xoşsima, xoşrux. Görənin əqlin alır. Onu da tutmuşuyuz?

Dedi:

– Əvvəl onun qolun bağlamışy. Elədi, düşmandı. Həsən paşanın qızı Dona xanım mail olup ona. Gündə gedir zindanbana tapşırır: “Onun qəzasını yaxşı elə. Buna sərt baxmaginan». Ama dədəsi bilmir. Onu da tutmuşuk.

Dedi:

–Haa... Bəs o namərd Eyvaz deyilən, bax, mənim bu çəp tərəfimə⁷⁶ Burzi gədigində səkkiz il qabax, mənə bir dənə şeşpər, əmud üstünnən hələ vurdu. Əmudi şeşpər xam elədi, keşdi kəttimə. Gör yeri nə cür qaralup. Hənüz də yaxşı olmuyup, suzişi mənim kəlləmdən xəbər verir. Onu əgər tutmuşuyz, qaday alım sənin, gözdəriyə qurban. Olar bu elamiyələri də bizim məmləkətə mən özüm aparam, nökeriy də varam. Sən gəlmə bir belə yolu. Sən gedək o zindanı⁷⁷ mənə görsət. Mən görüm onu. Belə gələ yavuğa, deyim:

–Han... nənəsi oğlu, quluncum görsədim, deyim:–yadındadı Burzu gədigində şeşpərnən mənə vurdiy, dediy: “Şans elə çəp əlimnən vurdu, sağ əlimnən vuraydım gedərdin böyük babayn yanına.” Mən o sedenin nənəsi oğlu. Dur burda, gör öldürən gün, mən sənə şeşpər vurram, neçə şeşpərlərdən.

Dedi:

–Olsana, buları aparay dağıdan.

Dedi:

⁷⁶ Aşiq belə izah verir. Quluncunu bu tərəf eliyəndə çox bilirdi, bu bir az qara rəng sürtmüşdü bu çəttinə

⁷⁷ Aşiq belə şərh verir: Olar qazamat deyirdi

– Gözüm üstə. Sən də bir belə yolu gəlmə, mən aparram dağıdaram. Sən də paşayıza deyəy, mən də gəlləm mərufluk eliyəm salalar bunun beş-altı gün ölümünü dala. Bizim tamam şəər gəlsə, burda Həsən paşanın, bu qət tərifi elər, tamam borcunu-xərcini bizim tacirlər verər.

[Əyyar] dedi:

–Gedək əvvəl Həsən paşa yanını. Ondan sora zindana, rüsxət alım, gedək.

Gəldi, Həsən paşa üz oldu.

–Əyyar, niyə pəs qəyitdin? Namələri aparmadın?

Dedi:

– Qurban, əyyardan əğyadı. Hər kəsdən bir rəfik kömək, imdad istər. Hər kəs öz babıynan. Bu da mənim babımdı. Bu Bazırqannan gəlip. Tacırmışlar. Yolları ayrı yerdən düşüp. Gəlip bu şəərdə görə cins nırxı örgənə, görə neçiyədi, yüklərini bağılyalar gətirələr bura. Mən demişəm, biz tutmuşux Koroğlu dəlilərini. Bu deyər: “Evin yıxılsın, bu yollar neç ildi bağıldı, heş kisənə gələ bilmirdi, siz necə tutmuşuyuz?”

Dedim:

– Tutmuşuy daa! İndi deyər: «Bu elamiyələri mən aparram vələ-yətimizdə dağıdaram, sən gəlmə dahi. Onda da bizim tacirlər tamam Həsən paşanın xərcini verər. Mənim atam tacirdi. Tamam tacirlərin sərmayəsi mənim atamındı. Amma, bu şərti ki, gedəyiz mən gö-zümnən görüm. Bir belə yolu gəlirik, bica olmasun», inanım. İndi rüsxət verəyin gedə qazamatda bu görə. Onda, buna da altı il əvvəl bir şeşpər vurup, buların malını tamam tarac eliyip. Bunun böyük dayısı Burcu gədiyində vurup, ölüp orda.

Dedi:

–Xub, duşman duşmana gərək şəmadət eliyə. Götür, getginən. Amma, qoyma çox danışa. Baxsın, şamadət eləsin getsin.

Ağa, bu firqəni vurup gəldi, bilə bu zindanın yolu hardandı, qapısı hardandı, bağı hardandı. Amma, burda bəəd, gələnnən sora, burda baxdılar zindanın boyuna. Bu Şaa Abbasın gümbəzdəri ki-miydi, qədim. O da paca idi. Dedi:

–Budu, burda.

Dedi:

–Sən qardaş burda səsdən gələ qabağa de: “Eyvaz, Xan Eyvaz, didariyə gələn olup». Gələ bu qanşarda dura.

[Əyyar] çağıranda:

–Ay Eyvaz!

Üş dəfə “Eyvaz xan, didariya gələn olup, gəl bir qanşara» dedi. Bu, [Yumuğ Əhməd] gəldi qanşara ruburu paca oldu, pacanı götdü. Başın salladı aşığa. Eyvaz baxanda işarə elədi dedi: “Bilindir-mə“. Başın çindiri, dedi:

–Budu tutmuşuyuz?

Dedi:

– Bəli! Bax gör, sən tanıran tutmuşay?

Həsən paşanın əyyarı dedi:

–Bir qoy görüm dörd dənədi.

Dedi:

–Mən o Eyvazı istiiyəm.

Dedi:

–Bax gör tanıran budı?

O, elə başını tərpi içəri əyyar, [Yumuğ] Əhməd xəncəri çəkdi, dayadı başının gərdənəsinə. Təkan verəndə kəllə xrip üzöldü cəmdəkdən, gurupadan getdi zindanın içinə. Gedəndə tappıladı. Tappılayanda Dəmirçioğlu əl sürtü, gördü turup düşdü. Əl atanda bu qulax gəldi əlinə. [Öz-özünə] dedi: «Labüd qarpuzdı». Dedi:

–Eyvaz xan, gəlin bu gün cirəmizə qarpuz verirlər. Amma qulaxlı qarpuzdu bu. Necə qarpuzdu, qulağı var?

Amma, bular dedi:

–Gəlin qabağa.

Bular gəldi qanşara, baxanda gördülər, bəli, Yumuğ Əhməd də gəlip. Eyvaz baxdı, gözdəri doldu qannan. Dəmirçioğlu götürüp namə yazıp. Eyvaznan Dəmirçioğlu naməni...

–Əgər Mustafaxannan kömək götürməsin, əgər özü gəlsin, əgər burdan bizi çıxada müşküldü. On dörd kişvərin cəmiyyətin gəlib bura, tamaşacıdı. Xülasə. Amma, burda götürüb namə yazır Eyvaznən Dəmirçioğlu. Görək nə naməsi yazır?! Eyvaz əvvəl, sonda Dəmirçioğlu:

Qoş Koroğlu, Çəmlibeldə,
Dur görginən nə zamandı.
Seyr eylədik dağı-daşı,
Bilmədik çiskin-borandı.

Qurulupdu təxti-divan,
Yoxdu bizə heç ələman,
Dəriyə basıllar saman,
Zuva çəkir çox yamandı.

İmdad olmaz dahi bizə,
Cəng çıxər dayanur dizə,
Turpax dolar indi gözə,
Deyərik axır zamandı.

Dahi gələn-gedən olmaz,
Bizə imdad edən olmaz,
Öldürələr qızı qoymaz,
Dəmirçioğlu pərişandı.

Deməyin anam Nigara,
Bağrın başı hizar para,
Əcəb oldum şümsitara,
Düşmanlarım şadımandı.

Eyvaz baxur uzax yola,
Həm sağa, həm də sola,
Koroğluya həsrət qala,
Gözlərim dolusu qandı.

Sözləri tamam elədi. Bəəd, tamam eliyənnən sora Dəmirçioğlu gəlmiş qabağa. Görək Dəmirçioğlu nə yazırdı? Ama, Yumuğ Əhməd dedilər, yolu gecə-gündüzə sala, qoymuya yoldan bir zad qala. Götürüb Dəmirçioğlu bu sözdəri deyər:

Qan ağlar gözdərim mənim,
Qürbət eldə yaman qaldı.
Düşüb tavannan dizlərim
Yaxçı yerdə yaman qaldı.

Bir qılıcımdı, bir atım,
Harda qaldı məmləkətim,
Geymişəm qannı xələtim,
Dünyada bir iman qaldı.

Məni çəkəcəklər dara,
Nəşim olar para-para,
Kim olur xəbər apara,
Cəsət üstə canım qaldı.

Ləl verənnər göhər alur,
Səngi-məhək daşa çalur,
Zərbab olur, zərgər alur,
Dahi gözüm kanda qaldı.

Dəmirçioğlu bu dünyada,
Məni dahi salmaz yada,
Qoş Koroğlu, gəl piyada,
Qıratın ki, yolda qaldı.

Sözü dedi ki, Koroğlu gələ. Yumuğ Əhməd düşdü yola, nə cür gəlirdi?! Yetir, ha yetir, tabi tir özünü yetirdi Çardaxlıya-Çəm-libelə. Qapıda nigahban gəzirdi, [dedi:]

–Ay Yumuğ Əhməd, nə xəbər gətdin?
Dedi:

–Xəbər alma yaman dərtidi.

[Dedi:]

–Nə olup?

Dedi:

–Tutuplar! Öldürəcəklər. Amma mən bir cür eləmişəm, buların [öldürülməsini] beş gün salalar dala edamların. Dəmirçioğlunu indi dərisinnən soyullar gündə bir belə⁷⁸, saman basıllar.

[Dedi:]

–Ay namərt dər.

[Yumuq Əhməd dedi:]

–Eyvazı qız qoymuyup da şəkəncə verə. Qız qoymur haa. Amma, pəs Koroğluya da mən naməni verəm, öldürür də. Mən nə cür eliyim?

Dedi:

–Gedip dəstəmaz ala, namaz qıla⁷⁹. Naməni qoy canamazın dibinə. [Koroğlu] namazın qıla qəzəpnək olmaz, ta namaz üstə bağışlar.

Yumuğ Əhməd naməni qoydu canamazın dibinə. Getdi bu [Koroğlu] namazı qıldı, tükədənən sonra istədi canamızı qətdiyə, gördü namə çıxdı. Baxdı naməyə dedi:

–Ay Yumuğ Əhməd, bildigincək çək! Bura qoymasaydın naməni, öldürəcəgdim.

[Koroğlu xəbər aldı:]

–Xub, nə cür?

[Yumuğ Əhməd] dedi:

–Namə də yazıp da, Mustafə xannan kömək götü.

Ax, Koroğlu kəlləsi qızıp, coşa gəlip, ağzı kəfliir. Ala nələr deyir. Burda götürüp namənin dalın yazır.

Nə vaxtidir? Əvvəli xirməndi, biçinnər vaxtidir. Zəban halı deyər: «Gedərey Türkmənsəhranın çölünə, xər-xərmən böyükdü, çoxdu. Onun xərməni çox olur. Ona ot vurray, daldalannan qərm

⁷⁸ Aşiq əl işarəsi ilə göstərir.

⁷⁹ Aşiq belə izah verir: Namazınan əl götürmürdü Koroğlu

olla. Ağ at minər Mustafaxan⁸⁰, qara kürdü çalm başındadı, şeşpər həmişə rast tərəfdə olar. Boynunda da bir qırmızı çərgət olar, bağlar çəpraz. Hər kəs mənə bədi-bira dedi [bil ki] Mustafaxan odu. Naməni verəysən». Namədə də bunu yazır:

Həsən paşa tutup Eyvazbalını,
Yazıram Türkmənnən dayilər gəlsin.
Neynirəm Eyvazsız dünya malını,
Yazıram Türkmənnən dayilər gəlsin.

Həsən paşa üstümüzə yegindi,
Eyvaz dağı ürəgimdə düğündi,
Desələr ki, ruzi-məşər bugündi,
Yazıram Türkmənnən dayilər gəlsin.

Dedilər:

–Koroğlu, özün də bir vaxt gəllən, gedərən.

Dedi:

–Özüm

Yomuşların at döşünə döşürəm,
Ucalarun o cür, o cür aşurram,
Torpağını torba ilə daşırram,
Yazıram, Türkmənnən dayilər gəlsin.

Əynimə giyərəm ətləzdən tənə,
Ceynərəm puladı pünkürəm genə,
Özüm çərxəkçiyəm düşərəm önə,
Yazıram Türkmənnən dayilər gəlsin.

Bu sözləri deməxdə verdi naməni. Yumuğ Əhməd yetirdi özünü Türkmənsəhraya. Dolandı-dolandı xəlx xərməndə. Üç yerdən xərmənə ot vurdu. Əh, bu...

⁸⁰ Mustafaxanın Türkmənnən çağırılması bizdə bu qənaəti yaradır ki, o, Eyvazın dayısı ola bilər. Aşiq isə Mustafaxanla Ərəb Reyhanı bəzən qarışdırır.

Hər kəs gəldi bir söz dedi, getdi. Hər kəs bir söz dedi, getdi. Bir çan gördü bir ağ atdı çıxıb gəldi. Həmin nəmi-nişanı Koroğlu vemişdi buna odi. Çatdı naməni verdi ona. Baxdı oxudu, dedi:

–Koroğlu hər vaxt dəstəgi suya verəndə məni yada salar. İndi gedərəy deyərəy sanıyı görər. Bu gün qoşun hərəkət elər. Yəni, tazə-nəfəs çatak. Bir gün qabax o çatdı, bir gün daldan sora mən çataram. Çatdı da şərə, cidaya, bir böyük cıdadı şərin qırağında. Ona şəşpər mən çatam vurram. Vurdum o cıdanın ucu getdi siz hələ-hələ cəngi qatarız. Deyirəm, belə sizə.. Koroğluya de nagüman vurmasın. Bu gün hərəkət eləsin, bir gün san görsün, səhər biri gün də mən.

O, gəldi bu cür dedi. İndi dəlilər durub amədədi, dana-dolux qaça suda o cür! Dedi:

–Oynu mən aparmam cəngə o dəlini. İmtahamnan mən aparram dəli cəngə.

Deyir ki, mənim çörəyimi yeyir, burda müftə otururuuz. İmtahan elərəm biləgiizi apararam cəngə.

[Dedilər:]

–Xub, nə cür imtahan elərəm, elə görək.

Dedi:

–Görün indi elərəm, ya yox!

Deyir:

–İndi qaçıllar.

Dedi:

–Mən mey verrəm o dəlilərə. Meyi içənnən sora əgə, o halda deyə “vurram-yıxaram“, söb durdu o halda oldu onu aparram. Deyir:

İçin-için dəlilərim, məst olun,
Saba-saba durandadı tamaşa.
Mal sahibı gəlir malın istiyər,
Məhşər günü olandadı tamaşa.

Cahanda heş kəsə demədim «bəli»,
Meydanda özümən görmədim dəli,

Boynudu şaxəli, qıçı kündəli⁸¹,
Xan Eyvazım (dar mıxına) gedəndədi tamaşa⁸².

Qoş Koroğlu, adım mənim bəllidi,
Yeddimin yeddi yüz düşmən əllidi,
Altmış bədoy atım gümüş nallıdı,
Rikab üstə durandadı tamaşa.

Ağa, buları deyip bəəd əz, deyənnən sora götürüp Koroğlu dəlilər qaçırdı beşi, altısı, onu. Dedi:

–O cür? Yox. Təlimi cəng verir dəlilərə. Zimi qoyluub Qıratın belinə tənafüc olup əlinə istiirdi çəkə. Bir qoca arvat baxırdı. Hamısının varıdı da yanında. Gördü belə çəkir, bu tənaf atın sərkeşin Qıratın belin qırar. Öz-özünə dedi: «Ey o halda deyim “Koroğlu yavaş çək“, bu çəkməz».

Dedi:

–Ay Qoş Koroğlu, ölümlü səfərə gedirəy, bələli səfərə gedirəy, davalı səfərə gedirəy. Mənim o beş dinarımı ver get, dey dibində qallay, ölləy mənə borşdu ollay.

Bunu deyəndə qayıtdı Koroğlu başını saldı aşağı. Gör nağət borşlulux yaman olur?! Dedi:

–Qəri, sənə mən nə pulu verməliyəm?

Dedi:

–Heç.

Dedi:

–Bəs niyə deyirən?

Dedi:

–Bax, atın belinə! O qəzəb üstə çəkmişən, rəşməni atın belinə hara keçir. Bu üzə də çəkdiyini atın belini qırardın. O cür özümü

⁸¹ Aşıq misraya belə şərh verir: -Yəni zindandadı Eyvaz

⁸² Aşıq misraya belə şərh verir: -Eyvazı ki, deyir aparıllar dara çəkələ, orda mən onda görəəm o halı. Onda tamaşa elir nə cürdü

tələbkar elədim, qolunun qüvvəsi alına (Heç müsəlman borşdu olmuya. Borşdu gör nə qədər pısdı.)

Amma [Koroğlu] dəlillərə nəsihət eliyir. Görək nə cürə gedək, deyər:

Eyvaza kömək gedənnər,
Dörd bir yana, beş bir yana.
Şeşpər vurup qan edənnər,
Töküləcək ləş bir yana, baş bir yana.

Ərəp at döşündə yatun,
Əmut atun, şeşpər tutun,
Düşməni qol-qola çatun,
Qol bir yana, qış bir yana.

Yaz borannar yaz içində,
Qış küləklər qış içində,
Titrəyər ağız içində
Dil bir yana, diş bir yana.

Şeşpər gələ başdan aşa,
Belə dəyə şaqullaşa,
Dağlardan daşlar quraşa,
Daş bir yana, baş bir yana.

Minin atdarın belinə,
Baxın gözümün selinə,
Rəhm etməyin qız-gəlinə,
Qəm bir yana, eşq bir yana.

Noldu Koroğluya oldu,
Saraldı gül rəngim soldu.
Gördüz düşman purzur oldu,
Vur bir yana, qaç bir yana.

Ağa, sözdəri burda Koroğlu deyip dəlillərə, tamam eliyənnən sonra gəldi, Nigar xanımın yanına, [dedi:]

–Ay Nigar xanım, qəm tozu oturup üziyə, əgər rüsxət verəyn gedərəm Eyvaz sorağına. Eyvazımnan gəlmiyipdi namə. Xəbərin yox? Bilmirdi Nigar, dedi:

–Yox! Neçə gündü qəm içindəyəm, Qoş Koroğlu. Neçə gündü qəm içindəyəm, dəmirəm dəm içindəyəm, qəlbirəm kəm içindəyəm, ələnərəm gözüm yaşı.

Deyər:

–Nigar, ağlıyıp ağlama, cigərimi dağlama, qorxma, Eyvaza əza saxlama, gətirərəm xoş gündə.

Koroğlu əlbəttə burda Nigara nəsihət elirdi, bu sözdərdə. Götürüp burda dübarə görək Nigar xanıma beş dənə nə deyir:

Gedirəm mən üzax yola,
Ağlama Nigar, ağlama.
Gah baxran sağu sola,
Ağlama, Nigar, ağlama.

Eyvazım qalıp dərbəntdə,
Tutuplar boynu kəməntdə,
Nə şəərdədi, nə də kəntdə,
Özgəyə sən bel bağlama.

Dəlilərim düşüp yola,
Bulbullər hürküşüp gülə,
Qoymam qolu bağlı qala,
Çox ağlama, çox ağlama.

Qıratımı sallam kova,
Düşmənnarı qovhaqova,
Kim gedir mənən bu dova,
Cigəriyi çox dağlama.

Qoymam düşmənnar şad ola,
Eyvazıma fəryad ola,

Dəmirçioğlu ağlana,
Yarasını ağla bağlama.

Dəmirçioğlunun yarası var,
Başın min bir bəlası var,
Koroğlu tək ağası var,
Özgələrə bel bağlama.

Sözdəri tamam elədi. İstiirdi gedə yola, dəlilərdən birəz saxladı. Gəlhagəldə dedi:

– Ağa, biz nə cür yəək, nə cür içək, nə cür dolanak. Ceyran nənə gözəl deyərdilər, bu Nigarın həmsəyasydı, həm munisiydi dedi:

– Qoş Koroğlu, Nigar halı pərişandı.

Dedi:

– Mənim cürə sazım götür. Reyhanmışa Nigarın yanında deyərəy, Səməd dəlim vardı, Xacə Mərəm deyərlər, o çalar Nigarın göylün alar, xoşbəxt olar. Bisat vardı işlərində xacəydi. Deyir, “Nə oğlandı, nə qız, nə kişiydi, nə arvat, görənlər qalmışdı mat. Burda... Dəlilərə cirə məlum eliir, [deyir:]

Minin atın alasunu, gögini,
Göz görmüyə qannı meydan yegini,
Hər vaxtdə altmış batman dügini,
Yeyin, dəlilərim, ta mən gəlincək⁸³.

– Qurban, elə dügi yeyək?

[Dedi:]

Minin atın alasını, bozunu,
Göz görmüyə qannı meydan tozunu,
Hər dəfədə əlli yeddi quzunu,
Yeyin, dəlilərim, ta mən gəlincə.

– Qurban, elə quzuynan o dügünü yeyək?

Dedi:

–Yoo...qulaq asın!

⁸³ Aşiq misraya belə şərh verir: -Qəm tutmuyun. Yeddi min yetmiş yeddi dəlidi.

Başımda var Xan Eyvazın fərağı,
Sinəmdə heç qoymam qala bu dağı,
Çekin o taşlara Kirmanşah yağı,
Yeyin, dəlilərim, ta mən gəlincə.

– Qurban, yağı eləyək, dahi nə?

Dedi:

– Aha...

Əynimə geymişəm qannı yarağı,
Tuturam Eyvazdan xoşlux sorağı,
Hər vaxtdə əlli xumra ərağı,
İçin, dəlilərim, ta mən gəlincə.

Qoş Koroğlu buları deyənnən sora, dedilər: «xub!» Qeyitdilər dedilər:

–Xub, dəlilər amədədi, qaçır, durmur. Bu yolda getdi var, gəldi yox, xiyal eləməyin. Yazup yeddi ləşkər şərin dövrün alup. Şux-luğ işdi? Nə cür gedək ora, zoğnan, toy-bayrama getmirsiz ki?! Siz dayanın nəsihət eliyim beləyizə, deyir:

Meydənə girənnər tatlar,
Döyüş görən ürək çatlar,
Boynu uzun ərəp atlar,
Qaltaq qoyup minən gəlsin.

Bu meydan yaxçı meydandı,
Açılıpdur güləstandı,
Diyərizin toy-bayramdı,
Toy-bayrama gedən gəlsin.

Yolda çəkin zəhmətini,
Görün ondan nemətini,
İçəriz qəm şərbətini,
Qəm şərbətin içən gəlsin.

Yaxçı-yamanı siz seçin,
Öz boyuza xələt biçin,

Cəngi-cədəl candan keçin,
Öz canından keçən gəlsin.

Eyvazım qalıp dardadı,
Baxınca gözü yoldadı,
Əyağı gedir gordadı,
Gor evinə gedən gəlsin.

Koroğlu gedir davaya,
Başını qatır qovğaya,
Miskin olmaz bu bəlaya,
Bəlaya tuş olan gəlsin.

Sözünü deyənnən sora, ağa, dəlilərnən düşdü yola. Düşdü yola, bir qədir gəlmişdi ta beynirada bazırqan yük bağlamışdı, gedirdi. Dəlilərin birisinə dedi:

– Rubut dəli, yeri bu bazırqannan xəbər al gör, hara yük bağlıyıp.

Yeridi [dedi:]

–Bazırqanbaşı?

Dedi:

–Bəli.

Dedi:

–Hara yük bağlamısan? Hansı şəərə?

Dedi:

–Valla, mən yük bağlamamışam. Gedirəm tamaşaya.

[Dedi:]

–Harda?

Dedi:

–Siz bilmiriyz?

Dedi:

–Yox.

Dedi:

–Koroğlunun dəlilərnən Toqatda tutuqlar. İstiillər öldürələr beş günən sora. Gedişmüşük ora, gedirik tamaşaya.

Dedi:

–Gediriz tamaşaya? Qəm tamaşasına, şad tamaşasına?

Dedi:

–Xeər, şad daa! Oları öldürələr, bizə zülm eliyib o.

Dedi:

–Xub, dayanın, biz də ağamıza deyək, biz də gələk siznən.

Dedi:

–Kimiyiz?

Dedi:

–Odu haa...gediriz çatdı.

Bu qeyitdi gəldi dedi:

–Valla, Qoş Koroğlu, bu cür deyillər.

Koroğlu dedi:

–Bu cür deyillər, bəs yerişin qabağa.

Gəldilər qənşərə. [Dedi:]

–Ay, bazırqan.

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedi:]

–Hara gedirəy?

[Dedi:]

–Valla, gedirən Qoş Koroğlunun deyirlər dəlilərinən üç nəfər tutuqlar yolda. Toqatın şəərində öldürəcəkdilər. Gedərik tamaşaya.

Dedi:

–Bu tamaşada sizə bir zad var?

Dedi:

–Bəli. Biz şəmadət eliyəcəğik.

[Dedi:]

–Niyə?

[Dedi:]

–Buna görə ki, Koroğlu bizə zülm eliyip. Zülm təhid! Zülm cinayət! Zülmü zilalət!

Dedi:

–Xub, neyniyip?

Dedi:

–Malımızı alıp, qarat eləyip, biçare eləyip.

Dedi:

–Xub, onda Koroğlu orda gələ qarışa sizin içiyizə siz ona nə no eləriz?

Dedi:

–Daa Koroğlu gələ bilir, cürət var gələ? Pəs, bir belə ləşkər orda mədatdı.

Dedi:

–Ha?!

Dedi:

–Mədatdı.

Dedi:

–Xub, əz. Siz mədat, mən kağız görək kim yazıla, kim pozula.

Dəstür verdi dəlillərə, şəmşirləri, çəkin şeşpərləri. Burda götürüp bazırqana Koroğlu gör nə deyir:

Başına döndüyüm bazirgan başı,
Qoymaram yoldan bac alan gedə.
Maliyi-dövlətin tarac eylərəm
Əliynən rüxsəti az alam gedə.

Sərvətiy-dövlətiy əliynən allam,
Başıya türməni ciziynən sallam,
İndi İzrailəm canıyı allam,
Gərək bu dünyadan üzülən gedə.

Qara-qara uzax yollar kəsmişəm,
Meh yelləri kimin basıb əsmişəm,

Dağ-təpəni bir-birinə tökmüşəm,
Malıyı bu yolda tökəsən gedə.

Qoymaram sən çatay Toqat şəhrinə,
Yeti qərəg onda fəndi-felinə,
Qarışmadın Koroğlunun qəhrinə,
Amma, şad olmay qəm alay gedə.

Ağa, tökülürlər bunnarın malini əlindən alırlar. Qol qıçını bağlayıb, qoyan qaçır, qoyan qalır. Dedi:

– Buların nəməne malı var, ənvalı var alın əllərinnən. Qırxa dəs libası Toqat vələyətinin tacir libası tikdirin, qoydurun keçavələrin üstünə. Keçavələrinən götürün malı. Çatduzun Toqata deyın: “Tacirik, gəlmişik. Bazırqanık. Bu firqəynən, nəbadə deyə-»biz tamaşaçıyız».

Dedilər:

–Yox, Qoş Koroğlu.

Ağa, buların cannısını öldürüplər, cansız qaçır. Mallarını tarac eliyiplər, qoyuplar qəcazəynən. Öz malları kimi düşüplər yola. Orda da bir cisr varidi. Cisirban gözlərdi həmişə. Beş min, on min nəfər gələrdi, çəkərdi körpünü [bir adam keçə bilməzdi]...

Gəldilər, zad elədidər, bir qoca kişi çöldə buğda dərir. Demə ki buğda dərir?! Dedi:

–Yerişin bu qocanın halını bir soruşak, -Koroğlu dedi.

Atdarın əyağında dəm yeridi toz millənir. Çölü qubar götürüp. Yeridilər [dedilər]:

–Ay qoca əmi, halıy necə əmi?

Dedi:

–Mənə demiyin qoca əmi. Mənə deyın gic əmi. Onda deyın halın necə əmi? Qoy, ocağı kor olsun bu Koroğlunun. Onda deyim, nə olsun gic oğlunun. Çox namərdimiş, çox biqəmimiş bu dünyada.

Koroğluya dedilər:

–Eeee...Buna nəməne eləmişiz?

Dedi:

–Qoyun dərdi var desin.

[Koroğlu dedi:]

–Qoca əmi, sən neynəmişsəy? Sənə neyniyip Koroğlu? Səniy ürək doluluğuy nədi, Koroğluynan bu cür coşmuşay?

Dedi:

–Ağa, mənim heş, Koroğlu mənə heş zad eləməyip. Nə malım alıp, nə dükanım çapıp, nə zülm eliyip. Amma çox bibəfadi. Üş dənə dəlsin namərd Həsən paşa zindənda, şəkəncə divində, qa-zamatda bağlıypdı, döyüllər, söyüllər, dərilərin soyullar, Koroğlu elə öz halında yatıb. İmdadına yetmir biçaraların. Mən də bir qoca adam, ona görə narahat olmuşam. Deyər gərək “Ağa olan qul qədrin bilə, nə sərraf ola, zər qədrin bilə.”

Dedilər:

–Qoş Koroğlu, söz bunundu, doğru deyər haa.

Dedi:

–Qoca əmi xub, Koroğlu zülm eliyif xəlxə, tutuplar dəlilərin bağlıyplar zindəna, döyüllər, söyüllər, biz neyniyək? Zülm eləmiyəydi xəlxə.

Dedi:

–Yox, Koroğlu zülm eliyip, o bicarələr neyniyip?

Dedi:

–Xub, Koroğlu oların hünəriynən xalxı çapır, yığır.

Dedi:

–Yox, o dəyi. Əqəllən gərək gedəydi onların imdadına. O biçaraları sabanan, biri gün öldürələr.

Dedi:

–Xub, qoca əmi, bizim əlimizdən nə gələr? Əlimizdən elə bir iş gələr de biz eliyək?

Dedi:

–İş gələr, necə gəlməz?! İş də olup gəlmiyə? Nə fayda, mənim dəlim yox başımda, novça (o zaman qoşuna dəli deyirdi)... Əgər, beş dənə mənim səniy dəlilərdən dəlim olardı qolumda, bir dənə

səniy atından atım olardı rikabımda, bir dənə o şeşbərdən olardı əlimdə, mən o Həsən paşanın təxtini qaranquluq elərdim başına.

[Dedi:]

–Bu çox dov gəlir bu qoca. Qoca əmi?

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedi:]

–Xub, bu at yey olmaz bunnan? Bu düz düz olmaz bunnan? Şeşpər çağ olmaz bunnan? Mən də elə Həsən paşa, sən də elə qocayay da? Bu meydanda nəvərd eliyək!

Dedi:

–Olsun! Ver bura!

Ağa, Koroğlu Qıratı heç kəsə verməzdi, dedi:

–O, ərəb atdardan verin bir dənə buna.

Ərəb atdardan verdilər. Koroğlu dedi:

–Min atı qoca.

[Qoca] atı mindi, rikab basdı ata düşə yola. Koroğlu daldan şeşpəri həvalə elədi. Bir çən şeşpər gün ardınnan gəlirdi, kölgəsi düşdü atın qənşərinə. Qoca gördü bu şeşpər uğab kimi gələ dəyə kəlləsinə, kəlləsi tutya kimi səpələnər. [Qoca] at gedən yerdə keşdi atın qarnı altına. Şeşpər dəydi bu atın zinini siyirdi apardı. O, birinci siyirdi, atın dizi gəldi torpağa, toz milləndi göyə.

Dedilər:

–Ay Qoş Koroğlu, bu biçərə neyləmişdi? Qocanın vurdun kəlləsi əzim-əzim dağıldı.

Dedi:

–Çox özünən uca danışırdı bu qoca. Qoy gedək aaa...

Bir anda gördülər toz rədd oldu, genə qoca atın belində dör vurdu, gəldi.

Dedi:

–Xub, gördüy, imtahanı verdim?

Dedi:

–Hə...

Dedi:

–İndi sən o atı qovala, mən sənə şeşpər həvalə verim.

Dedi:

–Olmuya bu da mən atı qovalıyım şeşpərnən vura, başım dağ-
la?! Əcəl peymanəm dolup kasaynan, calana?

Dedi:

–Qoca əmi, imtahanı pak verdiy, dayan qoy adım mərufluğ
eliyim, kiməm mən. Qoca əmi qulağ as deyim:

Sənə deyim, qoca baba,
Qoca baba, necə olacax?!
Çəkəndə Misri qılıncı,
Daş ürəklər su olacax!

Düşman olupdu yomuncı,
Al quşu bizə alıncı,
Belə vuraram qılıncı,
Düşman tarı-mar olacax.

Çardaxlının bulaxları,
Buz bağlayup qıraxları,
Sərin-sərin yaylaxları
Eyvaz gəlip dolanacax.

Çardaxlıda qələm vardı,
Düşmannarda vərəm vardı,
Qul qədrin bilən vardı,
Ləşləş üstə qalanacax.

Deyəllər gün burdan çıxdı,
Burdan çıxdı, divdən çıxdı,
Həsən paşa qoşun yığdı,
Qoşun tarı-mar olacax.

Koroğlu gəlip meydənə,
Qıratı salıp covlana,
Fürsəti verməm düşmana,
Ləşləş üstə qalanacak.

Sözləri dedi. Bəəd, deyənnən sora, qocaya dedilər:

–Bu buğda haracək sənindi?

Dedi:

–Baa, bu çöldə çiyələr⁸⁴ var...

Dedilər:

–Bizim çiyə-miyə başımız çıxmaz.

Ağa, daradılar bu çölə. Nəmənə, xəlxin xərməni, qocanın xərmənin, buğdasın dərdilər buna böyük xərmən qoydular. Atdarı saldılar, çəmən idi. At ayağ üstə xərməni döydülər, yığdılar bir yerə.

Dedilər:

–Yel gəlmiri sovurak, sovurmakın da öziyə.

Qoca dedi:

–Mənə də bir at verin, mən də gərək gələm çəngə, davaya.

[Koroğlu dedi:]

–Baba, sən hara?

Dedi:

–Olmaz, olmuyacak. Mən də gərək gələm.

Ağa, bir at da verdilər buna. Qoca da bularnan düşdü yola.

Ağa, nəğildə mənzil olmaz, rəvayətdə söz. Bular yetir ha yetir gəldilər ta orda cisr vurmuşdular. İstiirdi cisribancı cisri çəkə. Koroğlu da o kəcavəynən gedirdi⁸⁵. Qoca da indi olup olara sərkərdə. Çatdı cisin qırağına. Qoca dedi:

–Bir belə, tox olmuşuzun? Cisri niyə çəkmişiz? Qurun körpünü. İstiir qoşun gəlip keçə şər içində tamaşaya.

Dedilər:

⁸⁴ Aşığı belə izah verir: -Xət vurardılar, qədim yerlərə nişan-çiyə vurardılar.

⁸⁵ Aşığı belə izah verir: -Dəlilərdə tamam oları [yəni bazirganları] qırıqlar. Livaslarını, mallarını əllərinən alıp tamam gedirdi, çatırnan öz dəliləri də

–Dəstur gəlmiyip. Dəstur gələ biz cisri gənə vurak.

Cisrban getdi Həsən paşaya dedi:

– Qurban, hələ o xəbəri ki eləmişdik, o bazırqan tayfasının bir cavan oğlan gəldi burda bir pəncənərm elədi getdi, dedi: “Turan şəərindən gəlmişəm. O, gedip tamam adamlı, sədalı səhlan gəlir. Darı dəstəsi əlan gəlip cisrin qırağına. Cisrban da ki, çəkib cisr-körpünü.

Dedi:

–Gedin vurun, qoynun gələ. Bir belə gəliblər indi gedələr, mənimçin nəyngi gəvərədi.

Amma, indi Eyvaz zindanda olur, Dəmirçioğlu zindanda aqlır, İsaballı oturub heş eyninə dəyi. Olar xub deellər bizi öldürməllər, Bolu Sərdar ba həmçin.

[Dəlilər] gəldi körpünün qırağına. Cisrban körpünü ki, vurdu, bəəd Koroğlu dəlilərinə dedi:

–Hər biriiz, giriiz bu cəbələrin içinə. Qırx dənə dəlidən geydir-di cəbəninin içinə. Üstünə oların qumaşının saldı bir tağa, möhkəm bağladı. Keçirdi bu taya. Bəəd dedilər:

–Ay dadaş, pəs bular nəmənədi, gətirifsən?

Dedi:

– Bular cinsdi-parçadı, gətmişəm. Çünki neçə kişvərin camaatı bu şəərdədi. Buna görə gətmişəm. Bular öldürənnən sora Koroğlu dəlilərinə mərdum aramış tapar. Şəərlərə ayağ açulur, get-gəl olur. Xəlx qorxur getmir. Mətahımı görsədərəm. Tacirlər ta mən burda gördülər, əgə, pəsənd elədilər madda bağlarık, get-gəl elərik. Çox yaxçı olar.

Dedilər:

–Ay bərəkalla, bu tacir hamı fikri eliip, düşüp yola gəlip. Alla səni saxlasun. Çox yaxşı tacirmişən sən. Bu fikirləri eləyipsən.

Xəbər verdilər Həsən paşaya, bir dənə beləncik tacir gəlip burda, bu sözdərdən deyir. Dedi:

–Xub, onu gətirin şəərin ortasına. Cinslərin aparın şəərdə hər bazarın ağzında, bir əmin dükanda bir cəbəsin qoyun. Bu dəlilər öləndən sora, qoysun həraca, açsın cəbələrin, parçaların görsətsin xəlxə.

Ağa, qırx dənə cəbə, tamam içində dəli yatıp, indi üstündə bir belə parça. Qoydular şəərlərin bir guşasına. Ağa, dəlilərin belində xəncər. Elə qoydular cəbəni rədd oldular, birdən cəbədən çıxdılar dəlilər. Ağa, [səbətdəki dəlilər] hərənin [yəni hər kimin, hansı dükan sahibinin] ki, yanında durmuşdu, boynunu qırtı, onun özünü basdı cəbənin içinə, onun libasın çıxardı əyninə geydi. Ağa, onun ölüsünü basdı cəbənin içinə, tağəniə qoydu üstünə. Cəbəni qoydu dükana. Qırx dənə dəli elə bu cür elədi. Şəərin qırağını kəsdilər ki, qacanı olmuya, bir vəx şəəri görün nə toy-tiyəynən istiir mühasirə eliyə. Özü [yəni Koroğlu] də gəldi meydana. Durdu meydanda bu cür. Koroğluya da ki, Mustafaxan demişdi: “Əl xətaya vermə, ta mənnən sənə xəbər”.

Bəəd dedilər: “Xub, indi vəxti-vədədi. Koroğlunun dəliləri gəlir dar ayağına, bir dənə aşıx tapıla burda beş dənə oxuya. Beş dənə söz diyə, Həsən paşanın tərifinnən eliyə dəliləri gətirək dara”.

Gəldilər gördülər meydanda bir aşıx durup, sazı çiyində.

[Dedilər:]

–Ay aşığ əmi...

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedilər:]

–Söz çağıra bilərsən?

[Dedi:]

–Bəli...

[Dedilər:]

–Gə gedək orda Həsən paşa Koroğlunun üç dənə dəlisin tutup istiillər dara çəkələr, sən beş dənə orda söz çağıran neçə quruş alarsan?

Dedi:

–Valla, mən gəlləm orda Həsən paşanın tərifini elərəm. Neçə quruş söhbəti dəgil. Bədəzin onun üçün beş kəlmə söhbət eylərəm. [Beş yüz tümən alaram.]

[Dedilər:]

–Babacan, sənın məgər ağzında maligən bir kəlməsi yüz tümən?

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedilər:]

–Pəs, qoy Sulduz vəzirə deyək.

Gəldilər [Sulduz vəzirə dedilər:]

–Sulduz vəzir!

[Dedi:]

–Bəli!

Deyir:

–Bir dənə aşık tapmuşuk. [Deyir:] «Gəlləm Həsən paşanı tərif elərəm, kələməsi yüz tümən-beş yüz tümən allam».

[Sulduz vəzir] üz oldu. [Deyir:]

–Baba, belə zad olmaz. Bir belə camaat tökülüp gəlip bura. Əgər, bir aşık tapmayıp, bunu tərifləməsə bu çoxa tamam olar. Gedin, xub, götürün gəlin.

Götdülər gəldilər meydənə. Eyvaz indi zindannan istiirlər çıxardalar, darı bərpa eliyplər, gətirələr dar əyağına. Bəəd, Koroğlu bir baxdı sağa, bir baxdı sola gördü camaət movc vurup. Hamı gəlip tamaşaya. Həsən paşa dedi:

–Bir beş dənə burda söz çağıray, mənə tərifliyəyn? Bəəd, nə ğat ənamiy verrəm gedərsən.

Dedi:

–Mən tey eləmişəm dünən, söb.

Dedi:

–Xub, deginən.

Dedi:

–Qurban, əvvəl pulumu allam, sora deyərəm.

–Kişi, sən iştəməmişən muzd istiirəy?

Dedi:

–Sözdü də deyim, deyərən demirdiy. Şah adama mənəm gücüm çatmaz ki, deyər «xoş gəldiy».

Dedi:

–Baba, verin pulu. Verin pulu məni tərif eliyə.

Dedi:

–Bəçəşm:

Sənə deyim, Hasan paşa,
Neçə olar din o dinsiz?
İlqarı etmiyəy haşa,
Qaçay onda gecə-gündüz.

Bulaxlarda olur yarpuz,
Dayanmaz dinsiz o dinsiz,
Misri qılıç biçər başlar,
Neçə bostan tökər qarpuz.

Şəəriyə düşəcək qıran,
Daha olmaz hökmü rəvan,
Açay onda inan alan,
Cigər yanar oddu, közsüz.

Şəşpərlər başda pər açar,
Pər açanda süpər açar,
Şölə çəkər çox bərq açar,
Deyən göydə yanır ulduz.

Şəəriyə qovğa salallar,
Talarıda at çapallar,
Atlar döşünə qatarlar,
Heş bilmərən gecə-gündüz.

Koroğlu şəəriyə gələr,
Başıya güzrləri ələr,
Bağlanır budu kilsələr,
Yalvarar dilli o dilsiz.

Sözlərin tamam eliyəndən sora, [Həsən paşa] dedi:

–Baba, bu cür aşıxdan mənim heş dərdimə dəyməz.

Pulun da ki, almışdı [Koroğlu], çıxdı gəldi meydanda durdu. Duvara bir ağ libas geydi əyninə.

[Həsən paşa] dedi:

–Baba, bir aşıx gəzin, tapın. Bəlkə bu beş dənə desin, bizim dərdimizə dəysin. Bu nəmənədi gəlip deyər. Heş bilmədin gecə-gündüz, cigərin yanar odsuz-közsüz. Bir məni tərif eliyə.

Bəəd, gəldilər [dedilər:]

–Ay aşıx əmi!

[Dedi:]

–Bəli!

[Dedi:]

–Bu Koroğlu dəlilərindən istiillər tutublar dara çəkələr. Sən də bilirəy?

Dedi:

–Bəli.

Dedi:

–Gələy orda bir beş kəlmə deyəy? Həsən paşanı tərif eliyəy? Bir pulu allay, gedəy? Nə qədər allan?

Dedi:

–Min tükən.

Dedi:

–Baba, o dünənki beş yüz tükən alır, sən min tükən?

Dedi:

–Onıyan mənim fərqi var. O, həpərbaba aşıxlardandı. Mən o aşıxlardan dəyləm.

Amma, indi saz da sinixdı.

[Dedilər:]

–Xub, elə gəl gedək, verrik.

[Dedi:]

–Yox, hələ gəl gedək verrik dəyil, mən allam sözüümü deyərəm.

Ağa, gətdilər Həsən paşanın yanına.

[Dedi:]

–Ay aşix, mənim bu cəlalımı tərifliyəy, mənim bu şan-şovkə-timi tərifliyəy, nə qədir allay?

Dedi:

–Demişəm ki, min tümən!

[Dedi:]

–Xub, baba, bunun min tümənini verin, qoyun tərif eliyə.

Götürüp burda məsələni bunu tərifliir. Nə deyir görək. Aşix pulun alıp, deyir:

Sənə deyim, Cəfər⁸⁶ paşa,
Bu meydan yaxçı meydandı.
Əlan ömrüy gedər başa,
Bu dovran axır dovrandı.

Əcəp qoyduy divanıyu,
Yığdın xanı, sultanıyu,
Tanımadıy düşmanıyu,
Əcəp qəlbin güləstandı.

Şəəriyə talan salallar,
Dini-ımanıyı alallar,
Öziyi taxtan salallar,
Yeriy səniy xamuşandı.

Əlin üzülür dünyadan,
Həmişə var nadan adam,
Şeytandı səni alladan,
Şeytanı köynə düşmandı.

Koroğlu yolları kəsir,
Gahi kəsir, gahi əsir,
Çiskin-boran kimi əsir,
Deyən şəərin zimistandı.

⁸⁶ Aşiq bura kimi Həsən paşadan söz açdığı halda sonra Cəfər paşa deməyə başlayır

Sözlər ki, tamam olannan sora, dedi:

–Baba, bu aşığı da qovun, çıxa gedə peykanına. Bu nədi? Mən gətirməmişəm boran sala şəərimə, talan sala şəərimə. Bir aşıx tapın ki, mənə tərif eləsin.

Dolandılar. Ağa, bu səfər [Koroğlu] gəldi gördü xeyir. Bu səfər gedə meydənə tanırlar bunu. Sazı sınıp boğazdan, tanırlar.

Xəbər aldı:

–Ay mərdum, bu şəərdə sazbənd kimdi, sazqəyirən?

Dedilər:

–Bir usta Bulut var, bu küçənin ətəyindədi. Qoca sazqəyirəndi, sazbənddi. Qəyirir, düzəldir, yengi sazı var.

Koroğlu yeridi dükənin qapısına. Gördü usta dükəni təxtəliir, qıflı eliyə gələ.

[Dedi:]

–Ay usta.

[Dedi:]

–Bəli.

–Dükəniyi təxtələmə.

[Dedi:]

–Niyə?

Dedi:

–Mən aşığam, bax mənə.

Dedi:

–Bəli. Neyliim, sən aşığay?

Dedi:

–Mənim sazım sınıp, bunu bəntləginən, çağlaginan mən gedim. Burda bir beş kərəm oxuyum. Misli ki, cəşni tutublar bir pənci dü şaha qazanam dəş müydəyi də verrəm.

Dedi:

–Əlan mənim vəxtim yoxdu ki, mən də gedirəm tamaşaya. Koroğlunun dəlilərin dara çəkillər. Mən də gedirəm bu tamaşaya, görüm nə cür öldürüllər üş dənə dəlini. Deyillər üş nəfər adam

hücum eliyəndə şəəri çövrür. Mən bu sazı qayıramam. Qoy qala, dəliləri öldürənnən sora gəli, sora oturram burda. Üş günnən sora dükkanı açaram. Onda sənin sazını qəyraram.

Dedi:

– Kişi, mən əlan istiiyəm, üş gündən soranı neyliyəm. Ölüni ölənnən sora tabut gətirirsən neyniyəm. Ölü quyulanıp. Tabutu hara aparran? Əlan qəyir mən gedim.

Dedi:

–Əlan vaxtım yoxdu.

Dedi:

–Usta, biləy nədi? Qəyirəy də qəyirtdirrəm, qəyirməsən də qəyirtdirrəm.

[Koroğlu] tutdu ustanın boğazından təpdi içəri, qəytərdi dükana.

Dedi:

–Nə cür eləmişəy sındırmışan?

Dedi:

– Qulağ as, qoy sözdərnən deyim sözüümü, deyir:

Baş götürüb əyağıya gəlmişəm,
Usta, sazım qəyir, yola sal məni.
Öziyi özümə usta bilmişəm.
Usta, sazım qəyir, yola sal məni.

Dağı əstim, daş üstünə mindirdim,
Dərə-təpə gəzdim, sərə dindirdim.
Sənilərdə sazım saldım sindirdim,
(Ay) Usta, sazım qəyir, yola sal məni.

[Usta dedi:]

–Baba, axı bu saz pis sınıb, bu, boğazdan qırılıpdı. Bu, olan dəyi.

Dedi:

–Bilmirəm, gərək oldurasan.

Ustaların sözü olur özündə,
İşin eybi olmaz, baxa gözündə,

Dürdənəvşə vardı sazın üzündə,
Usta, sazım qəyir, yola sal məni.

Dedi:

–Əcəp, valla, dürdənəsi da düşür itip. Mən bunu hardan tapım?

Dedi:

Usta sazın yaxçı olur yaxçısı,
Olmaz mægər səlmanının qəyçisi?⁸⁷,
Gedərmi turşamış qızın elçisi,
Usta, sazım qəyir, yola sal məni.

Dedi:

–Ay aşix, saz sınar, belə ki, sınımaz saz? Buu nə cür sındırmısay?

[Dedi:]

–Bilmirəm.

Usta, məni bədovluyuf tovlama,
Tovluyupda daş təkin bilovlama,
Koroğluyam, dəliləri yovlama,
Usta, sazım qəyir yola sal məni.

Usta elə min-min eliirdi, gördü ustanın dükənində bir cürə saz var. Necə sazdı qəlbə yapışır. Tutdu ustanın bir əlini boğazınnan, bir əlini iki ucunnan. Dizin dayadı, ağac sındırantəki basdı ikiqat elədi. Vurdu ustanı getdi micətin dibinə. Dükənindən iki dənə saz götdü. Birini asdı bu çiyinə, birini asdı bu çiyinə. Gəldi meydanda durdi. Bir göy livas geydi eyninə. [Həsən paşa dedi]:

–Baba, bir aşix tapın, qoyun bunu diyə, tərifiyə.

Gəldilər, gəzdilər. Gənə aşixlar meydanına gəldilər. Gördülər bir dənə aşix duruf meydanda, iki dənə saz salıf çiyinə.

[Dedilər:]

–Ay aşix!

⁸⁷ Aşiq misraya belə izah verir: yəni deyər usta, salmanı qeyçisiz olmaz. Usta dəyilsən, qəyirən

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedilər:]

–Sən aşiğən?

[Dedi:]

–Bəli.

[Dedilər:]

–İki dənə sazıy var?

Dedi:

–Bəli. Birini gecə çallam, birini gündüz.

Dedi:

–Xub, olar ki, gələy bu Həsən paşanı tərif eliyəyn? Elə gündüz bir pulu alayn gedəy.

Dedi:

–Necə olmaz!

[Dedilər:]

–Nə qədə allay?

Dedi:

–Bizimki qəralı dəyi. Nə mənə verip, verip.

[Dedilər:]

–Ay barikalla, bu aşix yaxçı aşıxdı. Xub, gəl gedək, Cəfər paşanın yanına.

Usta yeridi gəldi Cəfər paşanın yanına.

[Paşa dedi:]

–Bizim elə gəlmişəy?

[Dedi:]

–Bəli.

[Paşa dedi:]

–Xub, mənim şəni-şovkətimə, bu zəhmətimə bir beş dənə söhbət eliyəy. Bu camaat gəlir. Ənamın da gözüm üstə, nə qədər alasan, deyəsən verrəm.

Dedi:

–Qurban, bizlər ənam aşığı dəyilik. Beş dənə sənintəki ağalara söhbət eylərik, nəmənə ənam eyləsə eliyip. Amma, qurban, mənim sözümlün amədi-nəyamədi var.

[Paşa dedi:]

–Necə?

Dedi:

–Mən elə bu sazda çalam amədi var sənə, bu sazda çalam yox.

Dedi:

–Amədi olan sazda...

Dedi:

–Yarı bunda çallıq, yarı onda. Həm amədi ola, həm amədi olmuya.

[Dedi:]

–Bu nə ola yani?

Dedi:

–Elə bu cürə yaxçıdı dəə.

Dedi:

–Xub, pəs, usta, sən niyə göy rəng [geyibsən], belə səbsən, göyəy?

Dedi:

–Qurban, mən nənəmin qoynunda olanda anam mənim yerikliyip göy yoncaya. Çox yonca yeyip. Bu cür göy olmuşam daa.

[Dedi:]

–Xub, yaxçı keçibaşını yemiyip?

Dedi:

–Elə dəmdi keçibaşını yeyə. Əgər, keçi mənim başımı yeyə, qurban, mən də adam başı yəərəm.

[Dedi:]

–Necə adam başı yəərəy?

Dedi:

–Qoy qurban, sözümlü deyim daa.

Dedi:

–Xub ey, de görək.

Deyər:

Aşixlar sazların çalar,
Çalan yerdə ənam alar,
Eşidi çox kimsələr,
Başımız qova-qovdadı.

Sənə deyim, Cəfər paşa,
Mustafaxan yoldadı.
Şirlər cəngələ ulaşa,
Həm sağdadı, həm soldadı.

Gürzü dəyər cidalara,
Başlar dəyər qadalara,
Cırğa sallıq qadalara,
Ləşkər tamam bu yoldadı.

Çarcadanı bağliyarık,
Cigərləri dağliyarık,
Qız-gəlini bağliyarık,
Necə yollar adadadı.

Bu şəərlərə qovğa sallıq,
Düşmannardan qəsas allıq,
İsgəndər kimi bac allıq,
Piyada dolhadoldadı.

[Paşa dedi:]

–Aşix, sən bac allan xalxdan? Gəlmiyiflər bac verələr?

Dedi:

–Niyə?

Dedi:

–Bəli dəə.

Koroğlu hayxurur sənə,
Bulbul getməz yasəmənə,

İndi bax güllü çəmənə,
Daşu dağlar nə dovdadı.

Dedi:

–Ay baba, sənnən də ki fayda olmadı mənə.

Elə bu söhbətdəyidi, ağa, Mustafaxan bir cida vurdu. Xub, səsləndi cidanın başında şeşpər ki, bildi Mustafaxan gəlip. Koroğlu burda indi görək nə deyər:

Hay deyəndə haya basar,
Mustafaxan, cavan oğlan.
Huy deyəndə huya basar,
Mustafaxan, qəşəng oğlan.

Dağıldı cəlalıy səniy,
Ağ üzdə qoşa xal səniy,
Dünyada ay çox var səniy,
Mustafaxan, cavan oğlan.

Türkmənnən sən yola düşdüy,
Bazübənd idiy qola düşdüy,
Ördək kimi gölə düşdüy,
Mustafaxan, qəşəng oğlan.

Toqatın dövrünü alın,
Şəərinə qovqalar salın,
Tacirlərin bacın alın,
Mustafaxan, qəşəng oğlan.

Ağa, Koroğlu səsi gəlip nəhrəyə. Dəlilər dörd tərəfdən şəəri aldılar araya. Çaphaçap oldu, qırhaqır oldu, ağa. Dona xanım külafirəngidəydi. Eyvazın qolu bağlı, özünü pəncərədən atup. Eyvazın qollarını açıp. Ağa, şəərdə qaçan qaçdı, qalan da iman gətədi. Tarac elədilər şəəri, yalan elədilər. Qoşun dayanup vədəsin gəliplər həmin durnalar tutan bağda məskən tutdular. Məskən tutannan sora Koroğlu üz oldu ki, Mustafaxan, əgər sən gəlməsəydin mənəim Eyvazım gözümdən

getmişdi. Amma Dəmirçioğlu divan idi, üzünən getmişdi, halı pərişanıydı. Üzünən getmişdi. Dərisin soymuşdular. Yaraları ət-qanı süzuşdaydı. Baxdı Koroğluya Dəmirçioğlunun gözdəri doldu yaşnan. Koroğlu başın qoyup Dəmirçioğlunun dizinin üstünə bu sözdərdən görək nə deyir Dəmirçioğluna.

Ağlama, ey mənim dəlim,
İgidin qovğası olar.
Yıxdın qələyi- Xeybəri,
İgidin davası olar.

İgidin davası başda,
Qələm oynar qələm qaşda,
Dava düşüpdü savaşda,
İgidin arxası olar.

İgit gəzər daği-daşı,
Durar düşmannara qarşı,
Dostağa qatar savaşı,
Savaşın qumaşı olar.

Yaxçı-yaman bu dünyada,
Keçən günü salan yada,
Şəərlərə saldırrık cada,
Get-gəlin fədası olar.

Yaralı igit utanmaz,
Canı yansa heç oyanmaz
Koroğlu sənnən ovsanmaz,
İgidin bəlası olar.

Sözdəri bəəd, deyənnən sora, burdan, ağa, yükləri bağılyıplar, vəlayəti hara? Çəmlibelə! Həlbətdə Koroğlunun burda Durna das-tanı tükənir payana çatır.

BU, EYVAZIN TÜRKƏMƏNƏ GETMƏGİDİ VƏ ATA-ANASINI TOYUNA DƏVƏT ETMƏGİDİ

...Ağa, qoşun Çəmlibelə gəlmişdi. [Koroğlu Eyvaznan Dona xanımın toyunu eləməyə hazırlaşır.] Qoş Koroğlu gün açulurdu söbhə yaxunudu, gözün aşdı gördü, bəli, havanın rəngi qızarup, dağlar bulutdan bozarup. Əslən bir haldadı bu hal... Duman tutub dağı. (Dərbəndin arasıda axı, bu Çardaxlıbel.) Dedi:

– Nigar xanım, gör Eyvazım yerindədi?

Nigar xanım getdi gəldi gördü Eyvaz yoxdi. Dedi:

– Eyvaz yoxdi.

Dedi:

– Get gör Dəmirçioğlu hardadı?

Gəldi gördü Dəmirçioğlu yatup.

Dedi:

– Dəmirçioğlu yatup.

Dedi:

– Get İsabalıya bax.

Getdi gördü İsaballı da yatup.

Dedi:

– Gəz dəliləri tap.

Gəldi dedi:

– Hamı dəlilər yatıb öz yerində.

Dedi:

– Yumuğ Əhmədi çağır gələ.

Yumuğ Əhmədi çağırdı gəldi, dedi:

– Yumuğ Əhmədi duş dağa gör Eyvaz hardadı!

Yumuğ Əhməd də nənəsi uşaxlıda dizini ovcalamışdı. Bu dizinin qurudu almışdı əlinnən. Buna görə ki, yol kəsərdi, düşərdi yola atdı çata bilməzdi. Dedi:

– Yumuğ Əhməd, gərək Eyvazı tapay. Söb açılncak, gün çıxıb, əlan batıncak, gecə keçib gün açılncak Eyvazı görmüyəm özün də gəlmə.

İndi Dona xanımı gətiriblər, Eyvaz qoyup hərəmsarasında. Yarı gecənin başı Eyvaz üz alıp, gedir Təkətürkəmən elində atası qəssab Əlini dəvət eliyə, gələ Koroğlunun yanına ki, bilə Koroğlu tərif eliyə atasına ki, bunun Eyvazın bu cürüdü...[Eyvazın Təkətürkəmənə getməsindən xəbəri olmayan Koroğlu Yumuğ Əhmədə belə tapşırıq verir:]

Sənə deyim, Yumuğ Əhmət,
Eyvazım gedip əlimnən.
Vurmuram üzüyə minnət,
Bulbulum uçup gülünnən.

Dağdan gələr kəklik səsi,
Vardır Eyvazın havası,
Eyvaz əlimin əsası,
Əsam düşüpdür əlimnən.

Eyvazım pəs nə yerdədi,
Bulbulun köylü güldədi,
Adı danışur dildədi,
Eyvazım düşmür dilimnən.

Eyvazımı apardılar,
Başımı qala saldılar,
Daha əlimnən aldılar,
Ayrı düşüpdü elimnən.

Koroğlunun çırağıydı,
Çırağıydı, sadağıydı,
O, puştumun dayağıydı,
Qəddi kəmandı belimnən.

Sözdəri tamam eliyənnən sora, Yumuğ Əhməd düşdü çölə. Ağa, dağı-daşı şəərləri, Türkiyəni, ağa, gəzip Bulğarı, Laçını, vurdu biri-birinə. Yox idi ki [Eyvaz! Eyvaz] Türkəməndəydi dəə. [Yumuğ Əhməd] gördü gedib Eyvaz yoxdi, tapulmur.

...Qəssab Əli Eyvazın dədəsiydi. Bəəd, Eyvaz çatup atasının yanına. Anası durup ayax üstə. Neçə dənə qurbannıx kəsiplər Eyvaza. Cəşni tutuqlar Eyvazın boynuna. Dəlilər⁸⁸ tamam gəlip dorinə ki, at qovardılar. Eyvaz bir Ərəp at aparmışdı [Çəmlibeldən]. Deyillər uşaxlarnan Türkəmənsəhrada at çapırdılar. Biistila müsabiğa qoymuşdular, öz dilimiz, Türkəman atdılarınıyan. Deyər Eyvaz bularla, cavannarınan at çapır Eyvaz bu sözdəri deyir:

Türkəmənin cavannarı,
Gəlin çöllərə at salak.
Gəzək dəşdi-biyabanı,
Düşmannardan qəsas alak.

Bu sözdəri Eyvaz deyir:

– Gərək at qovak çöldə, görək kim-kimdən yaxçı at qovar.

Eyvaz da bir Ərəp at aparmışdı Çardaxlıdan yerdə-göydə əyağı durmazdı.

Dedilər:

– Axı, qəssab Əli oğlu, bizdə ki, düşman yoxdi.

Dedi:

– Niyə, adamın düşmanı olmaz? Düşmansız heç adam olmaz!

Adam ki, çox nadan olmaz,
Nadanı alladan olmaz,
Məgər indi düşman olmaz?!
Yıxak dahi düşmannarı⁸⁹.

Bu çöllərdə dava düşər,
Bulut keçər hava düşər,

⁸⁸ Aşıq burada belə izah verir: -Olar cavana dəli deyərdilər, Təkəttürkəmən elində.

⁸⁹ Şeirin ilk bəndləri yoxdur

Saz çalınır, nəva düşər,
Yoray onda cavannarı.

Türkəmənədə toy quragun,
Toy üstündə oynuyagun,
Çox xannarı dannıyagun,
Yaxçı Türkəman cavannarı.

Türkəməndə bədov vardı,
Dünya göylümə qubardı,
Nigar anam intizardı,
Gəzirəm biyabannarı.

Sözdəri deyənnən sora gəldi anasının yanna. Əli qəssab dedi:

–Balacan, sən neçə müddətdə mənim tər kimi eylədin, getdiy
Koroğluynan çapa-çova, qarətə.

Dedi:

–Yox, atacan. Mən haram süt əmməmişəm haram yollara ge-
dəm. Mən getdim Toğat vələyətinə.

Dedi:

–Toğat vələyəti hardadı?

Dedi:

–Çox uzağıdı. Getmişdim Toğat vələyətinnən durna gətirəm.
Gətirmişəm durna telinnən Nigar anam mənə döşək tikir, yorğan
tikir, toy eliyə.

Dedi:

–Balam, sənin məgər sövdüğün var?

Dedi:

–Bəli.

Dedi:

– Kimdi sövdüğün?

Dedi:

–Həsən paşanın qızı Dona xanım.

Dedi:

–Xub, balam bu Dona xanım, hardan gətirmişəy?

Dedi:

–Toğat vələyətinnən. Toğat vələyətinnən Həsən paşanın qızıdı.
Baxan deyər söb ulduzudu. Anacan, dur gedək.

İstiir anasın gətirə Çəmliheldə toya. Deyir bu sözdərnən: Anacan, dur əyağ üstə, gey toy libasını. Deyər:

Canım ana, gözüm ana,
Dur gedək, mənim toyumdı.
Yerə salma sözüm, ana,
Dur gedək, mənim toyumdı.

Toy otağımı bəzə sən,
Dovrəsinə gül düzəsən,
Gəlininən qız bəzə sən,
Dur gedək, mənim toyumdı.

Gül baxçada narım vardı,
Narım var, ilqarım vardı,
Dona xanım yarım vardı,
Dur gedək, mənim toyumdı.

Nigar gəlin başı bağlar,
Məni yada salıp ağlar,
Özü gəlin teli bağlar,
Dur gedək, mənim toyumdı.

Nigar Eyvazın anası,
Göllərdə çimər sonası,
Toya baxar cüt anası,
Dur gedək, mənim toyumdı.

Sözdərin tamam eliyəndən sonra, qəssab Əli dedi:

–Bala, mənim işim çoxdu. Hələ indi gəlmişəy Koroğlu sənə toy tutupdu, toy bəsatı başlayıb. Mən də neçə dənə qoyun burda qoşaram, götür getginən toyuya. Biz də gəllik.

Dedi:

– Anacan, atacan, mən sizensiz toyu necə eliyəcəyəm? Oğlu gərək [ata, ana] bəy eliyə, bəy bəziyə. Mən necə dözüüm.

...Amma, gəzdi Yumud Əhməd Eyvazı tapmadı. Gələ də bilmir Çəmli-belə. Nigar qərar tutmur. Getdi gördü, bəli, Dona xanım hiydəgahında, hərəmsarasında ağlırı.

Dəmirçioğlu da tazə dərtədən iləş tapmışdı. Yaraları çox axı bunun, döyündirmişdilər. Bular üz oldu. Əgər, Eyvazdan sorraq olmadı, pəs neyniyək? Qızı verək Dəmirçioğluna?! Dəmirçioğlu da zəhmət çəkib bu yollarda. Qız belə gəlip, belə qeyidip getməsin. Amma, Dona xanım çox ağlırdı. Necə yada salır, derdi:

– Mən orda bir elə düşman içində qoymadım Eyvazın başından bir dənə tük kəm ola. Gəldi öz məmləkətində Eyvaz əldən getdi. “Qoş Koroğlu, sənə nə deyəllər: Ağa! Ağa o cür qul saxlar“?!

Amma, Nigar xanım çox pərişan idi. Götürüp burda Dona xanım dübara görək nə deyir:

Toqatın tərkinə etdim,
Gəlmədi yarım, gəlmədi.
Elimin qəhrini etdim,
Gəlmədi gülüm gəlmədi.

Şeyda bulbul uçup güldən,
Adı dahı düşüb dildən,
Bir quçmadı incə beldən,
Gəlmədi yarım gəlmədi.

Gomanam düşdü ellərə,
Qanu döndərdi sellərə,
Yumuncu oldu yollara,
Gəlmədi Eyvaz gəlmədi.

Çəmlibeldə çox qocaldım,
Saraldım gül kimi soldum,
Bilməmişdim munis oldum,
Gəlmədi Eyvaz gəlmədi.

İndə gedim qara salum,
Özüm tordan-tora salum,
Ya ki ölüm gora salum,
Gəlmədi Eyvaz gəlmədi.

Dona Eyvaz deyər ağlar,
Ağ üstündən qara bağlar,
Gül bağında gəzər zağlar,
Gəlmədi bulbul gəlmədi.

Sözdəri bəəd tamam eliyənnən sora, burda Dona xanım çox ağlırdı...

[Atasinnan izin alıb] Eyvaz anasıynan, bəəd, neçə cavannarnan gəlmişdilər toya. Gəldilər Çardaxlı Çəmlibelə. Neçə dənə cavannardan tökülüp gəlip. Meydan idi. Koroğlu təxti qurdu, cavannardan, dəlilərdən yığdı başına, toy eliyə.

Ağa, burda Türkəmənnən çox qonax gəlmişdi toya. Toy idi daa. Bəzənmişdilər. Amma, Koroğlunun gözü yoldaydı k1, Yumuğ Əhməd də gələ. Neçə vaxtdı gedip gəzir Eyvazı. Nə Eyvazdan gəldi xəbər gətirə, nə Bolu Sərdardan. Qalır çöldə. Bəəd birdən Eyvaz baxdı, gördü Yumuğ Əhməd yoxdu dəlilər içində. Dedi:

–Qoş Koroğlu, bəs Yumuğ Əhməd hayandadı?

Dedi:

–Valla, sən gedəli yollamışdun çölə. Gedib hələ neçə müddətdi gəlmiyib. Bəəd, yoxdu daa.

Burda Eyvaz götürüb xəbər aldı:

–Bəs bu Yumuğ Əhməd necə olup?

Purcəllı Qoş Koroğlu,
Necə olupdu Yumuğ Əhməd?!
Ağ üzündə qoşa xallı,

(Yollarda çəkirdi zəhmət.)
Necə olup Yumuğ Əhməd?!

Yumuğ Əhməd gəldi ora,
Başımıza vurdu qara,
Qəmimmən götdüm icara,
Heç almadı Yumuğ Əhməd,
Necə olup Yumuğ Əhməd?!

Yumuğ Əhməd bəfası var,
Bəfasının səfası var,
Yol çəkməgin cəfası var,
Necə olup Yumuğ Əhməd?!

Dəlilərdən dəxi nə var,
Tutup ürəgimi qubar,
Məgər öldürüp Bolu Sərdar?
Ölup məgər Yumuğ Əhməd?!

Gedip Bolu Sərdarınan,
Gözdəri dolu qanınan,
Gələ çiskin boranınan,
Yumuğ Əhməd, Yumuğ Əhməd.

Yumuğ Əhməd toyda olmaz,
O, olmasa bu toy olmaz,
Bulbulum ki, güldə qalmaz,
Necə olup Yumuğ Əhməd?!

Eyvazı qəmnən qutardı,
Sinəsində çalan tardı,
Göylümnən getdi qubardı,
Qubarlandı Yumuğ Əhməd,
Toy çalındı Yumuğ Əhməd?!

Yumuğ Əhməd bu söhbətdə gəldi Arzurumda bazarı gəzirdi, birdən gözü sataşdı bir a yannan meyxanəyə. Gördü meyxanada Bolu Sərdar oturub neçə cavannar dövründə. Danışılar: “Bu cür gecə gedəyin, dəlilərin ikisini alladayın, başınnan dağıdayın. Hamısının cəlalını dağıdagın”–Bolu Sərdar qərar qoyur.

Yumuğ Əhməd üz qoydi Çəmlibelə. Yetişdi Koroğluya bu sözləri deyir:

Salam olsun, Qoş Koroğlu,
Bolu Sərdar Arzurumda,
Sözlərim deyirəm doğru,
Bolu Sərdar Arzulumda.

Bolu Sərdar orda gəzər,
Bulbul kimi güldə gəzər,
Siziy zülmimizə dözər,
Yatıp qalır Arzulumda.

Arzulum yolu uzaxdı,
Bu yollar bizə fəraxdı,
Yumuğ Əhməd də qonaxdı,
Arzulumda, Arzulumda...

[Koroğlu dedi: - Qoy toyu yola verək sonra Bolu Sərdarla hesablaşarıq.] Rəsm idi toyda küştü qapardılar. Saldı bulardan küşdiyə ağa, birdənə-birdənə. Dəmirçioğlunun bədənində yara vardı. Düşman çox yara vurmuşdu buna. Bədəni zəxm idi. Dəmirçioğlu hər cavana əlini keçirdirdi qaytarırdı pəncəsini dala. Amma, Koroğlu bir baxtı Dəmirçioğluna, baxdı Eyvaza, başın tikdi aşağı. Cavannarın birisi dedi:

– Qoş Koroğlu, mərdi-meydandı gəlsin, pəncənərm qoyaq kənara, küştü tutak.

Bu sözü eşitməkdə Koroğlunun gözdəri qanman doldu. Saldı başını aşağı. Bir baxtı Eyvaza, bir baxtı Dəmirçioğluna. Dəmirçioğlunun bə-

dənində yara yeri çox idi, yarası. Düşman şəkəncə vermişdi. Gözdəri doldu Dəmirçioğlunun qannan. Baxtı Eyvaza, dedi:

– Nə fayda, o günümdə gəlmədiiz kəmərbəzəncir tutayk. Baxır Eyvaza:

– Eyvaz, qənim gətirmişən məni xar eliyəy?

Bu söz Eyvaza giran gəldi, dedi:

–Dəmirçioğlu, ölməmişəm ki?!

Eyvaz durdu ayağ üstünə, [dedi]:

–Hər cavan ki, istiir pəncənərm eliyə, elə gəlsin mənimnən nəvərd eləsin.[Eyvaz Dəmirçioğlunu göstərərək deyir:]–Bu, yox, bu bizim tamam sərkəradəmizdi. Bunnan kimsə nəvərd eliyə bilməz, gördüyüz ki?! Bir bu cavannarın itiydi. Dedilər:

– Bu küşdiyə məlimin əli yox, yıxarık biz bunu. Amma baxtı Dəmirçioğlu Koroğluya, Koroğlu baxdı Eyvaza. Burda beş dənə Koroğlu Dəmirçioğluna deyə:

Məlul-məlul mənə baxma,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu,
Ciyərimə xəncər taxma,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

Sənəy dəlilərin başı,
Durmuşdun düşmana qarşı,
Səniynən vardır savaşı,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

Eyvazın toyu bugündi,
Yaralar canda dügündi,
Mərdi meydan tez bilindi,
Dəmirçioğlu, Dəmirçioğlu.

Dəmirçioğlu, mənə baxma,
Cigəriyə qəmlər atma,

Tutginan bir yerə basma,
Dəmirçiöglü, Dəmirçiöglü.

Səniy toyun mən tutaram,
Bəsətdarı mən quraram,
Mey şərbəti dağıdaram,
Məst elərəm, Dəmirçiöglü.

Sözdəri tamam eliyənnən sora, ağa, neçə dənə cavan gəldi
Dəmirçiöglü Həsənnən pəncə eliyə Dəmirçiöglü götdü qovzadı
dolandırdı Eyvazın başına qoydu yerə. Dedilər:

–Babacan, dilinə görə bunun dilçəyi var, əhsən...

BU DASTAN KOROĞLUNUN BOLU SƏRDARI AXTARMAĞIDI

... Koroğlunun dəlilərinin gözü yoldaydı. [Toqatdakı zindandan dəliləriy azad edib qayıtmasını gözlüyürdülər.] Ağa, sizə kimnən xəbər verək, Bolu Sərdardan. Bolu Sərdar gedip Arzuruma. Nə xəbər verip? [Deyib:]–Koroğlunun dəliləri başında [gedib Toqata. Çünki orda] əsil novça dəlilərinən tutuqlar. Mən də ordaydum. Vəxtən istifədə eləmişəm, qaçmışam. Koroğlu özü Çəmlibeldə deyir. Hücüm eliyin şəəri alın.

Ağa, düşman bu tərəfdən üz qoyup [Çəmlibelə]. Hərət tərəfdən, Araz tərəfindən, Arzurum tərəfindən, ağa, tökülüplər Çəmlibelə. Dəlilər qappuşuqlar, ağa, duşman çoxidi.

Bağlanılan sizə kimnən xəbər verək, Ərəp Reyhannan. Ərəp Reyhannan Koroğlunun əslən sözü bir gəlməzdi, siyi bir ər xə getməzdi Ərəp Reyhan. Mustafa xan Koroğlu dayısıydı. Musstafa xan qeyidip gəlmişdi daa. Mustafaxan nicat verdi burda. Bular da iş görələr. Mustafa xan getdi Təkətürkəmənə daa.

Ərəp Reyhan çıxmışdı dağ-daşdı görə. (Təngə Quzyə deyəllər) Təngədən aşdı. [Ərəp Reyhanın] bir atının adı da Quzyəydi. Ağ-təngədə Ərəp Reyhan gördü Çəmlibeldə bir qovqa var, şup. Rikap basdı Quzyəyə, gördü xub dəvadi. Ama, Koroğlu özü yoxdi. Misli ki, hiş kis yox! Girdi şəərin içinə, gördü Bolu Sərdar dolanır tülki kimi. Ağa, qatıbdı düşməni-düşməne özü dalda güllür.

Ağa, Ərəp Reyhan şəşpəri çəkip, gürzü çəkip qarışdı düşmən içinə. Dedi:

–Mən düşmənəm, Koroğluynan yamanam. Eyvaznan ki, yaman dəyiləm?! Buna görə mən işimə əncam verirəm. Bir vaxt olar Koroğlunun ruxuna çəkərəm ki, bəli, əgər olmasaydım şəərin talana getmişdi. Çəmlibel qırana getmişdi. Ağa, dəva-cida eliyiplər, aralanıqlar. Bəəd, aralanıp gedənnən sora, Ərəp Reyhan üç gün qaldı Çardaxlıda, Çəmlibeldə.

Koroğlu dəlilərnən ha gəlhağəl, gəldilər durna ovunnan.

...Burda Eyvaz baxdı Nigar xanımın rüxsarına gördü Nigar xanım çox pərişandı. Üz oldu ki, ana, səni mən bu halda görməmişdim, sən niyə bu cür pərişanay?

Çox ağılırdı Nigar xanım. Götürüp Eyvaza [Nigar xanım] deyiri:

– Gözlə atan bilməsin⁹⁰.

Sənə qurban, xan Eyvazım,
Düşman bizə ayağ aldı.
Yolda qaldı iki gözüm,
Öz ellərim yada qaldı.

Düşman girdi Çəmlibələ,
Adım düşdü dildən-dilə,
Dedim, bəlkə tez el gələ,
Baxar gözüm yolda qaldı.

Ərəp Reyhan pəs kim idi?!
Ürəgimdə düğün idi,
O gün deyən bu gün idi,
Gedən aylar yildə qaldı.

Gözəliy olmaz arxası,
Üzünən getsin həyası,
Yar olsun başda xudası,
Adım dildən-dilə qaldı.

Çəmlibəlin qarı çoxdı,
Baxçasının barı yoxdı,
Dövrünün düşmanı çoxdı,
Dövrəmizi düşman aldı.

Nigar xanım yol gözlədi,
Cigər başını közlədi,

⁹⁰ Aşiq belə izah verir: -Amma, atası ki, dəyildi, oğulluq eləmişdi özünə

Ərəp Reyhan iz izlədi,
İzginçilər üzdə qaldı.

Sözünü tamam eliyəndən sonra dedi:

–Ərəp Reyhan çox kömək elədi bizə. Məllavəilla düşman buranı qarət elədi, dəlillərdən də çoxu beyinnən getdi. Xub, kim bilirdi Koroğlu burdan gedib Toqat vələyətinə?!

[Eyvaz] dəlilərin sanın gördü. Gördü heç kəs çıxmıyıp çölə. Bildi o cəngi-cədəldə Bolu Sərdar yoxdı. Ağ, burdan[başə düşdü ki,] Bolu Sərdar qaçıp gizləndi. Harda? İstanbulun şəərində. Koroğlu dəliləri casusluq libasında çıxartdı şəərdən çölə. Dedi:

–[Bolu Sərdar] hər yerdədi tapın gətirin. ...Qaçıbdı tutun gətirin.

Əlimnən çəkər haşa⁹¹,
Çəkər özün başdan-başə,
Qoymuyun gedə dəlikli daşə,
Fəhratı tapın, çapın gətirin.

(Eyvazım) Sözüüm deyim Eyvazə,
Kababı yatdırın közə,
Malını çəkin Təbrizə,
Dəyər dəyməzinə satın gətirin.

Özün salıp daşu–dağə,
Veripdi düşman dayağə,
Eyvazadı o sadağə,
Qolların çətin gətirin.

Koroğlunun bəxti vardı,
Göylündə bu bir qubardı,
Çan ölmərəm Eyvaz vardı,
Məslək* kimi satın gətirin.

⁹¹ Şeirin ilk bəndləri yoxdur

Ağa, bu da [Bolu Sərdar] gedib üz qoymuşdu şəəri İstambulda Teymur paşaya. [Teymur paşa] şəəri İstambulun şahıydı. O zaman paşa deyərdilər. Teymur paşa da deyirdi: «Koroğlunun sirrini hər kəs mənə deyə, mən tovlu Koroğlunun evin yıxaram».

Bolu Sərdar sirtabyaz buna dedi:

–Koroğlunun Eyvazın tutay çıraqı keçip, Dəmirçioğlunu tutay evi yıxılıp. Amma onun bir bəd səsi var. Qıratın da kı, aparayız beli bükülüp.

Buları tamam demişdi.

...Baxdı, gördü dəlilərdən Bolu Sərdar yoxdu daa. Koroğlu dedi:

– Gərək bunun özünü mən tapam.

Ağa, Koroğlu da geyinip ayrı libasa, düşüp çöllərə Bolu Sərdarı tapa. Gəlirdi bir çən gördü çərçi yolınan gəlir. Dedi:

– Qardaş, sən kimsən?

Dedi:

– Mən çərçiyəm. Bu kəndlə o kəndə çərçilix elərəm.

Koroğlu [öz-özünə] dedi: «Xub, elə mən də yaxçıdı çərçilix eliyim. Bunu çərçilix libasında tapım».

Dedi:

– Çərçi qardaş, məni də şərik elərəy?

Dedi:

– Çərçidən şərik çıxmaz. Özü də bir şey dəyil, bir xurcundu, bir az nabatdan- zaddan götürəy. Üzdənirax, üzüyüzə güləp, yeddi mədaristən uzax, bir ədəbanə ulax götürürəy. Bəli, bunu yüklərəy, düşərən şərəə ollay çərçi.

[Öz-özünə] dedi:

– Buların mən başara bilməm, becərə bilməm.

Götürüp çərçidən görək nə cür ulağı alır, üzdən irax, eşdännər-dən uzax.

Deyər:

Çərçim gəliray Həratdan,

Çərçim, mənə nəyiy vardı?

Noğuldan, qənddən, nabatdan,
Çərçim, mənə payıy vardı?

Çərçi dedi:

– Hər nə istirəy xurcunumda var.

Qoy bir gəzim xurcunuyu,
Bilim, açım düğünüyü,
Yeyim nabat yeginiyi,
Çərçim, mənə nəyi vardı?

Çərçilərin daş, tarazı,
Belə sənən Alla razı,
Ver mənə bir çər saqqızı,
Çeyniyim gör əngim vardı?⁹²

Çərçilərə buğda verin,
Buğda verin, uğda verin,
Alın cinsin suda verin,
Çərçiy, mənə nəyi vardı?

Mən çərçilik başarmam,
Başarsam da ki, becərmənəm,
Bolu Sərdardan danışmam,
Çərçim, mənə xəbər vardı?

Çərçi deyir:

–Valla, mən Bolu Sərdar, Molu Sərdar tanımam. Bu kəntdən o kəndə [gedib mal sataram], mən bunuyun zindəgim dolandıraram. Bir beş şaha tapam, alam.

Ağa, bu söhbətdəydi, Koroğlu əlini saldı çərçinin üzdən irax ulağınan. Yəni xurcunu tuta. Palanıyla xurcunu birdən tutdu. Ağa, vurdu [ulağı] qoltuğuna gedirdi, ulağı da qovzamışdı, aparır. Çərçi gördü vurup [ulağı] qoltuğuna bu, olax balası kimi aparır.

⁹² Aşiq misraya belə şərh verir:– Ver saqqız çeyniyim, görüm əngim tutar..

Dedi:

–Ay dadaş, hara aparran? Xurcunumu, ulağımı, hamı sirvətimi, dövlətimi aparıray?

Koroğlu boş elədi. Ulax üzdənirax palanı dibinnən düşdü. Palannan, xurcun qaldı qoltuğunda, Koroğlu getdi. Çərçi dedi:

– Bu adamnan qorxmalıdı. Bu adamnan bəla yağır üz-gözünən. İstəmədik baba, bu xurcunnan, palanı. Qoy elə aparsın, xurcunnan palan qoltuğunda qala.

Ağa, Koroğlu gəlir bunun [yəni eşşəyin üstündəki] xurcununu atıp çiyinə, düşdü bu şəərdən o şəərə. Çərçilix çağırırđı. Girirdi meydanın ortasında, ağa, İstanbulun ortasında gəzirdi, dolanırdı ayrı libasda. Amma xub, Koroğlu Bolu Sərdar göyərdi tanırdı. Gördü Bolu Sərdar bir öddə cavan yığıp dövrünə misli ki, istiir üz aça, ayağ aça Çəmlibelə. Yəni cəng eliyə Koroğluyun, cədəl eliyə. [Öz-özünə] dedi: “Yaxçı yerdə tapmışam. Amma ki, yalnızam, özümü deyə bilməm, mən Koroğluyam. Bir qədir gəldi qabağa. Bolu Sərdar gəldi yaxına, baxancək Bolu Sərdarın tükləri kəlləsində çuvaldı kimi dayandı. Dedi:

–Ay çərçi qardaş, sən Koroğlu dəgiləy?

Dedi:

–Koroğlu kimdi?

Dedi:

–Koroğlu, bu Çardaxlıda, Çəmlibeldə, o yanda məskanı var, şəni var, şovkəti var. Başında dəliləri var, o Koroğlu.

Dedi:

–Yox, baba, mən çərçiyəm.

Götürüp bu hal gördü dəvərdir ki, şayət Koroğludu. Koroğlu gördü dövründə neçə nəfərlər var, düşmannıg eliyif xəlxə. Mümkündü burda hecə ölümə gedə. Deyər:

Mən olmuşam çərçi başı,

Bolu Sərdar, mən Koroğlu dəgiləm.

Çərçilər işində naşı,

Xəm olmaram, hər kimsənə əyiləm.

Düşmannarım mənim gələr dallardan,
Gahı baxar ucalardan, yollardan,
Soruşak biz dəlilərdən, hallardan,
Bolu Sərdar, mən Koroğlu dəgiləm...

Koroğlu buları deyənnən sora özü qeyidip dala, gəldi Çəmlibelə.
...Eyvaznan Dəmirçioğlu düşüb dağı-daşı gəzirdi. Gəldilər İstambul şəərinə ki, girdilər, bir gördülər qovğadı, iftızadı obaşına peydadı.

Dedilər:

– Baba, nədi? Bu şəərdə, nə olup?

Dedilər:

– Bəli, bu şəərdə əlan, istiillər fəvc yığalar, ləşkər yığalar, hücm bağıhıyalar Çardaxlıda Çəmlibelə. Koroğlu var, Qoş Koroğlu! Deyər tamam yolları bağıhıyıp, bazırqannar kəsip, bazırqannari soyar, neçə şəələri talıyup. Əlan özdərinnən bir nəfər gəlip, burda deyər:

– Koroğlunu iki dəlisi var, oları kim tuta Koroğlunun çırağı keçip.

Dedilər:

– Əy...evin yıxıldı Bolu Sərdar.

Dəmirçioğlu dedi:

– Bu bir belə düşmandı? Bir belə ətdi əzandı? O yək...

Eyvaz dedi:

– Mən billəm, necə eliyək? Gəl biz də qarışak bulara. Bularnan qoşulak elə Çəmlibelə çatdılar ittila verək Qoş Koroğlyə, o yannan dəlilər, bu yannan biz. Bir dənə salim qoymuyak qayıda.

Ağa, Bolu Sərdar, indi bular olup sərdar, biistilah fərmandeh. Koroğlu, xub, durnalardan gətiriylər, telinnən, sümüyünnən, ətinən. İstiillər neçə zamannardı zəhmət çəkib xan Eyvaz bu yollarda, Nigar xanım yolunu gözlüyüp. Bu da [Bolu Sərdar], bu yannan casuz olup, buların içinə hələ-hələ salıp. Burda, Eyvaz bilirdi ki, əgər bu Dəmirçioğluyun bahəm olsalar payıq omazlar. Amma, bu Bolu Sərdar, burda əgər görə Eyvazı, tanır. Eyvaz özünü vurup ayrı yola ki, bu bilmiyə. Ağa, bular dəstə bağıladılar, gecə düşdülər

yola. Eyvaz çəkdi atı Dəmirçioğluynan düşdü bulardan qanşara.
Yetirhayetir gəldilər Çəmlibelə çatdılar. Koroğlu çıxdı dedi:

–Pəs, Xan Eyvazım, tapmadıyız Bolu Sərdarı?

Dedi:

–Qurban, özü əyağlynan gəlir.

Dedi:

–Necə ayağlynan gəlir?

Dedi:

–Bəli, gecə gəlirlər, hücm gətirirlər, şəbxum vuralar, Çəmlibelə şəbxum vuralar. Car gəlir.

Koroğlu dedi:

– Hə...budur ki, deyər, daşda ahəg olmasa çirtləməz.

Deyər:

İndi bulunacax bəndi,
Bağlanacax bəndi bərbər.
Yıxıləcək qala Xeybər,
Şeşpər indi açar pər-pər.
(Necə başlar biçək- tökək).

Dağı-daşı teyliyərik,
Cidaları sovlıyarık,
Düşmannarı qovluyarık,
Ləş-ləş üstə tökər sər-sər.

Deyər, vurak dağı-daşa,
Düşman kimlərə qarışa,
Ot tutup yana-alışa,
Deyən yandurur əydər.

Düğü- pilovu yeyəllər,
Məni hər yerdə öyəllər,

Adıma Roşan deyəllər,
At üstündə durup Yəl-yəl⁹³.

Sözü tamam eliyənnən sora [Koroğlu] dəliləri yığdı başına, dedi:

–Hər tərəfdən ki, düşman gələ qoymuyun da qəyidə. Baxdıyız
gördüyüz at üstədilər, siz yerdə dava eliyin.

[Dəlilər dedi:]

–Niyə?

[Koroğlu dedi:]

–At üstəki düzdə dava eliyər, dağda dava eliyə bilməz. Gördünüz
yerdədi, siz at üstə minin.

[Dəlilər dedi:]

–Niyə?

[Koroğlu dedi:]

–O yannan gəlip yerdədi, yorğundu qaça bilməz. Qaçarız
ardıyızca gələllər. İnqarı ki, elə beş dənə, beş dənə oday gəldi tez
qayıdarız o gələnnəri vurruz, əldən allız genə qaçarız⁹⁴.

Nigar xanım çox pərişan idi. Ağlırdı. [Koroğlu] deyir:

–Nigar niyə ağlıran?

Deyər:

–Buna görə, mən Bolu Sərdarı öz Eyvazımnan çox istərdim xa-
tirasın. Öz qardaşımdan çox istərdim xatirasın. Burda düşman
olup, düşman tökür məni sala əyağa, mən düşəm əllərə.

Qoş Koroğlu dedi:

–Ağlama Nigar, məgər ölüp mənim kimin sənün munisin ki,
səni salalar əyağa? Qulağ as, qoy deyim:

⁹³ Yəl-yəl- yer adıdır. İslam dini yayılmağa başlayan ilk illərdə Yəl-yəldə cəsur bir atlı pəhləvan varmış. O, islam dinini yayan orduya qarşı döyüşdə İmam Əli tərəfindən öldürülür. Şərq ədəbiyyatında o, «Fəris Yəl-yəl» kimi xatırlınır. Şeirin son mısrası ona işarədir.

⁹⁴ Aşıq belə izah verir: Deyər, Koroğlu davanın təlimini üzdən irax itdən götdi. Bir yerdə itdər qovuşanda hey o itlər qovuşar, o bir iti qovalar. O, dönə basar, genə qaçar. Eyni bu cür.

Ağlama, Nigar, ağlama,
Mənim qəddim kaman olur.
Cigərimi sən dağlama,
Dəlilərim düşman olur.

Budur gülün bənövşəsi,
Gəlir dağlardan ay səsi,
Gülə var bulbul həvəsi,
Eyvazım pərişan olur.

Uca dağdan daş kəsilir,
Qələm üstə qaş kəsilir,
Şəmşir dəyir baş kəsilir,
Yağış yağar yer yaş olur.

Çardaxlıya qoşun gələ,
Eyni dağda yağış çilə,
Düşür indi dildən-dilə,
Öz işinə peşiman olur.

Koroğluyam, vurram lafi,
Heç kimnən çəkmərəm qorxu,
Heç annamam pulat qapı,
Barmaqlarım mismar olur.

Sözləri dedi, Nigar xanımın könlünü aldı. [Koroğlu dedi:]

–Nigarcan, heş qəm yemə, heş kəmsənə, Eyvazımız yandadı.
Heş kəmsənə bizə ayax sala bilməz⁹⁵.

⁹⁵ Ağayi Kamali, mən dedim Koroğlu tamam sinəmdəydi, tökdüm əliyizə. Beş dənə saxladım ta onu demiyəciyəm. Bərai buna görə ki, bu sözdərin kəlamını buna deməzdər. }

ƏLİ KAMALİNİN TOPLADIĞI VƏ SİFARİŞLƏ YAZDIRDIĞI MƏTNLƏR

Bismillahir Rahmanir Rəhim

DASTANI-KOROĞLI VƏ NİGAR XANIM

Günlərin bir gününə, Nigar xanum Qoş Koroğlın əksini gördü. Nigar xanum Koroğlın əksini görənə bir gönyüldən min gönyülə aşiq oldu. Bir zad Koroğliya yazdı: «Sən əgər igidsən, gələsən məni İstambuldan aparasan». Verdi naməni nökerinə. Nökərin adı İsaballıydı, dedi:

– İsaçan, bu naməni aparay Çartaxlı Çamlıbelə Qoş Koroğliya verəy, cəvabun alay, gətirəy.

İsa naməni aldı Nigar xanumnan, Çamlıbelin yolun gözlədi. Özünü Çamlıbelə çadduranda naməni Koroğliya verdi. Koroğlı naməni oxudu. Cəvabını İsayə verdi, dedi:

– Gəlləm, aparram.

Beləsinə, İsa xudahafizlik elədi. Koroğlı nökerləri yığdı, dedi:

– Mən issiirəm gedəm Nigar xanumu İssambul şəhrinnən gətirəm. Mən gərək sizin böyüğüzi məlum eliyəm.

Saz Koroğlının gəldi əlinə, görək nəmə deyir:

Tuş oldum bir ala gözlü Nigara,
Tutsun toyun dəlilər, mən gəlıncəy.
Urumunan, Şama eyliyin xəbər,
Tutsun toyun dəlilər, mən gəlıncəy.

Göreydim xanum Nigarın üzünü,
Öpeydim allunu, ala gözüni,
Çəkin şişə beş yüz əmnik quzuni,
Yeyin, dəlilərim, ta mən gəlıncəy.

Qıratumu bağlamışam axura,
Gümüş piyalələr qaldı paxıra,

Beş yüz tümən xərc eyliyün çaxura,
İçin-için dəlilər, mən gəlincəy.

Koroğlu Qıratı minib axırı,
Düşmənlərim daldan-dala baxırı,
Axar çaylar kimin tökün çaxurı,
Qəvvaz olun üzün, ta mən gəlincəy.

Koroğlu sözünü təmam etdi, dəlilərinə xudafizlik etdi, Çamlıbeldən çıxdı. İssambul şəhrini gözlədi. Axşamçağında İssambula çaddı. Bir qəriyə tuş gəldi, dedi:

–Qərri nənə, mənə bir mənzil olar bu gecə?

Qərri dedi:

–Buyurun, balam, öz övüzdü.

Koroğlu qərrinin mənzilinə geddi, atunu bağlıyub, qərri taruf etdi, övə geşdi, oturub Koroğlu dedi:

–Qərri, mənim igirmi nəfər daldan qonağum gəlir.

Nə qədər pul qəriyə verdi, dedi:

–Gedərsən bazardan yağ, dügi alay, gətirəy. Mənim otuz⁹⁶ nəfər qonağum daldan gəlir.

Qərri bazara gəldi, yağ, dügi aldı. Qeyidib özünü övə çaddurdu. Ocağı odlıyub qazanı asdı. Qərrinin bir oğlu varudi, körpəyə gedərdi, gəlib.

–Nənə, mənə çörək gəti.

Qərri dedi:

–Danışma balam, pilov asmuşam.

Oğlan danuşmadı, oturdu. Koroğlu gördü pilov bişib, qərrinin əli çatsun, daa pilovdan qalmıyacəkdi. Koroğlu dedi:

– Qərri, qonaxlarumnan xəbər olmadı. Çıxgınan dama, gör qonaxlar gəley?

Qərri dama çıxıb, bu yan-o yana baxır. Koroğlu özünü qazanın yanına çaddurdu. Qərrinin övünnən zərafı tapmadı pilovı tökə üssü-

⁹⁶ Bundan əvvəlki cümlədə iyirmidir

nə, yiyə. Qərrini surfası var idi dəridən, aşıdan çağarmuşdı, mıxa vurmuşdu. Koroğlu surfanı mıxdan aşsağı götürdi. Pilovı üssünə töküüb neççə tikədə addı aşsağıya. Qərrinin oğlu gəlmişdi övə, nənəsini damnan səslənmişdi. Qərri aşsağıya gəlmişdi dedi:

– Nənnə, qazanımız calanub.

Qərri dedi:

– Balam, heş müsülmanın qazanı belə calanmasun.

Qərri aldı görək oğluna nəmə deyir:

Sənə deyim, mənim balam,
Hardeydi bu tabdı bizi.
Əl qoyub bizi yimağa,
Bu yərtan tükədə bizi.

Yedigün boynuna almaz,
Heş kim belə qılıc çalmaz,
Əmisi Şabannan qalmaz,
Bir utanmaz vardır üzi.

Zörə deyər baxsın süzə,
Əbəs qonax oldu bizə,
Dədəsi miləxor Mirzə,
Qırat üssə çıxdı gözi.

Qərri sözün tamam əylədi, Koroğlu gördü qərri dədəsinnən başladı, yaxşı tanıır, dedi:

– Qərri, əlim ətəgin, gəl, bu pul, ged bazara, yağ, dügi al, götür, ged bişir qonşularına da dağut, mənim dədəmnən işin olmasun. Mən yorulmuşam, palas varı ver, mən yatam.

Qərrinin bir dənə yorğanı var idi, əvvəlki ərinnən qalmuşdu. Gəddi addı Koroğlunun başına. Koroğlu yorğanı çəküb başına, yaddı. Süb durub əyağa, dedi:

– Qərri, mənim atum burda qalsun. Mən gedirəm şəhər içinə, Nigarı tapam.

Qərridən xudafizlik eyləyib çıxdı şəhər içinə. Soruşurdu, Nigar xanumun bəxçəsi harda olar, bir nəfər nişan verdi, dedi:

– O rubaruda ki, Nigar xanum bəxçədə, səni o bəxçəyə qoymazla.

Koroğlu gəldi, bağıın qapusuna çaddı. Bağıın qapusunna durana yalvarub:

– Məni bu bağa qoyguna.

Namay ki Koroğluya Nigar gönnərmişdi, o naməni nişan verdi. Qapuçı irad tudmadı, dedi:

– Geş bağıın içinə.

Gördi Nigar xanum oturub hovuzu başunna, qırx dənə incə qız döörünmə. Koroğlu bir yekkə salam Nigar xanuma verdi. Nigar xanum Koroğlının salamunu almadı. Koroğluya çox bədi gəldi. Saz gəldi sinəsinə, aldı görək nəmə deyir:

Salam verdim, salam almaz,
Görüm, tutsun salam səni.
Axçasız, pulsuz aşığam,
Pulum yoxdu alam səni.

Güllü bağlarda gəzərsən,
Cahallar barğun əzərsən,
Nigar kağaza bənzərsən,
Qələm tudmaz yazam səni.

Xəzinəm yox aqzun açam,
Dövlətim yox tökəm seçəm,
Əlaş budu alam qaçam,
Çamlıbelə salam səni.

Hansı dağların qarısan,
Hansı bağların barısan,
Nigar, Koroğlu yarısan,
Tanır külli-ələm səni.

Söz tamam oldı, Nigar xanum dedi:

– Koroğlu, bağışlagunan, tanumadum səni. Əksin özünən [şəngdir] Mən bir dənə libas tikmişəm sənə. Əhd eyelmişəm, sənin arxaya böyük olsun, verim qıççını kəssilər, kiçük olsun, qıççı altuna taxda oturdular. Əlaan qızlar gedəllər o libası gətirəllər.

Dedi:

– Qızlar o libası gədsin.

Getdi qızlar libası gəddilər. Koroğlu başladı arxasuna giyməğa. Nigar xanum dedi:

– Koroğlu, heyf sənə, gözümə bir az qərrə gəldi.

Koroğluy bu sözdən bədi gəldi, dedi:

– Nigar xanum, əgər, issəsən qərəlik eyb olsun, qulax ver, gör nəmə deyirəm.

Koroğlu sazı sinəsinə aldı, görək nəmə deyir:

Sən mənə qara deyərsən,
Qaşların qara dəgildi?
Tökülübür dal gərdana,
Saşların qara dəgildi?

Açıldı həqqin eşiği,
Aləmi tuddı işığı
Həsənü-Hüseyn beşigi,
Sərpuşi qara dəgildi?

Gözəllər bağda gəzəllər,
Bağrımın başun əzəllər,
Quran üssə xənd yazallar,
Xənd məgər qara dəgildi?

Koroğlyam, hərdə-hərdə,
Aq üzündə vardır pərdə,
Qara gözə siyah sürmə,
Çəkdiğin qara dəgildi?

Söz tamam oldı, Nigar xanum dedi:

– Koroğlu, bağıyla, bilmədim.

Koroğlu dedi:

– Nigar xanum, mənim bir dənə ayrı eybim var, deyirəm, biləyə.

Gediblər otağa, deyillər, danuşıllar, gülülər. Nigar xanum verdi, Koroğlıya şam gəddilər. Koroğlu çırağı əlinə bir bu yanunan, gələndə o yanunnan əlinə götürərdi, Nigar xanum dedi:

– Koroğlu, çırağı salaray.

Koroğlu dedi:

– Mənim eybim elə budu, gecələr şukaram, gecələr gözüm görməz.

Nigar xanum dedi:

– Koroğlu, mənim əmim oğlu Bürzə bəg məni almışdı. Ged atıyı gətir bura, məni minnir, götür ged.

Koroğlu qərrinin övünə gəldi, dedi:

– Qərri, mən gedirəm Nigar xanumu götürəm qaçam.

Pul qərriyə verdi, dedi:

– Heş yerdə deməginən Nigarı Koroğlu apardı.

Qərri dedi:

– Mənim işim yoxdur, deməm heş yerdə.

Koroğlu xudafizlik eylədi, Nigar xanumun qələsinə gəldi. Nigar xanumu gecəni vaxtında atunun tərkinə minirdi, pəşiman oldu, dedi, qızın göynü ola, oğlanın göynü ola, münə, elə hamı aparram. Mən qoyum, gün çalsun, günnüzki günnə aparum, hamı görsün. Ama gün çalanacan qələ dörünmə dolannı. Gün çaldı, dedi:

– Nigar xanum, bax gör hara çatmışux?

Nigar xanum dedi:

– Öyün abad olsun, mənim öz qələmə!

Koroğlu dedi:

– Mən ki dedim, gecələr gözüm görməz mənim. Yenicə gözüm işıxlansın, bu, Çamlıbelin yolu.

Belədə qalub Koroğlu başladı gedməyə. Car çalublar İssambul şəhərinə, Nigar xanum yoxdu. Qərri dedi, gedərəm bir muşdulux allam. Gəldi dedi:

– Bürzə bəg sağ olsun, Nigarı Koroğlu göddü, geddi.

Bürzə bəg durdu. Car çəkдилər, yeddi yaşunnan yetmiş yaşuna çıxdılar Koroğlunun dalıca.

Nigar xanum Koroğlunun tərkinən dolannı baxdı, gördi İssambuldan çıxan gəliyi:

– Hamu adludan qabax gələn əmim oğlu Bürzə bəgdi, çatayu, öldürə biləyi ikimizi birdəyi.

Koroğlu Nigar xanumu cəvabunna aldı görək nəmə deyir:

Başına dönnügüm, alagöz Nigar,
(Nigar), Necə biliy Bürzə bəgin özünü?
Əgər qəbul eyləyəsən Koroğlunun sözünü,
(Nigar), Necə biliy Bürzə bəgin özünü?

Meydana girəndə nərrə çəkərəm,
Mən deyim sənə, qanlı yaşlar tökərəm,
Qırram Osmanlunu, bir–bir üssə tökərəm,
(Nigar), Necə biliy Bürzə bəgin özünü?

Koroğlu deyər yolunna keşmişəm kannan,
(Qılıcı çəkərəm) Qorxum yoxdur mənəm sultannan, xannan,
Qaşmanam mən heş vaxt belə meydannan,
(Nigar) Necə biliy Bürzə bəgin özünü?

Söz tamam oldı, Nigar xanumu ennirdi aşsağı, dolannı qoşunun üssünə. Əvvəlki qılıçnan vurdu, Bürzə bəg atdan gəldi aşsağı. Qoşun dalı qayıddı. Nigar xanumu tərkinə minnirdi, dedi:

– Nigar xanum, necə oğlan gördü mənə?

Nigar xanum dedi:

– Çox özünən tərif eyləmə.

Başladular gedməgə. Xəbər verək Firəng oğlunnan. Firəng oğlu Nigar xanumu issiirdi, vermirdilə. Firəng oğlu eşidmişdi Koroğlu gedib Nigar xanumu gətirə. Firəng oğlu qoşunu yığmışdı, gəlmişdi, dərbənd varudu, dərbənddə turmuşdı. Koroğlu yuxarı baxdı, gördi Firəng oğlu dərbəndi kəsib. Firəng oğlu dedi:

– Koroğlu, Nigarı ənnir aşğağə atdan, özin səha-salim ged.

Koroğlu aldı sazı görək nəmə deyir:

Hardeydin, çıxdım qarşuma,
Firəng oğlu, Firəng oğlu.
Nahaq qan salma başuma,
Firəng oğlu, Firəng oğlu.

Misri qılıc bağladuram,
Səni çəprast dağladuram,
İnni səni ağladuram,
Firəng oğlu, Firəng oğlu.

Koroğlu deyər dönnü baxdı,
Cigərim odlara yaxdı,
Qeyiddi Nigara baxdı,
Firəng oğlu, Firəng oğlu.

Sözün təməm eylədi Koroğlu.

Firəng oğlu dedi:

– Mən Misri qılıc qabağuna davam gətirə bilməm.

Dedi:

– Koroğlu, sənnən işim yoxdu, gəl geşginən.

Koroğlu başladı gedməgə, Nigar xanum dedi:

– Koroğlu, sən çox özünən məən eləyirsən. Bizim tərəfdə sodəgər Haşum var. Gedər sizin tərəfdə sodəgərliyə. Əgər tuş gəldi, malını böl- dedi.

Sən deyinən, Koroğlu sodəgər Haşumnan qorxardı. Dedi:

– Nigar xanum, mən sodəgər Haşumu heş saymam.

Bu söz deyilə sodəgər Haşumu qafulası dərbənddən çıxdı. Nigar xanum dedi:

– Koroğlu, sodəgər Haşum gəlir, malını böl, görüm necə bölürsən.

Koroğlu geşdi sodəgər Haşumın qafulasinin qabağuna, dedi:

– Qulax ver, sodəgər Haşuma gör nəmə deyirəm.

Aldı sazun, Koroğlu görək sodəgər Haşuma nəmə deyir:

Hardeydi, düşdi girimə,
Gəl bölək malı, sodəgər.
Nəhəxdən gedmə ölümə,
Gəl bölək malı, sodəgər.

Sodəgər Haşum deyir:

Sənə diyim, Qoş Koroğlu,
Qorxmanam paşadan, xannan.
Geşmişəm sərinnən, kannan,
Gəl buradan geş, Koroğlu.

Koroğlu deyir:

Koroğliyam, donnan–dona,
Qılış çəkməm beşdən ona,
Leşiyə quzğunlar qona,
Gəl bölək malı, sodəgər.

Sodəgər Haşum deyir:

Adumdu sodəgər Haşum,
Qoğaludur mənim başum,
Quldur oldürməkdir işim,
Gəl buradan geş, Koroğlu.

Sözü təمام oldu, Koroğlu sodəgər Haşumın qulağına dedi:

– Nigar xanumın yanunna məni xəcalət eyləmə.

Sodəgər Haşum dedi:

– Koroğlu oldu sədaqətti?

Dedi:

– Həyi, valla.

Dedi:

– Mənim malumnan əlini arala.

Nigar xanum dedi:

– Koroğlu, o oldu cəngi-zərqərə. Gəl, gedək.

Başladular gedməgə.

Gedhaged özlərini çaddurdular Çamlıbelə. Dəlilər tamam atdara miniblər, çıxdılar Koroğlu və Nigar xanımı peşvazuna. At gəzdirdilər, Koroğlu şad olub dedi, eşidənlər şad olsun, alub görək nəmə dedi:

Sənə diyim, Nigar xanum,
Bu gələn qardaşdur, gəlir.
Sənə qurban şirin canum,
Bu gələn qardaşdur, gəlir.

Nigar xanum dedi:

– Koroğlu, Eyvəz hansudu?

Koroğlu dedi, yəqin Nigar xanumın gözi düşdü Eyvəzə. Nigar xanumın cavabunna Koroğlu aldı görək nə deyir:

Bax alluların beşinə,
On dördünə, on beşinə.
Humayül salub döşünə,
Bu gələn qardaşdur, gəlir.

Dedi:

–O hamudan yekkə kimsənə?

Koroğlu aldı görək nəmə dedi:

Dəli Mehtər dəlilər başı,
Axudma didənnən yaşı,
Koroğlunun qoş qardaşı,
Bu gələn qardaşdur, gəlir.

Söz tamam olub, Nigar xanum və dəlilər Koroğlınan belə Çamlıbelə çaddular. Koroğlu başladı yeddi gecə, yeddi günnüz Nigar xanumın toyunu tudmağa.

Eşidənləri və ağayı Kəmalinin saluğuna.

BU DASTAN AŞIQ CUNUNUN QAÇMAĞI DASTANIDI

12. 4. 1353

Yazaram mən bu hekayəti yəqun qardaşuma,
İki ildür ki, salub dörd dəfə minnət başuma.
Əhd edüb üç gecədə vaxtimi dutdum mən özüm,
Yazmuşam, var bu kitab içrə nə həngamə sözü.
Yadigarı qalacək saxlasa hər kəs bu sözü,
Axtarur katibini vaxti- muəyyəndə özü.
Vəri imkannərun xəlqi-nihan dutsa məni,
Taniyublar məni, aləmdə cəhan əncüməni.
Hubbəzə təbi-rəvanımdan açub dərce-dəhan,
Edüb Əfşarı bu qoftar arada rütbi-lisan.
Şöhrətün bilmişəm axirət şirin nihanün,
Mübarəkdü haman zilqə Məhəmmədhəsənün.
Çün sifariş mənə təsir eylədi ba delo-can,
Yazmuşam şad ola aləmdə haman tazə cəvan.
Vəssəlamu əleykum Əfşarı.

Həvalə

Ay dastanum oxuyan və talib olan din qardaşlarum!

«Koroğlu» dastanı on iki məclisdür. Hər məclisi bir dastan, eşidməli hekayətlər var. On bir dastanını ta kənun cüda-cüda yazmışam. Hər on bir cildi talib olanların ixtiyarınə qoymuşam. Və haala on ikimci cildi ta kənun yazulmamuşdı, bu tarixdən onı yazaram. Və təmam ədəbiyyatını və hekayəni bexatere fərmayeşe duste-əzizəm, Ağayi Qulamhəsən, fərzəndə Məhəmmədhəsən, sakene Mərsaxan bəldəği. Və ümidvarəm oxuyan vaxtə hər məclisdə və hər yerdə məni yadə salub duayi-xəbər göndərsün. Çün bu hekayət ta kənun heç aşiq bilməyüb. Biz də zərrə bi miqdar öz təbe şerim ilə yazdum. Çün o cəvanın məhəbbəti qələmə təsir eyləyüb və yazmışam.

Vəssəlamu əleykum və rəhmətullah.

İslam Əfşar
Tarix 29.8.1354

Günlərin bir günü Koroğlu Çamlıbeldə məclis qurub və hər tərəfdən xanlar, bəglər, paşalar və hər noqatəbaşı bəlli mühtərəm şəxs vardı, dəvət edmişdi. Hər gün yemaq-ıçmaqdan sora Aşıq Cunun olarçun çalurdi, qonaqlar xoş olurdular. Bir gün qonaqlarun biri bir cami-şərab saqidən alub Aşıq Cununə verüb. Aşıq Cunun ruze əvvəldən şərab içməzdi. Bu cami qonağun əlindən alub dübarə özinə taruf edüb dedi:

– Ay əziz qonaqlar, mən ta kənun əraq içməmişəm.

Qonaqlar dedilər:

– Sən Koroğlunun aşığısan, sindün həştadə çatub, bir belə mərd adamun məclisində çalmuşay və müzd aparmuşay, vəli, əglə gəlməmişəy. Bunə görə ki, adəm dünyadə gərək özi öz vəzifəsinə aşına olar. Fihal biz sənə şərab verdik, sən bizim əlimizi dala vurdun şərabı içmədün.

Aşıq Cunun dedi:

– Mən cəvan ömrümü Çəmlıbeldə, bu Koroğlu qapusunda qo-caldmuşam. Vəli, bir cürə əraq və şərab içməmişəm.

Bu sözə Koroğlu bir cami doldurub dedi:

– Aşıq, sən qonaqları məyus eyləmə, al bu camı. Sən də bu mühtərəm qonaqlarumuzun səlamətluğınə çək başiyə, qonaqlar xoş olsun.

Aşıq Cunun başun salub əşəğə, camı almıyub. Koroğliya ağır gəlüb. Sözi təkrar edüb. Aşıq əslən Koroğlunun sözünə baxmayub. Koroğlu camı yerə qoyub, bir möhkəm kəşiydə vurub, aşığın qulağundan dutub məclisdən yazıya atdı.

Dedi:

– Gid, ta səhər sənün hesabıya çataram.

Aşıq məclisdən çıxan zəman öz xəttini oxudi. Bildi ki, səhər Koroğlu əziyyət və azar edər. Firsəti qənimət bilib çöğürün götürüb gecə vaxtı gəlüb Sıldırımday qaladan enüb, qərətikanlıqdan keçüb, çahar dağlı qəyələrdən enüb, fərar edüb gəldi səfidə dəmi Ərzurum caddəsi kənarında bir qəyənin dibində pünhan olub. Səhər işıqlandı. Bu tərəfdən bir iddə bazurgan yabu-qatır ilə çatub.

Aşıq Cunun əyağə durub bazurğanbaşıya bircə kərəm səlam verdi.
Bazurğanbaşı əleyk alub dedi:

– Ay aşıq, burda niyə durmuşay?

Aşıq bina elədi ağlamağa. Bazurğanun ürəgi yanub dedi:

– Ay aşıq, niyə ağluray?

Aşıq dedi:

– Ay bazurğanbaşı, mənim bu qocaluq çaqumda dörd mərəz
məne üz verüb. Hamı bir-birindən dərdli.

Bazurğanbaşı dedi:

– Dərdün nəmədür?

Aşıq çögürün zilü-bəmin tutub görək nəmə deyir:

Sənə deyüm, xan bazurğan,

Dərdim başumdan aşıbdur.

Bu məhəldə qocalmuşam,

Ürəgim başı şişibdür.

Cəvan ömrüm gedüb bada,

Qocalmuşam bu arada,

Giriftaram bu dünyada,

Dərdü-qəmim qarışıbdur.

Bazurğan dedi:

– Mən qorxuram sənün şərün məni duta.

Aşıq Cunun dedi:

Məni səvar elə ata,

Ya Türkmənə, ya Kəlata,

Ya Ruma, ya ki, Kəlata,

Apar çatmaz xətər sənə.

Mənəm həqiqət aşığ,ı,

Məclislərin yaraşuğ,ı,

Abbasun qəlbi, işiğ,ı,

Dua oxur səhər sənə.

Söz təمام olub, bazurğanbaşı baxub tanudi, dedi:

– Ay aşiq, sən Koroğlu aşıqlarındı. Mən bilmərəm sənə nə olub ki, qaçuray və mən də səni nə unvan aparum. Səhər Koroğlu baş tapa, mənim ruzgarımı qara edər. Haala bilmərəm nə çarə edəm.

Aşiq Cunun dedi:

– Ay sodagər, qulaq ver, ta deyüm:

Bulbul azad olan vəxtə qəfəsdən,
Qənat vurur yetə öz məhəlinə.
Bu məhəldən mən qaçaram,
Canü-başumdan keçərəm,
Qanat çağatsam uçaram,
Yolum buradan düşübdür.

Aşiq Cunun edər havar,
Başunda şuru-qouğa var,
Məni səvar edüb apar,
Nəfi sənə yetişübdür.

Söz təمام oldı, dedi:

– Ay sodagər, məni sən aparmasay, xülasə, ticarətün zər edər.

Bazurgan dedi:

– Hara aparum səni?

Aşiq dedi:

Sənə deyüm, xan sodagər,
Mübarəkdir səfər sənə.
Məni özünlə sən apar,
Faydası çox yetər sənə.

Yükü-barun hamı qumac,
Gəl eylə dərdimə əlac,
Sən elə rəfi -ehtiyac,
Xudam edər nəzər sənə.

Hacılar gidərlər Haca,
Vəli baxmazlar muhtaca,

Mən eylərəm çox iltica,
Duam edər əsər sənə.
Xurd-xabi həram edər özinə,
Əli çata əqvamuna, elinə,

Mən aşiqəm, bu dünyada yox malum,
Sənə qurban olsun, qocalan canum,
Koroğlu qorxusu pozub əhvalum,
Özüm vurmuşam xuda çölünə.

Xudam yetirübdür bu saat səni,
Az qalub aluşa ömrüm xərməni,
Görükər Koroğlu öldürür məni,
Ləşim salur Çəmlibəlün çölünə.

Qorxusundan bilməm günüz-gecəni,
Gözüm görməz çala ilə ucanı,
Türkəməne yetür məni-qocanı,
Yetür məni Türkəməninin elinə.

Söz təمام olub, dedi:

– Ay sodagər, məni sən apar, bu qədər olsun çatım Türkməndə Qəşqayı-Türkmən şəhərinə. Daha Koroğlu ora gələ bilməz. Vəli, həft taq Süleymanə gəldim, gəlür məni tapar öldürür.

Bazurganbaşunun ürəgi yanub, aşığı dəsturdı. Yetim çarvadarlar götürüb atublar bir danə qaturun yüyü üstünə. Mal-heyvanı bina eylədilər sürmağa. Dedi:

– Ay aşıq, biz səni apararak, ta görək sənün şərün bizi nə vəxt dutsun?

Xülasə, bina eylədilər gidməgə. Gəl sənə kimdən xəbər verüm, Çəmlibeldən. Koroğlu gecə aşığı məclisdən qovub, qonaqlar dedilər:

– Koroğlu, bu aşığa səhər bir kuşmal vergünən ki, laəqəl ömründə olsun.

Xülasə, o gecə Koroğlıya, məclisdəki qonaqlara çox bərzəx olub və əmma səhər tezdən gün çalub, genə yeddi min dəlilər yığı-

lub gəlüb. Məclis quruldu, qonaqlar ilə məşqul olub yemağ-ıçmağa. Koroğlu dedi:

– Gedün, Aşiq Cununa deyün gəlsün məclisə.

Bir nəfər gedüb gördi aşığın otağında heç kəs yoxdur. Aşiq çögürün götürüb gedübdür. Xülasə, hər yandan aşiq soruşub, heç kəs bilmədi. Gəlüb Koroğlıya ərz elədi:

– Aşiq bilməm hara gedüb. Otağında heç kəs yoxdur və həmişə özi otağda olmasaydı çögürü olırdı. Vəli, nə özi var, nə çögürü.

Koroğlu dedi:

– Hətmən mənim abrum gidər.

Çün o zaman hər kəs məclis qurseydi, bir danə aşiq tapardı ki, o məclisdə çala və hər kəs tapa bilmidi, böyük eybdi. Xülasə, Koroğlu dəliləri çağurub dedi:

– Görün, bu nəəcib aşiq hara gidi, onu gətürün.

Dəlilər hamusu Çəmlibeli dolanub, tapulmadı. Bir nəfər nigahbanlardan dedi:

– Gecənin vaxtı mən aşığı gördüm. Çögürün salub çiyinə, qərə Sıldırımdaş qalaya tərəf gedərdi.

Dəlilər gəliblər bu xəbəri Koroğlıya verdilər. Koroğlu dedi:

– Gedün, dolanun, görün harda bərkünüb.

Dəlilər gəldilər Qərədəş qala yolunda gördülər bir adam izi burdan Sıldırımdaş qalaya tərəf gedüb. Xülasə, o iz ilə gəlublər Sıldırımdaş qaladan keçüb Qərətikanluqdan və sıldırım qəyələrdən keçüb izi göturdülər, ta Ərzurum caddəsində iturdülər. Əmma baxub gördülər bu caddə ilə tazə bazurgan yabu-qatır ilə keçüb. Yolda çox at və qatur izi vardur. Dedilər, aşiq gəlüb bu caddədə, bu qatır sahibi ilə gedüb. Bu xəbəri dəlilər gəldilər Koroğlıya dedilər. Koroğlu rəngi-ruxi qərəlüb dedi:

– Mənim aşığımı hər kəs aparsun, mən onun mal-əmlakını qarət edüb, özlərini xurd-bozorg qırram.

Bu sözi dedi, bir dəli nərə çəküb yedi min yetmiş yedi dəli Koroğlınu döörinə cəm olub dedilər:

– Ay Koroğlu, genə nəmə olub ki, sən dəli nəre çəkdün.?

Koroğlu dedi:

– Qulaq verün, ta deyüm nə olub. Dedi:

Dəlilərim, Aşiq Cunun qaçubdur,
Dolanun dağları, tapun gətürün.
Ürəgimdən könlüm quşu uçubdur,
Kəsilib taqətim, ruhum uçubdur,
Dolanun bağları tapun gətürün.

Aşiq gidsün, təməşadur, təməşa,
Tapulmasun işim yetişməz başa,
Əgər gedüb girüb Sıldırımdaşa,
Fərhadı aparun, qazun gətürün.

Atlularum səvar olsun mərdana,
Yolda gərək toz qaruşa dumana,
Ac qurd kimin çatun o bazurgana,
Atu-qatırını alun gətürün.

Fürsət əldən vermüün, yoxdur məcalı,
Dolanun çölləri, şəhrü-mahalı,
Mərəndi, Kəlatı, şəhri-Xəlxalı,
Elam şəhrün yıxun, çapun gətürün.

At belində mərd-mərdanə yatun,
Yıxun mahallatı bir yerə qatun,
Səğiri, kəbiri qol-qola çatun,
Qızıl-gümüşünü alun gətürün.

Koroğlu yetişüb bu saət cana,
Vurun, capon, dəlilərim, hər yana,
Desün Abbas bu sözləri yazana,
Ondan bircə xəbər alun gətürün.

Koroğlu saz ilə dediklərini söz ilə dedi:

– Ay dəlilərim, Aşıq Cununu gərək tapub gətirəsüz.

Bu tərəfdən on nəfər dəlildən ərəbi atdardan çəküblər yazıya. Möhkəm zinü bərk edüb tənği-zir tənglərin çəküb amadə gidmaq olublar. Koroğlu halı gəlüb yerinə, sazun endirüb sinəsinə görək qoç dəlilərə nəmə sifariş edər:

At belinə dolan, qoç dəlilərim,
Sizdən iki intizarum var mənim.
Təmam bir-birindən xoş dəlilərim,
İntizarda bu qərarum var mənim.

Məclisimi aşıq eyləyübdür xar,
Çamlıbeldən gecə edübdür fərar,
Əgər sizün varuuz namus ilə ar,
Aşıq edüb məclisimi xar mənim.

Dolanun hər tərəf, gözün dünyanı,
Təbrizi, Meşkini, şəhri-Yəzd, Kirmanı,
Aşığımndan ta kətürün nişanı,
Gətürəndə iftixarum var mənüm.

Koroğlının sözi varidür əsər,
Hər yana, hər tərəf eyliyün guzər,
Türkəmən şəhrinə eliyün həzər,
Qaşqayınan səru karum var mənim.

Söz təمام olub, dəlilər səvar olub, Çəmlıbeldən çıxub, Sıldırırdaş qaladan enüb, yol başlanub caddə ilən sürət təمام ilə at başı salublar. Və əmma bazurğanbaşı neçə aqac aralanmışdı, belə dalı baxanda gördi bir iddə caddə ilən atlu gəlür. Atdarun əyağı altundan toz çıxub gögdə dumana qaruşur. Bazurğanlar bu həngəməni görəndə təمامun dadaqları qurudı. Dedilər, hətmən Çəmlıbelün adamları bu aşığın dalıcək gəlullər. Əgər çatsular, bizi kül-lü-pamal edillər. Çarə nəmədür?

Bazurganbaşı fourən bir danə sənduğ boşadub aşığı çögürü ilə sənduğə qoydı, aparub yoldan kənarə bircə çuxura qoydı. Dedi:

– Ay bizi bəlayə verən, qal burda və səsün çıxatma ki, bizi və özüyü ölümə verdün.

Sənduğı orda qoyub, qeyri mal-qatırlara hərəkət verüb, bina edüb gidmağə. Bu tərəfdən atlular çatub, karvanları çəküb bar-bəndləri³⁷ qırub yükləri təmamən yerə töküblər. Bazurganbaşı qor-xudan çəkilib caddə kənarında dizlərini qucaqlıyub baxardı. Dəlilər təmam sənduğları dağudub hər tərəfi axtardılar. Aşığı tapa bilmədilər. Bazurganbaşı dedi:

– Ay cəvanlar, siz nəmə axtaruruz?

Dedilər:

– Koroğlının aşığı Çəmli beldən qaçub, onu axtaruruk.

Bazurganbaşı dedi:

–Ay cəvanlar, bu hikayətdən mənim bir cüzi xəbər varumdur. Qulaq verün, ta diyum. Mən caddəylə qafilə ilə gəlürdik. Çəmli bel tuşunda, caddə kənarında bir danə aşıq çögürü əlində bircə səvar ilə danuşurdi. Biz ordan rədd olanda ki, mən dalı baxdum, gördüm o səvarə aşığı tərkinə çəkdi, Ərzurum caddəsi ilə gidillər. Haala bilmədüm daha kimdi. Xülasə, mətləb bu unvandır.

Dəlilər dedilər:

–Bəs niyə əvvəldən bu xəbəri vermədün?

Bazurgan dedi:

–Haçan siz məndən sual elədüz ki, mən diyim. Mənə bir belə zərbət vurduz.

Dəlilər dedilər:

–Bəs bir danə qatır yükü ilə gətirün gidək Çəmli belə. Koroğlıya diyək ki, aşığı bazurgan aparmamuşdı. Bu qatırı da nişan verək ki, inansun.

Xülasə, bir danə qatır yükü ilə dəlilər gətürüb Çəmli belə tərəf gidillər. Vəxti ki, nəzərdən itüblər, bazurgan gəlib sənduğı çaladan çaqardub dedi:

–Ay başibəlali, az qalmışdı bizi qırranə veri. Dur, sənduğdan çıx, yazıya gedək.

Aşıq sənduğdan çıxub, gəlüb bircə qatıra minüb. Malları caddə-təmam ilə sürdilər, gecə-günüz yol gəlüb Türkmən şəhərinə yetişdilər. Gəlublər şəhərin içində Tuccar meydanunda barxanəni açublar. Cəvanlar yığılub aşığın döörinə, dedilər:

–Ay bazurgan, bu aşığı ver, biz aparak məclisə, toy məclisimiz vardır, aşıq yoxumuz.

Bazurgan dedi:

–Bu aşığı hər kəs apara, gərək yüz tümən mənə verə. Buna görə ki, mən bu aşığa yüz min tümən vermişəm.

Bu sözdə on nəfər Türkmən cəvanlarından əl aparub ciblərindən biri on tümən çıxardub yüz tümən aşığın tədvanını bazurgana verdilər. Aşığı gətürublər toy məclisinə. Bədəz yemaq-ıçmaq, dedilər:

–Aşıq, çal-çağur görək, nə unvan çalursə.

Aşıq çöğürünün ziyü-bəmin dutub aldı görək Türkmənin qeyrətlü cəvanlarına nəmə dedi:

Bir mahaldan mən qaçmuşam
Gəlmişəm bu Türkmənə.
Çox dərə-təpə açmuşam,
Gəlmişəm bu Türkmənə.

Türkmənin var cəvanı,
Hamı bir yerdən əhyanı,
Yaxşı sürüblər döranı,
Gəlmişəm bu Türkmənə.

Türkmən şəhri basəfa,
Cəvanlarıdur bavəfa,
Yolda çox çəkmişəm cəfa,
Ta gəlmişəm Türkmənə.

Dərə-təpələr açmuşam,
Can ilə başdan keçmişəm,
Canum götürüb qaçmışam,
Gəlmişəm bu Türkmənə.

Aşiq Cunun çalur sazi,
Budur ki, sözümlün düzi,
Yatmadum gecə-gündüzi,
Ta yetişdüm Türkmənə.

Söz tƏmam olub, bir miqdar aşığa dƏran verƏblƏr. VƏli, aşığı xƏstƏ gƏrƏndƏ dedilƏr:

– Aşiq, mƏlumdur, sƏn yol gƏlƏb xƏstƏ olmuşay. Dur ƏyağƏ, gid o biri otağda istirahət elƏ. SƏbah xƏstƏluğun çıxsun, o vƏxt gƏl, çal, bir xoş olak.

EyvƏz xan – QƏşqayi-TürkmƏnƏn oğlu aşığı gƏtƏrƏb Əz dƏstgahlƏrınƏ. VƏ Əmma, aşıq burda vƏ toylarda çalırdu. CƏvanlar xoş olub çox dƏƏran vurudular. Bular burda qalsun, gƏl sƏnƏ dƏlilƏrdƏn xƏbƏr verƏm. DƏlilƏr bazurganı axtarandan sora bir danƏ qatır yƏkƏ ilƏ ÇƏmlibelƏ apardular. Koroğlıya dedilƏr ki, tƏmam mahalı illa bazurganı TürkmƏn caddƏsində axtarduk, ƏsƏri-aşıqdan tapa bilmƏdik. Bu qatırı dƏ nişanƏ gƏtƏrmişik. Bazurgan dedi, bir nƏfƏr aşığı sƏvar elƏdi Ərzuruma tƏrƏf apardı. Biz dƏ tƏmam Ərzurum vƏ hamı dƏnyanı dolandık tapulmadı.

Koroğlı bu sƏz dƏ rƏngi qƏrƏldi vƏ bƏəd aqardı. GidƏb bir saət baş atub yatdı vƏ bƏəd Əyağa durub o aşığı tapa bilmiyƏn dƏlilƏrƏ gƏrƏk necƏ sƏz dedi:

Gedi daha adu-sanun, Koroğlı,
Bundan belƏ ruzigarun necolur?!
Ümid oldum mƏn on nƏfƏr nadana,
İtirdilƏr, indi başum gic olur!

BütƏn adu-sanum xƏrab oldı para,
Düşdi sirrim düşmƏn içrƏ aşkara,

İndi gəldüm mən ömrimdən bizara,
İşiq günüm qəranquluq gecə olur.

Hamı kəsdə namus olmaz, ar olmaz,
Dəlilərdən daha mənə kar olmaz,
Aq sərçələr alucı quş, sar olmaz,
Vurucı quş dümdügündən kəc olur.

Əfşarı tez deyün gəlsün yanuma,
Ondan səva bir şairi tanuma,
Dua edsün bu qocalmuş canuma,
Tez de gəlsün mənim vəxtim gec olur.

Söz tamam olub, saz ilə dedigini söz ilə dedi. O aşığı tapa bilməyən dəlilər dedilər:

–Ay Koroğlu, əvvələn, biz dünyanı dolandık, aşığı tapa bilmədik və bir də bir nəfər aşiq ki, qocalub qadere hərəkət dəgül, onun üstə bizə xiffət verürsən və haalaanke, biz onu tapa bilmədik. İndi qaçub gedüb, məgər aşiq qəhətidür? Bir danə cəvan aşiq tapub gətürək. Aşiq Cunun otuz ildür burda çalır, haala indi nə olub?

Koroğlu dedi:

–Ay naşı cəvanlarum, qulaq verün:

Cəvanluğun sizə deyüm yolunu,
Əvvəl gərək namus ola, ar ola.
Əhdə vəfa edər bütün kişilər,
İqrarunda gərək etibar ola.

İşıqlı ulduzlar gələb ay olmaz,
İqrarşekən adam, adam sayulmaz,
Bimərifət ol günüyçün alulmaz,
Bilərşədur yox olaya var ola.

Bu dünya insanı edər imtahan,
Düşər hər bəşər yaxçıyu-yəman,

Dünyada qeyrətli vicdanlu cəvan,
Qoymazlar ömrində var-kar ola.

Koroğlu da indi olub biçara,
Aşıq salur mənim sirrim aşikara,
Lazım olub xəbər verəm Əfşara,
O da bu sözlərdən xəbərdar ola.

Saz ilə dedikini söz ilə dedi. Dedi:

– Ay cəvanlarum, qırx ildür bir nəfər bu Çəmliyəldən xəbəri yoxudur. Təمام məmləkətlərdən məşhur olan bir qüdrətli mahal qələmə keçüb. İndi Aşıq Cunun gidub təمام məmləkəti dolanur, Çəmliyəlin olur – olmazun deyər. Səhər hər tərəfdən xanlar, paşalar baş tapub gəllələr, bizim ruzgarımız birəhm olur. O vəxt rahatçuluq bizə hərəm olur. Odur ki, mənim halum vuruşub.

Bu sözdə on nəfər cəvanlardan Dəli Həsən, Tarıtanumaz, İsabalı, neçə nəfər pəhlivanlardan, ta on nəfərəcək fourən durublar atdarını zinlədilər, dedilər:

–Ay Koroğlu, əgər aşıq qənat çaqadub ölkə asimanə uçmuş ola, onı əvvələn endirüb gətürək.

Forən səvar olublar, istədilər gitsinlər, Koroğlu dedi:

–Ay dəlilərim, indi ki sizün xəyaluzdadur aşığı tapub gətürəsiz, qulaq verün, sizə neçə nəsihət varum, onı deyüm. Sazun alub sinəsinə, görək nəmə dedi:

Sizə deyüm, cəvanlarum,
Aşığı sizdən istərim.
Şir pəncəli aslanlarum,
Aşığı sizdən istərəm.

Zəhmətlərim zaya keçüb,
Əqlü–huşim sərdən uçub,
Daxi işim işdən keçüb,
Aşığı sizdən istiirəm.

Sənə deyüm, İsabalum,
Sizə qurban malu–halum,
Qoymuyun müntəzir qalum,
Sizdən aşığım isiirəm.

Telli Həsən sənə qurban,
Tarıtanımaz sənə can,
Yumuq Əhməddən bu zəman,
Aşığı səndən istiirəm.

Koroğlu intizar qalur,
Hirsindən rəngi saralur,
Aşiq gəlməsün xar olur,
Aşığı sizdən istiirəm.

Söz təمام olub, Koroğlu çox sifarişlər edüb, dəlilərin yüz-gözlərdən öpüb yola saldı. Dəlilər atları cöulanə gətürüb xudahafizluq edüblər, yüz döndərdilər məmləkətə tərəf sürət ilən atları qovmağə. Koroğlu görəndə halı gəlub yerinə, sazun alub əlinə görək baqi-qalan dəlilərinə, xan və paşa olan qonaqlaruna nəmə dedi:

Qoç igitlər at belinə dolublar,
Çəmlibeldən səfər edi hayana.
Atlarınun dırnaqundan, nalundan,
Toz qouzanur, qaruşubdur dumana.

Bilməm hansı şəhri dutar hədəfə,
Verur milləti yeksər tələfə,
Yüz kərə döndərə ləşkəri hər tərəfə,
Şivən səsi o mahala qalana.

Dedi ki, sözlərin eyləmöz haşa,
İsabalı hər mahalda savaşa,
O mahalda tamaşa var, tamaşa,
Düşmən üstə yerişində mərdana.

Dəli Həsən qədər olur nəərəsi,
Düşmən bağrun yarur dəlilər səsi,
Meydan ortasunun qumu, qəyəsi,
İldırım tək çəkər gökdə zəbana.

Söz təمام olub, qonaqlar dedilər:

–Koroğlu, bizim bağrumuzu yardun, daha bəsdür.

Xülasə, söz burda qaldı. Gəl sənə kimdən xəbər verüm, dəlilərdən. Çəmlibeldən çıxıblar hər tərəfdən və hər yandan axtarub tapa bilmədilər. Naçar qalub gəldilər Türkmən şəhərinə. Dəlilər Türkmən şəhrinə gələn vəqtə Qəşqayi-Türkməndə məclis qurmuşdi. Təمام Türkməndə olan xan və paşa hər tərəfdən izzətli, ucaboylu cəvanlar o məclisdə və aşıq Cunun da olarçün çalurdı və çağururdu. Bu tərəfdən xəbər verdilər Qəşqayi-Türkmənə ki, Türkmən sağ olsun, on nəfər səvarə neçə atlıdular, dərvazədə atların saxluublar, icazə istiilər. Qəşqayi-Türkmən dedi:

– Eyvəz xanum, qonaq gəlür, oları pişvaz edün.

Eyvəz xan və neçə nəfər nökərlərdən fourən durub əyağə gəldilər. Bu tərəfdən də dəlilər at dalunda möhkəm durublar. Bir vəxt gördülər dərvazə açıldı, bir danə cəvan bu imarətdən yazı gəlür. Xudavənd bir belə cəvan yaradməyub. Dəlilər hamusu bu cəvanun qədd-qamətinə və cəvanluğuna mat qalublar. Xülasə, Eyvəz xan dedi:

– Qonaqlar, təşrif gətürün.

Dəlilər atdarundan piyadə olublar. Nökərlər atdarı dutublar, Eyvəz xan qonaqlar ilə gəlublər. Daxili-məclis olanda dəlilər baxublar gözləri Türkmən Qəşqayi-Türkmənə düşüb. Gördülər belə cəvan əslən məmləkətdə yoxdur. Xülasə, Türkmənbaşı qonaqların hal-əhval edüb dəstur verdi, şam gətirüblər. Beş danə məcmiyə təla təمام zurufati qızıldən və hər məcməydə ənvə-əqsan xurakət və hər iki nəfərə bir danə quzi biryanı. Xülasə, şam tükəndi. Qəhvə və qəliyan gəlüb, məşğul oldular. Qəşqayi dedi:

– Mənim aşığım hardadır? Deyün, gəlsün, əziz qonaqlarımız var, olarçün çalsun.

Bir nəfər gidüb o biri məclisdən aşığı çağurub. Aşıq Cunun zovq-şovq ilə gəlüb məclisə girəndə:

Xərnək markoş ba mar şod coft,
Ğəza ləb xənde zəd səd afərin qoft⁹⁷.

Aşıq məclisə girəndə dəliləri gördi və dəlilər aşığı bu saat görəndə nə dəlilərdə qüdrət oldı aşıqdən bir söz soruşa, nə aşıq qüdrət elədi ki, bir söz diyə. Və əmma Qəşqayi-Türkmən dedi:

– Aşıq, dur əyağə, bir qədər çal, qonaqlarım xoş olsun.

Aşıq Cunun neçə müddətdür bu şəhərə gəlmişdi, özünü nişan verməmişdi və Çəmlibeldən tərif eləməmişdi. Öz-özünə dedi, əgər mən bu saat Çəmlibelün qüdrətündən bu məclisdə diməsəm, səhər dəlilər Koroğlıya xəbər verülər, aqibəte-kar pis olur. Bu fikri edüb durub əyağə, sazın alub sinəsinə, görək Türkmən vilayətində, məclisi-Qəşqayda oturan cəvanlar və xanlar və tazə varid olan qonaqlara nəmə deyir:

Çəmlibeldən sizə verüm bir xəbər,
Qurub möhkəm daşdan qala Koroğlı.
Qıratını vura sıldırım dağa,
Dərə, təpə, hər yala Koroğlı.

Yığıb neçə başıbəlli cəvanlar,
Qorxusundan qaçar bəgü-xaqanlar,
Bacu–xərac verur ona sultanlar,
Namə yaza hər mahala Koroğlı.

Qorxudubdur bəgü, sultanı, xanı,
Nənələr doğmıyub belə oğlanı,
Gündə açar məclis, verü fərmanı,
Yeyər-içər, gəlür hala Koroğlı.

⁹⁷ Beytin tərcüməsi: İlanboğan ilanla oldu yoldaş,
Təsadüfən güldü ona yüz afərin dedi.

Aşiq qaçub Koroğlunun əlindən,
Bəlkə rahət ola onun dilindən,
Qasid gəlüb Çəmlibelün elindən,
Gəlür yəqin bu mahala Koroğlu.

Söz təمام olub. Aşiq Cunun bu tərifi edəndə söz onda Eyvəz xana bərg dəgdi. Daxi taqət eləmədi, otaqun taqçəsində danənişan çögürü alub sinəsinə basandan və qonaqlardan icazə alub aşiqın cəvabunda körək nəmə dedi:

Sənə diyum, Dəli Aşiq,
Bizə Türkəmən diyəllər.
Bu sözlər dəgül yaraşiq,
Bizə Türkəmən diyəllər.

Türkəməninin cəvanları,
Tozlu olur meydanları,
Saymazlar paşa, xanları,
Bizə Türkəmən diyəllər.

Aşiq, açma söz başunı,
Dimə Çəmlibel işini,
Çərçi soyandur qoşunı,
Bizə Türkəmən diyəllər.

Koroğlu gər gələ bura,
Başun keçirdərəm dara,
Ağ günün elərəm qara,
Bizə Türkəmən diyəllər.

Aşiqsan, olma divanə,
Laf eyləmə sən nadanə,
Dəgdi sözün Eyvəz xana,
Bizə Türkəmən diyəllər.

Söz təمام olub. Eyvəz xan və Qəşqayi bilmirdilər ki, bu qonaalar Çəmlibeldən gəlüb bu aşığı axtarullar. Əmma Eyvəz xan sözi təمام

olub, qonaqlar baxdular bir-birinə, gördülər heç günə qudrət edüb danuşa bilməzlər. Başların salublar əşəğə rəng-ruxları qərəldi. Eyvəz xan gördi qonaqlar pərişan oldular, dedi:

–Ay əziz qonaqlarım, mən aşığın cəvabın dedüm, sizün halınız təğyir tapdı. Siz hardan gələn, hara gidəniz?

Taritanmaz dedi:

– Bircə çögürün mənə, ta ərz eliyüm hardan gələn və hara gidənig.

Eyvəz xan danənişan çoqurü verdi Taritanumaza. Taritanımaaz çoqurün zilü-bəmini dutub görək özlərin necə nişan verir:

Başıya döndüğüm, Türkəmən zadə,
Mərd igidün höösələsi dar olmaz.
Kəşküna çəkilməsən uca dağ,
Əglənübdür sinəsində qar olmaz.

Saxlamaz baala dağ özündə qarı,
Hər meevə gül açə gətürməz barı,
Bu ölkədə olmaz Xunsarın narı,
Türkəmən cəngəli barı nar olmaz.

Laf eləmək hər cəvana ar olur,
Kəc adamlar bu dünyada xar olur,
Həqq yolunu gidən varu–kar olur,
İmçəlsə dööləti, xaru–zar olmaz.

Çamlıbeldən Türkəmənə gəlmişik,
Hər mahaldan sorağünü almışik,
Aşığı biz bu məclisdə görmüşük,
Bu gecədə qoftuqudan kar olmaz.

Söz təmam olub. Taritanumaz aşığın Çəmlıbeldən qaçmağünü, dəlilər onı axtarmağünü əvvəldən ta axirə Türkmənbaşına tərif edüb. Türkmənbaşı qah-qah gülüb dedi:

– Bəh-bəh, bəs lazım olub biz Koroğlıya qonaq olak. Səhər tezdən siz aşığı aparun və mənim salamımı Koroğlıya yetirün. Və bəəd deyün Türkmən on nəfər ilə sənə qonaq gəlür.

Aşıq Cunun dedi:

–Ay Türkmənbaşı, əgər mən gedəm, Koroğlı məni öldürür.

Türkmən dedi:

–Koroğlı mənimnən qardaşlıqdur. Əgər sənə çəb baxa gözlərini çaqarduram və bəəd Koroğlı heç vəədə mənsiz Çəmlibeldə dura bilməz, qorxma.

Xülasə, gecə keçüb təمام məxluq gedilir. Məclis boşalub, qonaqlar yatdılar. Səhər olub yuxudan durdular. Bəəd əz yemaq-ıçmaqdan sora dəlilə icazə alublar atlarına səvar olublar və bir danə at aşığa verdilər. Aşıq da minub, xudahafizluğ edüb, yüz döndərdilər şad-xurrəm Çəmlibelə tərəf gəldilər. Ta Çəmlibelə çatublar, nökərlər atdarı dutub, dəlilə piyədə oldılar. Koroğlı aşığı görəndə höösələsi gəlüb yerinə, vəli bir sibillərin burdı, dedi:

–Ay dəlilərim, bu aşıq hara gidmişdi?

Tarıtanumaz dedi:

–Ay Koroğlı, aşığı Təkə-Türkməndən Türkmənbaşı məclisində tapdıq. Türkmənbaşı adı gələndə Koroğlı hirsinə tormoz eylədi, qəyidüb məclisə gidi. Dəstur verdi, dəlilərə nəhar verdilər və bəəd sual elədi. Aşığa dedi:

–Ay aşıq, tərəf elə görək, hardan giddün, hara gəldün və Türkmən mahalı necə mahaldur.

Aşıq Cunun sazın alub sinəsinə, görək məclisdə olan aqayanlara Koroğlınun cəvabunda nəmə deyir:

Türkəməndən xəbər verum mən sənə,

Türkəmənün var cəvanı, Koroğlı.

Özüm Türkəməndə göz ilə gördüm,

Türkəməntək mahal hanı, Koroğlı?

Koroğlı dedi:

- Rast de görüm, nəmə gördün, kimi sən orda pəsənd eylədü?

Aşıq Cunun dedi:

Gözüm düşdü orda bircə cəvana,
Qərəqaş, durnatel, mərdü-mərdana,
Bak eləməz, şiru-pələng aslana,
Nənə doğub tək oğlanı, Koroğlu.

Koroğlu dedi:

-Aya, bu cəvanlardan rəşiddür və qüdrəti bu dəlilərdən başdur?

Aşıq dedi:

-Qulaq ver, ta deyüm:

Bu ölkədə eylə cəvan tapulmaz,
Qüdrətu–quvvətün disəm sayulmaz,
Rüstəm gələ, əl başuna çatulmaz,
Bəgənməz sultanı, xanı, Koroğlu.

Dedi:- Koroğlu, bu qədər bil o cəvan tək cəvan gün altunda yoxdur. Hə qədir belə cəvandır ki, nəmə nişanda onu pəsənd eyləyüm:

Aşıq Cunun tanur yaxçı-yəmanı,
Sənə verrəm o cəvandan nişanı,
Əşarı yazulur Əfşar zəmanı,
Oxu sən xəttü–nişanı, Koroğlu.

Söz təمام olub, saz ilə dedigini söz ilə dedi. Və təمام sərgüzəşti tərif edüb. Vəli bazurgan aparmağını dimədi. Və bəəd dedi:

–Türkmənbaşı on nəfər ilə gələcək sənə qonaq ola.

Koroğlu Çəmlibeldə olan qonaqları dubar on gün dəvət elədi, dedi:

–Təkə-Türkməndən mənə qonaq gəlür. Siz də qalun gedməyün.

Xülasə, Koroğlu verdi yeddi min pərvar amadə edüb təمام aş-pərxanələrə düyi on xərvər ilə verdi. Çəmlibelə zinət verüb. Bir vəxt nigahbanlar səsləndi:

–Ay Koroğlu, Türkmən caddəsi ilə on nəfər atlu gəlür. Atdarun nəlündən ot xərməntək caddəni rouşən edər.

Fourən Koroğlu on danə övəc dəstur verdi. Atlular çatan saəttə onların qəbağunda qurban edublər. İzzəti təمام ilə Türkmənbaşı on cəvan türkmən ilə varid oldılar. Koroğlu Eyvəzi görəndə hezar

afərin diyüb. Koroğlu Türkmən ilə görüşdilər. Hamı yer-yerindən did baz did edüb Koroğlu soruşdı, dedi:

–Türkmənbaşı, bu Eyvəz xan sənün oğlundur?

Türkmən dedi:

–Eyvəz sənün qulamundur.

Xülasə, burda yidilər-işdilər. Bəəd əz on gündən sonra Türkmən dedi:

–Ay Koroğlu, səhər biz murəxəs olacəkik. Vəli səhər nəhara qaz, ördək biryanı aşpəzlər hazir eləsün. Daha davar biryanı bəsdür.

Koroğlu gəldi aşpəzخانəyə, dedi:

–Qaz və ördək harda vardır?

Yumuq Əhməd dedi:

–Qaz və ördək bu mahalda tapulmaz. Məgər Ərzurumda Cəfər paşanın göllü bağunda ola. Ora da gidmaq müşküldür. Çox çətin dağlar qabaqda var. Xətərli yolları vardır və bir də Cəfər paşa bir qudrətli paşadır.

Koroğlu gəlüb dəliləri çağurub dedi:

–Kim gidə bilür Ərzurumdan Cəfər paşanın bağundan qaz və ördək gətürə?

Heç kəsdə qudrət olmadı. Taritanumaz dedi:

–Mən gedərəm.

Türkmənün oğlu Eyvəz də dedi:

–Mən Taritanumaz ilə gedərəm.

Koroğlu dedi:

–Sən qonağay, lazım dəgül sən gedisən.

Eyvəz dedi:

– Mən gidərəm.

Koroğlu dedi:

–Sənün gidmağun səlah dəgül.

Xülasə, Taritanumaz atlanub gidə, Eyvəz də fourən gedub ərəbi atı minüb gəldi, Koroğlıya dedi:

–Mənim ağama xəbər vermii, ta biz gedək, gələk.

Xülasə, Koroğlu hər tərəfə vardı ki, Eyvəz gedməyə. Gördi ki, gedir, dedi:

–Bəs qulaq verün, sizə sifariş edüm.

Eyvəz xan dedi:

–Koroğlu, sifarişün nəmədür?

Koroğlu dedi:

Gedər olduz Ərzuruma,
Tuşdur, bu dağun yolları.
Sağ caddəsi gedər Ruma,
Üçdür, bu dağun yolları.

Daqlarda aslan yatubdur,
Çənqali qanə batubdur,
Kəllə-kəlləyə çatubdur,
Beşdür bu dağun yolları.

İsabalun götür nöker,
Atlar nalu–mıxun töker,
Qul Əhməd mıxların çəkər,
Daşdur, bu dağun yolları.

Dağlarda vardır çox məfər,
Gərdəngahunda yatub qar,
Müşküldür keçə bir səvar,
Qışdur, bu dağun yolları.

Söz təمام olub, Koroğlu dedi:

–Muvazibətluq insanda böyük sərmayədur. Gedün, bu dağlar xətərli dağlardır. Məbada, xuda nəkərdə bir yerdə darə bəndə olasız, Xuda muvazib olsun.

Bu sözə Eyvəz xan taqət gətürmədi, gör Koroğlıya necə cəvab verdi:

Vəsfün vermə bu dağların, Koroğlu,
Türkəməndə mənə yel-yel deyəllər.

Başı bəlli qırx min cəvan içində,
Mənə, valla, mərdi-əvvəl diyəllər.

Atı vurdum mən də sıldırım dağa,
Meydanda dolanam bir sola–sağa,
Düşmənimi sallam əldən əyaqa,
Meydan açan cəngü-cədəl diyəllər.

Atum sürəm dava günü meydana,
Yerdən toz qovzanur çatar dumana,
Çənqalim şir kimin boyaram qana,
Tanuyanlar gərək əcəl diyəllər.

Əgər qəsdən hücum edəm kəffara,
Ağ günün eylərəm düşmənin qara,
Hünərimi Əfşar çəkər əşara,
Oxuyanlar şərü-qəzəl diyəllər.

Söz tez dəgər hər qeyrətlu cəvana,
Xüsusən bu sözlər mən Eyvəz xana,
Mənim sözüm deyün şerim yazana,
Türkməndə mənə yel-yel diyəllər.

Söz təمام olub, Taritanumaz Eyvəz xan ilə yüz döndərdilər
Ərzuruma tərəf gedmağa. Vəli, Türkmən soudagər haala bilmir
oğlu Eyvəz hara gedüb. Xəbəri yoxdur, bilməz.

Ay əziz, qardaşlarum, bu dastan burda xatimə tapdı, yəni bu
dastan Aşiq Cunun qaçmağı dastanıydı. Yazdum, inşaəllah, əgər
ömür oldı Taritanumaz ilə Eyvəz xanun qaz və ördək gətürmax
dastanun da talib olanlara yaza cəkəm.

Vəssəlam, söz təمام.

İslam Əfşar
Nəşrli müvərrixə 12 .8.53

KOROĞLINUN TÜRKMƏN SƏFƏRİ

Qərar budur, dastan əvvəldən ta axıracək yazulsun. Çün Aşiq Cunun Çamlıbeldən qəhr edüb getmişdi və Türkmən vilayətinə və onun dastanun yazmuşam. Aşiq Abbas⁹⁸ nəvarə Salub və vaxti ki Aşiq Cununu dübarə gətürdülər Çamlıbelə, Koroğlu ondan Türkmən vilayətin soruşdı. Aşiq Cunun Eyvəz xanı Koroğlıya tərif eləyüb. Koroğlu dedi:

–Mən görək özüm gedəm o cəvanı görəm, əgər mənim dərdimə dəgə, gətürəm.

Xülasə, o dastan yazılıb. İndi be omide xoda Koroğlunun Türkmən səfəri ki, on birinci dastandır, dübarə yazaram. Oxuyan qardaşlar oxuyub şad olsunlar. Bəs be omide xoda təvəccüh edin.

* * *

Bismilləhiaala.

Koroğlu Aşiq Cunundan Eyvəz xanun vəsfo- safun eşidüb dəxi taqət gətürmüyüb bir dəli nərə çəküb, yeddi min yetmiş yeddi dəli hər tərəfdən tökülüb gəlüb, çahar ətraf Koroğlunu əhatə edüblər. Ərz eylədilər:

– Ağa, gənə vaqə var, sənün qərarun kəsilüb?

Koroğlunun adətidi, bir qərarıydı, hər mövqə bir iradə edəndən qabaqdan bir nərə çəkərdi. Bu dəfə nərə çəküb dəlilər cəm olub cuya oldular. Koroğlu görək nəmə deyir:

Dəlilərim, Çamlıbeldən gedirəm,
Bu səfərdə bir niyyətım var mənim.
Əvvəl sizdən mən məşvərət edərəm,
Bu səfərdə bir həsrətim var mənim.

İsabalı dedi:

–Ağa, əvvələn niyyətün mübarəkdir. Buyur görək, nə kari–xeyr varundur ki, çox həsrəti var?

⁹⁸ Məlayirli Aşiq Abbas Qulami Qumda lentə yazdırdığı dastanlar arasında «Koroğlu» da var. Ehtimal ki, söhbət ondan gedir.

Koroğlu dedi:

Aşiq Cunun gedib, gəzib cahanı,
Çahar iqlim–Hərat, Şiraz, Kirmanı.
Türkəməndə görüb bircə cavanı,
Məlum olsun o söhbətim var mənim.

Aşiq Cunun götürüb oğlanun nə ünvan getməğün dedi:

Acığün gəlməsün sənün, Koroğlu!
Cəvanları Türkəmənün cəridür.
Tanusular səni hətmən tutallar,
Caddələri şiru-aslan yeridür.

Koroğlıyun təbi gəlib görək Aşiq Cununa nəmə dedi:

Aqıl olan divanətək danuşmaz,
Ot vurmasay yaşü-quru aluşmaz,
Qorxaq olan xeyrü-şərə qaruşmaz,
Həras yoxumdur, qüdrətim var mənim.

Dəlilər dedilər:

–Sən bir fərman versəy, biz itaət edərik. Haala əmrün nəmədür,
buyurgunan.

Koroğlu dedi:

Gün çalanda Çamlıbelə vurubdur,
Qəvi düşmən qiyabunda durubdur,
Aşiq Cunun sözü məni yorubdur,
Yorulmuşam kəsalətim var mənim.

Söz təمام olub. Koroğlıyun halı böylədi. Əgər sözünün qabağına söz gətürsəydin ya tərəfi öldürərdi, ya üç gecə-gündüz baş atub yatardı. Bu dəfə dəlilərə dedi:

–Gedin, mən minnur fikrim cumubdur.

Dəlilər hamı dööründən dağılub. Koroğlu da gedib yatdı. İsabalı dedi:

–Aşiq, Koroğlu yatdı. Əgər, bu gün yuxudan dursun, sənə ənam verər. Vəilla, üç gündən sonra dura, əvvəl iki qulağı qaza və buna görə ki, sənə çox sifariş edib ki, bəzi mövqə mənim sözümə söz demə.

Koroğlu ouqatı təlx olub, yatub. Təvəkkül ol Xudaya ki, bu gün yuxudan dursun, vəilla, dedüm, neməti tamamdur.

Aşiq Cunun da Koroğlunun adətin bilirdü. Vəli bu dəfə çox xofə düşüb çögürün alub əlünə, zilü-bəmin dutub görək necə Xudadan istiyir ki, Koroğlu bu gün yuxudan dura:

Sidqinən çağurram qədri-ilahi,
Yuxudan tez bu gün dura Koroğlu.
Qorxusundan gedüb ürəgim ahı,
Xof edirəm durub vura Koroğlu.

Sən ağəhsən, onun yaman halı var,
Qüdrəti var, cəlalı var, malı var,
Ənkirü–mənkirün nə suvalı var,
Durır məni basar gora Koroğlu.

Yuxudan ayılıb bu gün şad olsun,
Qoymagunan məniminən yad olsun,
Fikri bu bərədən çox azad olsun,
Durub gözəl məclis qura Koroğlu.

Aşiq Cunun duasın et icabət,
Yetiş harayıma vahid-ü əhəd.
Bu gün Koroğlunu yatıbdur, oyat,
Qoyma üç gün yata, dura Koroğlu.

Söz təمام olub. Koroğlu yeddi saat yatmışdı. Aşığun duası isabət edüb Koroğlu yuxudan durdu. Bir dəli nəərə çəküb dəlilər hamı tərəfdən tökülüb gəldilər dedilər:

– Ay Koroğlu, nə xəbər vardır?

Koroğlu dedi:

– Aşiq Cunun hardadur, gəlsin.

Aşiq Cunun gəlüb Koroğlu üç danə axça Aşiq Cununa verub dedi:

– Ay aşiq, mən istərəm gedəm Türkmənə. Sən Türkmən yolların getmişey. De, görüm, hansı caddə yaxıntəhərdür və hansı xətər var və hansı bixətərdür.

Aşiq Cunun dedi:

– Koroğlu, dörd danə caddə var Türkmənə gedər. Hər dördünün də vəsfini icazə versey saz ilə deyərəm ki, sən xoş olay.

Koroğlu dəstur verdi, bir məclis qurub şərbəti-şərbət, yemağ-ıçmağ başlandı. Koroğlu dedi:

– Aşiq, de!

Aşiq Cunun sazını basıb sinəsinə çahar caddənin vəsfini belə deyir:

Çamlıbeldən Türkmənə gedəndə,
Əvvəl çatar Ərcistana, Koroğlu.
Dörd yolu var Ərcistandan aralı,
Hər biri gedər bir yana, Koroğlu.

Məğribdən yol salma, xəteri çoxdur,
Vəli bu yollardan çox-çox yovuqdur,
Dağ-daşdur, qardur-qışdur, souqdur,
Dağlar qərq olub dumana, Koroğlu.

Havaludur, basəfadur hər yeri,
Gülüstandu yolu, baği-İrəmi,
Yeddi yerdən yolu kəsüb hərəmi,
Yola qoymazlar quş qona, Koroğlu.

Toqat şəhri caddəsi də üç olur,
İkisi sərrastdur, biri piç olur,
Sərrast caddə axır gedər heç olur,
Gedən gedər biyabanə, Koroğlu.

Kəç olan caddədür Türkmən yolu,
O caddədür dayim ticarət malı,

Üzülməz caddədən karvanun dalı,
Çox uzaxdır Türkəmanə, Koroğlu.

Aşiq Cunun deyər, budur nişanə,
Sol tərəf caddədür gedər Kirmanə,
Sağ caddədə gördün aşna biganə,
Yol vəsfini sən de ona, Koroğlu.

Söz təمام olub. Koroğlu yolları bildi. Vəli gördü Aşiq Cunun çox yolları xətrli eylədi. Fourən durub ayaqa, bir dəst libasi-bazurganluq geyüb, altundan misri qılıcı bağladı. Şəmsirin və təمام əsləhdən müsəlləh olub Qırata minüb sazun alub əlinə, görək Çamlıbeli kimə tapşurur ki, gələnək mivazibət eyləsünlər.

Dəlilərim, mən gedərəm, gəlinək
Can kimi saxlayun bu Çamlıbeli.
Mən gedərəm xan Eyvəzun daluycaq,
Xan kimi saxlıyun bu Çamlıbeli.

Yumuğ Əhməd sənə verim fərmanı,
Dəli Həsən görsün dəlilə sanı,
Gündə yiyün üç yüz şişək büryanı,
Çox əlvən saxlıyun bu Çamlıbeli.

Sifarişim budur dəlilərimə,
Əgər gedüm mətləb gəldi əlimə,
Əgərçi gəlmədim getdim ölümə,
Siz mizan saxlıyun bu Çamlıbeli.

Tökün, yiyün, Koroğlunun malıdır,
Vəsiyyətdür sizə sözüüm dalıdır,
Sizə böyük bu gün İsabalıdır,
Bigüman saxlıyun bu Çamlıbeli.

Söz təمام olub, dedi:

–Dəlilərim, sizün sərkərdəz bu gün İsabalıdır, sizə fərman verdi, əncam verin. Və bir də heç tərəfə kimsə getməsün, ta mən gəlincək. Vəssəlam.

Xudahafizluq edüb Qırata bir nəhib vırdı. Sıldırımqayadan atılıb, Qərətikanlıqdan çıxdı, Daşqaladan rədd olub düşdi Şahcədd deyilən Ərcistana tərəf getməgə.

Bu tərəfdən Koroğlu gəlüb bir saat günbatana qalmışdı, həm özü və həm Qırat xəstə olub. Bir balaca kəndə çatub, aduna Tahirabad deyərdilər, gəlüb Tahirabadın kənarına bircə dərvazəni dəxili-bab edib. Bu imarət bircə qərri arvadun ki, qırx ildi əri ölmüşdü. Bircə oğlu vardı, altmış salə qocalmışdı. Vəli, əl və gözdən tabınakdı, heç arvad almamışdı. Oğlan həmişə əvədə, qərri yünü əgürürdü, haqqını alub o çolaq oğlan ilə maaş edərdi.

Qərri gəlüb dərvazaya, gördü bircə kişidür, bu kişilərcək və bir danə ata minübmiş bu atdar boyunnda. Təəccüb qalub dedi:

– Qonaq, nəmə fərmayışün var?

Koroğlu dedi:

– Mənim atum yorulub, özüm də acam. Əgər mümkün olur, bir qədər yemağ və içmağ mən özümə və bir miqdar arpa-saman bu atuma alay və pul verəm.

Qərri dedi:

– Baba, mən nə səni və nə atunu tox eliyə bilməm.

Koroğlu əl eyelədi cibə, bir məbləğ ağ–sarıdan töküb qərrinin ətəginə. Qərri pulu görəndə dedi:

–Qonaqcan, xoş gəlmişey, səfa və qədəmün gözlərim üstə. Buyur içəri.

Koroğlu varid olub, dedi:

–Qərri nənə, dur bu pulları götür get qırx badman arpa al və bir danə də quzu büryanı. Miqdari çörək hazır eyelə, indi mənim rəfiqlərim gəlür süzlərə. Biz bazurganlıq varumuzdı, qafilə daldan gəlür.

Qərri bir çəp Koroğliya baxub dedi:

–Məgər mən qəriyəm?! Mənim ərim üç aydır ölüb. Və on gün bundan qabağı çün bizim toyumuzun dağlardan səsi gəlirdi, haala altı aydır ki, biz toy eyləmişdik. Mənim ərim ölüb.

Koroğlu gördü bunun təməi-nəfsanisi cuşa gəlüb, dedi:

–Bağışla, həqiqət sən tazə atdan düşən gəlin kimin. Mən əvvəl sənə baxmadum görüm.

Qərri sözdəri eşidüb bina eylədi əzilməgə, hey qaş-göz tutmağa, dedi, əl-ayaqum hənasına bax. Axır Koroğlu dedi:

–Məgər gedmirsən arpa almağa?

Dedi:

–Gedirəm, əvvələn de görüm, məni alay, ya yox.

Koroğlu fikir eylədi, dedi, əgər deyim allam, bisərü-səda, bu zəman aparur, vəli disəm almam, burda gərək şəərin dərsün tütək.

Dedi:

–Qərri, mən səni allam.

Qərri deyəndə, dübaurə ki, acuğı gəlüb, dedi:

–Sən mənə genə qərri dedün? Bir həyətüm, bir danə bağum vardır.

Koroğlu sazun alub əlinə, görək qəriyə necə cavab verüb:

Bu gün bir qərri gördüm,

Hənəli əl-ayağı var.

Gərək bu qərni mən alam,

Bir həyət, bir də bağı var.

Qərrinin acuğı gəlüb yüzün döndərdi o yana, dalun çöviridi Koroğlıya. Koroğlu dedi:

Qərri deyirəm tozlanur,

Gəlün deyirəm nazlanur,

Yüzünü məndən gizlədür,

Heç bilmirmi qonağı var.

Qərri dedi:

–Bilürəm, qonaq varum. Vəli mənim üç tovuq varum, naharda qeyqanaq və beş danə geçi varum. Səhərlər hər şey verrəm sənə, burda yeyək-içək şad olağ.

Koroğlı dedi:

Gəzmişəm uzağ-yovuğu,
Çəkmişəm isti-sovuğu,
Gəlün varı üç tovuğu,
Naharda qayğanağı var.

Qərri gülüb dedi:

–Bir dəst rəxti-xab varum. İki qaşuq ağacdan və bir danə çanaq ki, əlli ildür əslindən ərim gətürmüşdi, saxlamışam. Onda ikimiz qəza yəərik.

Koroğlı dedi:

Gəlün mənə verür cəvab,
İki qaşuq, bir rəxti-xab,
Sovün, daxi xanə-xərab,
Bir danə gər çanağı var.

Qərri dedi:

–Bu atı satgunan. Gəl, malı mala, canı cana qatağ, yeyək-içək, bir dööran edək.

Koroğlı dedi:

Koroğlı Qıratı sata,
Malını malunə qata,
Gözəlinən yiyib yata,
Bircə kiçik otağı var.

Söz təمام olub. Koroğlı dedi:

–Mən səni allam.

Qərri xatircəm olub durub əyağə, geddi miqdari çörək və bir danə büryan və qırx batman arpa bazardan alub, verüb qabaqdan həmmal gətürüb. Həmmalə dedi:

–Buları apar, mənim ərim əvdə atunu bağılyub həyatə. Vər ona, ta mən gəlim.

Həmmal buları gətürüb Koroğlıya verüb qayıtdı. Ta qərri bazardan bir qədər sürmə alub gəlincə Koroğlı çörək ilə büryanı yedi və Qırat da arpanı tükətdi. Qərri gəlüb gördi arpanı pak at yeyüb, qonaq da büryanı, çörəgi yeyüb, fəqət sümükdi qalır. Qərri bir gözaltı baxub dedi:

–Ay öyü abad, bu Koroğlıdur!

Gətürüb qərri dedi:

–Bəs qonaqlar gəlmədi? Sən bu gün nə töör bir danə büryanı yedün və atun da qırx batman arpanı yedi? Əvvələn mən səni indi tanudum ki, sən kimsən.

Koroğlı dedi:

–Əgər راستdur, de görüm, mən kiməm? Mən büryanı yeməmişəm. Hələ səbr eylədim sən gəley, yarım yeyək.

Qərri dedi:

- Namərd təمام yiyüb, o vaxt deyir yeməmişəm.

Baxdı gördü bu Koroğlıdur, dedi:

- Ay qonaq, sən namıdarı mən tanıram.

Koroğlı dedi:

-Nə töör tanıdın?

Qərri dedi:

-İndi gör mən səni tanıram, ya yox. Götürüb görək nəmə dedi:

Təəcübəm, belə qonaq,
Hardan gəlüb tapub bizi?!
Mənə olub həlqə munaq,
Yalandur hər diyən sözi.

Koroğlu dedi:

– Necə yalandur, mən yalan danuşuram?

Qərri dedi:

Yalan sözündən utanmaz,
Yedigün boynuna almaz,
Əmisi Şəbannan qalmaz,
Heç yoxdur utanan üzü.

Koroğlı gördü ki, əmisin tanır, dedi:

-Şəban kimdür?

Çəp baxdı qərriyə. Qərri dedi:

Mən qurbanam ala gözə,
Xəşm eyləyüb baxdı bizə,
Atasıdur Xacə Mirzə,
Qırat üstə çıxdı gözü.

Koroğlu dedi:

-Ay qərri, əgər burda bu sözlərdən desən-deməsən, mən səni tanumuray.

Qərri dedi:

Qonaqım mənə yağıdur,
Axır təbləri vağudur,
Çaar iqlimin boyacağıdur,
Nəzaf itirəndə mazi.

Koroğlu dedi:

-Əgər rast deyirsən, de görüm, mənim adum nəmədür?

Qərri dedi:

Koroğlıdur, Rouşən xanay,
Mənim bu cismimə canay,
Qeys qızı Səlbidür anay,
Qırat vurub sınıb dizi.

Dedi:

-Koroğlu, mən səni kamilən tanudum. Sən Rouşən Əli xan Xacə Mirzənin oğlu və nəşəbi Səlbə xanum Qeysəri Rumin qızı və əmisi adı Şəban xan. Qırat vurub nəşəsün dizi çatılıb. Haala mən səni tanıram, ya yox?! Əgər boynuna almasıy əlan gedərəm Türkmənbaşuya xəbər verərəm, səni tutalar. Burda sənün atun misqalı birçə tümən quruş olur. Bəli, bu şəhrin xalqı sən ilə düşməndir.

Koroğlu dedi:

-Mən səni allam, genə nə ərz varındur?

Qərinin qoşqunu boş oldu, dedi:

–Yox, amma bu atı gərək satay. Bu bizim hamu zadımızı yeyər tükədür.

Koroğlu dedi:

.....

Qərri girüb yer sala, Koroğlu dedi:

–Gözəl, hələ kəbin kəsilməyib. İki yer sal.

Qərri dedi:

–Bir yer sallam, dalumuz bir-birinə dayansun.

Xülasə, hər tür yatdular, deyən özü bilsin nə ünvanıdır, eləcə yatublar. Səhər olub Koroğlu yuxudan durub vüzu alıb namazun qıldı. Qərri durub əyağə, sarı yağ götürüb neçə toxmmurq ilə zirqəlyan çay gətürüb yedilər. Gördilər car çəkünlər, gəlün toya. Koroğlu dedi:

–Gözəl, kimün toyudur?

Dedi:

–Bir nəfər çadurpa oğlunun toyudur. Elin bəgi özündən onun toyun tutub. İndi o cardur ki, xalq gedə toya.

Koroğlu dedi:

–Bəs sən övdə oturmusan, aparum Qıratu satum gəlüm, bahəm toya gedək.

Qərri dedi:

–Get, tez gəl.

Koroğlu dedi:

–Şayət şəhəri talomaya, gün batanda mən gəlləm.

Qərri qəbul edib. Koroğlu atun yüyənün çəküb, gəldi bir kər-vansərayə, dalandara dedi:

–Bu atun yerünü mürəttəb eylə, qırx tas da arpa buna tök və bir miqdar pul verib.

Dalandar zövq-şövqlə məşğul olub ata xidmət eyləməgə. Koroğlu gələb hücrədə libasun əvəz edib. Bir aşığluğ libası geyüb, çögürün altundan salub getdi. Toy məclisində bircə tərəfdə oturub baxdı məclisə, gördü neçə cəvanlar gəlüllər.

Hər tərəfdən xanlar, bəglər və cəvanlar gəlüb, məclis mürəttəb olub. Dedilər:

–Durun əyaqə, ehtiram edun Türkmənbaşı təşrif gətürür!

Məxluq hammı durub əyağə. Koroğlu gördü bir qəvi heykəl şəxs gəlür, kəlləsi günbəd düvar, sibilləri binaguşdən keçüb, gözləri kasəxun kimi, ucaboy şəfi-cəvan, necə cəvan tayı heç məmləkəttə yoxdur. Qızıl həmayul salub, qızıldan kəmərbənd. Sağ tərəfində bir danə cəvan gəlür, güntək şüa verür, ağça, ucaboy, məstü-alagöz, qələmqaş. Əslən adam baxmağunan tox olmaz. Bu cəvan pəhlüvanun surəti on dörd geçəluğ ay kimin şöləvər. Başunun tükləri durna teli tək çin-çin olub. Çox ucaboy cəvandır. Koroğlu dedi:

–Əgər bu Eyvəz ola, Aşiq Cunun həqvarı başarməyub vəsfin verə, çox aşiq deməğundan başdur.

Xülasə, gəlublər məclisdə oturublar. Hamı məxluq cəbəcə oturub. Bir nəfər cəvanlardan əyağə durub dedi:

–Türkmənbaşı sağ olsun, biz hər şəhərə getdik, aşiq tapulmadı. Boş gəlmişik. İndi fərmayüşün nəmədür?

Türkmən dedi:

–Əgər, aşiq tapulmaya, naçaram, Eyvəzi göndərəm Ərzurum vilayətində bir əcəm aşığı gətürələr. Mən gedirəm, gün batanda məclisə gəlləm, gərək aşiq tapula,–bunu dedi, təmam yerli-yerindən əyağə durub Türkmənbaşını yola saldular.

Eyvəz qaldı. Cəvanlar yığılub Eyvəz başuna, misli-pərvanə şəm döörünə cəm olur. Bir nəfər dedi:

–Ay Eyvəz xan, bircə yekə adam məclüsün o başunda oturub, bir danə çögürü varudur.

Eyvəz dedi:

–Kimdür?

Eyvəz baxub görüb qəribədür. Dedi:

–Qonaqcan? Dur çögürün və özün təşrif gətür bizim cələsəmizə.

Koroğlu dedi:

–Mən aşiq dəğüləm.

Eyvəz xan güldü, dedi:

–Bəs o başı yekə nəmədür?

Koroğlu dedi:

–Bu aşıq cəvabı verəndür.

Dübarə gəlüb dedi:

–Necə aşıq cəvabı verəndür?

Koroğlu dedi:

–Gər məclisdə aşıq oxusun və çalsun–çağursun, bu onun cəvabun verəndür. Mən lafçı adam dəgüləm. Mənim zatumda bir misqal ixtilaf yox. Sənə də ta məlum olur.

Eyvəz xan sazı basub sinəsinə. Təمام məclisün cəvanları xurd-büzürk mütəvəccilub görələr Eyvəz xan nəmə sual edir. Eyvəz xan dedi:

Neçə sualum var cəvab verəndən,
O kimdür ki, ləşi yoxdur, başı var.
On əyağı, altı gözü, üç canı,
Aqzı yoxdur, vəli bircə dişi var.

Koroğlu sazını çiyindən düşür, ruhsat səndədür. Görək Türk-mənzadənin necə cəvabun verdi:

Cəvabun ərz edüm Türkəmən zadə,
Ayü-gündür, leşi yoxdur, başı var.
On əyağı, altı gözü, üç canı,
Xışu-bərzigərdür, bircə dişi var.

Eyvəz xan dedi:

O nəmədür dəgmə deyəndə dəgər?
O nəmədür dəgər, dağ olsay, əgər?
Nəmədür görsənməz bir-birin çəkər?
O nəmədür bir dalı, üç döşü var?

Koroğlu dedi:

O dodaqdur, dəgmə, deyəndə dəgər,
O, töhmətdür, hətmən insanı əgər,

O, varis qanıdır, bir-birin çəkər.
Təpədür bir dalı üç də döşü var.

Eyvəz dedi:

Nə qüdrətdür, nəyə çəkər gurlar,
O kimdür ki, dalu-döşün vurlar,
O nədür başı yanar təhi qurlar,
.....

Cəvab dedi:

Xuda qudrətündən bulut gurlar,
O davuldur, dalu-döşün vurular,
O qəliyəndür ki, küldən tutular,
.....

Eyvəz dedi:

O kimdür ki, hər nə veri qənədur,
O kimdür ki, hər yerdə çox fənədur,
Nədür issiz ölə qənat çalədur,
O nəmədür quyruğunda nişi var.

Koroqlı dedi:

O uşaqdur, hər nə varı qənəddur,
Məzur insəndür, fikri fəsəddur,
Qərrişca öləndə qənə qəğadur,
O əqrəbdür, quyruğunda nişi var.

Söz təməm olub. Bu sual–cəvabə hamı məclis xoş olub. Eyvəz xan göndərüb atası məclisə gəlmiş, dedilər:

–Ay Türkmənbaşı, bu aşıq çox yaxşı aşığdır. Eyvəz xanunna sual–cəvab edüblər, xülasə, məclisi şad–xurrəm edüblər.

Türkmənbaşı dedi:

–Aşıq haralıdır, hara aşığdır?

Dedilər:

–Bilmərik haralıdır.

Türkmənbaşı dedi:

–Aşuğ, sən haralısan?

Aşıq dedi:

–Türkmənbaşı, ehtiyac yoxumdur deyim haralıyam. Mən aşıq dəgüləm.

Türkmənbaşının acığu gəlüb dedi:

–Bəs o başı yekə nəmədür səndə?

Koroğlu dedi:

–Bu moxi yox, adam başıdur.

Türkmənün bədtər oqatı təl olub, dübarə dedi:

–Aşıq, əgər sənün əsli-nəsəbünnən baxəbər oleydüm, verərdüm səni öldürür, digər çox bikəmal aşığay.

Koroğlu gördi Türkmənün mətləbünnən hali dəgül. Sazı alub si-nəsinə, görək nəmə deyir:

Mən aşıgam, vilayətlər gəzərəm,
Görməmişəm sənün kimin kohənsal.
Böyükzadə olana belə söz dəgməz,
Zirəsi hər qədəri ola bikəmal.

Bu sözdə Türkmən bir fikir elədi, bir az höəsələ tapdı. Koroğlu dedi:

Aşıq ağzı biri otdür, biri su,
Nijadı bəd olan olur iki xu,
Yüzdə bir pərdə var, adı abi–ru,
Bipərdə nişanı mənsay qərəmal.

Bu sözdə Türkmən şərməndə olub, başun salub əşağə, rəngi qı-zardı, dedi:

–Aşıq, ağzun qurban, de görüm.

Koroğlu dedi:

Böyügün rəsmidür yuxarı baxmaz,
Qədəmi fuladdur, payası axmaz,
Sultan olan əyağun biraxmaz,
Əgərçi qəlbi karü-lal ola.

Türkmən daha xoşhal olub əl elədi cibiyə, yeddi danə lirə aşığa verüb. Bu tərəfdən məclis adamları dedilər:

–Türkmənbaşı, nə xəbərdür, bir belə pulı bu aşığa verdün?!

Türkmən dedi:

–Sizə mərbut degül.

Koroğlu dedi:

Əqli kəmlər fikr eləməz, danuşur,
Böyüklərin qəmdən qəlbi aluşur,
Dərya gedir dəryalərə qaruşur,
Aşiq o dəryadə verir pərü-bal.

Söz təmam olub. Dedi:

–Yaq gedər yaq üsdünə, yarma qalur yavan.

Türkmənbaşa aqah olub, bu aşığın bir mətləb varıdır. İnsan oqatı təlxi olanda, deyillər, xuda onu şadman eyləsünlər. Çox tohi-təb tapar və rəhməti-cuşə gəlür, ələlxüssüs, Böyükzadənin bu sözi. Türkmən dedi:

–Aşiq, əz qərar məlum, sən mali-dünyayə ehtiyac yoxundur. Sənün ayrı nəzər varun və əlan nəzərdə bəyan eləsi. Bu qədər bil hətmən bəraudə edərəm. Məgər onu ki sənün mədd nəzərində ola, Türkmən vilayətündə tapulmiya və yainki fərahəm olsün qeyri–mümkündür.

Mən sənün hacətün rəva eylərəm. Hala de, görüm, əsli mətləbin nəmədür? Tamamən təklif ilə gəlsün bu məclisdə oturan cəvanlar da şad olsun və sən də canu-dil ilə çalub-çağaray, bizi xoş edəy

Koroğlu fürsəti qənimət bilüb aldı görək nəmə dedi:

Bu saət, Türkmənbaşı,
Mən istərəm, ağa səndən.
Misali seldən, yağuşı,
Dürrü-mərcan yağa səndən.

Bu sözdən Türkmənbaşı çox şad olub dedi:

–Əgər, bu aşiq məndən məmləkət dərxast eləsün, verəcəgəm.
Aşiq, de görüm, mənzurun nəmədür?

Koroğlu dedi:

Ot tapulmaz ocağumda,
Əlim qalub qucağumda,
Mən istərəm bu çağumda,
Düşməyəm irəğa səndən.

Türkmən dedi:

–Heyf olsun ki, sənün övladun yoxdur. Bavər edun, ey məclis cəvanları, mənim iki oğlum olseydi birini bu aşığə peşkeş edər-düm. Aşiq, de görüm.

Koroğlu dedi:

Gər ən uca bir dağam,
Bilürəm Əlidür ağam,
Bircə sər çeşməli bağam,
Gəldim gül dərmağa səndən.

Dedi:

–Aşiq, ismət sözün de görüm, mənim əlimdən acılır, ya yox?!

Koroğlu gördi Eyvəz xan məst əslan kimi keçdi atasının sağ tərəfində oturdi. Koroğlu dedi:

Mən aşiq bu dööranam,
Yandırur ot gərək yanam,
Mühtac bircə oğlanam,
O ki geçüb sağa səndən.

Bu sözü aşığ deyəndə Türkmən gördi bu çox böyük hikayətdür. Dedi:

– Aşiq, bu mənim Eyvəzim əlavə, mənim gözümün çırağıdı. Bəlkə bu məntəğənin cəvanlarının işıqlı ayudur. Bu cəvannlardan dəstur verənləridi. Bu malun iş yola salani, məclis qurani Eyvəzdür. Məgər səndə o ləyaqət vardır ki, Eyvəzə bərabər?! Əvvələn ki, əgər Eyvəzün bir şögl ki, münasib olmasa, Eyvəz qəbul eləməz. Hala, de görüm, mən Eyvəzi sənə versəm, sən onu ilə necə maa-milə edəcəksən və bir də de görüm, sən haralısan və adun nəmədür və nəsl-i-əslün nəmədür?

Koroğlu gördi Eyvəzün rəngi açuluşur, qızarur və ağarur. Dedi:

Hətmən Eyvəz böyründən oğlanca,
Baala dağun damənində qar olmaz.

Eyvəz xana bu sözdə bir az höösələsi gəlüb dedi:

–Aşiq, sözün de. dağuluz. Götürüb görək nəmə dedi, Eyvəz xana ki:

Başıya dolanum gülüzlü oğlan,
Cəvan mərdün höösələsi dar olmaz.

Böyük dağlarda qar qalır
Koroğlı dedi:

İki sözdür bir- birinnən saruşur,
Dəva olur, cəng-cədəl qaruşur,
Bir otunan məmləkətlər alışur,
Xəşmin utan cəvan köhəkar olmaz.

Eyvəz bu sözə küllən xəşm eləmişdi, xəşmini utub, gültək çeh-
rəsi açulub dedi:

–Aşiq de:

Çamlıbelidür əsl mənim məkanum,
Aləmə şöhrətdür bu adu–sanum,
Keçüb Koroğlınan keçən dörənam,
İndi bilməm yox övlada var olmaz.

Bu sözdə məclis dəgdi bir-birinə. Dedilər:

–Ay uşaq, əcəb oldi, bu, Çamlıbel adamlarınandır. Gəlün bunu
dutax salax zindana, o vəqt kağəz yazax Koroğlıya ki, sən əgər
vaqəən qolçomaqə zərəngi, gəl Türkmənə, sənün adaşlarından
birini tutmuşux zindandadır.

Türkmənbaşı dedi:

–Haala danışmıyın, görüm adı nəmədür, dedi:

–Aşuq, adun nəmədür, de görüm, Çamlıbeldən tərif elə görüm
xəbər varın, nə unvandır?

Koroğlı dedi:

Bir qasidi bir mahala girəndə,
Sifarişi gərək bu qərar ola.
Cəfa sözi mərd igidə yaramaz,
Həqiqət söz gərək aşikar ola.

Kifayətli cavan bilibdür səndə,
O, mənsəb sahibi bu Türkməndə,

Ərz budur sənə, gəlmişəm mən də,
Gərəkər qasidi köhnəkar ola.

Koroğlu çox gedüb-gəzüb dünyanı,
Tapmıyıbdur ləyaqətli cavanı,
Onu edə dəlilərin sultanı,
Küllən Çamlıbelə o sərdar ola.

Türkmən bu sözə çox xoşı gəlüb, dedi:

–Əcəb, baxub gördi Eyvəz xanun rəngi açılıb. Məsələn ki, bu hikayətə nəzəri varıdır.

Türkmən dedi:

–Aşiq, Koroğlu nə işə məşğuldur ki, bir belə adama möhtac olub?
Aşiq dedi:

Min-min ağac olmaz bir şam ağacı,
Hamı quşlar ola bilməz aluci.
Hər dəmirdən olmaz Misri qılıcı,
Polad isdər təmiz cohərdar ola.

Türkmən dedi:

–Bərəkəllah, əhsən! Xoşum gəldi. Haala, de, görüm, Çamlıbel nə qərarıdır, basəfadır, ya yox.

Koroğlu dedi:

Çamlıbel bir uca sıldırım daşdır,
Qeyrəz Türkəməndən hamudan başdır,
O vəqt Koroğlıya, millətə xoşdur,
Eyvəz kimin cavan sipəhdar ola.

Türkmənbaşı dedi:

–Xeyli xub, bəs vacib old bizə Koroğlunun Çamlıbelinə gəlməg. Ziyarət və həm ticarət, beqoule qədimian görə, necə mahaldur. Bəs indi durun gedün yatun. Səhər sənünlə biz neçə səvarə Çamlıbelə gəllik.

Aşiq dedi:

–Türkmənbaşı, indi ki, lütf elədin, qulaq ver ərzim var.

Türkmənbaşı dedi:

–Danuş, arada daha sən bizimlə aşına oldun.

Koroglu'nun kefi gəlüb yerinə, sazı alub sinəsinün üstünə, görək nəmə deyir:

Bir ərzim var sənə, Türkmənbaşı,
Mərd igitlər ələ verməz mahana.
Dəva günü coşğun bulut bək coşar,
İldırım tək çağub girər meydana.

İcazə ver Eyvəz mən ilə gələ,
Girə bilməz hər kəs o Çamlıbelə,
Eyvəzün gəlmağın Koroğlu bilə,
Özü öz hesabın çəkər bəyana.

Böyüklərdə bu rəsmidir gidərlər,
Neçə gündən bircə didən edərlər.
Çox fərqi var qoruq ola caddələr,
Müşgülə qeyri çarələr calana.

İcazə ver, Eyvəznən mən gidim,
Sizdə gəlmağizi baxəbər idim,
Qurbanluqlar kəsər qədəmbəqədəm,
Ögəc leşi caddələrdə qalana.

Söz tamam olub. Saz ilə dedigin söz ilə dedi. Dedi ki, Türkmənbaşı, əvvələn dünyədə rəsmidür cəvanı ki qüdrətmənd ola, lazım bilər bir nəfər onı bir şouğlə tərfluğ edə. Cəvan şirumənd və kardan parti istəməz. Buyur, sözü mətəbi dübarə Eyvəz xan özü mənim kələmimə fi nəticə varı. Hər xan və xaqan və hər məmləkətdən paşalar, sultanlar və hər dəstə Çamlıbelə gələlər namə yazalar. Nobət gəlmağ Koroğludan alullar. O vəxt çox bac–xərac gələrlər. Dünənnən ta bugünə kimdə qüdrət ölməyub, bizdən icazə var. Əvvələn, Çamlıbelə əmma Eyvəz gəlsün. Koroğlu bir ibrət aparsun, bilsün ki, Böyükzadələr bibak olullar və getməgə mətəb budur. Bu miğdar on gündən

siz neçə atluynan didən və təfrih Çamlıbelə təşrif gətirir. Koroğlu o vaxtdır ücretindən tirmə yollara salacağıdır. Qədəmdə neçə qurbanluqlar kəsər. Haala mən bəd danuşuram, ya xoş onu da xuda bilir.

Ələlxüsus, Eyvəz çox pəsənd edüb, dedi:

–Ağacan, mən səhər gedərəm, siz də on gündən sora gəlün, döyran edün.

Söz tamam olub, Türkmənbaşı qəbul edub. Ta qalsun səhərə, görək Eyvəz Koroğlıynan istər Çamlıbelə gedə, ata-ana, Türkməndə olan cəvanlar, rüfəqələrindən necə üzr və xudahafizluq istər. Ümide xuda onu da ayrı məqulda yazaram.

Qardaşlar, aşığın vədə-vəidləri və Eyvəzdən məğdur olmağı, atası da razı olmağı səhər gün çalup. Munadi nida verdi ki, Türkmən cəvanları cəm olsun, Eyvəz xan gedir müsafirətə, şayəd neçə muddət tul çəkə. Bu cara hər tərəfdən cəvanlar, rəfiqlər, aşınalar tökülüb gəlüblər. Eyvəz bir-bir hamıynan görüşməyə başladı. Dedi:

Gəlün–gəlün rəfiqlərim,
Həlal edün mən Eyvəzə.
Rüfəqa-aşınalərim,
Həlal edün siz Eyvəzə.

Bu sözdə təmam ağladular, dedilər:

–Sən hara gedirsən?

Eyvəz dedi:

Həlal edün, həlallaşax,
Cəvanları ki yoldaşix,
Həqiqət ilə qardaşix,
Həlal edün mən Eyvəzə.

Türkmənin cəvanları,
Nizami sazumanları,
Səvari pəhlüvanları,
Həlal edün mən Eyvəzə.

Eyvəz iradə edüb gedər,
Türkmənün tərkini edər,
Atacan, olasən pəkər,
Hələl elə sən Eyvəzə.

Söz təمام olub. Hamı cəvanlar yığılıb görüşdülər və ana- atadan xudahafızluq edüblər. Koroğlı dedi:

– Türkmənbaşı sağ olsun, səbr edün mən də gedüm atum gətürüm.

Koroğlı getdi at gətürə. Eyvəz libasi-faxir geyüb, təمام tac-tələi başuna qoyub, durna telli taçun üstündən alub, qızıl heykəl humayunu çiyinə çəp salub, qızıl kəmərbəndi bağladı. Qızıl çəkmələrin geyüb, bir ərəbi ata səvar oldi. Xəq təمام onun cəmalına məbhut qalmışdı. Bir vəxt gördilər aşıq bir at minüb gəlür. Dərvazanun qəbağunda dayandı. At belə uca, xoşxolq əslən ruzgarda belə at didə ruzgar görməyüb. Türkmənbaşı və təمام Türkmənü məxluqi bu atun heykəl hər tərəfinə məbhut qaldular. Türkmən soruşdi:

–Aşıq, bu at özünüdür, ya Koroğlı atıdır?

Koroğlı dedi:

–Türkmən, sağ olsun, bu Qıratdur, Koroğlınundur.

Türkmən dedi:

–Aşıq, deyillər Qıratda neçə xasiyyət var, gerçəkdür?

Koroğlı dedi:

–Bəli, dörd xasiyyət vari. Xasiyyətlərin deyərəm.

Türkmən dedi:- De:

Koroğlı at dalundan sazını əlinə alub, Qırata fərman verdi. Hər touri mən çaldum, o tür sən əyaq götür. Koroğlı məşğuli-dimağ olub görək nəmə deyər və at necə dolanur:

Başıya dolanum yerişli-yollı,
Tavus bəzək, durna telli Qıratum.
Şirpəncəli, doşu mina sağulı,
Darçunlu, mixəkli, hillı, Qıratum.

Nə yaxşı yaradub səni yaradan,
Qaşları nəqşdür, o ayi-paradan,
Hər cəngdə salum çıxən aradan,
Gümuş yəhər, qızıl nallı Qıratum.

Girəndə meydana özün itirməz,
Jad olanı öz belində götürməz,
Qəbağunda olan dəvam götürməz,
On iki min adı bəlli Qıratum.

Varı Koroğlunun Qırata niyaz,
Dəryalər üstündən edər taxtū-taz,
Qırat Koroğlunu edüb sərfəraz,
Düşməninə kəsən yolu, Qıratum

EYVAZIN DURNA GƏTİRMƏYƏ GETMƏSİ

Cəlali Qoş Koroğlu günlərin birisində oturmuşdu, tamam dəlilər döyrəsində. Qoş Koroğlu bir zaman baxdı–gördi Eyvəz xan zümrüdnışan taxtı üstündə oturubdur. Vəli Dəmirçioğlu, Dəli Həsən, bular da mumi döyrəsindələr, neçə dənə dəlilərdən. Baxdı–gördi Eyvəz çox sadə nəzərə gəlir. Bərayin ki, Eyvəz yeddi min yeddi yüz altmış⁹⁹ yeddi dənə dəlinin sərkərdəsidir. Baxdı–gördi Eyvəz da bir nəfər bulardakı sadə oturub buların vəsətində. Amma Qoş Koroğlu bir ahı çəkdi. Öz ürəgində fikr elədi, mən bir dənə dəlilərdən yollıyam gedə Toqata, getsin, əlbəttə durna teli götürə, mən tutam qızıl suyuna, tikəm Eyvəz xanın başuna. Məlum ola Eyvəz xan bu dəlilərin sərkərdəsidir. Əlbəttə, yel vuranda durna teli əsənnə elə-belə mən baxam, ləzzət aparam.

Durub ayağı üstünə, bir cam şərbəti doldurub döürə səsləndi:

–Mənim qardaşlarım, bir nəfər istərim bu camı mənim əlimnən ala, içə, gedə Toqata, əlbəttə, durna teli götürə, mən tutam təlaya Eyvəz xan başuna tikəm. Yel vura, Eyvəz xan başunda elə-belə aparanda mən baxam, ləzzət aparam. Hər cavan-mərđi hazır mənim əlimnən bu cami-şərbəti alsun nuş eləsin.

Koroğlu bir döürə dolandı dəlilərin içində. Eyvəz xanın nəzəri Koroğluda idi. Baxdı–gördi heç kim əlini uzatmadı. İkiminci döürdə Eyvəz xan özü durub ayağı üstünə əl uzadı kasiyə. Qoş Koroğlu vermədi Eyvəz xana, rədd elədi Eyvəz xannan. Yəni razı dəgildi Eyvəz xan gedə. Razı dəgildi Eyvəz xan bir saat yanundan gedə. Əlbəttə, üçüncü dəfə də Qoş Koroğlunun nəzəri Eyvəz xana düşdi. Gördü ağ dəsti xəncər çağadub dayuub döşünə, bir əlin də uzadur Koroğlu tərəf, camı əlinə şərbətin istər bilsin. Baxdı–gördi, əgər vermİYƏ Eyvəz xana, Eyvəz xan mümkündü özünü öldürə. Amma bu kası ki, əlində vardı, doluydu şərbətnən, veribdir Eyvəzə. Eyvəz bu şərbət Koroğlunun əlindən nuş eliyibdir. Dəstur verdi didi:

⁹⁹ Adətən Koroğlunun dəlilərinin sayı yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi deyə göstərilir. Burada isə bir neçə dəfə altmış deyilir

–Mənim atum amadə eliyi.

Dəmirçioğlu baxdı–gördi Eyvəz xan vaqeən bir belə dəliləri sər-kərdəsidi istər gedə, didi:

–Dahı mənim qalmağum fayda eyləməz, sənin də mənim də atum amadə eliyi.

Dəli Həsən baxdı–gördi bu iki sərkerdə buların içindən gedəri, ərzişi yoxi dahı bular üçün, tələsdi:

–Mənim də atum amadə eliyi.

Qoş Koroğlu baxdı–gördi üç dənə sərkerdələrinnən gedər, əgər xudanəkərdə bularçın bir kuçektərin pişaməd ola, didi:

–Mən hətmən biçərə ollam.

Bəs səsləndi:

–Uşaxlar mənim sazımı gətiri!

Saz gətiriblər, deyər, Eyvəza bir neçə dənə dəlalət nəsihət eyli-yim Eyvəz getmiyə bu səfərə, öz ürəgində. Əlbəttə, bu fikrlə, mən tavus teli gətirəm, tikəm Eyvəzın başuna, mənçün çətin bir iş dəgil. Qoş Koroğlu görək nə deyər:

Xan Eyvəzım, tərsad getmə,
Daşdur bu dağın yoları.
Boran olar, çiskin elər,
Yaşdur bu dağın yoları.

Qılıc oynaşar əllərdə,
Qalxan oynaşar qollarda,
Hərifi çoxdur yollarda,
Leşdir bu dağın yoları,

Sənə deyim olma nöker,
Nöker olan cəfa çəkər,
Atdar nal-mıxını tökər,
Daşdur bu dağın yoları.

Koroğlu ah çəkər ağlar,
Sinəsin çəp-ras dağlar,
Qar yağar kəmanə bağlar,
Qışdır bu dağın yolaru.

Eyvəz qulaq asmadu. Səvar olub ata yola düşdü. Əlbəttə, Dəli Həsən, Dəmirçioğlu Eyvəzi dalıycək. Bular şəhərdən çıxıblər. Müddəti yola gəliblər, məşəqətdən səvara özlərinə yetirdilər İstambul şəhrinə, üç ağac, ya bir ağac qalan, xilasə, bir bağ vardu, benami Tokat gölü deyirdilər bura. Bu əndazə yaxçidu, basəfa yerdə yaxçı çeşmələr, dörd ətrafdan tökərđi gələrđi [durnalar] bura. Buranı xünkar dəstur vermişdir, əlbəttə, vila eləmişdilər. Əlbəttə, vilanın çahar ətrafi da bağdu. Bular yetişdilər bağı içinə. Gəliblər bu vilanın otağlarının birində oturublar. Nəfəslərini tazə eyləyiblər. Nahar yeyiblər. Pəs əz nahardan sonra Dəli Həsən baxdı–gördi bu əndazə, bu su başuna durna töküldü, hesaba gəlmədi. Amma çəkiblər ox-kamanlar və bir neçə dənə, xülasə, bu durnalardan vurublar. Amma vurandan sora gətiriblər otağı içində, buları amadə eliyiblər. Kəbab çəkməkçin hər tərəfə baxdular, bağ həm tazə çün düzəlmişdi, təmam ağaşları tazə mumaydu. Xan Eyvəz səsləndi:

–Uşaxlar, dur gedi bu bağı içindən quri ağaçı tapa biliiz, gətiriiz.

Dəli Həsən didi:

–Nəmə, dədəmiz gəlib, zəhmət çəkib nəcarluq eliyib, qapı düzəldib? Rəhmətligi oğlu, görmir mægər bağ içi təmam tazə mumadu. Bu qapulardan çağadım, sındırım burda, otağı içində kabab eləm. Elə haala biləxir İstambulli şah bir gün olar gələr, buranı görər, ayırđan qapı alar salar. Mægər qorxan yoxdur?

Əl atublar Dəli Həsən qapulardan, pəncərələrdən çığadublar. Gətiriblər sındırıblar otağın içində kəbabı çəkələr.

Qalmaxdan olsunlar, amma xəbər kimnən verək, ağa, Qoş Koroğlıdan! Qoş Koroğlu əgləşmişdi Çardaxlı Çamlıbeldə. Əslan belə birdən səsləndi:

–Uşaxlar, mənim belə ürəgim qəmnak oldu, qəm tutdu məni.
Mənim sazım gətiri.

Sazı gətiriblər Koroğlıçün. Koroğlı baxdı–gördi miqdari durna gögnən gediri, durnalar da qəmnak gediri. Amma beyti xatirinə gəlib söhbət elər. Qoş Koroğlı görək nə deyir:

Gögdən gedən beyt¹⁰⁰ durnalar,

Eyvəzdən xəbər olmadu?

Diqqəti sərxoş durnalar,

Eyvəzdən xəbər olmadu?

Durnam gedər düzüm–düzüm,

Boynu qənətinən uzun,

Eyvəz mənim iki gözüm,

Eyvəzdən xəbər olmadu?

Tökülər çaya, çəmənə,

Arzumanı qalar mənə,

Durnacan, qalx havaya dönə–dönə,

Eyvəzdan xəbər olmadu?

Bu tərəfdən dəlillərdən yığışeylər Koroğlının döyrəsinə. Koroğ-
lına baxdular gördilər çox narahatdu.

– Ağa əgər icazə versə, beyti yüz atla atlanəğ. Bərayinki sən
Eyvəzdən sarı narahat olay, biz səni narahatçuluğina dözə bilmək.

Koroğlı deyir:

– Haala səbr eyləyün, görək nə cür olar.

Çartaxludur Çamlıbeli,

Açılıbdur qızılgülü,

¹⁰⁰ Ərəbcədən alınmış bu söz dilimizdə iki misralıq şeir anlamında işlədilir. Aşiq musiqisində də dubeyti saz havası var.Durnalar uçarkən qarşıda bir başçı olsa da arxasında iki sıra düzülür. Sonralar beyt durnalar sözü arxaikləşdiyindən onu beş durnalar kimi yazmağa və söyləməyə başlamışlar ki, bu da yanlışdı. Birincisi, dilimizin qanunlarına görə beş sayından sonra cəm şəkilçisi olanlar işlənməməlidir.

İkincisi, durnalar qatara düzüləndə beş-beş düzülüb uçmurlar, qatarda durnaların sayı çox olur.

Eyvəz Koroğlının şirin dili,
Eyvəzdən xəbər olmadı.

Dəlilərdən səsləndilər:

– Qoş Koroğlu, əgər çinançı narahatay, dəstür verginən neçə dənə atlı atlanu.

İcazə vermiri Koroğlu. Koroğlu burda qalsun, xəbər verək dəlilərdən.

Dəlilər qalublar burda, bir neçə gün. Bu vilada damın qapısını, pəncərəsin qoymadılar qala. Amma xəbəri verək bağbannan. Bağban bir gün, günbatan çağı durub ayağı üstünə. Bağın su nöübəsində gəlir bağı suvara. Gələndə, dahi bu vilaya tərəf getmədi. Əlbəttə, gəlib gedibdir bağı üstünə. Burda bir göləklər düzəltmişdilər. Didi: «Yaxçısı budur, mən bu gölə su bağlaram, bir sər xabim vuram. Çün o zamanı ayuldum, şuru elədim su suvaram, damı yoxliya bilməm.

Onda gölə bağlıyıbdur bağban, belini qoyub yanuna. Bəna eylədi sər xab vurmağa. Yuxluyub, yarı gecə keçirdi—geçməzdi bağban yuxusından ayulub. Amma ayulanda suyu bağladı, su gəldi ayağa. Özü də suynan gəldi ayağa. Gələndə gördi təmənəm bu bağın tazə mumaluru əgilib suya səlam veri. Yəni dəlilərdən bu oldu Eyvəz, səsləndi:

– Qardaşlar, bizim ağacumuz burda tükəndi.

Ağaşı fikr eyliyən Dəli Həsən didi:

– Qardaş, dahi ağaş yoxdur, gəli çıxax gedəx.

Dəmirçioğlu didi:

– Məgər biz bura namə gətirməgə gəldik, çatan saat verək çıxıb gedək? Gəlmişik burda bir neçə gün israhatçılıq eliyək. Sən niyə bir belə narahata, Dəli Həsən?

Bu cür deyəndə, durub gəlib bağı bir tərəfinə. Şəmşirinən xak tərəşi alıb yerə tökmüşdi. Bağban baxdı—gördi təmənəm bu tazə mumalar əgilibi suya səlam verilər, didi:

– Deyillər ildə bir dəfə, xülasə, ağaş suya səlam verilə. O zaman əgər hər kəsin əqidəsi pak ola, nəzərinə gələ, görə bilə əlində bel ola, qazma ola, külüng ola diyə «qızıl», qızıl olar. Beli dayadı qarnuna, didi: «Bel qızıl, bel qızıl!»

Xülasə, beləsinə yuxu apardı. Amma səhər tezdən ayıldı, gördi xəbərcilər yoxdur, belə iki batman da palçux yapuşub. Qızıl–mızıldan xəbər yoxdur. Belə baxanda baxdı–gördi xeyr, bular söhbəti səlam vermək degil. Bulari dibdən xak tərəş eliblər. Durub ayağı üstünə vilaya tərəf gəlməgə. Gəldi vilaya nəzdik oldu. Gördü vilanın qapularının tutun verir çölə. Didi:

– Hətmən, bu İsfahan lotularınan geçi–meçi tutublar, gətiriblər burda yeyilər. Ərz eyləyim xidmətinə, bu bağı ağaşların da bular kəsiblər.

Tamam bir miqdar vardı çata, bina elədi söyməgə:

– Siz belə olmuşuz, gəliriz Cəfər paşanın bağında, aqacunu tamam xak tərəş eləyib yerə tökürüz?

Amma Xan Eyvəz səsləndi:

–Dəli Həsən, qulağ as, gör bağban dədəyə, gör necə dua eylər.

Gördülər, bəli, bağban əlini qoyub qulağına, sögə–sögə özünü yetirdi. Bulara qapudan baxanda baxdı–gördi üş nəfər burda oturub. Əslən, bu bir belə, bu yekəlikdə adam görmüyüb. İndicə birdən gəldi diyə, «salam» sözün itirdi, didi:

–Bismillah?!

Xan Eyvəz səsləndi:

–Əleykəsəlam bağban, biz cinik?

Didi:

–Yox! Vallah mən ərz eləmədim, siz ciniz!

–Keş gəl mənim yanımda otur!

Keçib Xan Eyvəzi yanunda oturub. Əlbəttə, xub Xan Eyvəz beləsindən soruşdu:

–Xub, bağban sən bura nə vaxtlər gəliyə?

Gələn elə burda ərz elədi:

–Vallah, buranı o gün ki bünyadi bu bağ burda qoyulub, əv–vələn mən bağbanı olmuşam. On gündən, on iki gündən bir, həftədən gəlləm bağı bir suvarram, çıxaram gedərəm. Bu gün nöbətində gəlmişəm, xülasə, görmüşəm yerindən bağ tamam xak tərəş olub. Eyb eləməz, olar keçər.

Müsəddən gənə ögrənib:

–Bağban can, səni nə qədər hüquq alıy, bu ərbabınan, İstanbul¹⁰¹ padşahınnan?

Didi:

- Vallah, mənə hüquq, mənə bir zad verməz, mən fəqət gəlləm. Hər zaman gəlləm burda üç dənə durna vuram, dörd dənə vuram, iki dənə vuram aparam üç qıran mənim haqqumu verər¹⁰².

Bu didi:

–Şayət bir moqə on dənə apardu.

Didi:

–Əliyə üç qırana verər.

Didi:

–Bir moqə gəldi bir dənə apardı?

Didi:

–Elə üç qıran verər.

Səsləndi: –Dəli Həsən!-didi:–Həsən can, bu durnalardan beş-on dənə ver bu bağban aparsun, bu məsləkdən qalmasun, gündə üç dənə aparsun. Çün bu durnalara biz ox–kaman atmışak, dahi bir müddət gəlməzlər. Bu biçərə gələ, hər rayumisindən qalmasun. Gündə üç qıranun alsun, biləxərə bir üç qıran da biz verək. Beləsinə olmiya bir moqə, xudanəkərdə biləsinə İstanbul paşa ixrac eliyə, işindən əl salu.

Əlbəttə, Eyvəz bir ovucu tutan doldurub bağbanı ovcuna. Bağban baxdı gördi Osman lirəsidi. Amma Dəmirçioğlu didi:

–Pəs gəl mən də verim.

Dəmirçioğlu da bir ovuc verdi. Dəli Həsən bulardan çox verdi. Bağban töküb cibinə yavaş-yavaş gələrdi. Qapudan çıxdı, əlbəttə, öz ürəgində didi: «Pir didi, sizdən yandurum, aşıqlar dəstan eləsin ta qiyamətə desinlər. Siz gəliriz burda, yəni belə olmuşuz, gəliriz aqaş tərəşlür, yerə tökürüz».

¹⁰¹ Əvvəldə Tokatdan söz getdiyi halda burada İstanbul yazılır

¹⁰² Bağban indi ovçu kimi təqdim edilir

Bağban çıxıb özünü yetirib xunkarın yanına. Durnaların leşi gətirib atu xunkarın bərabərində. Xunkar dəstur verdi, didi:

–Bunu ənamını veri!

Xub, üç qıran verdilər. Baxdı bu cibindəki üç qırana. Bu üç qıranı addı geddi.

Xunkar didi ki:

–Bağban, məgər dəli olmuşay?

–Xeyr, qurban, dəli olmamışam. Sən heç zaman bu ənamı bir tərəfən tənəzzül vermədi. Bağa getmişəm, Koroğlının dəlilərinən üç dənə gəlmişdi bağa. Haala dilim tutuldu səlam verə bilmədim, «bismillah» didim. Əgər, səlam versəydim bir qatır yükü mənə lələcəvahirat verərdilər. Mənə diyirsən sən həmşə məndən bu üç qıranı alanda dua elərdin, bu gün addın getdin.

Didi:

– Ərz elədim, səbr elə, ya bax,- çibini görsəddi xunkara. Xunkar gördi, xeyr, cibi doludur oğlanım.

–Kim məgər vardı, bağda?

Didi:

–Üç dənə Koroğlının dəliləri. Sağluğa tamam qapı pəncərənin ağacunu çağadublar, yandurublar. Da hiş zad yoxdur. Bu gün şəhər də ki, bəğini də yandurallar.

Amma xunkar istədi neçə nəfər əyarlarından döyrəsinə, təgtə çala. Xülasə, biz gedək buları tutax. Bir cür tutax belələrini ki, Koroğlıya şikəstlik verək. Yığılıblar, gəliblər. Amma əyar vəzir varyıdu. Əyar vəzir üç dənə bu tərəflərdən amadə elədi, didi:

–Siz ikiiz çalız, biz oynarız.

Bu oynayana didi:

- Oynayın.

Didi:

- Oynıyan tənəbbazdır. Üç dənə mey dolduray, üçündə də içinə bihuşi darıdan dəxl elər, aparay verər. Bular üçləri, birdən-birə gələr yuxları. Üçləri də yxıılar, tutarık bilələrini.

Eyvəz xan səsləndi:

– Xub, qardaşlar dahi bəsdı, durna bundan çox olmaz, tel bundan çox olmaz! Dur yavaş-yavaş gedək biz, indi Koroğlu narahat olar.

Durubdular ayağ üstünə ayaxlarını qoyalar həlqeyi-rikaba, yola düşələr. Bu tərəfdən gördilər, bəli, bağın aşağı tərəfində mütrüblərin sərsədasi çıxdı, bezənbekub berəks. Eyvəz səsləndi:

– Qardaşlar, bular hətmən bizi bürgəliyən işlərdır ki, biz gəlmişik. Gör bular da gəlüblər bizdən üç qıran alalar. Gəley, gedək buları məclisində bir dəfə oturak.

Zamanı ki, buları tuddular. Dəmirçioğlu gəldi Eyvəzi başı üstünə baxdı gördi Eyvəz xan yatub. Amma bu əndazə Eyvəzə xudavəndə cəmalı beləsinə vermişdi Eyvəzin cəmalın görəndə, mübarizə apardı, ürəgi yandı. Eyvəz xan dur ayaq üstə. Dəmirçioğlıya deyərdi:

Şıkar eddim, tudum şuxi-tərlanı,
Əqlimi eylədi zayıllı, Eyvəz xan.
Şeyx Sənan kimi dinindən döndi,
Düşməni üstümüzə eylədi mail Eyvəz xan.

Oxu qoyub kamandara atallar,
Qulac qolu dal gərdana çatallar,
Musayı gələllər, bizi tutallar,
Əgər sərxoşisən, ayıl, Eyvəz xan.

Bəsdı, oğlan, bizə qıldın sən nazu,
Əcəl yorğanudur tutub üz-gözü,
Şəmsi Qəmər kimi görsədə üzü,
Gün kimin ağlama ayıl, Eyvəz xan.

Dəmirçioğlu der, haqdır yaradan,
Həqq saxlasun mərd igidi bələdan,
Hökm eyləsəm atlar keçər Tonadan,
Əgər sərxoşisən, ayıl, Eyvəz xan.

Amma Eyvəz xannan xəbər olmadı. Qoşun töküldü buların dörd ətrafına. Dəmiçioğlu bina eylədi bulardan qırmağa. Vəli qoymazdı bular heç birləri, əlbəttə, Eyvəz xanın döürinə dolana. Bulardan miqdarı qırıb cəng eyliyə-eyliyə. Əlbəttə, Dəmirçioğlu bağdan çıxıb qoşunu, xülasə, qatub şəmşirin qabağuna. Vəli, qoşun baxdular gördilər əgər bir yerdə olsunlar hərif olmazlar. Üç-dörd bölük oldular. Qoşun, əlbəttə, bir-iki bölüğün bu cəngilərdə, o birlər gəldilər Eyvəznən Dəli Həsənin qollarunu bağlıublar, hər birisini çəkiblər öz atını üstünə. Amma bir miqdarı, xülasə, Dəmirçioğlu bu qoşunna qırıb. Pəs əz bir miqdardan sonra baxdı–gördi, xeyir dahi qol işdən düşdi, dahi qıra bilmir, didi:

–Baba, bir nəfər də gəlsün mənim qolum bağlasun.

Bir nəfər göndərdilər gəldü Dəmiçioğlunu qolunu bağliya, Dəmirçioğluna didi:

–Otur yerə, qolu bağliyum.

Baxdı bu kişiye, didi, xudavənda, sezavardur, mən oturam yerə bir nəfər gələ qolum bağliya. Bunu çənəsinin dibini yümürügnan vuranda başı dıgırlandı, geddi kənardan düşdi yerə, didi:

–Baba, bu kimdi? Uşaxdu, sütəmər yollamısınız mənim qolum bağliya. Ağıldan bir böyüq adam yollay.

Bir yekə adam tapdular, didilər:

–Əmo, sən gəl, get oğlanın qolunu bağla.

Didi:

–Onı kəlləsi hara gedə, mənimki hara gedəmmənəm. Məgər dəliyəm gedəm onın qolunu bağliyam?! Sən gəl gedginən onı kəlləsi də mənim kəlləm də calqaxdu. Əslan mənim işim dəgil.

Amma bir nəfər bu yanda varudu, bu belə çox yekə–mekə idi. Vəli işliyə bilməzdi. Yemək yeirsə fəqət yaxçıdu, hərdən iki batman yeyərdi, arvada əyilməz on iki ay. Evə gedəndə kətək vurardı, qovardı eşigə, beləsinə ki, işləmirsən gəlir evdə nəmi axtaray bu didi:

–Xub, mən ki, dahi canumnan tox olmuşam, mən gedərəm. Əgər, mən munı qolumu bağladım, diyəllər, filankəs Koroğlu dəlilərinin birisin qolumu bağliyub. Əgər vurdu öldürdi, de ki, rahat olam.

Əğldən arvadın kötəkləməgi gəldi, didi:

–Dayan, mən qolı bağliyum.

Xülasə, Dəmirçioğlu baxdı gördi bu busuda dayanub. Əlbəttə, qolı bağliyub bunu da çəküblər öz atunun üstünə, bular getməkdə olsunlar. Nəzdikdə İstambul şəhrini bular varid olalar. Bir zaman Eyvəz xan hava vurdu. Ayuldu, gördi belə Qaşğardan ticarət gəlir, Eyvəz xan tanurdu, bular içində bir tacirbaşı vardı, Əli tacirbaşı. Gözü sataşdı, baxdı-gördi üç dənə Koroğlının sərkərdələrinnən bağliyublar atdarı üstünə, aparıllar yavaş–yavaş. Gəldi Eyvəza tərəf, pəs necə bu cür. Didi:

–Vallah, cərəyanumuzu heç soruşma. Güman bizi aparullar öldürələr. Əgər, sən özi yetirə Koroğliya, Koroğlu bizim dadumuza çatar.

Xan Eyvəz səsləndi.

- Əlbəttə, bu rəisi-qoşun da müsəlman vəziridi. Həm əyar idi, həm vəziridi ki, vəzir didi:

–Bəli.

Didi:

–Bizi aparullar öldürələr, bizim arzumuz ürəgimizdə qalar. Mən bir neçə kəlam söz yazum bu kağaza, bu Əli tüccar hərdəm bir bizim məmləkətə yolu düşərdi, bəlkə, inşallah, gedə bu kağaz verə mənim anama. Mənim anam bu kağazınan məşğul ola. Mənim otumu pəramuş eliyə.

Didi:

–Eybi yoxdur, yazginan.

Amma Əli tacir səsləndi:

–Əli tacür, məndən yazginan, apar ver Koroğliya, deginən özünü yetirməsə, bizi öldürəllər.

Görək Xan Eyvəz nə deyər. Eyvəz deyir:

Qoş Koroğlu, bəyan oldu halumuz,

Didar qaldı qiyamətə, bilmiş ol.

Pus dağuldu, talan getdi malumuz,

Didar qaldı qiyamətə, bilmiş ol.

Bizi tutdu neçə-neçə cüssələr,
Az qaldu qollarmuzu kəsələr,
İstambulda bizi dardan asalar,
Didar qaldı qiyamətə, bilmiş ol.

Eşitmədim, sərxoşudum, tuddular,
Qulac qolum dal gərdana çaddular,
İstambulda bizi dustağ eddilər,
Didar qaldı qiyamətə, bilmiş ol.

Eyvəz deyər, çıxmışdım mən ovuma,
Dov eyelədim, heç kəs gəlməz dovuma,
Qoş Koroğlu, özin yetir hovuma,
Didar qaldı qiyamətə, bilmiş ol.

Əlbəttə, Əli tüccar yola düşdi. Əli tacir gəlməkdə, amma xəbər verək, əlbəttə, Qoş Koroğlıdan. Qoş Koroğlu çox narahat, bir dənə əyyarlarunan–dəlilərinən vardı, benami Yumuq Əhməd derdilər. Yumuq Əhməd çağurub:

–Əhmədcan, gəli sən gedə bir Tokat gölünə, gör pəs bu uşaxlar niyə gəlmillər. Deginən, yatax salmadız, bizim cigərimiz tükəndi. Cigərimizi yağı əridi, pəs niyə gəlmiriz?

Yumuq Əhməd didi:

–Mən getməm. Püşk atax bir nəfər düşsün getsin. Necə hamı müsafirət elər, mənə yollırsız?

Gətiriblər püşk atıblar. Əlbəttə o kəs ki, püşk gətirdi, Koroğlu işarə eyelədi ona, istiirəm bu səfər Yumuq Əhməd gedə, bərayin ki, bu zirəngdi. Püşk çağardular Yumuq Əhmədçün. Püşkü görən dördə yola düşdi. Amma yola düşüb, ağa, əlbəttə, Çartaxtlı Çamlıbeldən miqdari ara tutmuşdu.

Çamlıbelnən İstanbulun ortalarında gedərdi. Bir zaman gördi bir nəfər əlində bir kif belə qaçur, hesaba gəlməyə. Gəlsə də qabağuna:

–Əmo, hara gedirəy,

Əlbəttə, Yumuq Əhməd soruşdu.

Bu qasid didi:

–Sənə nə məbuddu, mən hara gedirəm. Məgər, mən sənəni soruşuram sən hara gedirəy?

Didi:

–Xub, sən də soruş mən deyim. Adam vaxtı ki, çöldə rəfiq oldu, xub dost oldu, bir–birinə, deyər hara gedirəm. Xub, mən gedirəm İstambula. Sən hara gedirəy, qardaş?

Didi:

–Təمام məkanları gərək mən bir həftiyə gəzəm,—didi— bu kifin içində görürsən bu təمام kağızdu. Koroğlının üç dənə qoçaqların tutmuşuk. Əlbəttə, xunkar dəstur verib, elaniyə eliyillər, təمام məkanlara dağıdək. Bir neçə gün bundan sonra təمام töküləllər, çahar ətrafdan gələllər. Əlbəttə, günlərin birisində Qoş Koroğlını bu üç dənə dəlilərin dara vurak. Hamı bilə biz Koroğliya şikəstlik vurmuşuk.

Didi:

–Xub, qardaş, dahi bunun bir davası var, xub, olar necə adamdur? Məgər, üç nəfərin ərz eliyəsiz təمام məmləkətlərə xəbər elirsüz.

Didi:

–Necə üç nəfər adamdular?! Vəli bu əndazə, bular yekədilər, qəvi pəhlivandular! Yedi gününə Hindustana yollar döğüblər. Bular məgər üç nəfərdilər? Əgər, biz bu üç nəfəri öldürək, yeddi min yeddi yüz altmış¹⁰³ yeddi nəfərə biz şikəstlik vermişik.

Didi:

–Hay baba, yalannan?

Didi:

–Caançün, pəs bu üç nəfər nə cürdür?

Didi:

¹⁰³ Adətən yetmiş yeddi deyilir. Burada bir neçə dəfə altmış və ya altmış yeddi deyilir

–Ərz elədim ki, bu üç nəfəri qəviligində heç pəhlivan yox.

Didi:

–Necə ağaş gətmişi İstambuldan buları?

–İstambuldan bura altı aqaşa gətmişəm, didi.

–Bu altı ağacın hər ağacuna üç tımən verəm, olur on səkkiz tımən. Qeeydək, gedək, sən bu üç nəfəri mənə görsət və qeyit gəl.

Bu bir fikr elədi, didi:

–Xub, mənə yol ortasında bir on səkkiz tımən tapam, pis dəgil.

Didi:

–Vermiyə?

Didi:

–Gəl, ala qoy cibinə.

On səkkiz tımən alub qoyub cibinə. Xülasə, Yumuq Əhməd bu məmuru qeytərdi dala. Fərraşla qeydiblər. Gəlhagəldə, nişan verdi, didi:

–Odular, o siyah çaladadular.

Didi:

–Yox, kişi, gəl qanşara, qəşəng nişan ver.

Keşdi, gəlmiş qanşarda didi:

–Odu dana.

Amma Yumuq Əhməd baxdı, gördi buları, üçlərin də salublar siyah çalada. Üçləri də zəncirə bağludur.

Didi:

–Buları, deginən, toyladınız?

Didi:

–Ağacan, bular bir girdəcik.

Didi:

–Ağacan, sən mənim adamıma dəymir, on səkkiz tımən ver.

Biçarə qaldı məcbur, didi:

–Diirəm, bir belə yol mən gəlmişəm, hal indi dəymir on səkkiz tımən verəm.

Əgilmiş buları diyə. Xülasə, Yumuq Əhməd əgiləndə şəmşirən vurdu boynu düşdi, getdi quyuya. Kəllə taraq–taraqunan quyuya

düşdi. Əlbəttə, Dəmirçioğlu qanşardadı. Düşdi Dəmirçioğlunu yanına. Əlin atdı tuta, gördi bəli, bir dənə kəllə saldular. Səsləndi:

–Xan Eyvəz, bizə xilasə xəbərdarlıx verilər. Haala neçə gün qalub bizim dara çəkilməgimizə, bizim iqamə eyləməgimizə. Bizə deyillə sizün də kəllizi belə qopardaceyik.

Xan Eyvəz didi:

– Xub, bizə açux özin görsədür. Ay kəllə salan hər kəssən, əgər Qoş Koroğlını ayağı dəgər bu məmləkətə, onda məlum olar kəllə qopardan kimdir!

Yumuq Əhməd səsləndi:

–Qardaşlar, narahat olmayın, mənəm. Bir nəfəriiz öldürmüşəm ki, on min dənə düşməən gələcəkdi.

–Bax aa, Yumuxcan, sən ərz elədin. Belə, Yumuq Əhməd özin yetir Qoş Koroğlıya, deginən bizi öldürülməgimizə daxi bir zad qalmıyib. Tez özini yetirsin bizə.

Yumuq Əhməd bilafasilə bu fərraşın libaslarını soyunub giyüb əyninə qeyidüb gəldi şəhərə. Qeyitdiyi bu gəlməkdən olsun, xəbər verək Əli tacürdən. Əli tacüri Qoş Koroğlu yarı gecədə bir zaman gördi qapunu vurullar. Əlbəttə, nökərlərdən qapunu açdılar. Baxdılar, gördilər Əli tacürdür.

–Əli tacür, sən də gəlmiyə–gəlmiyə gələndə ya gecə, ya səhərə yovuq gələrsən bura?

Didi:

–Vallah, narəhətçülüğüm var. Bir kağaz var, istiirəm verəm Qoş Koroğlıya.

Qoş Koroğlu kağaz adı gələndə hövül yuxudan ayılıbdur. Dəstur verib çırağlar yandırublar. Kaqazı gətiribdir Əli tacir verib Qoş Koroğlıya. Mirzalardan çaqırdırub. Hər kəsə bu kağaz verdi görə, xülasə, bu kağazu oxudular. Gördülər çün yaman xəbərdir. Koroğlıya yaman xəbər verəndə öldürərdi, hər kəs olaydu. Birisi didi:

–Fransidi.

Birisi didi:

–Şikəstədi, biz oxuya bilmirik bu kağız.

Bu tərəfdən Yumuq Əhməd yetişdi. Gördü Əli tacür kağız gətirib mirzalar heç biri oxuya bilmir.

Didi:

–Ağa, mən oxuyaram. Mən bir ayağım qoyaram qapıdan içəri, bir ayağım qapıdan çölə. Oxuyaram beləy.

Didi:

–Oxı!

–Həri, oxıram, –didi. Özü bilirdi ki, mənə savatum bir belə yoxdur. Qaşdı çölə səsləndi:

–Eyvəz xan, canı üçün biləyə dimməm. Gəl kağız oxuginan.

Didi:

–İndi daxi verdilər oxusun.

Mirzalar oxudu kağızı. Xülasə, Qoş Koroğlu baxdı, gördü bəli, Xan Eyvəzi və bu üç dənə sərkərdə ki, burdan getdilər, buları tutublar. Eşidəndə Qoş Koroğlının tamam dünya başına tirü-tar oldu. Səsləndi, tamam dəlilər yığıldılar döürəsinə. Götürüb əlin bir Həsən vardı, Dəli Həsən xeyr, bu da bir Həsəndi, Rum uşağıydı. Koroğlu ona dəstur verir, deyir:

–Sən gedginən Təkə Türkmənə, Qəcər Mustafa bəg vardı, Koroğlının dayısıdı. Bir kağız yazaram, aparur beləyçü.

Qoş Koroğlu namə yazur Qəcər Mustafa bəgə:

Həsən paşa tutub Eyvəzbalını,
Yaz, Təkə Türkmənə dayılar gələ.
Eyvəzsiz neyliirəm dünya malını,
Yaz, Təkə Türkmənə dayılar gələ.

Amma Həsənə sifariş elədi:

–Həsənə, sənə qurban, dil cəvabı da deyər Qoş Koroğlu,–
derdi–daxi mənə bundan yaman günüm heç olmaz.

Qoşunumu ucalardan aşuram,
Torpağımı torbaanan daşuram,

Başı belə sərkərdənin düşürəm,
Yaz, Təkə Türkmanan dayılar gəlsin.

Həsən paşa üstümüzə yəgəndi,
Eyvəz dağı cigərimdə döğündü,
Koroğlu deer: imdad günü bu gündü,
Yaz, Təkə Türkmanan dayılar gələ.

Əlbəttə, söz təمام olub, Həsən yola düşüb Təkə Türkmana tərəf getməgə. Koroğlının carçusu var idi. Carçı səsləndi:

–Ged, car vurgunan, təمام dəlilər gəlsin, işim vardır.

Təمام dəlilər yığılıblar, gəliblər, Qoş Koroğlının döyrəsinə dəstbəsinə durublar.

–Koroğlu, səni narahatçılığımıza biz taqət eyliyə bilməyik. Hər əmrin var, əmr eləginən.

Amma Qoş Koroğlu alub deyər:

–İstərik Dağıstana gedək.

Koroğlu deyər:

Səfər oldu Dağıstana,
Məniminən gedən gəlsin,
Namərd meydana girməsin,
Mərd badəsin içən gəlsin.

Koroğlının dəlilər döyrəsinə yığılıblar, fitva bilənnən icazə istiilər, atlaşullar.

Qalxanı çəgən üzünə,
Dünya gəlməz gözünə,
Əcəl göynəgini özünə,
Xələt deyib biçən gəlsin.

–Qoş Koroğlu, sənə qurbanız. Hər zaman sən hər tərəfə əmr eləmisən, məgər eləməmişik?! Biz əslən hazırız təمام sənin yolunda ölümə gedək.

Amma Qoş Koroğlu deyər:

–Qulaq as. Bura ki, biz gedirik, burda cəng vardır, hərə zində-
ganluğundan toxanı asub gələ bilər.

Mənəm bu çölün əslanu,
Tutub şöhrətim dünyanu,
Qılıc qəbzəsindən damıyan qanu,
Şərbət deyib içən gəlsin!

Koroğlu deer: dəmhadəmdir,
İslam dini xub möhkəmdir,
Dögüş dəgil, toy–bayramdur,
Toy-bayrama gələn gəlsin!

Elinə sözləri təمام olub. Burdan Həsənə qərar qoymuşdular, Həsəncan, dayum Mustafa bəgdir, siz də İstambul gədiginə biz də İstambul gədiginə.

Cəlali Qoş Koroğlını təمام dəlilər döyrəsində istiilər hərəkət eyliyə. Amma Qoş Koroğlu baxdu gördi təمام atlanublar. Səsləndi ki, dəlilərim, mənim dünyada nə əndazə düşmən varımdur. Sizin bir miqdariz qalu, bir miqdariz mənimnən gəley, istiiriz hamız mənimnən gəliri, yaxçı bağışlamaz.

Bilər, çün bir miqdarı burda qalmağ, bir miqdar Koroğlınan yola düşüb, gəlhagəl gəliblər İstambul gədiginə. Qəcər Mustafa bəg ki, dayısu olmuş ola, buynan qərar qoymuşdular İstambul gədiginə, gəldilər İstambul gədiginə. Qoş Koroğlu dəstur verdi, didi:

–Burda ordular qalandı və görək nə xəbərdi, burda.

Töküblər qalmağa. Koroğlu səsləndi. Əlbəttə, dəlilərinən bir nəfər duray ayağı üstünə:

–Çün biz bu şəhəri rəsm rusumatuna əlan bilən deyilik. Bilmirik bular nə nəqş töküblər, aya bizi də tutalar, bizi də dəstgir eyliyələr görək bu şəhri rəsm rusumatı nə cürdür? Bir nəfər bu çöldə çobannan-çoluxdan, biçin dərənnən gərək tapay gətirə.

Hər cürdü dəliləri irisi durub ayaq üstə, əlbəttə, dolanıb bu çölü, baxdı-gördi bir nəfər qoca biçin dərir, səlam verdi.

–Əleekiməssalam.

–Qocam, Allah qüvvət versin,- didi.

–Koroğlını,- didi,- gorbəgör düşsün.

–Canum, Koroğlı sənə nəmə eliyib? Məgər, sən nəmən Koroğlının əlindən narahatay?

Didi:

–Vallah, əgər, istiir rastünə mən sənçün tərif eliyim çoxa çəkər. Müxtəsər belə deyim, Qoş Koroğlını üç dənə sərkərdələrinən tutublar, gətiriblər. Üçləri də cəvandı. Bular, cümə günü öldürəcəkdilər. Mən buları xatirinə, mənim gözüm bunları nahəqq qanına sataşmıya, mən narahatçılıqumnan çıxmışam, gəlmişəm, burda gecə-gündüz biçin dərirəm ki, mən şəhərə getmiyəm. Fəqət mən müsəlmanam, bu İstambulu içində cigərim kəbab olur. Hey yol gözlüürük Koroğlı gələcək. Vaqəən Koroğlını bir belə tərif elərdilər, tərifinə görə dəgməzmiş.

Amma, dəli baxdı gördi, xülasə, bu qoca ki, söhbət elər belə çün lut madərzad və yapışdı, aldı qucağına.

–Ay cəvan oğlan, qoy mən donumu geyim, hara aparıray məni?

–Səni aparıram bir nəfərin yanına, söhbət eliyə.

Götürüb gəlir Koroğlını yanına. Qoş Koroğlını bərabərində oturub yerə. Qoca səlam verdi. Didi ki, qurban, qoca səni dindirginən. Səsləndi:

–Qoca, məni Allah qüvvəti versin, burda nəmə eliiri?

Didi:

–Koroğlını dədəsi gorbəgör düşsün.

Didi:

–Baba, gecə tapub gətirənin bunan əlavə ağılı olmaz didi,–götür apar, rədd elə, getsin.

Didi:

–Yox qurban, şah zamanın axırı xoşdur.

Əlbəttə, dəli didi:

–Narahat olma, onu tutdura biləni, qoca əmi, Qoş Koroğlı dünyanı qırıb, cəng eliyib, sənə ki, bir zülüm çatmıyıb?

Didi:

– Vallah, Qoş Koroğlını bu əndazə mənimçün tərif elərdilər, mən tərif görmürəm beləsində. Bərayın ki, üç dənə dərəcə yek sərkərdələrinən tutublar, gətiriblər burda zindani eliyiblər, cümə bulları öldürəcəklər. Bu əndazə mən ah çəkmişəm, bu yola baxmuşam, cigərim tamam olub. Mən çün müsəlmanam, ürəgim taqət eləmiri, üç dənə cəvan bular nahəqq öldürələr. Amma, ona görə ki, gözüm oları nahəqq qanına dəgmiyə. O zamana ki, buları gətiriblər şəhərə, gecə-gündüz bu çölü-biyabandayam. Arvad-uşağumın üzünə həsrət olmuşam.

Amma Qoş Koroğlının bu sözdən çox xoşu gəldi. Səsləndi ki, qocadır, eybi yoxdur. İnşallah, səni narahatçılığın əvəzi biz səniçün xidmət elərik bundan belə. Amma, baxdı-gördi burda çox qoşun vardır. Didi:

–Sən Koroğlını heç görmüşsə sögürə?

Ərz elədi:

–Xeyr, mən görməmişəm.

Didi:

–Elə sən məni gör, Koroğlını gör.

Ərz elədi:

–Pəs hətmən sən Koroğlınısa?!

Didi:

–Bəli, Koroğlı mənim, bu də mənim qoşunumdur. Amma biz çün bu şəhəri rəsminə bələd dəgilik, istədik səni çağırax soruşax, bu şəhrin rəsm-rusumatı nə cürdür? Biz nə cür varid ola billik bu şəhrə?

Amma Koroğlı alubdur əlinə bir saz, qocanın qəlbin şad eliri. Gördük qocaçün söhbət elər, görək nə deyər:

Canum qoca, gözüm qoca,

Qoca, bu gün necə olacax?

Çəkəndə Misri qılıcı,

Çox ürəklər su olacax!

Pozaram yığıntıların,

Dağudaram tifaxların,

Sərin-sərin yaylaxlarun,
Eyvəz gəlib dolanacax!

Amma qoca Koroğlını bu söhbətlərinə kefi eliiri, hər nə qocanın yorulduğu vardı, çıxdı.

Koroğlu gədikdən atlar,
Baqrular yarılar, ürəklər çatlar,
Coşa gələcək ərəb atlar,
Səhranı köpüklər yalanacax!

Səsləndi:

–Qocacan, sənə ərz elədim, bizə dəstür verginən. Aya, biz bu şəhrə nə cür varid ola bilək?

Didi:

–Sənə qurban, Qoş Koroğlu, əgər, sən istiyəsən bu hacatnan bu şəhərə gedə? Gündə iki saat qalan qapılar səni qorxunna bağlanır, iki saat gün qovzananda qapı açılır. Heç zaman sənə gedib bi iş görə bilməz, da məgər iş sənə ticarətlik libasi giyə, libasi-cəngi üstündən. Bu dəlilərin də təmam iki bir, iki bir çapay. Bu atdarı üstünə benami ticarətlik səri, gecədən miqdari gedəndə varid bu şəhərə olay. Və əgərnə başara bilmiyə heç iş görə.

Əlbəttə Qoş Koroğlu qocanı sözünnən çox xoşu gəldi. Səsləndi:

–Qoca, istiyəm səni rahat eliyəm bu xərmən dögməkdən. Bizim atdarımız astadular. İcazə veriyə sənə xərmənini dögülə. Sən elə nəqdlən sizdən alunan.

Qocanın xərmənnən döğüblər, gərzəlin də götürüblər. Bəli, dəstür verdi bu əndazə qocaya ənam verdilər. Qoş Koroğlu, əlbəttə, qocanın dəsturuna əməl eliyib. Durub ayağı üstünə gəlib gəzdi ki, İstambul qələsi olanda təmam bu nöqərlər iki bir, iki bir hey çatullar, bu atdarı üstünə çatullar. Vəqti ki çatdular qapuya, Qoş Koroğlu qapunu daqqulbab elədi. Dərban səsləndi:

–Kimdi?

Didi:

–Vallah, mən tacuram.

–Pəs, indi hardan gəlirey?

Didi:

–Vallah, biz ayrı şəhərdən çıxdıq. Gün batmışdı çıxdıq, idtifaqən bizə didilər indi çıxmıyaq, qalıız gecə çöldə. Gəlmişik, xülasə, burçə gəlmişik. Əgər sən icazə versən, müzahim olmasax, aş, çöldə qalmıyax, səzəvar dəgil çöldə qalmağumuz.

Didi:

–Vallah, sizi içəri gəlməgiz, ya gəlməməgiz mənimçün mühüm dəgil.

–Aş qapun.

Didi:

–Qapu açılmaz. Sənin məgər o zaddan xəbərin yoxdu?

Ərz elədi:

–Xeyr, məgər, nə xəbərdi?

Didi:

–Vallah, Koroğlını qorxusundan gündən iki saat qalan qapı bağlanur, gündən iki saat qovzananda qapu açılır və mən heç günə başarmaram qapu açam.

Didi:

–Kişi, nadan olma, qapun aşgunan. Əgər, Koroğlını adını gətirməseydin, biz gecəni səhər qalardix qapunı dalında. Amma mən bir öng zəhmət çəkmişəm, mali–dünya yığdırmışam, tacir olmuşam. İndi Qoş Koroğlu gələ, əgər mənim özümü də öldürməyə də, mən gəlib qədimgi Məlik tüccar olmam. Təmam darlığım qarət elərəm, didi, sərâyında tutaram ətəgindən bir qiyamətdə, aş qapun, mənim balalarımə rəhm elə.

–Osmanlı başına and olsun, qapunu aşmam.

Didi:

–Xub, qapını açmuray? Hələ bir əlini gətirginən çölə, bir yolu çay məndən algunan.

Əlini gərib çölə, dərban baxdı–gördi Koroğlu ovucu hər nə qəd tuta doldurdu Osman lirəsiinnən. Əlin çəkdi içəri, baxdı, gördi

ovuc dolu-doldu Osman lirəsiynən. Bunu necə ömrü ki, varıb tükənməz. Səsləndi:

–Ürəgim yandı biləyən.

–Amma, biləyi fouri tamamilə çək içəri ki, heç kəs xəbəri ol-miya, bizdən.

Dedi:

–Gözümə minnət.

Qapını açıbdur, əlbəttə, Yumuq Əhmədə didi:

–Sən kəşginən dərbanın yanun. Olmuya dərban birdən baş tapa, qaça əlimizdən. Bizə heş zad eliyə bilməzlər, gedələr Eyvəzi zin-danda öldürələr. Onda suvay təmam dünya mənə veriblər mənim-çün ərz etmən yoxdur.

Yumuq Əhməd kəsib əlbəttə, dərvazəbanın yanın, qoymur təkən yiyə yerindən. Qatır gəldi tükənmədi, bir zaman dərvazadan baxdı, gördi hər at ki, qapıdan rədd olur, bir miqdar gəlir qabağa, üstündən iki dənəsi bir yoğun düşür.

–Ay dədəm yandı, əcəm tacirbaşı, bular sənin malidünyamuş. Əlin ağrıməsən, tükənmiyək. Əlan səhər olar.

Didi:

–Belə səninən biz söhbət eliirik, qaçır gedir içəri, eybi yoxdur.

Dəstur vermişdi qoca, gediriz Şah Abbasi var, İstanbul şəhrinin içindən. Qafilə tükəndi, Koroğlu dəstur verdi, Yumuq Əhmədə didi:

–Öldür beləsini.

Didi:

–Gözüm oyular və didi, nəmənə pulu bulara o kişi mənə verdi, o bizi madərhesabımızdur. Hər yerə gedərik pullarımız verək ona, o xərşlər. Bizim üçün yolu vermən. Neçə il yaşamışay?

Didi:

–Təqribən əlli dörd, əlli beş, əlli üç.

Didi:

–Çox ömür, əlbəttə, pulu ver mən.

Pulu alıbdur, bu biçarə dərbanı öldürdü. Dərban libasları Osmanlı libasıdu. Libaslarına girib, eynən kilid sancub belinə oldu dərvezəban. Gəliblər Qoş Koroğlının dəliləri, üz gəliblər yığılıblar həman Şah Abbasıya. Qoş Koroğlu bulara dəstur verdi, didi:

–Bura ba nəzdiki- sübhüdü. Ürəgim istiir səhərçün, xinkarın hər neçə nigahbanı var öldürəyiz. Öziizdən nigahban qoyeez yerinə.

Tamam bu şəhərdə hər neçə nigahban vardı, bular öldürüblər. Özlərindən nigahban qoyublar yerinə. Hər nigahban öldürdülər libasların geyirdilər əyinlərinə. Amma zindan dövrəsinə neçə dənə nigahban qoyarız. Fəqət belə əgər bilsə yalvar-yaxar elər çağadarız. Beləsinə biz xutkarı tutub öldürə bilərik təmam dəsturlarına mubəmu icra elədilər.

Dəlilər Qoş Koroğlını görüncə, necə oldu o sübhüdü özünü yetirdi tarsaz əminin dükanı yanına. Əlbəttə, dəlilərə didi:

–Mən gedirəm, tarsazı dükanına. Mənim sazımu üzü bir az batıbdur, bir neçə dənə də sədəflərindən düşüb. Mən gedim sazın verim qeyirsinlər. Mən gərək aşıqların libasunda casusluğ eliyəm, görəm hara haradu və nə xəbərdi?

Qoş Koroğlu aşıqlux libasunda özünü yetirdi tarsazı dükanının qarşında oturdu. Tarsaz ol səhəri də gəlmişdi dükana. Baxdı, gördi ədlbedil, xülasə, qapunu tutdu. Dəxi gün qapudan içəri düşmür.

–Hay ustamız, bu sazın düzəldən? Aşığam, gəlmişəm burda bir neçə dənə toy var, buları çalam. Sazım xərab olub. Bunı düzgünən.

Didi:

–Baba, çəkil kənara. Mürdəşür sənə, o sazıya da verüm, özüyə də. Kişi əvvəli sübh sən bizim dükanımızın qapusın tutdun, dahi tapulımır məgər aşıq de, sən təkli.

Amma bu yerə oturanda şagirdin gözə sataşdı, gördi paltovu dibinnən şəmşiri–zümrüd-nigar və ucu görüşür. Bildi, hey dad, bu adam qurddur, qoyun cildində gəlibdir. Səslədi:

–Ustacan, əvvəli sübh gəlib, qəribdi–biçaradu, pəs icazə, sazunu mən qeyirim.

Amma, usta bir səxt sillə şagirdə üzünən.

–Sən mənim şagirdim, mənə dəstur verir. Mən qeyirəm özüm billəm, qeyirməm, qovaram gedər, özüm billəm.

Amma Koroğlu səsləndi:

–Usta, heyif olsun, bir neçə kəlam xatirimə gəlibdir, bilginən sazımı qeyirəsən.

Koroğlu deyir:

Çamlibeldən mən buraya gəlmişəm,
Usta, sazum düzəlt, aram gedərəm.
Sınıb sazum, mən sərgərdan qalmuşam,
Usta, sazum düzəlt, aram gedərəm.

Endim gəldim İstambuldu düzünə,
Mən aşiqəm şagirdinün gözünə,
Cərgə sədəflərdən doğra üzünə,
Usta, sazum düzəlt, aram gedərəm.

Yoluya qoymuşam bu şirin canı,
Bazara tökülər ustanı qanu,
Tanu, mənəm Çəmlibelin sultanu,
Usta, sazum düzəlt, aram gedərəm.

Mən səndən soruşdum: dəsturu neçə?
Amma dəsturuzu Koroğlu eylədi heçə,
Hökm elərəm əlan Misri qılıca,
Usta, sazum düzəlt, aram gedərəm.

Əlbəttə, sözüüm təمام oldu. Vəli, ustanu öldürüp, bu tərəfdən baxdu, gördi şagird sazu düzəltdi. Mürəttəb elədi:

–Ağa, məni də öldürə?

Ərz elədi:

–Xeyr, səni öldürməm, vəli, bir şərtən?! Əgər bu şəhərdə mən bir zaman gələm, görəm, xəbər tapam kuçekdərin sən mənim adum demiş, dörd nəfər bilər mən bu şəhərə gəlmişəm, birisi qocaydu,

müsəlmandu öldürmədim, birisi dərvazabandı öldürdüm, birisi ustadu, birisi də sən.

Didi:

– Mənim ağzum daşdan bərkdi, bu sözlər əslən mənim ağzuman çıxmaz.

Sözləri təmən olub. Durub ayaq üstünə, gəlib mənzilə. Koroğlu səsləndi:

–Uşaxlar, vəz nə cürdür?

Ərz elədilər:

–Ağa, vəz çox mürəttəb, mürəzzəndir.

–Xub, mən istiiyəm aşılıx libasında bir çölə çıxam, gör nə cürdür.

Qoş Koroğlu bir dəs qarə libas geyib, üz-gözüne qarə yaxdı, çölə çıxıb. Xəbər verək Həsən paşa cəşn bepa eləmişdi otağunda. Xoşluq idu. Səsləndi:

–Vəzir, gedə bir dənə aşiq gətirə, bizim üçün sənət eliyə.

Əyar vəzir, çölə çıxanda baxdı–gördi bir qarə aşiq gələ, yekə qarqaradır, Mazəndəran kürələrindən çıxıb.

–Dadaş, sən aşığa?

Ərz elədi:

–Bəli, aşığam, məgər nə cürəm?

Didi:

–Vallah, çox qarayay.

Didi:

–Hələ mən dudurğuyam, əgər, pədurqa göreydi ürəgi çatlardı.

–Nə cür yəni sən dudurqiyay?

Didi:

–Haala mənim nənəm ağumuş, mənən dədəm qaramuş, vay olardan ki, həm dədəsi qara olur, həm nənəsi.

–Xub, hər nəmiyə özüyə. Söz yaxçı oxuya bilə?

Didi:

–Xülasə, gərək mənə aparay, oxuda, ta bilən sözlərim nəmədi.

Götürüb gəlib xünkarın yanuna. Xünkarın gözi sataşanda bu aşığa, bədəni titrəşdi:

–Tapmadın, bu aşığı tapub gətirdigin?

Didi:

–Məgər, nə cürdür bu?

–Çox qaradır. Bir dənə ağ aşıq qəhəddi, sən tapay, gətirəy?

Didi:

–Vallah, şansa çıxdı, bu qədəruma gəldi, götürdüm gəldim beləsini.

–Xub, hələ söhbət eləsin, görək nə cür söhbət olır. Aşıq, söhbət elə bizimçün deyər.

Gözü möhnət Koroğlu, görək nə deyir. Koroğlu deyər:

Girmişəm aşıq pustuna,

Sövlə gəlirəm handan mən.

Çəkəndə Misri qılıcı,

Tökərəm qızıl qannan mən.

Həsən paşa didi:

–Vay-vay, bu aşıq özü qaradı, sözləri də nə qədər acudur. Aşıq, yaxçı söhbət eləginən!

–Çəşm.

Təpələr qabağunda duran,

Oxumu–yayumu vuran,

Təmam Osmanlunu qıran,

Ziyanam yüzdən, minnən mən.

Koroğliyam, qorxum yoxdur,

Pərtəxçiyəm sayım yoxdur,

Öldürəm aşagum yoxdur,

Paşadan, bəgdən, xannan mən.

Səsləndi:

–Daa demə!

Didi:

–Eybi yoxdur, istəyir deməm. Mənim huququm verginən.
Məgər, canıya qənim oldu?!

–Nə qədər?

Didi:

–Huququm alay, üç kələmə demişəm, gəlməsə, iki yüz tükən.

–Məgər, sən ki tiryak çəkən, misqal tərəziinəndür?

Didi:

–Vermə, oxuyaram.

Çün oxumağunnan Həsən paşanın bədi gəldi, didi:

–Vəzir, hər nə qədər istiir ver, qoyma oxusun. Pir olay, inşallah.
Əslan bunun bu əndazə sözləri acudur, təmam Koroğlıdanı deyir.
Xub, sən Koroğlıdan demə!

Didi:

–Xub, mən Koroğlı sözlərinən ögrənmişəm.

Yola saldılar Koroğlınu. Koroğlı çıxıb özünü yetirib mənzilə, didi:

–Uşaxlar, xilasə, tazə bələt olmuşam. Amma, huququm da veriblər.

Yetişibdir bir dəs gög libas geyib, bir gög rəng sürtüb üzünə.

Ginə vəzirə səsləndi:

–Dur ayaq üstünə, dur aşıq tap gətir.

Durub ayaq üstünə xiyabana çıxanda baxdı, gördi bir gög aşıq gələr, belədi gömgög. Səsləndi:

–Qardaş, sən aşığa?

Ərz elədi:

–Bəli, məgər, nəyimdir?

–Yox, belə pis dəgil. Çox gögə.

Didi:

–Mən girançuluxda başa düşmüşəm. O zaman çörək tapılmaz
və dədəmnən nənəm beçaralar gög ot yeyiblər. Bu gög otdan odur
ki, mən olmuşam. Mən ot uşağıyam, çörək uşağı degiləm. Amma
sözlərim sarıyanı qoxusudur.

Gedək, görək, götürüb gəlib. Paşa gördi bir dənə gög aşıq.

–Pəs, necə bu aşıq gögdür?

Didi:

–Gögdür daa, mən nəmiyə eliyim. Mən didim, niyə sən gögəy
və sən deerı sözlərin sarıyanı qoxusudur.

–Geçib, gəlib söhbət eləsin.

Koroğlu görək nə diir:

Sənədir Həsən paşa,
Avaz-avaz ürpərsən.
Osmanlını əqli kəm olar,
Bu çoxu aza verərsən.

Əlan dəlilərim durar,
Duranda bığların burar,
Beylə səni şəmşir vurar,
Təğyir asta sözə verərsən.

Həraşam səni dəstində,
Cəlladlar canı qəsdində,
Bizim Eyvəz xan üstündə,
Neçə bəgzadə verərsən?!

Amma, səsləndi:

–Dur! Bunu da rədd elə getsin. Tapmayıb bu aşığunnan. Hər
yerdə gedər qərə aşığnan gög aşıq tapıb gətirər.

Koroğlu sözün etməz haşa,
Şəmşirini çəkər daşa,
Sənə deyər: Həsən paşa,
Kəlləni bada verərsən!

Sözü təmam oldu. Durdu ayaq üstə, didi:

–Dur, bunun da məvacübün ver getsin!

Durublar ayağı üstünə, Koroğlunu vəzir mücəddədən həq-
hüququn alub gəldi öz mənzilinə. Səsləndi:

–Uşaxlar, mən yakçı tapmuşam xunkarı mənzinilin. Əgər, inşallah
müvəffəq olax, əlbəttə, qeyidib bu dəfə görək nə iş gördim.

Bir dəfə ağ libas geyibdir, üzünə ağ rənginən vurdu. Üzün ağardub, saz çiyində çıxıb xiyabana. Xunkar səsləndi ki, vəzir, bircə yaxçı aşiq gətirmədi, bu dəfə görək bizimçün nə cür aşiq tapub gətirə bilər. Vəzir xiyabanunna gəlirdi, baxdı, gördü bir aşiq gəlir, çox ağdur. Ərz elədi:

–Dadaş, sən aşığa?

Ərz elədi:

–Bəli, məgər necəyəm?

Didi:

–Vallah, sən çox ağa.

Didi:

–Vallah, mən dünyanı aşiq degiləm. Mən ölmüşdüm o dünyadaydım, mənə yer olmadı. Gəlmişəm Məhəmməddən bu dünyaya.

Səsləndi ki, aşiqcan, elə o qarə aşıqlar səndi, o göy aşiq da səndin, bu ağ aşiq da elə sən sən! Qurban, əgər, sən Koroğlıyay, mənim cigərim kəbab oldu. Mən özüm müsəlmanam, mənə vaqəən deginən, əgər sən Koroğlıyay? Çox təkrar eliyəndən sonra, çün hər üç mərtəbəsində təkrar eləmişdi, sən Koroğlıyay, demişdi, xeyr. Vəli baxdı, gördü vəzir cani–dilindən xəbər alır, biləsindən, ərz elədi:

–Bəli, mən Koroğlıyam.

Amma vəzir bu əndazə xoşbəxt oldu. Əlbəttə, didi:

–Xub, sən ol gün mənə deseydi, nə sən zəhmətə qalardı, nə mən zəhmətə qalardım.

Vəzir beləsini götürdü gəldi, xunkar baxdı, gördü bir dənə aşiq gətirir, çox ağdur. Səsləndi ki, vəzir tapmaya bu aşığı tapduğunun?

Didi:

–Qurban, bu qiyamət aşiqdur!

Vəzir, əlbəttə, şərəbdən verib xunkarı xurduna. Xunkar məst oldu, səsləndi:

–Xub, aşiq söhbət eləsin, görək nə deyər.

Koroğlı deyər:

Sənə diyü xunkar paşa,
Şəhrə vəlvələ sallam, inşallah.
Qıram Osmanlınu təmam eyləyəm,
İstambulda sikkə çallam, inşallah.

Çağuram Allah, vuram qılıcı,
Əli evladunun çox olar gücü,
İstambul içində dolanan gürcü,
Nökəri, mihtəri allam, inşallah.

Koroğlu diir: neynəmişəm, neynərəm,
Xəncərinən bağrun başun yeylərəm,
Osmanlınu qırram təmam eylərəm,
Xunkarı təxtindən sallam, inşallah.

Xunkar deyər:

–Vəzir! Bu aşıq yaxçı söhbət elər, o birilərdən yaxçı söhbət elər.

Ərz elədi:

–Qurban, demədim bu aşığın məlumatı çoxdur.

Koroğlını gecə vəzir qoymadı dahi gələ. Koroğlu gecə qalıb burda. Xunkar paşa səsləndi ki, vəzir aşığı qoymagünan gedə. Sübh əvvəli vəqt inşallah Koroğlını noçələrin dara çəkəndə bizim üçün oxusun, biz xoş olak.

Deyər:

–Mən gözümə minnət.

Əvvəli sübh dəlilər ayağı üstünə, gəliblər meydana. Amma, xəbər verək, Koroğlu gördi dar qurulubdur. Amma, Koroğlunu ah-nəhadun-nan çəkildi: «Pərvərdigara, kaş mənim gözüüm kor olaydı, mən bu darı görmiyeydim». Amma Koroğlu oturub meydanın bir guşəsində. Dəli Həsən gəliblər meydana. Dəli Həsən gözlərini zindənda bağlyıblar, gətirirlər meydana, meydana beləsini dara çəkillər. Zaman ki, Dəli Həsən yetişdi meydana, gözü ki bağlyıdu, baxdı, gördi sər–səda çoxdur. Bildi ki, bəli, bura meydandır, Həsəni gətiriblər. Həsən səsləndi:

–Aya, bir nəfər istiirlər öldürələr, möhlət vardur vəsiyyət eyliyə?!
Görək Həsən nə dir meydanda:

Göylüm istər qoç Koroğlu,
İndi girə bu meydana.
Çəkə batmanan qılıcı,
Meydanı döndərə qana.

Amma Koroğlu kənarı durmuşdu. Keyf elədi Həsənin sözü-
nən. Ürəgində deyir, qorxma, burdayam, Həsəncan.

Mərdlər meydanda oturub,
Namərd şəmşirin götürüb,
Qıratı ağzı köpürüb,
Gəlir daşlana-daşlana.

Başuna qoyubdur börkü,
Mərd kişi meydanda gör kü,
Biz aslan, Osmanlılar tülkü,
Tülkü neynər bu aslana.

Həsən sözün deyər yana,
Yandı bağrum düşdü qana,
Bizim ikimizi öldür,
Dəyməginən Eyvəz xana.

Müsəlman vəzir indi bilir Koroğlu burda meydannadır. Səsləndi:

–Öldürməyə gedey, o yerlərdə bir dənə, bir dənə gətirey, üçünü
də bir dəfə vurax.

Gəleylər bu tərəfdən Xan Eyvəzi gətirmədilər. Çün xan Eyvəz Qoş
Koroğlu çox istərdi. Didilər, bu qalsın axirə, axurda bunu öldürək.
Koroğlunun cigərinə biz dağ çəkək. Dəmirçioğlunu gətirdilər. Dəmir-
çioğlu zaman kı yetişdi meydana, xunkar səsləndi:

–Vəzir, aşığumuza dəginən, bir neçə kəlam söhbət eləsin,
istiirik Koroğlu qoçaxların dara vurax.

Dəlilərim, bu gün meydan günüdür,
Gəlsin bu meydana beşi beşlərimiz.

Səf-səf olun düşmən bizi görməsin,
Girək bu meydana, beşi-beşlərimiz.

Xunkaru həvası cəmdədir, vəzir aşığə deyər gecəki təki söhbət eləmir.

Qədəm vurey bu meydanı izliyəy,
Düşmən bağrun mıxa çəkib duzluyay,
Dava günü bir-birinə gözliyey,
Arada qalmasın leşlərimiz.

Girəm dost bağuna gül dərəm dəstə,
Təbərrük eyləyüm yolluyum dosta,
Çək qılıclar, leş tək leş üstə,
Ta pasdan arınsun qılıclarımız.

Qoş Koroğlu deyər:

Getdim dahi bu candan,
Heç qorxmuram həştat belə meydandan,
Ya budur Eyvəz çəkəm zindandan,
Ya gedə başam başlarımız.

Əlbəttə, dəstur verdilər məmurlara, gedey Koroğlını o bir qoçaqun da gətirey. Gəliblər Koroğlını Xan Eyvəzini zindandan gətirələr. Amma, Qoş Koroğlının gözü sataşdı Xan Eyvəza, ah-nəhadundan çəkildi. Zəmani ki, Eyvəz gətirdilər meydana, Eyvəz səsləndi:

–Ağa, yan bir nəfər istiir öldüreyiz, icazə varı, bir kəlam söhbət eliyə?

Uca dağların başında,
Eliyəm ey havar, ey havar.
Tutubdur arzumu gələr,
Zülüm, ey havar, ey havar.

Mən gələndə ağladular,
Cigərimi dağladular,
Nagəhandan bağladular,
Qolum, ey havar, ey havar,

Gedey deyin: qardaşuma,
Rəhmi gələ göz yaşuma,
Nə bəla gəldi başuma,
Dilim, ey havar, ey havar,

Hanı gedibən gələnlər,
Baqrumin başun dələnlər,
Qürbətdə qərib ölənlər,
Ölüm, ey havar, ey havar.

Xan Eyvəz durar oturar,
Mevlasun dilə gətirər,
Mən öləndə kim götürər,
(Kəfənsiz) Canum, ey həvar, ey həvar.

Vəli, bu tərəfdən xəbər verək. Qəcər Mustafa bəg bu tərəfdən qoşununun yetişib qapunun daluna, qapunu dəqq ül-bab elədi. Əhməd qapunun dalundan səsləndi:

–Kimey?

Didi:

–Yumuqcan, sənsən? Mən Mustafa bəgəm, gəlmişəm Koroğ-
lunun köməginə.

Didi:

–Qaş get işə, burda hesab yox. Sən gəlmişey çapay. Bu şəhər
bizim özümüz də izafə olmaz.

Hər qərar Mustafa bəg yalvardı–yaxardı:

–Yumuqcan, mənəm, mən Korolunun dayısıyam, aş qapını.

Didi:

–Qapını aşmam.

Amma Koroğlı meydana girən söhbətdir. Meydanda, əlbəttə, Qəcər Mustafa bəg ki, Koroğlunun dayısudur. Nəzər bu yerə çatdı, bu Yumuq dahi qapını aşmaz. Əlində şeşpər vardı. Şeşpər pərtab elədi, gəlib meydanın vəsətindən düşdü yerə. Bir zaman Qoş Koroğlı baxdı gördü

dayısının şəspəri gəldi meydanın ortasında dəgdi yerə. Uşaxların birisinə işarə elədi, hətmən Yumuq qapunu aşmur, getginən qapunu açsun. Amma Qoş Koroğlunun bu tərəfdən Qəcər Mustafa bəgi gəlməginnən, bu tərəfdən dəliləri salim görməginnən xoşbəxt olubdur. Alubdur Qoş Koroğlu Qəcər Mustafa bəgi cəvanlığından tərif eliyə:

Gəldi xəyalumnan getdi,
Cavan oğlan Mustafa bəg.
Baqrum başun dəldi getdi,
Cavan oğlan Mustafa bəg.

Qoş Koroğlu əlbəttə, dayim Mustafa bəgin tərifin elərdi. Bir dənə dəlilərdən gəldi qapunu aşdu. Qəcər Mustafa bəg qoşunuunan varid oldu İstambul şəhrinə:

Cidasunun başu qanlı,
Ağ otaxlı, əlvən xonlu,
Cəvanlıxda adlı-sanlı,
Cavan oğlan Mustafa bəg.

Hay deyəndə haya basar,
Hoy deyəndə gögdən asar,
Koroğlunu çaya basar,
Cavan oğlan Mustafa bəg.

Mustafa bəy varid oldu, əlbəttə, İstambul şəhrinə içinə. Qoş Koroğlu baxdu, gördi dörd ətrafi öz qoşunları alub. Ortaluq osmanlı, eynə buqdanı içində hər yerdə bir dənə çodar olar, yüz nəfər bir nəfər osmanlıdır. Qoş Koroğlu xoş oldu:

Dəli göylüm abdal olsun, dolaşsun,
Dəlilərim, bu gün meydan günüdür.
Bir tərəfdən mən şəhəri talaram,
Balaları qapı-qapı dilənsin.

Eyvəzi dərdindən mən oldum xəstə¹⁰⁴,

¹⁰⁴ Bundan sonrakı səhifə yoxdur

KOROĞLINUN ŞİLAT SƏFƏRİ

Koroğlu Şilat şəhərindəki Hüseyinqulu xanunun dəva eylədi və Hüseyinqulu xanı əsir edüb və Şilatı qarət edüb, yeddi min dəlilərlə ilə gəlirdülər. Hüseyinqulu xanun da qolların bağlamışdular, gətürürdülər. On ağac Çamlıbelə çatan iki dağın arasında bircə da dirəxtli, basəfa kənd var idi. Adı Fəzlabad idi. Bu kəndün yaxşı basəfa gərdişgahı var idi.

Əhməd paşa neçə nəfər səvarilərinən iki gündü gəlmişdilər Fəzlabadun çəmənlərində həvaxorluğa və çəmən üstündə hammı, bədəz, bircə rüb günortadan keçmişdi, naharların yemişdilər və yatmışdular.

Bir nəfər Əhməd paşanın səvarilərindən təmiz yuxulamamışdı. Gördi bir qoğa səsi gəlir. Fourən durub ayağa, hər tərəfə baxub bir kəsi görmədi. Dübarə durub salub gördi Şilat caddəsində qoşunun gəlmişinin və atluların qıçının yerə vurmağının tozu asimana dayanur və hay-hu səsi Fəzlabad xəlqini dəhşətə salub. Təmmam damlardan Şilat caddəsinə baxub qorxuşullar.

Fourən gəlib Əhməd paşa çəməndə təxtinin üstündə tazə yatmışdu, yuxu gördi, neçə qurd üstünə həmlə eylədi, o tərəfdən bircə şir çatub o qurdları bərtərəf edüb əlindən alub. Eylə bu yuxu içində Əhməd paşanın o qoşunu görən səvari Əhməd paşanı oyatdı, dedi:

–Paşa sağ olsun, dur gör nə xəbərdür?!

Əhməd paşa yuxu ki, görürdi, bunun xəbəri ilə tuş gəlüb. Hərasan durub ayağa səsləndi:

–Tez əsbabi–cəngi gətürün, atdara səvar olun. Əlan qoşun çatar.

Bu tərəfdən kəndün koxası gördi çəməndə Əhməd paşa səvariləri ilə amadə olub, səsləndi:

–Ay kənd xəlqi, arvad və uşaq! Gəlün, cəm olun Əhməd paşanın daluna. Bu qoşun ki, gəlir, bular qoymazlar sizlərə azar çata!

Bu sözdə təmmam kəndin uşaq, böyük və kiçik təmmam öylərini bıraxub gəldilər Əhməd paşaya pənəhəndə oldular. Əhməd paşa

durbin saldı, gördü hay-hu yaxunda, gəlüllər, amma həddi–hesabı yox. Ah-nəhadindən çıxub səsləndi:

–Səvarilərım, çarə nəmədür?

Səvarilərdən biri dedi:

–Əhməd paşa, bu qoşun kimindür gəlür?

Əhməd paşa dedi:

–Mən bilmirəm.

Vəli bu qoşundan salim can çağatmağluğ çox səadətdür. Dəstur verdi, dedi:

–Durun küçənün ağzunda. Əgər qoşun istədi kəndə girə, əvvəl yalvarun, doyyomən acuqlanun, sevvom gördüz qəbul eyləmədilər, vuruşun. Ta mən görüm bu qoşunun sərdarı kimdür, hardan gəlüb hara gedüllər.

O zaman rəsmidir hər kəs, istədi birinci sərdarın yanuna gedə, bircə namə yazardı vururdu bircə aqacın başuna, özünü vururdu qoşunun içinə. Onu o namə ilə sərdarə çatdurardılar.

Əhməd paşa bir namə yazıb vurub aqac başuna, yatub bir ata, hey urub qabağa giddi. Bu tərəfdən qoşun çatub, baş-başdur, əyaq-əyaq. Əhməd paşanın naməsün oxumadular, baxmadular. Dəlilərdən biri, İsaballu onu tutub dedi:

–Sən nəçi karəsən?

Dedi:

–Mən Çənlibelin azad şodəsiyəm.

Bunu deyəndə İsabalı təəccüb qalub, dedi:

–Bəs mən səni qoymam öldürələr. Sən get bizim böyügümüz yanına.

Əhməd paşa dedi:

–Sizin böyügünüz kimdür?

İsaballı görək necə bundan sual-cavab eylədi. Böyüklərin qarşusunda İsaballı sazın alub əlinə, dedi:

De görüm, sən Koroğlını tanuray,

Bəyan eylə sən mənə sözün düznü.

Adın nədür, nə səmtinə yararay,
Pərdə qoyma sözün xurdü-rizini.

Əhməd paşa dedi:

Çamlıbelə mən bir dəfə gəlmişəm,
Mən görmüşəm Koroğlunun özünü.
O gün kü mən gəldim Qırat vurmuşdu,
Sındırmışdı anasının dizini.

İsabalı dedi:

Girməmişəm nahəq bir kəs qanuna,
Düşmən gərək həqiqətnən tanuna,
Dur aparım Koroğlunun yanuna,
Koroğlunun orda sən gör özünü.

Əhməd paşa dedi:

Neçə gündü təmam olub əlifim,
Yeddi süvaridür mənim rəfiqim.
Kərəm eylə, çıxsun bu xəstəligim,
Oları tap, mən bir görüm üzünü.

İsabalı dedi:

O kəndin sərvəti küllən çapulur,
Bircə mahal küllən yağma yapulur,
Qorxma süvarilərin sənün tapılır,
Feelən qoşun dutub gedün dövrəni.

Əhməd paşa dedi:

Əhməd paşa, adum mənim yazulub,
Bu babətdən ruzigarum pozulub,
Olsun süvarülərim rişəm qazılıb,
Mənim ruzigarum daha təng olur.

İsabalı dedi:

İsabalı deyir, bu sözüm tamam,
Əhməd paşa eyləmə sən fikrü-xam,
Hər səmitə, hər karidə, hər məqam,
İgid gərək rast danuşa sözünü.

Söz təmam olub. Dedi:

- Əhməd paŐa, dur gedək, Koroĝlı indi yuxudan durub, g r k səni tanuur?

Əhməd v  İsabalı hər ikisi gəlib g rdil r ki, Koroĝlı d stur verüb bir kimsə bu kəndə daxil olmuyub. K ndd n kənarda qoŐun tamam istirahətə m Őguldular.

Dedi:

–S varil rin atdarunı alublar.  zl rini Koroĝlının  adırı yanında zindan edüblər. İsabalı  atub Koroĝlıya ehtiram eylədi, dedi:

– Aĝa, bu kiŐini tanuray?

Koroĝlı baxub, dedi:

– Ay Əhməd sodəgər, sən hara, bura hara. G l otur g r m.

Əhməd sodəgər g l b Koroĝlının əlindən öpüb, g tir b Koroĝlıdan s varil r n n zindandan xilas olmaĝunu belə ist y b:

BaŐına d nd g m, s n n, Koroĝlı,
Böyük mətləb varum, mən  lan səndən.
Qurban olsun bu can sənə, Koroĝlı,
Qorxubdur b g –sultan, xan səndən.

Yeddi s variyn n g ld m bu kəndə,
S br  gəldi, bu kəndə mən gələndə,
Adamlarum bu gün salublar bəndə,
Olar olubdular nagiran səndən.

Mənim adamlarum salublar dara,
Olardan olmuŐam mən y zi qara,
Olaru baĝuŐla, məni  k dara,
Kimsə yox girov  k  qan səndən.

Qo  Koroĝlı, Əhməd deyər bu zaman,
Bircə xəbər ver m sənə mən  lan,
Őilatun ő hrind  Hüseyinqulu xan,
QoŐun sanı g r r, dutub yan səndən.

Dedi:

– Koroğlu sağ olsun, mən üç gün bundan qabaq gəldim bu süvarilərünən bu kəndə. Gələndə xəbər gəldi, mən xəbərə qulaq vermədim. Gəldikə, vəli, çatan gün eşitdüm ki, Şilata Hüseynqulu xan qoşun yığub, gələ Çamlıbelə. Mən süvarilərim ilə əhdi-peyman qooduq ki, əgər belə ola, biz burdan hamudan qabaq onun qoşununa cilogirluq edək. Buna görə süzin qoşunuz gələndə biz belə xiyal eylədik ki, Hüseynqulu xanun qoşunudur. Dəstur verdüm, süvarilər cilougirluq edələr. Olar hətmən təcavüz edüblər. İndi olar iştibah edüb bilmiyüblər. Bitəqsirdülər.

Koroğlu bu sözdə Eyvəz xandan soruşdu, dedi:

– Eyvəz xan, bu yeddi süvarə ki, zindan eyləmişən, bunları nə səbəbdən sən buları dəsgir eylədün.

Eyvəz dedi:

– Bular şəmşir çəküb bizim bu kəndə gəlmağımıza mane oldular. Odur ki, mən dəstur verdüm buları tutdular. Zindan eyləmişəm.

Koroğlu dedi:

– Əhməd paşa, rast danuşur. Gedin, o yeddi nəfəri gətirün, verün Əhməd paşanın təhvilinə.

Fourən gedüblər yeddi nəfəri atdarı ilə gətirüb Əhməd paşaya verdilər. Əhməd paşa şad olub dedi:

– Koroğlu, hardan gəlib, hara gedirsən? Şilat şəhrində Hüseynqulu xan sənənlə ədavətü var. Hətmən qoşun təhiyyə edür. Gələcəkdir.

Koroğlu sazı alub sinəsinə görək Əhməd paşaya necə cavab deyir:

Əhməd paşa, daha belə söz demə,
Çamlıbel bir yerdür didəbanı var.
Şadu–xürrəm otur, daxi qəm yemə,
Yetmiş min dəlinün hər gün sanı var.

Çamlıbeldə mənəm varım Eyvəz xan,
Hər gün verər dəlilərimə fərman,
Xam xiyal etmişdi Hüseynqulu xan,
Əlimdə, ölmüyüb hənz canı var.

Əhməd paşa dedi:

–Şilatdan gəlüriz, hanı bəs Hüseyinqulu xan?

Koroğlu dedi:

Açılıbdur Çamlıbelün gülləri,
Yıxmışam Şiladı, namərd elləri,
Yeddi gündür bağlı qalub əlləri,
Zindanımdan hər gün nagihbanı var.

Əhməd paşa dedi:

– Koroğlu, mən səndən bircə xahiş edim. Məni onun yanına aparay, mənim ona da bircə sözüm var.

Koroğlu dedi:

Tanur səni məgər Hüseyinqulu xan?
Var nə sözün, sənün bu gün onıyan?
Dəstur verüm gətirsünlər mən əlan,
Tanuray, de görüm nə nişanı var?

Əhməd paşa dedi:

–Koroğlu, Hüseyinqulu xan tayifeyi- məcusdandır və özü bir bədsəkil, qəviheykəl, dürüst danuşan adamdır.

Koroğlu dedi:

– Barəkallah, haala sözün nəmədür.

Əhməd paşa dedi:

– Qulağuna mən diyüm. Vəli, özü burda oleydi, eşideydi, yaxçıydi.

Koroğlu dəstur verdi, Hüseyinqulu xanun zincir ilə gətürdülər Əhməd paşa olan məclisə. Hüseyinqulu xanun gözi Əhməd paşaya düşəndə şərm edüb o halətə başun salub aşağı. Əhməd paşa dedi:

Günlərin bir günü bircə otağda,
Oturmuşduğ neçə sultanu-xaqan.
Söhbət düşdü hər tərəfə o çağda,
Hər kəs öz nəzərin edərdi bəyan.

Çamlıbel söhbəti gəlüb miyanə,
Dedilər, dəyişüb bu gün zəmanə,

Koroğlu qocalub gəlibdür canə,
Bu sözə qovzandı Hüseyinqulu xan.

Dedi: yaaran, gəlin eyliyək qiyam,
Qocalub Koroğlu alağ intiqam,
Dəlilər başundan dağulub tamam,
Çamlıbeli yıxağ, eyliyək viran.

Mən dedim, bu sözü demə divanə,
Çamlıbel bir yerdür, dönməz viranə,
Başarmıyan işi alma nişanə,
Qurur edüb olma bu sözdə nadan.

Dedi, çox qorxaqdur bu Əhməd paşa,
Mən dedüm, bu sözü gətürmə başa.
Qərətikanluqdan Sıldırımdaşa,
Geçə bilməz olay Samü-Nəriman.

Təmrüd eyləyüb Koroğlu sənə,
Əfv bəxşiş olur böyükdə gənə,
Xuda rizasına bağışla mənə,
Mən edərəm dua sənə hər zəman.

Bu sözdə Koroğlu qeyrəti cuşa gəlüb dəstur verdi, Hüseyinqulu xanın qollarun açdular. Bakəmali azad qılıblar. Çamlıbeldə Koroğlu bir məclisi–şadluq qurub Əhməd paşa və Hüseyinqulu xan və neçə nəfər əyan ilə neçə gün şad–xürrəm olublar. O vəxt Koroğlu oları mürəxxəs edüb özü ayrı elə daxil olub.

Vəssəlam, risə təmam.

KOROĞLINUN SƏRDAR PAŞA DASTANI

Bir gün Koroğlu məclis qurmuşdı. Yeddi min yeddi yüz və yetmiş yeddi dəlilər səf-əndərsəf və neçə nəfər əyan və əşraf oturmuşdılar. Aşıq Cunun sazını sinəsinə basub bu məclisün yaxçılığın və İsabalinun sifarişün Koroğlıya belə hali edər:

Xəbər verim Çamlıbelün səfasun,
Hər mahaldan havalıdır, havalı.
Mərmərdən saldırub bürcü-qalasun,
Tutubdur şöhrəti küllü mahalı.

Koroğlu bir baxub aşığa tərəf:

Koroğlinun hər mahalda əli var,
Fərmanuna yüz tərəfdən bəli var,
Əl şəmşirli, neçə yüz min dəli var,
Bu tərəfdən rahat olub xəyalı.

Koroğlu fikr eylədi dedi, hətmən bir hekayət var, mən bilmirəm.
Dedi:

–Aşıq, rouşən danuş!

Soruş özündən dəlinün halını,
Namərd meydanunda əgməz dalını,
Kəsalətluğ tutub İsabalını,
Neçə gündür yatıb, bəd olur halı.

Koroğlu dedi:

–İsabalı mægər bu məclisdə dəgül?

Aşıq dedi:

Qəhr eliyüb, bu məclisə gəlmədi,
Tüfə verdüm, mənə baxub gülmədi,
Çox yalvardum, əsla məhəl almadı,
Gördüm yoxdur danışığun məcalı.

Söz təمام olub, dedi:

- Koroğlu, İsabalı dedi gündür Koroğlu mənim sözümə cavab vermiyüb. Bu gün məclisdə sən mənim sözümlü danuş. Əgərçi

gənə Koroğlıdan mənə xəbər olmadı, Sıldırım qeyadan, Qərətikanluğa aşaram. An vaxt Koroğlı bilir, mən hər nə soruşdum, dərdin nədür, dedi, Koroğlı özü bilir.

Bu sözdə Koroğlı qah-qah gülüb səsləndi:

–Qonaqlar məşğuli yemağ və içmağ olsunlar və qulax versünlər mənim sözümə.

Təمام əyan-əşraf sakit olub, Koroğlı sazun alub sinəsinə, gö-rək nəmə deyir:

Dəlilərim, bu gün biri qəhr edüb,
Teztər durun, onı gedin, gətirin.
Qəzəbləndi, əgər, bura gəlmağa,
İltimas–iltica edin, gətirin.

Bu sözdə təمام məclisdə oturanlar baxdular bir–birinə, dedilər:

–Koroğlı kimə fərman verir?!

İsa başun salub aşağı. Koroğlı dedi:

Birizün həqqi yox baş tikə yerə,
Davtələb istərəm, gedə, gətirə,
Onu bu qəm həlakətə yetirə,
Sizlər durun, gedin, onı gətirin.

Sərdar paşa gördü Koroğlı cəngə çalışır və öz məclisində güc söz deyir, başun qovzadı, dedi:

–Koroğlı, kimə fərman verüri, aşkar deginən. Səlah oldu gedər, səlah olmadı getməz.

Koroğlı bir çəp baxub Sərdara, dedi:

Sən mənə qonaqsan, uca danuşma,
Çamlıbelün sən işinə qaruşma,
Təvanludur bu söz, söz başun açma,
Hər qonağa deməm, gedin gətirin.

Sərdar paşa dedi:

–Heylə, əgər, burdan çıxdım, bu sözün təlafisün açaram.

Koroğlının bu yerışsüz sözüdür,
Yeddi min dəlisi və bir özüdür,

İsabalı onun bir sağ gözüdür,
Dəlilərim, gedin onı gətirin.

Söz təمام olub, Dəli Həsən durub ayağa dedi:

–Koroğlu, bu dəlilər necə ildir deyillər, İsabalı Koroğlunun sağ gö-
züdür, Eyvaz xan sol gözü. Hala ki, bu töürdür, biz gedək onı gətürək?

Koroğlu bu sözdə görək nəmə dedi:

Dəlilərin əcəb nadan olubdur,
Bundan belə ruzigarun necolur?
Hər biri bir xəyalata dolubdur,
Fikrün gedər hətmən başın kəc olur.

Baala dağlar saxlamaz özündə qarı,
Sumax verməz bəhri-Savalan narı,
İncilün bərinde əkmə çinarı,
Əkərsənsə, ərzi təhi necolur?

.....çala bilməz qılıcı,
Hamıya tək ola bilməz alucı,
..... ola bilməz vurucı,
Vurucı quş dimdigünnən kəc olur.

..... alub bu sözü deyər,
Aslan olan pünhan sökübdür yiyər,
..... gör səni dağudar, yeyər,
Hər nə yesə genə gözü ac olur.

Söz burda təمام olub. Koroğlu bircə cam doldurub alub əlinə, dedi:

–Ay cəmaət, kimdir bu camı əlimdən ala, mərđanə başuna çəküb
içə və gedə mənim gözümin nuru İsabalını bu məclisə gətürə.

Yumuq Əhməd ayağa durub camı alub çəküb başuna, sonra dedi:

–Ay Koroğlu, mən gedərəm, hər töür olar İsabalını gətürərəm.
Vəli bunnan əlbət bu məclisün dərham-bərhami

Olur. Bəs səbr eylə qonaqlar getsünlər, şayəd İsabalını mən gətirüm.
Bu sözdə təمام dəlilər dedilər:

–Bu, hesabi sözdür.

Çün, dəlilərin İsabalinin mətləbindən xəbər varları idi. Vəli Koroğlının xəbəri yoxıydı. Koroğlu gənə fikrə gedüb görək bu əsrərə nəmə dedi. Çögürün alub sinəsinə hirsinnən qah-qah gülüb dedi:

Dəlilərim, sizə huşdar verirəm,
Yuxulanur çərxi-fələk dolana.
Bu havanın nəsımindən bilirəm,
Görürəm qovzanur rəngi solana.

Dəlilər dedilər:

–Koroğlu nəməyə nəzərə alıb, əlbəttə, xətər yuxudur. Məgər nəmə olubdur?

Dedi:

Bu havanın nəsımindən bilürəm,
Pişamədin vermədən ölərəm,
Vicdan gedür mən hirsimdən gülürəm,
Az qalubdur heysiyyətım talana.

Dəlilər təmăm özlərini cəm edüb Koroğlının döürini tutublar, dedilər:

–Nəmə olub?

Koroğlu dedi:

Düşmənlərim məkanımında yatubdur,
Yeriş edüb Çəmlibelə çatıbdur,
Bilməyənlər bilənləri atubdur,
Namus gedər, qeyrət az var çalana.

Dəlilər az qaldı ağılıyalar, dedilər:

–Koroğlu, axır de görək nəmə olub? Bizim ürəgimizdə huş qalmadı, nəmə olub? Koroğlu dedi:

*Mətnin sonrakı səhifələri əlimizdə yoxdur

**ƏLİ KAMALİNİN ÇAP ÜÇÜN
HAZIRLADIĞI MƏTNLƏR**

AŞIQ CÜNUNUN ÇƏMLİBELDƏN QAÇMASI

Bir gecə Koroğlu məclisdə nədənsə Aşiq Cünuna açıqlandı və onu məclisdən eşigə saldı. Aşiq Cünun öz-özünə dedi: “Koroğlunun yemək-işməkdən sonra başı ayırd olsa bir daha yaxamdan tutub vuracaqdır, yaxşısı budur ki, fürsətdən faydalanaraq aradan çıxım”.

Buna görə çöğürü çiyində yola düşdü və gəlib Daşqaladan endi, Qaratikanlıqdan keşdi, Sıldırımqayalardan sovuşdu. Çox gələndən sonra Arzulum qırağına çatdı. Cadanın qırağında bir qayanın dibində gizləndi. Bir azdan sonra bir tacir karvanı gəlib oradan keçdikdə aşiq Cünun ayağa qalxdı və qabağa yeriylə tacirbaşığıya salam verdi. Onu görən bazurqanbaşı “əleykəssalam” deyib soruşdu:

– Ay aşiq, burada neyləyirsən, nə üçün qaşqabağın aşağıdır?

Aşiq Cünun cavab verdi:

– Tacir başı, dərdim bir-iki deyil. Mənim kimi olanın gərəkdə qaş-qabağı aşağı ola.

Tacirbaşı soruşdu:

– Aşiq, sən dərdin nədir?

Aşiq Cünun sazını kökləyib tacir başığıya xitabən görək nə söyləyir!?

Sənə deyim, xan bazırqan,
Dərdim başımdan aşıbdır.
Günüm keçib qocalmışam,
Ürəyim başı şişibdir.

Cavan ömrüm gedib bada,
Qocalmışam bu arada,
Giriftar oldum dünyada,
Dərdim qəmə qarışıbdır.

Çıxıb bu yerdən qaçaram,
Qanadım olsa uçaram,
Can ilə başdan keçərəm,
Qəm ürəyimdən daşıbdır.

Aşiq Cünun edər havar,
Başında şuru qovğa var,
Məni savar edib apar,
Kömək ol, işim düşübdür.

Sovdagər bu sözləri eşidib dedi:

–Aşiq, ticarətlə bu aşıqlıq tutmaz. Mən səni apara bilmərəm,
bizdən əl çək.

Görək Aşiq Cünun sovdagərin bu sözünə nə cavab verir:

Sənə deyim, xan Sovdagər,
Mübarəkdir səfər sənə,
Sən məni özünlə apar,
Faydası çox yetər sənə.

Yükündə var tirmə qumac,
Qocalıb olmuşam möhtac,
Gəl, eylə dərdimə əlac,
Xudam eylər nəzər sənə.

Hacılar gedərlər haca,
Baxmazlar yoxsula, aca,
Mən eylərəm çox iltica,
Duamda var səmər sənə.

Sən məni mindirsən ata,
Aparsan Ruma, Şamata,
Ya Türkmən, ya da Kalata,
Apar, çatmaz xətər sənə.

Aşiq Cünun haqq aşığı,
Məclislərin yaraşığı,
Vardır qəlbimin işığı,
Uğurludur səhər sənə.

Tacirbaşı aşiq Cünunu tanıdı. Buna görə ona xitabən dedi:

–Aşiq, sən Koroğlunun aşığı olan Aşiq Cünunsan. Mən bilmirəm nə üçün onun əlindən qaçırsan. Amma bilirəm ki, Koroğlu sənə mənə qoşularaq qaçmağın bilsə malımı qarət edərək özümün də dərimə saman doldurar.

Qoca aşiq sazını bağrına basaraq söylədi:

Bülbül azad olan çağda qəfəsdən,
Qanad vurur çata öz məhəllinə,
Yeməkdən, içməkdən üzər əlini,
İstəyər çata öz tayifa, elinə.

Bir aşığam, yoxdur dünyada malım,
Koroğlu qorxusu pozubdur halım,
Daha istəmirəm yanında qalım,
Bir daha qayıtmam Çəmlibelinə.

Xudam yetiribdir bu saat səni,
Az qalıb alışı ömrüm xərməni,
İstəmə öldürə Koroğlu məni,
Leşimi sala Çəmlibel çölünə.

Qorxusundan seçməm gündüz-gecəni,
Gözüm görməz alçaq ilə ucanı,
Qafiləyə qoşaraq bu qocanı,
Aparıb çatdır Türkmənlər elinə.

Tacirbaşı razı olan deyildi. Amma, Aşiq Cünun o qədər yalvardı, yaxardı ki, tacirbaşı üzə qaldı və yetim çarvadarlara dedi:

–Bu aşığı götürüb bir qatırım yükünün arasına qoyun. Görək nə vaxt bunun şərrini bizi də yaxalayacaq, özünü də?!

Çarvadarlar qoca aşığı götürüb bir qatırın yükünün arasına qoyub yollandılar. İndi Aşiq Cünun tacirlərlə yol getməkdə olsun, görək Çəmlibeldə nə xəbər vardı?!

Sabah yenə Koroğlu məclis qurub dəlilərlə yemək–içməyə başlarkən Aşiq Cünunu istədi. Aşiq Cünundan haray olmadı. Onun çadırına adam göndərdi. Çadırında da tapılmadı. Gəlib Koroğluya,– «Nə özü çadırdadı, nə də qoruzu»,– söylədilər. Belə görən Koroğlu dedi:

–Hər yerdə olursa tapılıb gətirilməlidir.

Dəlilər hər yeri, hər dəlik–deşiği axtardılar. Ondan xəbər olmadı. Nəhayətdə gözətçilərdən biri dedi:

–Yarı gecə çögürü çiyində Qara Sıldırımdaş qalaya sarı gəirdi. Bu xəbər Koroğluya verildi. Koroğlu dedi:

–İzini tutub gedib onu tapmalısınız!

Dəlilər gözətçinin göstərişi ilə onun izini tutub gəldilər sıldırım qayalardan və qara tikanlıqlardan keçib Arzulum yolunun qırağına çatdılar. Yolda Aşiq Cünundan iz yoxuydu. Ancaq çoxla at, qatır izi gördükdə bildilər ki, oradan bir karvan keçibdir. Onlar bir-birlərinə dedilər:

–Aşiq Cünun buradan keçən karvanla gedibdir.

Sonra geri qayıdıb bu xəbəri Koroğluya çatdırdılar. Bu xəbəri eşidən Koroğlu bahar buludu kimi var gücüylə bir nəhrə çəkdi. Onun bu bağırması dağ–daşı titrətdi. Bütün dəlilər onun dövrəsinə topladılar. Koroğlu onlara xitabən söylədi:

Dəlilərim, Aşiq Cünun qaçıbdır,
Dolanın dağları, tapın gətirin.
Kəsilib taqətim, ruhum uçubdur,
Hər nə yaparsınız, yapın gətirin.

Aşiq getsə tamaşadır tamaşa,
Tapılmasa işim yetişər başa,
Bilsəz gedib girib sıldırım daşa,
Fərhad kimi daşı çapın gətirin.

Atlılarım, ata minin mærdana,
Yollar boyu qatın tozu dumana,
Hər yerdə yetişdiz o bazırqana,
Var yoxunu alın, qapın gətirin.

Bazərgana vermək olmaz macalı,
Dolanın hər şəhəri, kəndi, mahalı,
Salması, Mərəndi, Xoyu, Xalxalı,
Ərdəbil, Sarabı çapın gətirin.

At belində mærdi-mærdanə yatın,
Yıxın obaları, bir-birə qatın,
Səğiri, kəbiri qol-qola çatın,
Qızıl-gümüşümü qapın gətirin.

Koroğlu az qalır qüssədən yana,
Dəlilərim, at çapırın hər yana,
Araz kimi çaya, dağa, arana,
Ondan bircə xəbər tapın gətirin.

Koroğlu sazla dediyi kimi söz ilə dedi:

– Gərək Aşiq Cünun tapıla. Yoxsa mənim abırım gedəcəkdir. Dəlilərdən on nəfər yaraqlanıb ata mindilər və Çəmlibeldən yollanmaq istədikdə Koroğlu bir daha sazını götürüb dəlilərə xitabən başladı:

At belinə çıxan, qoç dəlilərim,
Sizdən böyük intizarım var mənim.
Bir-birindən olan xoş dəlilərim,
Cünun etdi məclisimi xar mənim.

At çapın, axtarın bütün dünyanı,
Təbriz, Qaradağı, Şəki, Şirvanı,
Tez tapıb gətirin ondan nişanı,
Gətirməsəz dünyam olur dar mənim,

Suya dönüb qumsal yerdə batsa da,
Qubar olub buludlara çatsa da,
Duman olub uca dağa yatsa da,
Tapılmasa baş sizindir, dar mənim

Koroğlu sözünə son qoyaraq onların getməsinə buyuruq verdi. Dəlilər at belində Çəmlibeldən aşağı endilər və bazurğuların getdiyi yolu tutub at çapdılar. Tacirlərin karvanı uzaxlaşmışdısa, onlara yaxınlaşdılar. Tacirlərdən biri dönüb dalıya baxdıqda gördü ki, arxada qoyduqları yolun üstündə toz-duman göyə qalxır. Göründüyünü tacirbaşıya göstərdi. Tacirbaşı bildi ki, gələnlər Koroğlunu atlılardır. Onlar Aşiq Cünunu aparmağa gəlirlər. Buna görə Aşiq Cünunu bir sandıqda oturdub sandığı da yol qırağında bir çuxur yerdə gizlədərək aşığa dedilər:

–Səsin çıxartma ki, Koroğlunun dəliləri gəlirlər!

Karvan yoluna davam etdi. Dəlilər çatıb əllərindəki, yaraqlarıyla yüklərin iplərini kəsərək yükləri yolun üstünə dağıtdılar. Bütün bağluları axtardılar. Amma, aşığı tapa bilmədilər.

Tacirlərin heş biri dillənə bilmirdi. Tacirbaşı da yolun qırağında dizlərini qucaqlayaraq oturmuşdu. Dəlilər bütün yükləri axtarıqdan sonra dayanıb bir birinin üzünə baxmağa başladılar. Belə görünən tacirbaşı irəli gəlib onlardan soruşdu:

–Oğullarım nə axtarırsınız?

Onlar dedilər:

–Koroğlunun aşığı gecə ilə Çəmlibeldən qaçıbdır. Onu axtarıyıq.

Qoca tacir dedi:

–Mənim bir balaca xəbərim vardır. Əvvəlcə soruşsaydız mən deyərdim.

Bunu eşidən dəlilər dedilər:

–Biz belə bildik ki, sən onu öz matahların arasında gizlətmisən. İndi ki belə deyil, de görək ondan nə xəbərin var?

Tacirbaşı başladı:

–Biz Çəmlibelin qabağına çatdıqda bir qoca aşiq qopuzu da çiyində olaraq bu yandan Arzuluma sarı gedən bir atlıyla danışdı.

Biz onların yanından keçib bir az aralanmışdıq ki, mən dönüb geri baxdım. Qoca aşıq o atlının tərkinə minərək Arzuluma sarı yollandılar.

Bunu eşidən dəlilərdən biri dedi:

–Amma, biz bu sözü Koroğluya inandıra bilmərik. Bir qatır yükü bu matahlardan bizə ver. Biz onu Koroğluya aparıb inandıraq ki, biz qafiləyə çatdıq. Amma Aşıq Cünun o qafilədə deyildi.

Tacirbaşı qəbul etməyə məcbur olub bir qatır yükü matahlardan onlara verib yola saldı. Dəlilər Çəmlibelə sarı döndülər. Tacirlər də dağılan matahları yoldan yığıb dəvələrə və qatırlara yüklədilər. Aşıq Cünunu da götürüb yola düşülər. Tacirlər gündə iki mənzil yol gedirdilər. Nəhayət, bir gün Türkmən elinə çatdılar. Yükləri düşürüb, matahları bazarda satmaq istədilər. Türkmən cavanları qocaman aşığı tacirbaşının yanında gördükdə dedilər:

–Tacirbaşı, bu gün bizim toy məclisimiz var. İcazə ver, bu aşıq bizim toyumuza gəlsin. Tacirbaşı dedi:

–Mən bu aşığın yolunda çoxlu zəhmət çəkmişəm. Çoxlu matahım talanıbdır. Hər kim bunu toya aparmaq istəyirsə, mənim talanmış matahlarımın pulunu ödəməlidir. Bunu eşidən türkmən cavanları tacirin istədiyi qədər qızıl, gümüş verib, aşığı toya apardılar. Toy başlandı. Qoca aşıq çöğürü götürüb ayağa qalxdı, onu kökləyib çalaraq sözbə başladı:

Mən Çəmlibeldən qaçmışam,
Gəlmişəm Türkmən elinə.
Çox dərə- dağdan aşmışam,
Gəlmişəm Türkmən elinə.

Türkmənin qoca- cavanı,
Hamısı qeyrətin kanı,
Yaxşı qurublar dövranı,
Gəlmişəm Türkmən elinə.

Cünunam, çalaram sazı,
Heç vaxt deməm yalan sözü,

Bir edib gecə-gündüzü,
Gəlmişəm Türkmən elinə.

İndi Aşıq Cünun türkmən toylarında olsun çalmaqda-oxumaqda, görək Çəmli beldə nə xəbər vardı. Dəlilər yükü üstündə bir qatırla Çəmli belə gəldilər. Aşıq Cünunun tacirlərlə getmədiyini söylədilər. Tacirbaşidan eşitdiklərindən, yəni bir qoca aşıq bir atlının tərkində Arzuluma sarı getdiyindən söhbət saldılar. Bu sözləri eşidən Koroğlunun rəngi qaraldı. Acığından dinə bilmədi. Bir az uzanıb yatdıqdan sonra onu tapmamış qayıdan dəlilərə xitabən dedi:

Getdi daha adın-sanın, Koroğlu,
Bundan sonra gör dövrünün necə olur?!
On nəfər nadana tapşırdım işi,
Peşman oldum, daha başım gic olur.

Yerimi-yurdumu tapacaq əğyar,
Gizli sirrim daha olacaq aşkar,
Buna görə oldum canımdan bezar,
İşli gündüzüm qara gecə olur.

Hər adamda namus olmaz, ar olmaz,
Seçilə, tanına yaxşı ilə yaman,
Cunun gedib sirrini etsə əyan,
Biləcəksiz gələn necə yaxşıdır.

Koroğlu sözünün sonunda əlavə elədi ki, keçən qırx ildə heş kim Çəmli beldə xəbər bilməmişdir. Dünya üzündə alınmaz bir qala kimi tanınan Çəmli beldə Aşıq Cünun getməsi ilə açılmış və hamıya tanınmış kimidir. Aşıq Cünun oba-oba, oymaq-oymaq dolanaraq Çəmli beldə nə vardı, kimlər yaşayırlar, hətta say-hesabımızı da hamıya bildirəcəkdir. Bundan bu yana paşalar və sultanların əlindən dinc nəfəs çəkmək bizə çətin olacaq. Bu sözü eşidən dəlilər başa düşülər ki, Aşıq Cünunun getməsi neçəyə başa gələcəkdir. Buna görə Dəli Həsən, İsbəllü və neçə nəfər ayrısı ayağa qalxıf dedilər:

–Aşıq Cünun su olub yerə batmışsa da, quş olub göyə uçmuşsa da onu tapıb gətirəcəyik. Sən arxayın ol.

Onlar bu sözləri deyib, silahlanıb atlarını yəhərlədilər. İşi belə görən Koroğlu sazı götürübü dəlilərə xitabən belə söylədi:

Yola düşən, cavanlarım,
Aşığı sizdən istərəm,
Qoçaq, igid aslanlarım,
Aşığı sizdən istərəm.

Qorxuram iş-işdən keçə,
Əməgimiz gedə heşə,
Əqlim, huşum başdan uça,
Aşığı sizdən istərəm.

Sənə deyim, İsaballım,
Qoyma, yaman olsun halım,
İstəməm müntəzir qalım,
Aşığı sizdən istərəm.

Koroğlu qəmlərə dalır,
Qəzəbdən rəngi saralır,
Tez olun, vaxtınız daralır,
Aşığı sizdən istərəm.

Dəlilər yola düşmək istədilər, Koroğlu da onların üzündən-gözündən öpüb yola saldı. Dəlilər ildırım yeyinliyində sıçrayan atların belində Çəmlibeldən aşağı endilər. Koroğlu da qayıdıb, sazı götürüb və dövrəsində qalan dəlilərə xitabən başladı:

Qoç igidlər at belinə qalxdılar,
Çəmlibeldən yürüyürlər hayana?
Atlarının dırnağından, nalından,
Toz qovzanıb qarışacaq dumana!

İsaballı hər məhlədə savaşa,
O məhlədə tamaşa var, tamaşa,

Dedigi sözüne eyləməz haşa,
Düşmən üstə hücum edər mərdana.

Güclü olar Dəli Həsən nəhrəsi,
Düşmən bağrın yarar dəlilər səsi,
Meydan ortasının qumu-qəyəsi,
İldırım tək çəkər göydə zəbana.

Koroğlu sözüne son qoydu, gedən dəlilərin ardınca baxdı. Onlar o qədər uzaxlaşmışdılar ki, daha gözdən itməkdə idilər. Onlar oba-oba, oymaq-oymaq, kəndbəkənd və şəhərbəşəhər hər yeri dolandırdılar, hər kəsdən soruşdular, nəhayət gəlib Türkmən elinə çatdılar. Qonaq olmaq üçün Türkmənlərin başçısı olan Qaşqay Türkmənin evini soruşdular. Qaşqay Türkmənin evini Koroğlunun dəlilərinə göstərdilər. Dəlilər onun qarısına gəldilər. O gün Qaşqay Türkmən böyük bir məclis qurmuşdu. Çoxlu qonağı var idi. Dəlilər qarıçıdan içəri girmək üçün icazə istədilər. Qarıçılar türkmənə xəbər verdilər ki, on nəfər atlı qonaq gəlibdi və içəri gəlmək istəyirlər. Qaşqay Türkmən oğlu olan Eyvazı çağıraraq dedi:

–Oğul, qonaqları hörmətlə qarşılayıb içəri gətir.

Eyvaz onları qarşıladı. Onlar Eyvazı görüb onun gözəlliyinə, boyuna, yaraşığına və ədəb-ərkanına heyran qaldılar. Onlar bu günə kimi belə bir igid görməmişdilər. Eyvaz qonaqları içəri gətirdi. Dəlilər atlardan endilər. Nökərlər onlardan atları təhvil aldılar. Eyvaz dəliləri məclisə gətirdi. Atasını ayağa qalxıb onları öpüb, məclisin yuxarı başında oturtdu. Qonaqlara yemək-icmək gətirdi. Hamı yeyib doyduqdan sonra, Qaşqay türkmən nöqərlərinə dedi:

–Aşığı məclisə çağırın. İstəyirəm bir az çalib-oxumaqla uzaqdan gələn qonaqların yorğunluğunu çıxarsın.

Aşığın ardınca gedib onu məclisə gətirdilər. Aşıq Cünun şöqü-zövqlə məclisə girdikdə gözü Koroğlunun dəlilərinə düşdü. Dəlilər də onu gördülər. Amma nə dəlilər onu dindirə bildilər, nə də o dəlilərə bir söz deyə bildi. Nəhayət, Qaşqay Türkmənin buyruğuna əsasən, sazı

kökləyərkən öz-özünə belə düşündü ki, mən bu məclisdə Koroğludan deməsəm, dəlilər gedib Koroğluya deyərlər. Hardasa o da məni ələ keçirəcəkdir. Bəs bir iş görüm ki, onda mənim dərimi boğazımdan çıxartmasın. Nəhayət, sözə başladı. Görək Qaşqay Türkmənə və uzaqdan-yaxından gələn qonaqlara Çəmlibeldən və Koroğludan nə deyir:

Çəmlibeldən sizə verim bir xəbər,
Qurub daşdan, tikib qala Koroğlu.
Qıratı vuranda sıldırım dağa,
Girişəndə çalhaçala, Koroğlu.

Yığıb necə başıbəlli cavanlar,
Qorxusundan qaçar bəy, paşa, xanlar,
Ona bac verərlər böyük sultanlar,
Namə yaza hər mahala Koroğlu!

Qorxudubdu çoxlu sultanı, xanı,
Analar doğmayıb belə oğlanı,
Bir dəfə də yeyər bircə azmanı,
Gələr Çəmlibeldə hala Koroğlu!

Aşiq qaçıb Koroğlunun əlindən,
Bəlkə birazca dincələ dilindən,
Qasid gəlib Çəmlibelin elindən,
Gəlir məni sizdən ala Koroğlu!

Aşiq Cünun sözünə son qoyuldu. Bu məclisdə olan qərib qonaqların yanında Koroğlunu öymək Eyvaza ağır gəldi. Buna görə də öz çögürünü götürüb ayağa qalxdı və atasından icazə alıb görək Aşiq Cünunun sözlərinin cavabında nə deyir?

Sənə deyim, dəli aşiq,
Bizə də Türkmən degərlər.
Sözündə yoxdur yaraşiq,
Bizə də Türkmən degərlər.

Türkmənlərin cavanları,
Toz oluru meydanları,
Saymazlar paşa, xanları,
Bizə də Türkmən deyərlər.

Aşıq, açma söz başını,
Demə Çəmlibel işini,
Çərçi soyandır qoşunu,
Bizə də Türkmən deyərlər.

Qoç Koroğlu gəlsə bura,
Boynundan asaram dara,
Ağ günün eyləram qara,
Bizə də Türkmən deyərlər.

Aşıq, gəl olma divana,
Bu sözləri qoy o yana,
Sözün dəydi Eyvaz xana,
Bizə də Türkmən deyərlər.

Eyvaz sözünə son qoydu. Aşıq Cunundan başqa bir adam qonaxların haradan gəldiyini bilmirdi. Eyvaz yerə oturduqdan sonra qonaqların tərəfindən alqışlanmadığı üçün təəccübləndi və onların üzlərinə baxdıqda onların acıqlı və qaşqabaqlı olduğunu hiss etdi. Bu vəziyyəti Eyvaz, atası və başqa yerli qonaqlar gözləmədi. Buna görə Eyvaz özünü saxlaya bilməyib qonaqlardan soruşdu:

–Hörmətli qonaqlar, mən Aşıq Cununun sözünə cavabdan başqa bir söz demədim. Siz nədən incidiniz? Bir də buyurun görək siz kimsiniz, haradan gəlmişsiniz. Buraya gəlməkdən məqsədiniz nədir?

Söz buraya çatdıqda Dəli Həsən Eyvaza dedi:

–Sazını mənə ver, haradan gəldiyimizi və kim olduğumuzu söyləyim.

Eyvaz sazı Dəli Həsənə verdi. Dəli Həsən sazı bağrına basaraq dedi:

Başına döndüyüm, Türkmənin oğlu,
Mərd igidin hövsələsi dar olmaz.
Başı buludlara çatmayan dağın,
İl başabaş sinəsində qar olmaz.

Saxlamaz alçaq dağ özündə qarı,
Hər gül açan ağac gətirməz barı,
Olmaz hər ölkədə Savənin narı,
Hər adamda namus olmaz, ar olmaz.

Koroğlunun səsi dağları yıxar,
Namərd boğazını əlində sıxar,
Hər bir mərəkədən üzüağ çıxar,
Heç döyüşdə zəlil olmaz, xar olmaz.

Dəliləri ələ alsın yarağı,
Bəy – paşanın, xanın sönər çırağı,
Üstünə tökülsə min quldur, yağı,
Vurar, təkər, meydan ona dar olmaz.

Çəmlibeldən bura at çapmışıq,
Oradan qaçanı burda tapmışıq,
Çəmlibelə qaytarılar bu aşıq,
Burada qalması sizə var olmaz.

Dəli Həsənin sözü başa çatdı. Saz ilə dediyi kimi sözlə də dedi:

–Biz Koroğlunun dəlilərindən! Çəmlibeldən qaçıb buraya gələn Aşiq Cünunu aparmağa gəlmişik.

Bu sözü eşidən Türkmənbaşı dedi:

– Siz sabah Aşiq Cünunu apara bilərsiniz. Biz Koroğlunun elçilərini əliboş yola sala bilmərik. Bu sözdəri eşidən Aşiq Cünun böyük Qaşqay Türkmənin yanına gəlib onun qulağına dedi:

–Mən bunlarla getsəm və siz orada olmasaz, Koroğlu icazəsiz buraya qaçıb gəldiyimə görə mənim dərimi soyacaqdır.

Türkmənbaşı cavab verdi:

–Koroğlu mənimlə qardaşdır. Mən səni ona tapşıraram.

Nəhayət, qonaqlıq məclisi başa çatdı. Getməli qonaqlar getdilər. Dəlilər gecəni yatıb səhər çağı duraraq yola düşməyə hazırlaşdılar ki, Böyük Türkmən gəlib Aşiq Cünunu onlara və onların vasitəsilə Koroğluya tapşırırdı. Dəlilər Aşiq Cünunu da götürüb Çəmlibelə sarı yola düştülər. Gecə-gündüz yol gəlib qırx gündən sonra Çəmlibelə çatdılar. Koroğlu Aşiq Cünunu gördükdə sevindi və onun haradan tapıldığını soruşduqda dəlilər dedi:

–Necə getməlidisə, Böyük Türkmən elinə, getmişdi. Biz aşığı Böyük Türkmənin məclisindən tapdıq.

Türkmən adı gələndə Koroğlunun hirsə soyudu. Dəlilərə yemək-içmək gətiddirdi. Aşiq Cünuna da üz tutaraq soruşdu:

– Aşiq, de görüm Türkmən eli necə el, bir o yanlarda nə xəbər var?

Aşiq Cünun sazı köynəkdən çıxarıb bağına basaraq başladı:

Türkmənlərdən xəbər söyləyim sənə,
Türkmən tək mahəl hanı, Koroğlu?
Öz gözümlə Türkmənlərdə görmüşəm,
Çox igit, qoçaq, cavanı, Koroğlu.

Gözüm düşdü orda bircə oğlana,
Ucaboylu, enlikürək, mərdana,
Üstün gələr hər qaflana, aslana,
Tarix görmüb bu oğlanı, Koroğlu!

Aşiq Cünun seçər yaxşı, yamanı,
Sənə verim o cavandan nişanı,
Yıxar Söhrabı, Rüstəmi-dəstanı,
Sami, Zalı, Nərimanı, Koroğlu!

Aşiq Cünun saz ilə oxuduğu sözləri bir daha Koroğluya ap açıq söylədi.

–Çəmlibelə qonaq gələcəkdir.

Bu sözləri eşidən Koroğlu Çəmlibeldə türkmən qonaqlarının gəlməyinə görə hazırlıq gördü. Neçə gün yol gözlədilər, bir gün yola

baxan gözətçilər uzaqdan on atının Çəmlibelə sarı at çapmasını gördülər. Atların ayaqları daşa dəydikcə caddənin tozunun içində elə qor səpirdi ki, elə bil bulud arasında ildırım çaxırdı. Atlar gəlib Çəmlibelə çatdılar. Koroğlunun əmrilə onların qabağında neçə qurban kəsildi. Onlara çox ehtiram edildi. Koroğlu Böyük Türkmənin sağ yanında gedən cavanı gördükdə onun gözəlliyinə, igidliyinə mat qalmışdı. Nəhayət, gəlib Koroğlunun öz çadırında oturdular. Koroğlu Böyük Türkməndən – «bu Eyvaz xan sənin oğludur?» – deyə soruşduqda Türkmənbaşı dedi:

–Qardaş, Eyvaz sənın qulundur.

Türkmənlər on gün Çəmlibeldə qonaq olduqdan sonra Böyük Türkmən Koroğluya dedi:

– Qardaş, biz sabah Türkmən elinə sarı yola düşməliyik. Səndən istəyim budur ki, sabahki yeməgimizə qaz, ördək biryan elətdirəsən.

Koroğlu ona “baş üstə” dedi. Amma Çəmlibeldə qoyun, quzu, qoç sürü ilə tapılsaydı da ördək, qaz bir dana də tapılmazdı. Koroğlu dəlilərin yanına gedib onlardan qaz, ördək haradan tapılacağını soruşduqda dəlilərin biri dedi:

– Buralarda elə bir zad tapılmaz. Qaz, ördək istəsək gərək Arzulumda olan Cəfər paşanın dağından gətirək.

Bu sözü eşidən dəlilərdən biri dedi:

–Cəfər paşa çox adlı-sanlı bir paşadır. Onun çoxlu pəhləvanları var. Habelə, Arzulumun yolları dağlıq və qorxmalıdır. Hər kəs o yollardan keçə bilməz.

Koroğlu dəlilərin içinə gəldi. Cəfər paşanın dağından kim qaz, ördək gətirə bilər, soruşdu. Heç bir igid hazırlıq göstərmədi. Təkcə Dəli Həsən irəli yeriyib dedi:

–Bu iş mənim işimdir. Mən gedib gətirə bilərəm.

İşi belə görə Böyük Türkmənin oğlu Eyvaz dedi:

–Yolu tanısaydım mən tək özüm gedərdim. Tanımadığım üçün tək gedə bilməsəm də Dəli Həsənilə getmək istəyirəm.

Koroğlu ona dedi:

–Yox, sən getmə, qoy Dəli Həsən özü tək getsin.

Nəhayət Dəli Həsən atlandı. O yola düşdükdə Eyvaz da atlanıb getmək istədi. Koroğlu gördü Eyvaz əl çəkən deyil. Buna görə ona da icazə verib sazı götürdü və Eyvaz xana xitabən belə söylədi:

Sənə deyim, xan Eyvazım,
Döşdür bu dağın yolları.
Sağ caddəsi gedər Ruma,
Üçdür bu dağın yolları.

Dağlarda aslan yatıbdı,
Dırnağı qana batıbdı,
Kəllə–kəlləyə çatıbdı,
Ləşdir bu dağın yolları.

İgit gərək kəsib–biçə,
Dağı–daşı dəlib keçə,
Bağlanan yolları açə,
Coşdur bu dağın yolları.

Aslanlar kəsərlər yolu,
Keçən qorxudan tük salı,
Atlar tökər mıxı–nalı,
Daşdır bu dağın yolları.

Qaz, ördək, durnanı tutsan
Xoşdur bu dağın yolları.

Bu sözləri eşidən Eyvaz Koroğludan sazı alıb başladı:

Dağlarnan qorxutma məni, Koroğlu!
Mənə Türkmən elində “yel” deyərlər,
Başı bəlli qırx min cavan içində,
Qoç igitlər mənə “əvvəl” deyərlər.

Atımı vuraram sıldırım dağa,
Meydanda gəzərəm həm sol, həm sağa,
Düşməni salaram əldən ayağa,
Məni görçək “gəldi əcəl” deyərlər.

Dava günü at sürərsəm meydana,
Yerdən toz qovzanar çatar dumana,
Aslan tək dırnağım boyanar qana,
Yürüşümə “cəngü–cədəl” deyərlər,

Yüyürsəm hər zaman yağı-köffara,
Ağ günün onların eylərəm qara,
Meydanıma gələn güclü sərdara,
Məni tanıyanlar «cahil» deyərlər.

Eyvaz sözünə son qoyub Dəli Həsənlə Arzulumda Cəfər paşanın dağından ördək, qaz gətirməyə yollandılar.

Söyləyən: Əfşar

KOROĞLUNUN TÜRKMƏN SƏFƏRİ

Aşıq Cünun Türkmənistan səfərindən qayıtdıqdan sonra Eyvazın yaraşğını, igitliyini və ərđəmini Koroğluya bildirdi. Ocağı kor olan Koroğlu ki, belə bir igidi tapıb özünə oğul eləmək qəsdindədir aşıq Cünunun sözlərini eşidib öz-özünə dedi:

–Haradasa gedib onu gətirib özümə oğul etməliyəm.

Koroğlunun bir adəti varıydı, hər vaxt dəliləri bir yerə toplamaq istəsəydi, bir nərə çəkərdi. Koroğlu Eyvaz barədə olan fikrini hamıya bildirərək onların da fikrini öyrənmək üçün bir nərə çəkdi. Dəlilər qaçaraq gəlib onun dövrəsinə topladılar və «Buyuruğun nədir?» – deyə soruşduqda Koroğlu sazı bağına basaraq dedi:

Gəlin, gəlin, dəlilərim, başıma,
Sizə görə söz–söhbətim var mənim.
İstirəm siz ilə məsləhətləşəm,
Bilirsiz ki, bir həsrətim var mənim.

Aşıq Cünun gedib gəzib dünyanı,
Ərzurumu, bütün Azərbaycanı,
Türkmənlərdə görüb bircə cavanı,
Onu gətirmək niyyətim var mənim.

Ardıyca gedərəm mən eldən-elə,
Eyvazı taparam, tutaram dilə,
Oğul edib gətirərəm Çənlibelə,
Gəlməsə, gücüm–qüdrətim var mənim.

Dəlilər Koroğlunun sözünü eşidilər. Aşıq Cünunu gətirməyə gedən dəlilər: – Aşıq Cünunun sözü düzdür- deyə, – Koroğlunu Eyvazı gətirməyə getməyə daha artıq qurşadılar. Koroğlu dəlilərlə artıq danışıqlar apardıqdan sonra gecəni yataraq sabah səhər tezdən Türkmənistana yollanmaq qərarına gəldilər. Gecə yatmalı vaxt oldu. Koroğlu Aşıq Cünunu çağıraraq dedi:

–Aşıq Cünun, səhər çağı mən gün çıxar–çıxmazda yola düşməliyəm, məni yuxudan oyatmaq sənə baxır.

Aşıq Cünun «Baş üstə» dedi. Koroğlu öz yatağına getdi. Aşıq Cünun səhər çağı Koroğlunu oyadacağı üçün gecə yatmamalıydı. Onun oyaq qalmasını görənlər gözətçilərdən biri:

–Aşıq, niyə yatmamısan? – soruşduqda aşıq cavab verdi:

–Səhər çağı gün çıxmamış Koroğlunu oyadacağam. Ona görə gedib yatmamışam.

Dəli dedi:

–Sənin qaçmağının acığı Koroğlunun canından çıxmayıbdır. Özünü oyatmağı sənə tapşırıqda, şübhəsiz, səni incitməyə bir mahna axtarır! Dua elə, sən çağıranda oyansa da, özünü yuxuluğa vurub sonra «Məni oyatmadın» deyər, səni incitməsin.

Koroğlunun qəsdini belə bir zad olmasaydı da, bu söz aşıq Cünunu qorxutdu. Aşıq Cünun gecəni ayıq qalaraq bu sözləri tərənüm edirdi:

Sən mənə kömək ol, qadir Allahım!

Bu gün tez yuxudan dura Koroğlu.

Qorxusundan çıxar göylərə ahım,

Qoyma qulağımı bura Koroğlu.

Deyirlər, acıqlı, yaman halı var,

Qüdrəti var, cəlalı var, malı var,

Durmasa başımın qalma-qalı var,

Basacaqdır məni gora Koroğlu.

Arzum budur, oyanarkən şad olsun,

Gözü aydın, ağız doludur dad olsun,

Qoymaginən mənimlə o yad olsun,

Durcaq dar ağacın qura Koroğlu.

Nəhayət, dan ulduzu çıxdı, hava işıqlandı. Aşıq Cünun Koroğlunu oyatmağa gəldi. Bir dönə çağırırdıqda oyandı. Koroğlu ya-

raqlandı, sazını da götürüb Qıratın belinə qondu və bir nəərə ilə dəliləri öz dövrəsinə topladı. Sonra Aşıq Cünunu yaxına çağırıb neçə sikkə qızıl ona verərək soruşdu:

–Aşıq Cünun, sən Türkmən ölkəsinə getmişən. De görüm, mən hansı yoldan getsəm oraya tez çataram?!

Bu sorğunu eşidən Aşıq Cünun Koroğludan icazə alıb yolların necə olduğunu saz ilə söyləmək istədi və sazı kökləyib başladı:

Çənlibeldən Türkmənə gedəndə,
Əvvəl çatar Ərcistana, Koroğlu.
Dörd yana ayrılır yol Ərcistanda,
Hər biri gedir bir yana, Koroğlu!

Məğribdən gedən yol çox-çox yavıxdır,
Amma ordan getmə, xəteri çoxdur,
Dağdır–daşdır, qardır–qışdır, soyuxdur,
Dağlar batıblar dumana, Koroğlu!

Yol gedir Təbərstanda üç olur,
İkisi düz gedir, biri piç olur,
Düz gedənlər gedir-gedir heç olur,
Gedir çatır biyabana, Koroğlu!

Tutub getməlisən o ayrı yolu,
O yol ilə gedir ticarət malı,
O yoldan üzülməz karvanın dalı,
Uzaqdır isə Türkmana, Koroğlu!

Aşıq Cünun deyir, budur nişana,
Ondan sağ yol dönür gedir Kirmana.
Sol caddədə görsən tanış, bigana,
Hər sirrin var söylə ona, Koroğlu!

Koroğlu haralardan keçəcəyini Aşıq Cünundan öyrəndi. Sonra sazı kökləyib dəlilərə xitabən söylədi:

Dəlilərim, mən gedirəm, gəlincə,
Can kimi saxlayın bu Çənlibeli!
Mən gedirəm xan Eyvazın dalınca,
Can kimi saxlayın bu Çənlibeli.

Dəli Həsən görsün dəlilər sanı,
Yumuq Əhməd, sənə verrəm fərmanı,
Gündə yeyin üç yüz şişlik biryanı,
Can kimi saxlayın bu Çənlibeli.

İstər orda mətləb gələ əlimə,
İstərsə gəlməyə, gedəm ölümə,
Tapşırığım budur hər bir dəlimə,
Can kimi saxlayın bu Çənlibeli.

Mənim başım sevdalıdır, qallıdır,
Hər kimsənin vəzifəsi bəllidir,
Sizə böyük bu gün İsaballıdır,
Can kimi saxlayın bu Çənlibeli.

Koroğlu tapşırıqlarını da bitirdi və dəlilərlə vidalaşdı Qıratı sürdü. Qırat sıldırım qayalardan sıçrayıb yel kimi Çənlibeldən uzaqlaşdı və o qədər çəkmədi ki, Çənlibeldən baxanların gözündən itdi. Qırat quş kimi uçurdu başı uca, il başabaş qarlı dağları arxada qoyurdu, daşqın çaylardan üzüb süvüşürdü. Gəlhagəl, günlərin birində bir kəndə çatdı. Koroğlu həm özü, həm də Qırat çox yorğunudu. Buna görə Koroğlu bir qapını döyüb orada dincəlmək istədi. Bir qarı arvad qapını açdı. Koroğlu: “Bura kimin evidir” deyə, soruşduqda qarı dedi:

– Bura mənim evimdir. Məndən başqa bir adam burada yaşamır.

Koroğlu qarı arvada dedi:

–Mən bir qərib yolçuyam, ac və yorğunam. Bu gecə bu evdə qonaq olmaq istəyirəm.

Qarı cavab verdi:

–Mən bir qaraləçək arvadam. Çoxdandır ərim ölübdür. Səni qonaq eləməyə bir zad yoxumdur.

Koroğlu əl atıb cibindən bir avic qızıl çıxarıb qarı arvada verib dedi:

–Özündən bir zad istəməyirəm, bunlarla məni qonaq elə.

Arvad qızılları gördükdə gözləri parıldadı. Əl uzadıb qızılları ala-ala dedi:

–Çox xoş gəldin, içəri buyur.

Koroğlu dedi:

–Qarı nənə, verdigim qızıllarla on batman arpa alıb atıma yedirt! Bir az çörək və bir biryan olmuş quzu mənə al!

Qarı çəp-çəp Koroğluya baxıb dedi:

–Mən qarı deyiləm! Altı ay bundan qabaq ərə getmişəm. İki ay toydan sonra ərim ölübdür. İndi sən mənə qarı deyirsən?!

Koroğlu gördü ki, qarı deyəndə arvadın acığı gəlir, dedi:

–Xanım, bağışla, mən yorğun olduğum üçün əvvəlcə sənə diqqətlə baxmadım.

Bu sözü eşidən qarı əzilə-əzilə dedi:

–İndi ki bildin mən qarı deyiləm, de görüm, mənimlə evlənməyə hazırsan?

Koroğlu cavab verdi:

–Səndən istədigim şeyləri alıb gətirincə mən də bir az fikir eləməliyəm.

Bu sözü eşidən qarı arvad tərmə-tələsik bazara geddi. On batman arpa ilə bir biryan pişirilmiş quzu və bir qədər çörək alıb bir hammala verdi və ondan istədi ki, onları onun evinə aparsın. Hammal yükləri evə gətirincə Koroğlu atını bir bucaqda bağlayıb özü də uzanıb yatdı. Amma Koroğlu ilə evlənməyə can atan qarı bazarda dolanaraq bir az sürmə alıb gözlərinə çəkdi və bir qədər ənlik və kirşan alıb bəzənmək üçün evə gəldi. İçəri keçib Koroğlunun yanına gəlməmiş bir gizlin yerdə ənlik, kirşanla özünü də bəzəyib qıycana-qıycana Koroğlu olan otağa girdi. O, yolu gələ-gələ deyirdi:

–İndi qonaq mənim yolumu gözləyir ki, mən evə çatam və biryan olmuş quzu ətini birlikdə yeyərək evlənməgimiz üçün artıq danışaq.

Amma içəri girdikdə Koroğlunun qanısoyuqluqla yanaşmasıyla üzbəüz oldu. Buna görə də dillənib dedi:

–Qonaq, indi məni alırsan, ya yox?!

Koroğlu dedi:

–Görürsən ki, mənim bir atım var, bir özüm. Var–yox pulum da elə o idi ki, verdim bazara apardım. Sənin də ki bir zadın yoxdur, bununla belə bu evlənmək nə dərdə dəyər?

Bunu eşidən qarı dedi:

–Qoy mən deyim nələr varımdır:

–Üç toyuğum vardır, gündə sənə qeyqanaq pişirəm. Beş keçiyə varımdır ki, hər gün süd, qaymax yeyəcəksən. Bir dəst yorğan–döşək, iki ağac qaşiq, bir çanaq və başqa şeylər də varımdır. Genə də görsək keçinə bilməyirik sənin atını satarıq.

Söz buraya çatdıqda Koroğlu sazı köynəgindən çıxarıb çala-çala başladı:

Bu gün bir qarımı gördüm,
Xınalı əl-ayağı var.
Deyir, qızam, gəl al məni,
Bir həyəti, bir bağı var.

Qarı deyirəm, tozlanır,
Gəlin deyirəm, nazlanır,
Üzünə baxcaq gizlənir,
Heç bilməyir qonağı var.

Gəzmişəm iraq-yovuğu,
Çəkmişəm isti-soyuğu,
Gəlinin var üç toyuğu,
Naharda qeyqanağı var.

Gəlin mənə verir cavab,
Deyir, sevin, xanəxarab,
İki qaşığı, bir rəxt–xab,
Bir dana də çanağı var.

Deyir, qonaq atın sata,
Malını malıma qata,
Mənimplə də yeyib–yata,
Bircə kiçik otağı var.

Koroğlu bu sözləri oxuyarkən qarı o yan, bu yana göz gəzdirib gördü ki, bazardan alıb göndərdiği biryan olmuş quzunun ətlərini yeyib tükədir, təkə sümükləri qalıbdır. Ayağa durub atın arpasına baxdı, ondan da bir zad qalmamışdı. Belə görə qarı, bu nə işdir, deyə çox düşündükdən sonra yadına düşdü ki, deyirlər, Koroğlu hər oturumda bir davarın ətini biryan edib yeyir. Qıratı da on batman arpa ilə doymaz. Buna görə qayıdıb Koroğluya dedi:

–Səni tanıdım, sən Koroğlusan! Yoxsa bir davarın ətini bir oturumda yeyə bilməzdin. Habelə, atın da o qədər arpanı tükədə bilməzdi. İndi mənimplə evlənməyə hazır olsan sözüüm yoxdur, hazır olmasan bu yerin adamlarının hamısı sən qanına susuzdurlar, çıxıb hamıya xəbər eləyəm və onlar tökülüb sən ətlərini diricə–diricə doğrayarlar. Koroğlu cavab verdi:

–Xanım, mən bir aşığam, Koroğlu hara, mən hara?!

Qarı söylədi:

Mən bilirəm ki, bu qonaq,
Hardan gəlib tapıb bizi.
Sözümə verməyir qulaq,
Yalandır dediyi sözü.

Koroğlu dedi:

–Qarı, mən nə üçün sənə yalan deyirəm, yoxsa səndən qorxuram?

Qarı başladı:

Düz sözü boynuna almaz,
Deyir, məndə yalan olmaz,
Əmisi Şabandır qalmaz,
Əcəb utanmazdır özü.

Koroğlu gördü ki, qarı arvad bunun əmsinin də adını bilir. Buna görə ona acıqlı–acıqlı baxdıqda qarı artırdı:

Mən qurbanam ala gözə,
Qəzəb ilə baxır bizə,
Atasıydı Xoca Mirzə,
Qırat üstə çıxdı gözü.

Adı qonaq, özü yağlı,
Gözləridir qan çanağı,
Tacirsə neylir yarağı,
Aşığın olar bir sazı.

Mən tanıram Rouşən xanı,
Mənim bu cismimə canı,
Anan adı Səlbibanı,
Qırat vurub sınıb dizi.

O arvaddan bu sözləri eşidən Koroğlu dedi:

–Sağ ol xanım, bəllidir ki, çox ayıq və bilikli qadınsan. Sən də mən-dən keçsən, mən səndən keçməyəm! Qoy atı bazara aparıb satım və pulu ilə hər nə gərəksə alım, qayıdım gedək kəbin kəsdirək.

Bu sözləri eşidən qarı çox sevindi. Koroğlu da saz çignində Qıratı minib aradan çıxdı və bir daha qarının evinə dönmədi. Koroğlu çox yol getdikdən sonra bir gün Türkmən vilayətində Aşıq Cünun Eyvazı gördüyü şəhərə çatdı. Qıratı bir karvansarada yemləyib saz çignində şəhərə çıxdı. Xalqın danışığına, söz-söhbətinə qulaq asasa şəhərdə dolanırdı ki, bir toy məclisinin başlanmasından xəbər tapdı və axtara-axtara gedib o məclisi tapıb içəri girdi. Heç kəsi tanımadığı üçün nə dinirdi, nə də danışdı. Sazı bir bucaqda gizlədərək gəlib-gedənlərə baxırdı.

Məclis qonaqlarla dolana yaxınıydı ki, gördü hamı ayağa durdu. Koroğlu da ayağa qalxıb yanındakı qonaqların birinə: Kim gəlir” deyə sual verdikdə, o cavab verdi:

– Türkmənbaşı gəlir.

Koroğlu qarıya göz tikmişdi ki, gördü bir ucaboylu, enlikürək, gözləri piyalə kimi, burma bıqları da qulaqlarının üstündən arxaya aşırılmış yaşlı kişi qabaqda, bir gözəl–göyçək, boylu–buxunlu, qollu–biləkli igid də onun ardıyca məclisə girdi.

Oğlanın yaraşığına heyran qalan Koroğlu yanındakı qonaqlardan: Bu igid kimdir deyə soruşduqda onun Eyvaz xan olduğunu söylədilər. Koroğlu ona baxdıqca artıq qanı qaynayırdı və öz-özünə deyirdi: Aşıq Cünunun haqqı vardır, olduğu kimi bu igidi tərif edə bilməyə. Günçıxandan günbatana bütün ölkələri dolansam belə bir igid tapanmaram”

Nəhayət, yemək–içməkdən sonra məclisin yuxarı başında oturan Türkmənbaşı toy adamlarından: “bəs niyə aşıq gəlməyib, aşıqsız da toy olarmı, soruşduqda cavab verdilər ki, şəhəri dolandıq, hər yerdən soraqlaşdıq aşıq tapa bilmədik. Hamısının vaxtı alınmışdı. Hamısı başqa toylara getməyə söz vermişdi.

Bu sözü eşidən qonaqlardan biri toy adamlarına üz tutaraq əlini Koroğlunun çigninə qoyub dedi:

—Mənim yanımda oturan bu qərib qonağın da sazı vardır. Amma bilmirəm çalıb–oxumaq başarır, ya yox?

Toy adamları ona: “aşıqsan, dur ayağa” dedikdə Koroğlu cavab verdi:

–Yox qardaş, mən aşıq degiləm.

Bu sözü eşidən Eyvaz atasının üzünə baxdı. Böyük Türkmən başını qovzayıb bir bucaqda oturan Koroğluya dedi:

–Kişi, aşıq deyilsən? Niyə özünlə qopuz dolandırırısan?

Koroğlu bir az dizi üstə dikləndikdən sonra söylədi:

–Bununla aşıq cavabı verərlər, amma aşıqlıq etməzlər.

Bunu eşidən Böyük Türkmən dedi:

–Hansı aşığın cavabını verə bilərsən?

Koroğlu söylədi:

–Mənə fərqi yoxdur, hansı aşiq və hər kim olur olsun.

Bu söz Böyük Türkmənə ağır gəldi. Buna görə də nökrələrindən birini çağıraraq dedi:

–Get Eyvazın qopuzunu buraya gətir.

O qədər keçmədi ki, Eyvazın qopuzunu gətirdilər. Böyük Türkmən Eyvaza dedi:

–Oğul, ayağa durub saz ilə bu qonaqdan neçə söz soruş. Görək necə cavab verəcəkdir?

Eyvaz: “Baş üstə” deyib saz əlində ayağa durdu. Belə görən Koroğlu da sazi köynəkdən çıxarıb ayağa qalxdı. Eyvaz məclisin aşağı başında dayanan ortayaşlı, boylu–buxunlu, qollu–biləkli, bıqları burma, ancaq tanımadığı aşığa xitabən başladı:

Aşıq, sualımın söylə cavabın,
O nədir ki, leşi yoxdur, başı var?
Altı göz, üç canı var, on ayağı,
Ağzı yoxdur, amma bircə dişi var.

Koroğlu cavab verdi:

Cavabın söyləyim, Türkmən oğlu!
Günlə ayın leşi yoxdur, başı var.
Onayaqlı, altıgözlü, üçcanlı,
Əkinçi xışıdır, bircə dişi var.

Eyvaz:

O nədir ki, dəymə deyəndə dəyər?
Hansı iki yoldaş bir-birin yeyər?
O nədir, deyilsə insanı əyər?
O nədir ki, bir dalı, üç döşü var?

Koroğlu:

O dodaqdır, dəymə deyəndə dəyər,
Dəgirman daşları bir-birin yeyər,
Töhmətdir vurulsa insanı əyər,

Başdır, bir dalısı, üç də döşü var.

Eyvaz:

Nə qüdrətdir, nəyə çəkər, guruldar?
O nədir ki, dal qabaqdan bir olar?
Nədir başı yanar, dibi quruldar?
O nədir ki, quyruğunda nişə var?

Koroğlu:

O buluddur, nəyə çəkər, guruldar,
O göydür ki, dal qabaqdan bir olar,
Qəlyandır, baş yanar, dibi quruldar,
O əqrəbdir, quyruğunda nişə var.

Nəhayət, Eyvaz hər nə soruşdu, Koroğlu bir–bir cavab verdi. Hamının qərib aşiqdan xoşu gəldi və Türkmənbaşidan istədilər ki, aşiqdan kim olduğunu soruşub toyda olanlara bildirsin. Türkmənbaşı Koroğluya xitabən: «Aşiq, sən kimsən, haralısan?» soruşduqda Koroğlu dedi:

–Xan sağ olsun, mən aşiq deyiləm, bir qərib qonağam.

Türkmənbaşı soruşdu:

–Bəs əlindəki qopuz nədir?

Koroğlu:

–Bu toxmaqdır, bununla çox başları əzmişəm, çox başları da əzəcəyəm.

Bu söz Türkmənə oxdan bərk dəydi. Buna görə də dedi:

–Bizlərdə qonağın hörməti çoxdur, yoxsa bu yekə–yekə danışmağına görə sənın qulağın burardım.

Koroğlu bu sözləri eşidib ayağa qalxdı və bir daha sazı kökləyib Türkmənbaşuya söylədi:

Mən qəribəm, vilayətlər gəzmişəm,
Görməmişəm sənın kimi kuhənsal.
Əsil kişilərə belə söz dəyməz,
Acı söz deyən olsa hər bikamal.

Bu sözdən Türkmənbaşının qaş–qabağı açıldı. Koroğlu da onu görüb sözə belə davam etdi:

Aşığın bir ağzı otdur, biri su,
Bədəsil olanlar olar iki xu,
Üzdə bir pərdə var, adı abi–ru,
Pərdəsizlə eyləməyin verü–al.

Böyük Türkmən bu sözlərdən daha da maraqlanaraq aşığın sözə davam etməsini istədi. Koroğlu da sözün davamında dedi:

Rəsmidir böyüklər yuxarı baxmaz,
Verdigin heç yerdə başına qaxmaz,
Sultan olan ölkəsini buraxmaz,
Əgərçi milləti ola karu–lal.

Türkmənbaşı cibinə əl atıb bir avic cəvahir çıxarıb Koroğluya vermək istədi. Koroğlu onun əlini qaytarmaq istəmədiyi üçün ondan alıb məclisin aşağı başında olan kasıb yoxsullara sarı sovurub sözə davam etdi:

Bəzi adam var–dövlətə aldanar,
Tamahkar var görsə, hər zadı danar,
Arif olan mənim dərdimi qanar,
Niyə gərək gözəm mahalbamahal?!

Türkmənbaşı belə gördükdə bildi ki, bu aşığın dünya malına ehtiyacı yoxdur. Bu ayrı məqsəd ilə gəzə–gəzə gəlib buraya çatıbdir. Buna görə də dedi:

–Aşıq, bəllidir ki, sən başqa bir zad axtarırsan. Sənin sözlərindən elə xoşum gəldi ki, hər nə istəsən verəcəyəm. Hər nə istəyirsən və bilirsən ki, Türkmən ölkəsində tapa bilərik, məndən istəyə bilərsən. Arxayın ol ki, əlimdən gələni əsirgəməyəcəyəm.

Bu sözləri eşidən Koroğlu fürsəti qənimət sayıb sözü başladı:

Sənə deyim, Türkmənbaşı!
İstərəm bir ağa səndən.
Nisan yağışı misali,
Dürri–mərcan yağa səndən.

Od tapılmaz ocağında,
Əlim qalib qucağında,
Mən istərəm bu çağında,
Düşməyəm irəğa səndən.

Əsilsən, uca bir dağsan,
El içində üzü ağsan,
Güllü, bulaqlı bir bağsan,
Gəldim gül dərməyə səndən.

Söz buraya çatdıqda Eyvaz atasının sol tərəfindən durub sağ tərəfinə keçdi. Belə görün Koroğlu əlavə etdi:

Son sözüm budur Türkmənə,
Arzum var sözüm inana,
Mən möhtacam o oğlana,
Keçdi indi sağa səndən.

Bu sözləri eşidən Türkmənbaşı dedi:

–Aşıq, bir söz de ki, uyarı olsun! Mənim bircə oğlum var, o da elə budur. Habelə bu oğlan bütün türkmən igidlərinin başçısıdır. Mən də versəm, türkmən igidləri razı olmazlar. Qonaq olmasaydın bir söz də deyərdim, ancaq qonaq olduğun üçün ondan vaz keçirəm.

Bu sözü eşidən Koroğlu soruşdu:

–Türkmənbaşı, nə söz deyəcəydin? Çəkinmə, hər nə istərsənsə söylə!
Türkmənbaşı dedi:

–Eyvazı yerdən tapmamışam ki, hər yoldan keçənə verə biləm!
Nə adın–sanın bəllidir, nə haralı olduğunu söyləyibsən, sənə necə inanmaq olar?

Koroğlu dedi:

–Mən Çənlibeldən gəlmişəm, Eyvazı da Koroğluya oğul eləmək üçün istəyirəm.

Bu söz bir az Türkmənbaşının acıq odunu söndürdü və bu sözləri eşitdikdən sonra Koroğludan istədi ki, Çənlibeldən və Koroğludan söz açsın. Koroğlu bu sözü Türkmənbaşidan eşidib başladı:

Hansı qasid Çənlibelə gedəndə,
Gərək sədaqətli, düz ilqar ola.
Əyri sözlər düz igidə yaramaz,
Həqiqət söz gərək aşıkar ola.

Koroğlu çox gedib gəzib dünyanı,
Tapanmayıb Eyvaz kimi cavanı,
Onu edər dəlilərin sultanı,
Gərək Çənlibeldə o, sərdar ola.

Hər dəryanın olmaz inci–mərcanı,
Qılınc alsan onun poladın tanı,
Aramışiq bütün Təkə Türkməni,
Yox Eyvaz tək polad, cövhərdar ola.

Çənlibel dövrəsi sıldırım daşdır,
Türkməni keçsək, hər yerdən başdır,
Koroğluya, dəlilərə o xoşdur,
O məkanda igit Eyvaz var ola.

Bu sözləri eşidən Türkmənbaşı dönüb Eyvazın üzünə baxdıqda Eyvazın belə bir zada razı olmasını duydu. Eyvaz da öz–özünə dedi:

–Aşıqla birlikdə Çənlibelə gedərik. Oranı və Koroğlunu yaxından görürəm. Ağlımız kəsərsə, bir iş görərik, kəsməzsə, qayıdıb gələrik.

O özü ilə belə qərara gəldikdən sonra başını qovzayıb Koroğlu-ya dedi:

–Aşıq, gecəni yatıb dincəl, sabah beş–on nəfərlik bir karvanla Çənlibelə sarı yola düşərik. Görək ora necədir? Həm də yaxından Koroğlu ilə tanış olarıq.

Koroğlu Türkmənbaşının sözünə cavab olaraq başladı:

–Türkmənbaşı, icazə ver, qabaqca Eyvaz mənimlə gəlsin Çənlibelə gedək. Sonra siz də gələrsiz. Çünki Çənlibelə gəlmək istəyən qasid göndərərək gələcəyini bildirməsə, onu Çənlibelə yol verməzlər. Bir də ki, elə dünyada rəsmidir, bir böyük adam bir yerə getmək

istəsə, əvvəlcə oraya elçi göndərib gedəcəyini bildirməlidir, yoxsa orada lazım olan hazırlığı görməzlər. Bu da hər iki tərəfə pis olar. Eyvaz mənimlə Çənlibelə gəlsə, sizin də gələcəğinizi xəbər verərik. Koroğlu da orada hazırlıq gördürər, qurbanlıq hazırladar və siz gələndə ayağınız altında ipək parçalar döşətdirər. Eyvaz kimi igid oğlan da uşaq deyil ki, yançıya ehtiyacı olsun.

Bu sözlər Türkmənbaşının xoşuna gəldi. Eyvaz da belə bir səfərə getməyə hazırlığını bildirdiği üçün Türkmənbaşı dedi:

–Belədirsə, mənim sözüüm yoxdur. Sabah yola düşə bilərsiniz.

Nəhayət, gecəni yatdılar, sabah Eyvaz tanımadığı aşıqla Çənlibelə getməli oldu. Bu xəbəri carçılar bütün şəhər əhlinə carladılar. Bütün şəhər əhli, xüsusilə, cavanlar Eyvazı yola salmağa gəldilər. Belə bir vaxtda Eyvaz da sazını sinəsinə basaraq cavanlara xitabən belə söylədi:

Gəlin, gəlin, yoldaşlarım,
Halal edin siz Eyvazı!
Mənim əziz qardaşlarım,
Halal edin siz Eyvazı!

Gəlin sizlə halallaşım,
Bu aşıqla yollaşım,
Çaylar keçim, dağlar aşım,
Halal edin siz Eyvazı!

Türkmənin cavanları,
Qeyrətli pəhləvanları,
Olun atam oğlanları,
Halal edin siz Eyvazı!

Çənlibelin yolları daş,
Olub bu aşığa yoldaş,
Gedəcəyəm ora birbaş,
Halal edin siz Eyvazı!

Eyvaz saz ilə dedigi kimi, söz ilə də haraya və nə üçün gedəcəyini söylədi. Yoldaşlarıyla qucaqlaşib öpüşdü. Ata-anasının əlindən öpüb öz atına mindi. Koroğlu da Qıratı gətirməyə getmişdi. Elə ki onu gətirdi, hamı ona heyran qaldı. Çün o gözəllikdə və o böyüklükdə atı o günə kimi onların heç biri görməmişdi. Belə görən Türkmənbaşı hələ də aşığın kim olduğunu bilmədiyi üçün ona xitabən soruşdu:

–Aşıq, bu atın adı var, ya yox? Mən indiyə kimi belə bir at görməmişəm.

Bu sözün cavabında Koroğlu dedi:

–Bu, Koroğlunun öz atıdır. Buna Qırat deyirlər.

Türkmənbaşı dedi:

–Əşitmişəm Qıratın necə yaxşı xasiyyəti vardır. Hətta özü də adam kimi dil bilir. Belədirmi?

Koroğlu dedi:

–Doğrudur, örnək olaraq bir xasiyyətini indicə göstərəm.

Koroğlu bu sözü dedikdən sonra sazı köynəgindən çıxarıb Qırata xitabən söylədi:

–Qıratım, mən sazı çalacağam, sən də onun havasıyla oynaya-
caqsan.

Sonra sazı çalmağa başladı. Qırat da onun sazı-avazıyla ayaqlarını yerə döyürdü. Koroğlunun çaldığı havayla oxuduğu sözləri bunlarıydı:

Başına döndüyüm yerişli, yollu,
Üzü tavus, durna telli, Qıratım.
Dırnağı altında dağı titrədən,
Ala gözlü, qara yallı, Qıratım.

Nə yaxşı yaradıb səni yaradan,
Hər döyüşdə sağlam çıxan aradan,
Meydanı yağı düşməyə daradan,
Qızıl üzəngili, nallı, Qıratım.

Meydana girəndə özün itirməz,
Yad olanı öz belində götürməz,
Qabağında olan duruş gətirməz,
On iki min adı bəlli, Qıratım.

Döyüş meydanında şahinü-şəhbaz,
Dəryalar üstündə edən taxtü–tac,
Hər döyüşdə məni edən sərəfraz,
Ağ zini yaşılı, allı, Qıratım.

Söz başa çatdı. Onları yola salan türkmənlər hər ikisini öpüb yola saldılar. Onlar neçə gün yol gəldilər. Nəhayət, Çənlibelə yaxınlaşdılar. İsaballı gözətçilərə tapşırmışdı ki, hər vaxt Koroğlunun gəlməyini gördülər, xəbər versinlər. Buna əsasən bir gün dəlillərdən biri İsaballının yanına gəlib dedi:

–İki atlı Çənlibelə sarı at çapırlar. Şübhəsiz ki, biri Koroğludur.

Dəlilərlər onlar gələn tərəfə baxdılar. Atların ayağı altından qovzanan toz buludlara qalxırdı. O atların birinin Qırat olmasına söz yoxudu. İsaballının əmriylə neçə qurbanlıq hazırlandı və onlar gəlib çatan kimi qurbanlıqlar kəsildi. Eyvazla Koroğlu hələ atdan yerə enməmişdilər ki, Eyvaz dəlillərə göz gəzdirdikdə Koroğlu soruşdu:

–Eyvaz, kimi axtarırsan?

Eyvaz dedi:

–İstəyirəm görəm Koroğlu bunların hansıdır?

Bu sözü eşidən Koroğlu sazı çıxarıb bağına basdı və at üstündə olaraq Eyvaza xitabən söylədi:

Başına dolanım, əziz Eyvazım!
Koroğlu deyirlər, oğul, mənəm, mən.
Dəlilərin başçısıyam mən özüm,
Koroğlu deyirlər, oğul, mənəm, mən.

Sizin eldə yalan satdım özümə,
İndi şərməndəlik gəlir gözümə,

İndi inan bu həqiqət sözümə,
Koroğlu deyirlər, oğul, mənəm, mən.

Orda söyləmədim, dedim, bilməzsən,
Mənimlə yollarda deyib gülməzsən,
Türkməndən Çənlibelə gəlməzsən,
Koroğlu deyirlər, oğul, mənəm, mən.

Koroğlunun çatıb əlliyə yaşı,
Xanlar, paşalarla edər savaşı,
Səni eyləyərəm dəlilər başı,
Koroğlu deyirlər, oğul, mənəm, mən.

Koroğlu sözünü bitirər-bitirməz dəlilərin davranışından Eyvaza aşığın Koroğlu olması bəlli oldu. Nəhayət, atlardan enib dəlilərlə öpüşüb görüşdülər. Nigar xanım Eyvazı öz yaxasından keçirtdi. O gündən Eyvaz Koroğluyla Nigarın oğlu sayılırdı.

SÖZLÜK

Abi-kövsər – cənnət suyu
Aqibəte-kar – işin nəticəsi, aqibəti
Amadə – hazır
Arameş – sakitlik, rahatlıq
Arzumənd – arzu, istək
Asiman – göy, səma
Aşina – tanış, dost
Atəşi tuzaq – cəhənnəm odu
Anvəxt – o vaxt
Ahəngər – dəmirçi
Azadşode – azad olmuş
Aya – sual ədatı (mı^d)
Axiyə – atı bağlamaq üçün dirək
Bac – vergi, rüsum
Badi-sərsər – soyuq külək
Bak – qorxu, xof
Barbənd – yük ipləri, yol kəməri
Barxanə – yük yeri
Bavər – inam
Baala – uca, yüksək
Ba delo-can – can-dildən
Bakəməli – mükəmməl, tamamilə
Barat – yük
Bazərqan – tacir
Bexatere – görə, üçün
Beqavle qədimian – keçmiş
insanların deyiminə görə
Bezən-bekub-berəqs – eys-işrt
məclisi, şənlik
Beçeşm – göz üstə
Benami – adlı
Beyinnən aparmaq – aradan
aparmaq, məhv etmək

Beytərin, behtərin – ən yaxşı
Bəd – pis
Bədşəkil – pis görünüşlü
Bədtər – daha pis
Bədov – yaman, yüyrək
Bədrux – pis üzlü
Bədqıyafa – pis geyimli
Bəəd – sonra
Bəəd əz – sonradan
Bəəd əz in – bundan sonra
Bədpəsənd – bəyənilməyən, pis
bəyənilən
Bəldə – qəsəbə
Bənaən – əsasən, başlanğıc
Bəna-bina - başlanğıc
Bəsət – toy-büsat
Bərdə – qul, kölə, əsir
Bərainke – buna görə
Bələtəm – bilirəm
Bərzəx – boyun, bərzəx, hədd,
sərhəd
Bihud, bixud – əbəs, nahaq yerə
Bimiqdar – azca
Biryani – kabab, qızartma
Bimaliyət – faydasız
Biistilah – şərhətsiz, burada: şərtsiz
Bica – yersiz
Biruza – açıq, aydın
Biləxir – nəhayət
Bilafasilə – fasiləsiz, sürətli, iti
Bibak – qorxusuz
Bimar – xəstə
Bünyad – əsas, təməl

Cabəca – yerbəyer
 Cadda – yol
 Calalana – parlama, parıltı, şüa
 Car – səs, çağırma
 Cəbə – səbət, qutu
 Cədəl – mübahisə, qalmaqal, dava
 Cəlal – böyüklük, ululuq, şöhrət
 Cələsə – toplantı, məclis
 Cəng – vuruş, döyüş
 Cəngəl – meşə
 Cəngi-cədəl – müharibə, dava, qalmaqal
 Cəngi-zərqərə – farsca deyim, mənası sözlə savaş
 Cərahəti – yara
 Cəri – dəliqanlı, cürətli
 Cəşn – qonaqlıq, şənlik, bayram
 Cida – mizraq, süngü
 Cisir – bərə
 Cisirban – bərə sahibi
 Cilogirluq – qarşısını alma
 Cirə – yemək, pay
 Civar – ətraf, hədd
 Cuya – axtaran
 Cüda – ayırı
 Çahar – dörd
 Çadur pa – çadır gözətçisi
 Çaar-cada – dörd yol
 Çəp – sol
 Çənd – neçə
 Çəp-rast – çarpaz, sol-sağ
 Çıqqa – bir az
 Çillə – burada: qırx gün
 Çərəkə – dördü bir

Çərm – gön, işlənmiş dəri, burada yüyəndəki dəri
 Çərxəki – fırlanma
 Çərgət – baş örtüyü
 Çəşm – göz
 Çoxdanə – çox bilmiş
 Çinançə – belə ki
 Damən, damənə, dəmanə – ətək, dağın ətəyi
 Danə nişan – naxışlanmış
 Dari-dünya – dünya evi
 Daqqul -bəb – qapını döymə
 Davtələb – könüllü
 Dərhəm-bərhəm-qarmaqarışıq
 Dəxül-bab – qapını döymə
 Dərce-dəhan – yerləşdirmə
 Dərxast – istək
 Dərvağə – gerçəkdə, əslində
 Dəstgir – tutuqlama, ələ keçir-mə
 Dəst – əl
 Dəstur – əmir, fərman, göstəriş
 Dərxast – xahiş
 Dərhəm-bərhəm – qarışıq, nizamsızlıq
 Dərbənd – dağ keçidi
 Did – bazdid edüb – gözdən keçirib, görüşüb
 Didar – görüş, burada: gözləyə-gözləyə
 Didargah – ziyarət yeri, görüş yeri
 Didban – qarovul, keşikçi
 Dide – göz
 Didə ruzkar – yer üzü
 Didəbanı – gözətçisi

Didəm nəmi – gözüm yaşı
Dirəxtli – ağaclı
Digər – burada: daha
Dürüsti – haqlısan
Dovvomən, doyyomən – ikinci-si
Dutər – tərli
Dübarə – ikinci dəfə, bir daha, yenə
Dürdənənəvşə – mirvari dənəsi
sərpilmiş
Elamiyyə – elan
Eyd – bayram
Əbəd – burada: heç vaxt
Əsmə, əsmər – qara
Əlan – indi
Əcələ – tələsik
Əciri bəsat – şənlik
Ədli-divan – ədalət divanı,
ədalət məhkəməsi
Ədlbedil – ədalətli
Əğət – həqiqət
ƏƏhli təsənnün – sünnü
Əhyanı-əyan – aydın
Əqd – nigah, saziş
Əqəllən – ən azı
Əlan – bu an, bu vaxt, indi
Ələm – bayraq
Ənibal – mallar
Ənvə-əqsan - növbənöv
Ərvah – ruh
Ərz – şikayət, dərd, söyləmə,
bildirmə
Ərsə – meydan.
Əsbabi-cəngi – döyüş paltarı
Əslikar – əsilli

Əsrar – seirlər
Əza – təsəlli, yas
Əlxas – xüsusilə
Faiq, fayiq – üstün
Fələyi-firdos – cənnət küləyi
Fərar – qaçma, sovuşma
Fərmandeh – əmr verən,
komandir, başçı
Fərmayəşe duste – dostun
buyruğuyla
Fərzənde – övlad
Filhal –dərhal, indi
Firqə – dəstə, qrup
Finətice – sonda
Fitarixe – tarixdə
Feelən – hazırda, hərəkətli
Fouc - bölük
Fourən – dərhal, anındaca
Gəllə – sürü, naxır, ilxı
Gomanam, begomanəm —
zənnimcə, belə güman edirəm
Gənc – xəzinə, dəfinə
Gərdanə – boyun, keçid, aşırım,
gədik
Gərdəngah – dağın aşırımını
Gərdişgah – gəzməli, gəzinti yeri
Gərm – isti
Gir – düyün
Giran – ağır, dözülməz, çətin, əziz
Hamu zad – hər şey
Halaanke – indiki
Heykəl – boy-buxunlu
Hezar, hizar – min
Həmbab – tay-tuş

Həmsaya – qonşu
 Həmə – hamı, bütün
 Hətmən – mütləq
 Hənuz – hələdə
 Həras – qorxu, həyəcan
 Hərasan – diskinərək
 Hərəmgah – hökmdar sarayında
 kənar şəxslərin girməsi qadağan
 olan yer, qadınların olduğu yer
 Hərəmsarı – hərəmlər saxlanılan
 yer
 Həvaxorluğa – hava almağa,
 dincəlməyə
 Hıjdəgah – gərdək
 Hicrə – bəzənmiş otaq
 Hubbəzə – afərin
 Xam – sadə
 Xamuş – sakitlik, gözdən iraq
 Xanevade – ailə
 Xak- tərəş – alt- üst
 Xapdaydı – yuxudaydı
 Xanə-xərab - evi yıxılmış
 Xar – zəlil, həqir, alçaq, tikan
 Xaru-bar – ərzaq, nemət
 Xədəng – ox
 Xəm – əyri
 Xəm olmaq – əyilmək
 Xərac – vergi
 Xərvar-çəki vahidi (300 kq
 bərabərində)
 Xəstə – yorğun
 Xəşm – qəzəb, hirs
 Xətərli – təhlükəli
 Xiz – duran, oynayan, qalxan

Xırxa, xirqə – üst geyimi
 Xoşnud – razı, məmnun, sevincək
 Xoşxolq – xoşxasiyyət, xoş
 yaranmış
 Xoşheykəl – xoş görünüşlü
 Xu, xuy – xasiyyət, qılıq
 Xub – yaxşı
 Xureyi-xab – dərin yuxu, şirin
 yuxu
 Xuda nəkərdə – Allah eləməsin
 Xumra – şərəb
 Xunkar – zülmkar, qantökən
 Xurak – yemək, xörək
 Xurd-büzürk mütəvəccı – kiçikdən
 böyüyə diqqət kəsilib, maraqlanıb
 Xurdü rizini – az-çox
 Xurək xab – dərin
 İcabət – yerinə yetirmə
 İddə - qrup, dəstə
 İdtifaqən – birdən, təsadüfən
 İftızadı – rüsvalıq, abırsızlıq
 İqrarşekən – sözüənə əməl etmə-
 yən, qərarsız
 İnqarı – bu minvalla ki,
 İsmət – təmizlik, ərđəm
 İsmi-şərif – şərəfli, nəcib
 İstəbil – tövlə
 İştibah – yalnız, səhv
 İttıla – xəbər, məlumat
 Kami-ərkan – böyük arzular,
 böyük istəklər
 Kamı-busə – arzulanan öpüş
 Kan – quyu, mədən, burada: xəzinə
 Kar – iş

Kasəxun – bir çanaq qan,
burada: qanla dolu
Kari- xeyr – xeyir iş
Keşiydə – sillə
Kəmərbəzəncir – qurşaq
Kəminimdə – pusqumda, marıqda
Kəm-kəm – az-az
Kəffarə – burada: kafirlər
Kəmərbəstə – belibağlı
Kəsələt – tənbəllik
Kəc – əyri
Kəbir – böyük
Kişvər – ölkə
Kohənsal – yaşlı, qoca, keçmiş,
qədim
Kohənkər – təcrübəli, ağıllı
Kuçektərin – ən kiçik
Küllən – tamamilə, bütünlüklə
Küllü pamal – alt- üst
Küşdi-koşdi – gülüş
Qadere – təvan, güc, qüdrət
Qafila – karvan
Qədəmlix – addımlıq
Qəvi – güclü, qüvvətli
Qəvi heykəl – möhkəm bədənli
Qəhr – qəzəb, pərtlik
Qəza – yemək
Qəvvaz – ox atan
Qeyri əz – ... başqa, savayı
Qeyd olmaq – qayğısına qalmaq
Qıyar-qiyamətə – burada qiya-
mət günü
Qoftar – söhbət, danışmaq
Qoftu-gu – söhbət, dialoq

Laəqəl – heç olmasa, az da olsa
Laf – söz, söhbət, danışmaq
Lavid - vacib, ləbüd
Ləc – ləng
Ləş, leş – bədən
Lətmək – kiçik zərbə, itki
Libası-faxir – fəxri geyim
Mədərzad – lüt, anadangəlmə
Mahi-təvan – parlaq ay
Malikən –sahib olub
Mazi – keçmiş
Məbada – məbadə, yoxsa
Məbhut – heyran
Mədat – kömək, yardım
Məğdur – razı, qadir, əldə etmə,
nail olma, mümkün
Mənzur – məqsəd
Məntəğə – rayon
Mərufluq – tanışlıq, burada:
şahidlik
Məxsus – aid
Məxşuş – qəmli- kədərli, tutqun
Məradin – mərdlər
Məhlum – məlum
Məqulda – hissədə, parçada
Məllə və illa – və yoxsa, olmasaydı
Mərazat – ziyən
Mərbut – əlaqli, bağlı, burada: aid
Mərdanə – kişi kimi, mərd
Mərdum – insanlar, caamat
Məraz – xəstəlik, dərd, bəla
Məqul – deyim
Mehriyə – başlıq, gəlinin toy
başlığı

Mik etmək – sorma, əmmək
Miqdari – bir az, bir qədər
Mina – cənnət quşu
Mişi – kiçik
Misl-inki – elə bil ki, sanki
Mivazibət – qayğı göstərmək
Miyənəsi – arası
Moxi – beyin
Mövc – dalğa, ləpə, dövrə
Mouqə – vaxt
Munadi – əzan verən
Munis – ünsiyyət edən, adama
yovuşan, dost
Muş – sıçan
Muvazibətlük – qayğıkeşlik
Muzu – hiyləgər
Mubəmu – tükdən-tükə, incədən
–incəyə, təfsilatilə
Mücazat – tənbeh, cəza
Müntəzir olmaq – gözləmək
Müxənnət – düşmən
Müsəlləh olub – silahlanıb
Mürəttəb – düzəliş, qaydalı
Müsafirət – səfər
Müzd – maaş, zəhmət haqqı
Müamilə – ticarət sövdələşməsi
Müşəxxəsət – xüsusiyyət,
seçilmiş, burada: tərif
Mücəddədən – yenidən
Mütəvəccə – maraqlanıb, diqqət
kəsilib
Müvazibət – müvazimət
Müzahim olmaq – mane olmaq,
narahatçılıq

Musəddən – cəftə, rəzə, qabağı
kəsilmiş
Nabud – yox olan, məhv olan,
heç nə
Namdar – adlı-sanlı, tanınmış
Nar – od
Naşayistə – yaraşmayan, layiq
olmayan
Nəbər – vuruşma, çarpışma, döyüş
Nəvar – yazı lenti
Nəhadundan – içindən
Nəhib – qışqırıq, ağlama
Nəxşə, nəqşə – plan, xəritə
Nəsəb – kökü
Nəşri müvərixə – tarix, nəşr tarixi
Nəvəd – doxsan
Nəf – xeyir, fayda
Nəzdiklik – yaxınlıq
Nəzaf – təmiz
Nəcarluq – dülgərlik
Nigahban – qarovul, gözetçi,
keşikçi
Nigin – üzük qaş, qiymətli daş
Nigan – qiymətli
Nijad – soy, nəsil, irq, tayfa
Nirx – qiymət, dəyər
Noinən – nə cür, necə
Noqatə – yerlər, nöqtələr
Növcəvan – gənc
Növçə – yeniyetmə
Paquşi – quş ayağı
Pamal – ayayqaltı, məhv olan,
alt-üst
Porzur, puzur – güclü, qüvvətli

Payas – kök
Paiq, faiq – üstün
Payam – son, bitmə
Parti – qrup, hamı
Pərtab etmək – atmaq
Peykar – döyüş, müharibə
Pəkər – kefsiz, qüssəli
Pəncə – beş, burada əl anlamında
Pəncənərm etmək – vuruşmaq, ayaqlaşmaq
Pənci dü – beş-iki
Pərvar – bəslənmiş, burada davar anlamında
Pərvəriş – yetişdirmə, bəsləmə, böyümə (beşbarmaq)
Pəsənd –bəyənmə
Pəs – onda, bəs
Pəs vermək – geri qaytarmaq
Pərtab etmək – atmaq, tullamaq
Pərəstar – şəfqət bacısı
Peyam – xəbər, məktub
Piç – dolanbac, dolaşmaq
Pilək – üzük, qolbağ, boyunbağı
Pişaməd – hadisə, olay
Pişvaz etmək - qarşılamaq
Poşt – arxa, dayaq
Pust –dəri
Purcəlallı – çox cəlallı, təm-təraqlı
Rast – düz, doğru, sağ tərəf
Rəft – burada: dəxli
Rəxt-xab – yorğan-döşək
Rənc – əziyyət, incimə, işgəncə
Rəngi-ruxi – üzünün rəngi
Rəvac – keçərlı

Rəvağ – burada gəlin gərdəyi anlamında
Rədd – iz, gediş
Rəşid – qorxmaz, igid
Rikab – üzəngi
Rişə – kök
Risə – cərgə zəncir
Rouşən – aşkar, aydın, işıqlı, səlis
Rubaru – üzbəüz
Rubut – ad
Rux – üz, sifət
Ruze əvvəl – əvvəl gün
Ruzigar – həyat
Ruzi məhşər – qiyamət günü
Rüfəqa – dostlar, yoldaşlar
Rütbi-lisan – şirin dil
Rüxsət – icazə
Sahibi-xanə – ev sahibi
Saxt – düzəltmə
Sail – soruşan, dilənçi, dərviş, yolçu
Salah – məsləhət
Sal, salə – yaş
Salim –sağ, salamat
Salmani – dəllək
Salman – köməkçi, xidmətçi
Sepidə dəmi – səhər çağı, səhər tezdən
Seri – sıra
Sevvom – üçüncü
Seyid – ağa, rəhbər, başçı
Seyd – ov
Səfa – əyləncə
Səfəndərsəf – cərgəbəcərgə

Sər-xabım vurdu – yuxum başıma vurdu
Səfərə-purxətər – çox qorxulu yolçuluq
Səha-salim – sağ-salamat
Səhlən – asanlıqla, çətinlik çəkmədən
Səzavar – layiq, uyğun
Səngi-məhək – yoxlama daşı, məhək daşı
Sərazir – başı aşağı, başdan- ayağa
Sərdar – başçı, canişin
Sərə – Orta İran türkləri iki dərənin arasındakı ucalığın başına Sərə deyirlər
Sər ilə cənnət – can-başla
Sərkərgər – fəhləbaşı, briqadir, başçı
Sərkeş – baş qaldıran, üsyankar, inadkar
Sərpəncəli – əl-ayaqlı, cəld
Sərpüş – baş örtüyü
Sərkeş – üsyankar, inadkar, qürurlü
Sər-sida – səs-səmir, səs- səda
Səru-karum – əlaqəm, işim
Səfərə- purxətər – çox qorxulu yolçuluq
Səx, səxt – sərt, soyuq
Səğir – kiçik
Səvar – atlı
Səvar olmaq – minmək
Sibil – bığ
Six – şiş
Sinn - yaş

Sipər – qalxan
Sirtab, sir ta piyaz – sarımsaqdan soğana və ya əvvəldən axıra
Sirvət – sərvət
Sitarə – ulduz
Sitar – simli musiqi aləti (hərfi: üç tar)
Sindim – yaşım
Siyə, siyah – qara
Sud – fayda, qazanc
Surağə – muş – siçan deşiyi
Suziş – yanğı, ağrı
Suziş etmək – yanmaq
Sükunət tutmaq – yaşamaq, məskən salmaq
Sövdəgər – tacir
Şayəd – ola bilər ki, bəlkə
Şane – daraq
Şani-şövkət – əzəmətli, qüdrətli
Şəbxum – gecə basqını
Şəddə – bağlı, topa
Şəhləlanmaq – şölələnmək
Şəkənkədə – nöqər, qulluqçu
Şəmaədət – bədxahlıq, başqasının müsbətinə, dərgününə sevinmə
Şəmşir – qılınc
Şərm – həyə, utanc
Şərməndə olmaq, şərm etmək – utanmaq
Şikəstlik – sındırma, burada: ziyankarlıq
Şirumənd – utanc vicdanlı
Şoğl – iş, peşə
Şöhlə – şölə

Şuxluğ – zarafat, hənək
Şukar – şikayətçi
Şuca – şucaətli
Tabutir – qıvraq,cəld
Tabınak – təmiz, icazəli, boş
Tac təlai – qızıl tac
Taxt o taz – çapmaq
Ta kunun – indiyədək
Talar – sütun üzərində qurulmuş
taxt, ev, talvar, zal, burada: saray
Taruf – hədiyyə
Tayifeyi məcustan – islam
olmayan tayfa
Tey– xalis, qatqısı olmayan
Teyy – sarıma, bükmə, ərzində
Tey etmək – qət etmək
Təbərrük – bərəkət, nübar
Təfrih – gəzinti
Təkyə – söykənmə, istinad et-
mə, dərvişlərin toplandığı yer
Təla - qızıl
Tərac – alt-üst
Təməi-nəfsanisi – nəfsani tama-hı
Təmrid – müqavimət, baş əyməmə
Tənab – örkən, çatı, kəndir
Təng - dar
Təh – dib
Tər – təzə
Tərsa – xristian
Təhiyyə – hazırlıq
Təvan – qüdrət, bacarıq, güc-
qüvvət
Təvanlu – güclü, bacarıqlı
Təğyir – dəyişmə

Təsənnü – sünni
Təcəlla – görünmə, əks olunma
Tənha – yalnız, təkə
Təkiyə – dayaq, böyük çadır,
təkiyə
Tip – silahlı qoşun hissəsi.
Tir – yaydan atılan ox
Tiri-xədəng – yay-ox
Toxm murq – yumurta
Tul – uzun
Tour, tür – növ, çeşit
Tüfə – tapılmayan, misli
bərabəri olmayan
Uqab – qartal, qaraquş.
Uğda bağladı – müqavilə, sülh
bağladı
Ücrət – zəhmət haqqı, mükafat
Varid – gələn, yetişən, daxil olan
Vahidi-əhəd – tək (Allaha işarədir)
Vaqə – hadisə, yerləşmə
Vəilla əlan – o andaca, xüsusilə
indi
Vəli – amma, ancaq, lakin
Vəsilə yetmək – vaxtı çatmaq
Vəsət – orta, mərkəz, köbə
Vücut – var olma, şəxs, varlıq
Yan – yalan, boş söz
Yaaran – dostlar
Yəl – igid, qəhrəman, pəhləvan
Yəlda – ən uzun qış gecəsi, çillə
gecəsi
Zağ – qarğa
Zağça – qarğa balası
Zanu – diz

Zar – ağlayan
Zəban – dil
Zəxm – yara
Zəxim – qalın
Zəminə – əsas
Zəmin – yer
Zənən – qadın
Zərəngi – zirəngsən
Zərbaf – qızıl sapla toxuyan
Zəraf, zurufa – qab

Zivanə – ox
Zillət – zəhmət, əziyyət
Zin – yəhər, qantarğa
Zində – diri
Zindəgi – həyat, ömür
Zinləmək – yəhərləmək
Zirqəlyan – qəlyanaltı
Zirə – bitki

Dialekt sözləri

Adava – mat qaldı
Ağaşdıx – yolun uzunluq vahidi
Arıtmaq – təmizləmək
Aşidan çıxarmaq – aşılamaq
Baş qanax – baş aşpaz
Binək – ölçü qabı, çəki vahidi
Bir çən – birdən
Birçəgi - saç
Bulutastan – bulud arasından
Bu qəd, bu gət – bu qədər
Boznux – tutqun
Calqax – təmiz, xalis
Cilğə – xırda yol, cığır
Cür, cur – qoşa, cüt
Çığ – qışqırıq, çığırtı, burada:
gurultu
Çan – vaxt, zaman
Çərçi – xırdavat mallar satan
Çindiri – göstərdi
Çoodar – heyvan alıb-satan
Çuvalduz – qıyıq, döşək tikən iynə

Damır – abgərdən, böyük qulplu
qab
Damazdıg – heyvanın artırılması,
sı, (ehtiyat)
Davar – qoyun sürüsü
Deyindirmək – döyüntüyə sal-
maq
Dəbərmək – tərpənmək
Dəhnə – cilov
Dəy – deyil
Ditmək – didmək, üzmək
Dudurğa – duru, açıq-aydın, ağ
Dov – hərbə-zorba
Dolannə – dalına
Doluna – dövrəsinə, ətrafına
Əccə – azca
Əğət – həqiqət
Əxi – axur
Ejdir-ejdir – damla-damla, gilə-gilə
Gədik – yol, cığır
Gəpləşmək – gaplaşmaq, danışmaq

Gülümovla – yığışib, hazırlaşib
 Göynü – könlü
 Heş kəmsənə – heç kimsə
 Həpirbaba – bayağı
 Həşəm – naxır
 Hissab – hesab
 Hüs – qəflətən, sakit
 İzginçi – izləyən
 İldir-ildir – gilə-gilə, damcı-damcı
 Körpə – quzu
 Köyşən – çöl
 Kürə – burada: kömür kürəsi
 Kəttinnən vurdu – başının
 ardından vurdu
 Qal etmək – qatmaq
 Qamır – göz zilləmək
 Qanara – dar ağacı
 Qaranqulux – qaranlıq
 Qappuşmaq – güləşmək
 Qəri – qarı
 Qəhəd – yox
 Qəh vurmaq – qəhqəhə çəkmək
 Qıy baxmaq – çəp baxmaq
 (çəpgöz)
 Qışlarını – ayaqlarını
 Qırmıqul, qırmıqala – qalmaqal
 Qovzamaq – qaldırmaq
 Qurud – burada diz qapağı. Ancaq
 bəzi bölgələrimizdə yayda qatıq,
 ayran süzməsini yumru-yumru
 edib günəş altında qurudurlar ki,
 qışda qatıq məhsulları olmayanda
 ondan istifadə etsinlər. Ona da
 qurud deyirlər.

Qucunmaq – sığınmaq
 Quruş, qurriş – çığırmaq, nəgə
 çəkmək
 Quşmal vergünən – qulaqbur-
 ması ver, cəzalandır
 Lov – alov
 Mahna – bəhanə
 Məncənix – qüllə
 Muc – ovuc
 Munu – bunu
 Nadanay – nə danışırsan
 Nariş – narıngi (meyvə)
 Nəğar – nə qədər
 Nəmə – nə mənə, nə üçün
 Nəğartə – nə qədər
 Nəvağa – nə vaxta
 Neyit – birinə həmlə etmə,
 qorxutma
 Omide –xoda – Allah xatirinə
 Ontarlığ – otlaq
 Oratmaq – toplamaq, yığmaq
 Osanma -usanma, incimə
 Ot – od
 Otuşmamış – otarmamış
 Otuşmaq – otlamaq
 Ovsar – burada: atın beli
 Öyəş, övəc – qoç
 Paca – baca
 Parakənd – dağınıq, pərakəndə
 Pak, pək – yaxşı
 Pasko – polis məntəqəsi, qərargah
 Payıq, faıq – üstün
 Pədurqa – tünd, qara, tutqun
 Pənir – pendir

Pəşənnəşmək – burada: bir-
birini bəyənmək
Piçilləşmək – pıçıldeşmaq
Pulək – nazik
Puzğun – pərişan, tutqun
Sarmaşam – sıx, sarmaşıq
Sağı – saqi, şərab süzən
Səx – sərt, uca
Səiyyə – burada südü sərmək
anlamındadır
Səniyədi – səyirdi, sıçradı
Səva – savayı
Sukə – yamac
Söb – sübh, səhər
Sığır – ceyran
Şahı – pul vahidi
Şeyhə qalxdı – şahə qalxdı
Şirbaba – başlıq, gəlinin toy
başlığı
Şəddə - qotaz, saçaq, salxım
Şəng – burada: keçi saqqal
Şəkəncə - işgəncə
Şukar – gözü zəif (gəcə koru)
Tarı – tanrı
Taqə – parça bükümü, dəst

Təbə – təpə
Tərkə – nazik, incə
Təsmək – qapaz
Tıpiynən – dibiyənən, əsilli- köklü
Tovlu – iti, sürətli
Tor – çılğın
Turşamış qız (m)–ərə getməli
vaxtı keçmişdir
Tutay – fidan (ağac)
Uzqun – dərin, uçurum
Vərəndaz – məşvərət
Xəra – xara (parça növü)
Xuraman – nazlı, qəmzəli
Yazı – çöl, bayır
Yarağan – xəstəlik
Yengi – yeni
Yeginiyi – yeməyini
Yərtan – yırtıcı
Yəyər – yəhər
Yoğunnarı-yomuşdarı – əyri-
üyrü, dəre-təpə
Yumuncu – sir gizlədən, sirdaş
Yomuş – yoxuş, yamaclardakı
əyri yol, çətin yol
Yovuq – yaxın

İÇİNDƏKİLƏR

“KOROĞLU” DASTANININ TƏKRAR NƏŞRİNƏ ÖN SÖZ

<i>Folklorumuzun üföqləri (H.İsmaylov).....</i>	<i>3</i>
“Koroğlu” dastaninin (Əli Kamali arxivindəki variantlar)	
<i>təkrar nəşrinə ön söz.....</i>	<i>7</i>
Əli Kamali arxivindəki «Koroğlu» dastanının	
<i>variantları (Əli Şamil.....</i>	<i>11</i>
Aşiq Əliəkbərdən yazıya alınmış mətn	
Bu, Koroğlunun Çəmlibələ gəlməgidi və	
Ərəp Reyhanı görməgidi.....	28
Bu, Koroğlunun dəgirmənda Qıratı Həməzəyə verməgi	
və onu geri almağıdır.....	43
Bu, Koroğlunun Nigar səfəriydi ki, getdi Nigarı gətirdi.....	64
Bu, Koroğlunun Eyvaz dastanıydi ki, getdi Eyvazı gətirdi.....	97
Bu, Koroğlunun Dəmirçioğlu səfəriydi ki, ərz elədim.....	127
Bu, Eyvazın durna səfərinin dastanıydi ki, ərz elədim.....	156
Bu, da Eyvazın Türkmənə getməgidi və ata-anasını	
toyuna dəvət etməgidi.....	229
Bu dastan Koroğlunun Bolu Sərdarı axtarmağıdı.....	240
Əli Kamalinin topladığı və sifarişlə yazdığı mətnlər	
Dastani-Koroğlu və Nigar xanım	250
Bu dastan Aşiq Cünunun qaçmağı dastanıdı.....	260
Koroğlunun Türkmən səfəri	283
Eyvazın durna gətirməyə getməsi.....	306
Koroğlunun Şilat səfəri.....	341
Koroğlunun Sərdar paşa dastanı.....	348
Əli Kamali tərəfindən çapa hazırlanmış mətn	
Aşiq Cünunun Çəmlibeldən qaçması.....	352
Koroğlunun Türkmən səfəri.....	369
Sözlük.....	387

**Azərbaycan folkloru külliyyatı,
XIV cild, Dastanlar (IV kitab),
“Koroğlu” dastanı
(Əli Kamali arxivindəki variantlar),
Bakı, “Nurlan”, 2009.**

Nəşriyyat direktoru:
Nadir Məmmədli

Nəşriyyat redaktoru:
Elçin Abbasov

Kompyuterdə yığdı:
Aynurə Məmmədova, Aysel Cəfərova

Korrektor:
**Səkinə Qaybalyeva
Gülnar Mirzəyeva**

Kompyuter tərtibçisi və
texniki redaktoru:
Ramin Abdullayev

Yığılmağa verilmiş: 20.09.2009

Çapa imzalanmış: 16.10. 2009

Kağız formatı: 60/84 1/32

Mətbəə kağızı: №1

Həcmi: 400 səh.

Tirajı: 500

Qiyməti müqavilə ilə.

Kitab Azərbaycan MEA Folklor İnstitutunun
Kompyuter Mərkəzində yığılmış, “Nurlan” NPM-də
ofset üsulu ilə çap olunmuşdur.